

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**TÜRKİYE’DE GÖÇ VE İLTİCA ALANINDA
ÇALIŞAN SİVİL TOPLUM AKTÖRLERİ:
BİR AĞ YAKLAŞIMI**

Doktora Tezi

Cansu AKBAŞ DEMİREL

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

İZMİR

2021

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TÜRKİYE’DE GÖÇ VE İLTİCA ALANINDA
ÇALIŞAN SİVİL TOPLUM AKTÖRLERİ:
BİR AĞ YAKLAŞIMI

Doktora Tezi

Cansu AKBAŞ DEMİREL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aslıhan AYKAÇ YANARDAĞ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum TÜRKİYE’DE GÖÇ VE İLTİCA ALANINDA ÇALIŞAN SİVİL TOPLUM AKTÖRLERİ: BİR AĞ YAKLAŞIMI adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Cansu Akbaş Demirel

ÖNSÖZ

Tüm dünyada göçün önemli bir gündem maddesi haline gelmesi ve Suriye’den zorunlu göçün Türkiye’deki etkisi halihazırda göçle ilgili çalışmalar yapan benim gibi araştırmacılar için iki sonuç doğurdu. Bunlardan ilki çalışmakta olduğum konunun başka öğrenci ve akademisyenler tarafından daha çok ilgi görmesi ve bu bakımdan çalışmalarımı aktarmak için daha fazla alan bulabilmektir. İkinci sonucu ise hem akademi hem de sivil toplumda gittikçe artan sayıda çalışmanın çoğunun Suriye’den gelen mültecilere odaklanması nedeniyle, alana ilişkin daha özgün, yeni bir söz söyleme imkânı bulabileceğim bir çalışma konusu aramak oldu.

Tez konuma karar vermeye çalıştığım 2015 yılında Suriye’den zorunlu göçün kitlesel bir biçimde AB’ye yönelmesi, özellikle Türkiye’den Yunanistan’ın Sakız ve Midilli adalarına yaşanan göç pek çok kişi gibi benim de dikkatimi çekmişti. Bu dönemde öncelikle Yunanistan’a göç örneğinden hareketle, zorunlu olarak göç eden mültecilerin devlet egemenliğine nasıl meydan okuduklarını bir çalışma konusu olarak düşünürken; değişen koşullarım nedeniyle yurtdışında bir araştırma yapmam imkânsız hale geldi ve alan çalışmasını Türkiye’de yapabileceğim bir konu aramaya başladım. Öte yandan bu dönemde Suriye’den gelen mültecilere ilişkin alan çalışması yapmak konusundaki izin yükümlülüğü ve sürekli değişen koşullar beni doğrudan mültecilere yönelik bir araştırma yapmaktan alıyordu. Söz konusu izne başvurup olumsuz cevap alabilir veya bazı araştırmacıları duymam üzere başvuruma hiç cevap alamayabilirdim. Her koşulda söz konusu doktora alan çalışmam olduğu için izin almadan alana inmek istemedim. Bu çalışmanın konusu bu koşullar altında belirlendi. Çalışmaya başladığım dönemde Türkiye’de göç alanında çalışan sivil toplum üzerine çok az sayıda çalışma bulunuyordu, bu çalışmalar ise STK’ların alanda çalışan kurum ve kuruluşları listeledikleri raporlar veya haritalar şeklindeydi. Sivil toplumun göç sürecinde önemli aktörleri barındıran ve bu haliyle incelenmesi gereken bir yapı olduğu ve göç teorilerinde orta düzey analizlere yer verilmesinin de önemli olduğu düşüncesiyle sivil toplum ve göç üzerine çalışmaya başladım.

Bu noktada konu seçimim, alan çalışmam, yazmam ve yazamamam da dahil olmak üzere her anlamda yanımda olan Prof. Dr. Aslıhan Aykaç Yanardağ’a bir danışmanın çok ötesindeki sabrı, desteği, yol göstericiliği için çok teşekkür ederim.

Yalnızca bu çalışma için değil, aynı zamanda tüm akademik çalışmalarım için verdiği destek ve cesaret benim için çok önemli. İlk olarak kendisinin dersinde öğrencilere hitap etme imkânı bulmuş, en son da kendisiyle üniversiteye veda etmişim. Varlığı kitap dolu kolilerimin üzerimdeki yükünü azalttı. Hayatımda olduğu için çok şanslıyım.

Tez çalışmamı sürdürürken bir diğer şansım danışmanım dışındaki kişilerden de destek alabilmemdi. Tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. Deniz Yüksek ve Doç. Dr. Elif Yeneroğlu'na tez aşamasında verdikleri destek, sabır ve anlayışları için teşekkür ederim. Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Prof. Dr. Siret Hürsoy'un gerek birlikte çalıştığımız dönemde gerekse bölümle ilişkiyi öğrenci olarak sürdürdüğüm dönemdeki desteği için ayrıca teşekkür ederim.

Aldığım önemli desteklerden bir diğeri alan araştırması sürecini akademik olarak destekleyen Doç. Dr. Anıl Duman'ın dayanışması oldu. Bunun için kendisine özellikle teşekkür etmek isterim. Bir diğer önemli destek ise yazma sürecini, bu süreçte yaşananları paylaşabilmek, başka öğrenci ve akademisyenler ile karşılıklı deneyim paylaşabilmek; birtakım sorulara birlikte cevap bulmaya çalışmaktı. Bu süreçte sık sık birlikte çalışma fırsatı bulduğum Funda, Emre, Gökser, Özge ve Elif'e tüm keyifli pomodoro seanslarımız için, Dr. Özge Erdölek Kozal'a ise akademiyle ilgili her sorum, sorunum ve yazma sürecindeki cesaretlendirici yaklaşımı için teşekkürler. Doç. Dr. Burcu Şentürk'e saha çalışması öncesinde benimle bir örnek görüşme yapmayı kabul ettiği ve sorulara ilişkin görüş bildirerek görüşme sırasında dikkat etmem gerekenler konusunda beni uyardığı için teşekkür ederim.

Elbette çalışma, benimle görüşmeyi kabul eden katılımcılar olmadan yapılamazdı. Sıkışık iş tempoları, kimi güvenlik kaygıları ve tüm görüşme yorgunluklarına rağmen sorularıma cevap veren ve bazen de yeni görüşmeler yapmam konusunda bana yardımcı olan tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

2016'dan bu yana çok değerli isimlerle bazı olmazları oldurmaya çalışırken farklı akademik yaklaşımları ve farklı iş yapma biçimlerini de deneyimleme olanağı buldum. Birlikte araştırmalar yaptığımız hem savunmalar hem sunumlarda yan yana olduğumuz Prof. Dr. Nilgün Toker, Prof. Dr. Feride Aksu, Prof. Dr. Zerrin Kurtoğlu, Doç. Dr. Güldem Özatağan, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Özen, Doç. Dr. Aslı Davas, Yrd. Doç. Dr. Serdar Tekin, Yrd. Doç. Dr. Hanifi Kurt ve Dr. Nermin Biter'e TİHV

Akademi’de bana tüm öğrettikleri ve tezimi tamamlamam konusunda verdikleri tüm destekler için teşekkür borçluyum. Elbette başta TİHV İzmir Temsilciliğindeki arkadaşlarım Coşkun, Aytül, Habibe, Eylem ve Zekiye Abla olmak üzere TİHV ailesinin her bir ferdine de teşekkür etmek isterim.

Akademik ya da değil her soruma bir cevap, her yakınmama bir omuz olan Yrd. Doç. Dr. Lülüfer Körükmez’in desteği burada aktarabileceğimin çok ötesinde. Kendisine göç başta olmak üzere sosyal bilimler alanında pek çok konudaki tartışma ve fikirle ufkumu açtığı, tezimle ilgili tüm sorularımı konuşmak üzere de ne zaman ihtiyacım olsa bana zaman ayırdığı için çok teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her aşamasında olduğu gibi tezimi yazdığım bu dönemde, kendimi başarısız hissettiğim her anda da bana inandıkları, beni destekledikleri ve hedeflediğim her şeyi yapabilmem için uygun koşulları sağlamaya çalıştıkları için annem Canan Akbaş, babam Nedim S. Akbaş’a ve kardeşim Duygu’ya varlıkları için minnettarım.

Eşim Gökşen Baki Demirel’in desteği ve sabrı olmasa bu tez çalışmasının tamamlanması mümkün olmazdı. Kendisine tez dönemim boyunca -başta kahveleri olmak üzere- tüm yaptıkları ve birlikte yapamadıklarımız konusunda gösterdiği sabır ve anlayış için teşekkür ederim. Ve Defne, iyi ki doğdun.

09.11.2021

İzmir

Cansu Akbaş Demirel

ÖZET

Göç, tüm dünyada her geçen gün önemi artan bir gündem maddesi olarak uluslararası politikada da önem kazanmaktadır ve Uluslararası İlişkilerde daha fazla çalışılan bir alan haline gelmiştir. Siyasi tarih, uluslararası ilişkiler teorileri ve uluslararası hukukun yanı sıra üniversitelerde yalnızca göç çalışmalarına odaklanan programların açıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda büyük ölçüde devletlerin sınır ve göçmen kabul politikalarına öncelik verilmekte veya belirli etnik grupların ilgili ülkelerdeki deneyimlerine odaklanılmaktadır. Ağlara odaklanan çalışmalar ise yoğunlukla göçmen ağlarını temel almaktadır. Öte yandan göç devletler, topluluklar, bireyler ve sivil toplum gibi pek çok aktörün aynı anda dahil olduğu bir süreçtir. Göç süreçlerine ilişkin daha kapsamlı ve açıklayıcı çalışmaların yapılabilmesi tüm bu aktörlerin geniş bir ağı oluşturan parçalar halinde, farklı ve daha önce çalışmalara konu olmamış yönleriyle ele alınabilmesi ile mümkün olabilir.

Bu tez çalışması kapsamında Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil toplum aktörlerinin hangi bağları kurarak hangi düğümlerde bir araya geldikleri ve böylece oluşturdukları göç ağı üzerinden Türkiye’de sivil toplum aktörlerinin iltica alanında kapladıkları alan ve bu bağlamda devletle ilişkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma, ilde yaşayan vatandaşlara oranla mülteci sayısının en fazla olduğu ikinci il olan Hatay, genel olarak fazla mülteciyi barındıran İstanbul, tarihsel olarak uzun yıllardır mültecilerin yerleşim yeri olan Van, özellikle Yunanistan’a denizden düzensiz yollarla geçmek isteyenler bakımından önemli bir durak olan İzmir ve göç politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynayan aktörlerin bulunduğu il olarak Ankara’da iltica alanında çalışan sivil toplum aktörlerinin temsilcileri veya çalışanları ile görüşmelerden oluşan alan çalışmasına dayanmaktadır. Ayrıca sınır ve Türkiye’ye göç alanında çalışan akademisyen ve avukatlarla yapılan görüşmelere de çalışmada yer verilmiştir. Alan araştırması Eylül 2017- Aralık 2017 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Ağ teorisinin sunduğu kavramsal olanaklardan yararlanılan bu çalışmada Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil toplum aktörlerinin oluşturduğu bu ağ, birbirleri ile kurdukları ilişkiler ve faaliyet alanları değerlendirilerek çeşitli altgruplara ayrılmıştır. Bu altgruplar nicel yoğunlukları, devlet kurumları ile ilişkileri, faaliyetleri gibi alandaki etki ve nüfuzları üzerinde belirleyici niteliksel özellikleriyle karşılaştırmalı olarak ele

alınmıştır. Bu noktada anlaşılmaktadır ki, Türkiye’de sivil toplum aktörleri, temel olarak devlet kurumları tarafından sağlanması gereken ancak kurumların kapasitelerinin yetersizliği ve/veya yararlanıcıların sayısının çokluğu gibi nedenlerle sağlanamayan hizmet ve sorumlulukları yerine getirmeye talip oldukları ölçüde kendilerine yaşam ve faaliyet alanı bulabilmektedir. Bunun dışında bu hizmet ve sorumlulukları fiilen yerine getirmek yerine, devlet kurumlarına bu konudaki sorumluluklarını hatırlatan aktörler bakımından ise faaliyetlerini yürütebilecekleri alanlar hem fiilen hem de hukuken gittikçe daralmaktadır. Bu noktada çalışmalarını insani yardım temelinde sürdüren sivil toplum aktörleri Türkiye’de insani yardım alanındaki boşluğu doldurmak üzere çalışmalar yaptıkları ölçüde kabul görmekte iken, hak savunuculuğu temelli çalışmalar yapmakta olan sivil toplum aktörleri bir biçimde alanın dışına itilmektedir. İlk grupta kimi zaman doğrudan işbirliği yapabilen veya bu grubun çalışmalarını engellemekten uzak duran devlet, ikinci grupta büyük ölçüde bir çatışma halindedir. İşbölümüne varan işbirliğinden, çatışmaya varıncaya dek çeşitlenen ilişki biçimleri yelpazesinde devlet ve sivil toplumun konumu devamlı olarak değişmekte ve yeniden şekillenmektedir. Bu nedenle bu çalışmaya benzer çalışmaların dönemsel olarak tekrarlanması tüm bu süreçlerin örnekleriyle ortaya konabilmesi bakımından önem taşımaktadır.

ABSTRACT

Migration is becoming an important agenda item for international politics all around the World and hence it's a field that receives further attention in International Relations. In addition to political history, international relations theory and international law, universities open programs that focus solely on migration studies. Such studies predominantly analyze border politics and immigration policies of states or the experiences of specific ethnic groups in relevant countries. Researchs on networks are mainly based on migrant networks; however, migration is a process that simultaneously involves states, communities, individuals and civil society. All of these agencies need to be part of the research framework in ways that are both novel and diverse for a more comprehensive and analytical study of migration processes.

This dissertation aims to study and analyze the ways in which civil society agencies working on asylum in Turkey connect through lines and nodes and form a migration network, as well as the domain they cover through this migration network and their relationship with the state. The research is based on the findings from an extensive field work conducted in Hatay, holding the highest number of refugees by ratio to local population, Istanbul as it hosts the highest number of refugees in general, Van because of its historical background as a refugee settlement over decades, Izmir as a transit node for those who seek to pass to Greece through undocumented ways over the sea, and in Ankara as the center for civil society agencies and their representatives where most of the decision making process takes place. In addition, the research benefits from interviews conducted with academics and lawyers working on border and migration issues in Turkey. The fieldwork was conducted between September 2017 and December 2017.

The study benefits from the conceptual instruments of network theory and distinguishes several subgroups out of the network of civil society agencies involved in the field of refugees, the relationships they form with each other and their fields of operation. These subgroups have been comparatively analyzed with respect to their quantitative intensity, their relationship with the state and its agencies, the activities they undertake and other qualitative features that determine their impact and power on the field. It is possible to conclude that civil society agencies in Turkey can exist and

operate so long as they are willing to provide the services and undertake the responsibilities that are supposed to be provided by the state and its agencies, yet are not provided due to lack of institutional capacity and/or the high number of potential beneficiaries. Other than literally providing these services and fulfilling these responsibilities, agencies operating to remind state agencies their responsibilities are losing ground for keeping their activities, both physically and legally. Civil society agencies that operate on the basis of humanitarian aid are welcomed to the extent that they fill a certain void in humanitarian aid provision in Turkey, while civil society agencies that employ a rights-based approach are being expelled from the refugee domain. While the state is more open to direct cooperation or refrains from blocking their operations with the first group, it generally experiences confrontation with the second group. The relationship between the state and these civil society agencies is diverse, ranging from a certain division of labor that may lead to cooperation to confrontation of sorts, and is constantly changing and reorganizing. Therefore, the need for further studies that dwell on these processes and relationships remain important to exemplify the potential changes in the future.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ TEORİLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1.1. Göç Nedenlerini Açıklayan Teoriler.....	14
1.2. Göçün Devamlılığını Açıklayan Teoriler.....	19
1.3. Uluslararası Hukukta Göç Alanına İlişkin Tanımlar, Metinler ve Uygulamalar.....	23
1.3.1. Uluslararası Hukukta Göç Alanına İlişkin Temel Tanımlar.....	26
1.3.2. Uluslararası Mülteci Hukukunun Temel Metinleri.....	42
1.3.3. Bölgesel Düzenlemeler ve Uygulamalar.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

AĞ YAKLAŞIMI VE GÖÇ ÇALIŞMALARINA ANALİTİK KATKISI

2.1. Ağ ve Ağ yaklaşımı	61
2.1.1. Ağ Yaklaşımının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	61
2.1.2. Ağ Yaklaşımının Teorik Altyapısı.....	65

2.1.3. Ağ ve Yapı Analizi.....	67
2.1.4. Ağ Yaklaşımının Temel İlkeleri.....	75
2.2. Ağ Analizi.....	76
2.2.1. Ağ Analizinde Kullanılan Temel Kavramlar ve Ölçütler.....	77
2.2.2. Ağ Analizinin Sunduğu Olanaklar.....	89
2.2.3. Ağ Çalışmalarında Sınırlılıklar ve Güçlükler.....	91
2.3. Göç Çalışmalarında Ağlar ve Ağ Yaklaşımı.....	94
2.4. Türkiye’de Göç Alanında Ağ Yaklaşımı	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GÖÇE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR VE

TÜRKİYE’DE GÖÇ MEVZUATI

3.1. Türkiye’de Göç Çalışmalarında Teorik Tartışmalar.....	102
3.2. Türkiye’de Göç Alanına İlişkin Düzenlemeler: Kavramlar, Metinler ve Uygulamalar.....	105
3.2.1. Türkiye’de Göç Alanına İlişkin Temel Tanımlar.....	107
3.2.2. Türkiye’de Mülteci Hukukunun Uluslararası ve Ulusal Kaynakları.....	116
3.2.2.1. Türkiye’de Mülteci Hukukunun Uluslararası Kaynakları.....	117
3.2.2.2. Türkiye’de Mülteci Hukukuna İlişkin Ulusal Mevzuat.....	119
3.2.2.3. Türkiye – AB İlişkileri Çerçevesinde Mülteci Hukukuna Kaynaklık Eden Diğer Belgeler.....	127

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET VE SİVİL TOPLUM KESİŞİMİNDE TÜRKİYE’DE GÖÇ AĞLARI

4.1. Araştırma Tasarımı.....	133
4.2. Türkiye’de Göç Ağları.....	146
4.3. Alan Araştırması Bulguları.....	160
4.3.1. Bürokratik Altgrup.....	165
4.3.2. İnsani Yardım Temelli Çalışmalar Altgrubu.....	171
4.3.3. Hak Temelli Çalışmalar Altgrubu.....	185
4.3.4. Gönüllü Ağları.....	193
4.4. Değerlendirme: Türkiye’de İltica Alanında Çalışan Sivil Toplum Ağları	207
SONUÇ.....	222
KAYNAKÇA.....	229
EKLER.....	269
ÖZGEÇMİŞ.....	273

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Alan Çalışması Yapılan Şehirlerdeki Geçici Koruma Sahibi Sayıları (2017, 2021).....	136
Tablo 2. 2020 Yılında Uluslararası Koruma Başvurusu Yapan Yabancıların Uyruklarına Göre Dağılımı.....	137
Tablo 3. Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvuru Sayısı (2010- 2020).....	148
Tablo 4. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (2012- 2020).....	149
Tablo 5. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı (2010- 2020).....	150
Tablo 6. Altgrupların Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler.....	162

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ağ Çalışmalarında Matris ve Grafik Kullanımına Örnek.....	72
Şekil 2. Bağların Yönü ve Gücü.....	78
Şekil 3. Bir Kümelenme Örneği.....	85
Şekil 4. İltica Alanında Çalışan Sivil Toplum Ağını Oluşturan Altgruplar.....	164
Şekil 5. Türkiye’de İltica Alanında Çalışan Sivil Toplum Ağı.....	211

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AYDAP: Ankara Yardım ve Dayanışma Platformu

BM: Birleşmiş Milletler

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

CEAS: Common European Asylum System (Ortak Avrupa Sığınma Sistemi)

DRC: Danish Refugee Council (Danimarka Mülteci Konseyi)

GEM: Geçici Eğitim Merkezi

GİGM: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

ICMC: The International Catholic Migration Commission (Uluslararası Katolik Muhacerat Komisyonu)

IDP: Internally Displaced Person (Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişi)

IGCR: Intergovernmental Committee on Refugees (Mülteciler Üzerine Hükümetlerarası Komite)

IMC: International Medical Corps (Uluslararası Tıp Derneği)

IMPR: International Middle East Peace Research Center (Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi)

IOM: International Organisation for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)

IRC: International Rescue Committee (Uluslararası Kurtarma Komitesi)

IRO: International Refugee Organization (Uluslararası Mülteci Örgütü)

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İKGV: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

MC: Milletler Cemiyeti

SGDD: Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

ŞEY: Şartlı Eğitim Yardımı

TPV: Temporary Protection Visa (Geçici Koruma Vizesi)

TSM: Toplum Sağlığı Merkezi

UAÖ: Uluslararası Af Örgütü

UNEP: United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)

UNFPA: United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu)

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi)

UNRWA: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mülteciler için Yardım ve Bayındırlık Ajansı)

WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Küreselleşme mallar ve fikirler gibi insanların hareketliliğini de artırmış; yeni ulusaşırı ağların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya tarihinin her döneminde göçler yaşanmış olmakla birlikte 1945 sonrasında özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren uluslararası göç hacim ve önem kazanmıştır. Öte yandan “mültecilik olgusu” ortaya çıkana dek Uluslararası İlişkiler nüfus hareketliliklerini çok az konu edinmiştir (Weiner, 1985, s. 441). İki Blok arasındaki mücadelede zayıf anti-demokratik rejimlerin ve yoksulluğun hâkim olduğu Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yerel çatışma taraflarına verilen destekler şiddetin yaygınlaşmasına ve kitlesel göçlere neden olmuştur (Castles ve Miller, 2008, s. 148). Çatışmalar ve yoksulluk nedeniyle binlerce insan Vietnam, Çin, Hindistan, Kuzey Kore, Sri Lanka'dan öncelikle diğer Asya ülkelerine, ardından Avrupa ülkelerine, Kanada ve Avustralya'ya göç etmiştir. 1990'ların başından itibaren SSCB'nin yıkılışıyla başlayan süreçte savaşlar ülkeler arasında sınırötesi müdahaleler halinde ülkeler içinde ise etnik temelli çatışmalar biçimde seyretmiştir. Gelişmiş ekonomik imkânlar ve insan hakları gerekçeleriyle Kuzey Amerika ile Avrupa ülkelerine yönelen göçmenlere bu dönemde siyasal istikrarsızlıklar, insan hakları ihlalleri ve yoksulluk nedeniyle eski Doğu Bloku ülkeleri vatandaşları da katılmıştır. Bu durum Balkan ülkelerinde olduğu gibi çok sayıda insanın aynı anda başka ülkelere göç etmesine neden olurken, çok sayıda insan da ülke içinde yerinden edilmiştir. Bu artan göçün teşvik edilen işçi göçlerinin ötesinde, ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerle göç edenleri de içermesi, devletler bakımından göçün daha sıkı biçimde kontrol edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası İlişkilerde göç çalışmalarına ilgi de bu gelişmelere paralel olarak artmıştır (Heisler, 1992, s. 596; Sert, 2014, s. 508). Yine bu dönemde etkili olan pozitivizm-post-pozitivizm ekseninde şekillenen yöntem tartışmaları da göçün ve göçmenlerin Uluslararası İlişkilerde yeni bir konu olarak ele alınmasında etkili olmuştur. Post-pozitivistler göç, toplumsal cinsiyet gibi konuların disiplinde daha çok ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece Soğuk Savaş sonrasında yeni güvenlik yaklaşımlarının etkisiyle göçün kuramsal olarak farklı boyutlarıyla incelenmesi Uluslararası İlişkiler disiplininde önem kazanmaya başlamıştır (Meyers, 2000, s. 1270).

Göç alan devletler artan göçü durdurmak amacıyla göç ve iltica politikalarında yeni düzenlemelere giderken Avrupalı devletlerin 1945 sonrasında “mülteci sorununu” çözmek üzere yaptıkları 1951 Cenevre Sözleşmesiyle sonuçlanan işbirliği; Schengen ve Dublin Sözleşmeleri örneklerinde olduğu gibi, göçü sınırlandırmak ve durdurmaya yönelik ortak politikalar belirlemek yönünde evrilmiştir (Geddes, 2005). Avrupa’da eski Yugoslavya’daki savaşların göçe zorladığı insanlar için bu dönemde sürekli koruma sağlayan mültecilik statüsünün yerine göçmenler için kalıcı çözüm sunmayan geçici koruma rejiminin uygulamaya konması bunun örneklerinden biridir. 1997 Amsterdam Anlaşmasıyla, 2004’te uygulanmaya başlanacak Avrupa Birliği (AB) Ortak Göç ve Sığınma politikasının temeli atılırken, AB ülkeleri artık iltica arayanlar için “Kale Avrupası”dır (Geddes, 2008; UAÖ, 2014). Aynı şekilde ABD’de de 1990’lar boyunca yükselen göçmen karşıtı eğilim ve göçmen kabulü konusundaki sınırlamalar (Adamson, 2006), 11 Eylül saldırısı sonrasında ABD mülteci yerleştirme programının birkaç aylığına da olsa durması ile en üst seviyeye ulaşmıştır (Castles ve Miller, 2008, s. 151). 2000’lerin ikinci onyılında görece liberalleşen politikalar Trump yönetiminin iktidara gelmesi ile yine tehdit algısının yükseldiği bir döneme girmiştir. 2017 yılında Irak, İran, Libya, Somali, Sudan, Suriye ve Yemen’den göçmenlerin ülkeye girişini yasaklayan yönetim (DW, 28.01.2017), Meksika-ABD sınırına da göçmenlerin girişini önleyecek bir duvar örmek üzere çalışmalara başlamıştır. Bu durum Geddes’in uluslararası göçün analizinde sınırların merkezi konumda olduğu; göçün devletler ve sınırlar ile görünür hale geldiği tespitiyle örtüşmektedir. Geddes göçün algısının AB sınırlarında olduğu gibi, bunlar değiştiği ölçüde değişeceğini belirtmektedir (Geddes, 2005, ss. 802-803).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Küresel Eğilimler 2020 raporuna (UNHCR, 2021) göre, dünyada 82,4 milyon insan zorla yerinden edilmiştir. Yerinden edilerek kendi ülkesi sınırları dışında yaşamak zorunda olan Suriyeli sayısı 6,8 milyon iken aynı durumda olan Afganların sayısı 2,8 milyondur. Afgan göçmenler SSCB’nin 1979’da ülkeye müdahalesinden itibaren BMMYK’nin çalışma alanına giren¹ dünyadaki en kalabalık mülteci topluluğu iken, 2010 Suriye

¹ Filistinli mülteciler 1948 Arap – İsrail Savaşından başlayarak güncel Suriye göçüne dek dünya genelinde en kalabalık mülteci topluluğunu oluşturmakla birlikte 1951 Cenevre Sözleşmesinin ve BMMYK’nin çalışma alanının dışında bırakılmaları nedeniyle sayısal olarak BMMYK istatistiklerine dahil edilmemektedir. BM çatısı altında Filistinli mülteciler için çalışmalar yapan kurum Birleşmiş

savaşı ve Afganistan'a gönüllü geri dönüşün desteklenmesi yönündeki BM politikaları nedeniyle Suriyeli göçmenler halihazırda en kalabalık mülteci topluluğu haline gelmiştir.

Göç özellikle Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren realist perspektiften devlet ve rejimlerin güvenliğine bir tehdit olarak ele alınmış, mültecilerin ve göçmenlerin devlet güvenliğine nasıl tehdit oluşturduğu farklı yollarla açıklanmıştır (Weiner, 1990, 1993, 1995). Batı Avrupa'da Avrupa entegrasyonunun başarısı bağlamında devlet egemenliğinin yerini, kimlik ve göçle ilgili kaygılar nedeniyle toplumsal güvenliğin aldığı ifade edilmiştir (Wæver vd., 1993). Aynı dönemde liberal perspektife göre, kaynakların herkes için etkin dağılımını sağlayacağı gerekçesiyle sermayenin serbest dolaşımı savunulurken kişilerin serbest dolaşımı konusunda benzer bir tutum izlenmemiştir (Hollifield, 1992, 2004; Weiner, 1985). Devletlerin nezdinde, kişilerin serbest dolaşımının kaynakların etkin kullanımındaki etkisi üretimdeki diğer etmenlerin serbest dolaşımı kadar belirleyici olmayacaktır (Weiner, 1985, s. 442). Hollifield'e göre, bir yandan realizmin göçmen ve mültecilere tutumu gittikçe sorunlu hale gelmekte, diğer yandan göçün liberal kabullerle düzenlenmesi devletler için zorlaşmaktadır. Uluslararası göç rejiminde realist politikalar ağırlıktadır ve liberal politikalar izlense bile, kurumsal nitelikte olmamaktadır (Hollifield, 1992, 575). Benzer durum kendini Uluslararası İlişkiler yazınında da göstermektedir. Yazında, nüfus hareketlerinin düzenlenmesinde kurumlara özel bir önem atfedilmiş, ancak politika ve piyasaların karşılıklı ilişkisinin göçe etkisi 1990'lara dek incelenmemiştir (Hollifield, 1992).

Uluslararası İlişkiler ve göç çalışmalarında ortaya çıkan kuramlar, Soğuk Savaş sonrası artan nüfus hareketliliklerine ilişkin yeterli bir açıklama sunamamaktadır. Bu nedenle analizin ulusal ve uluslararası düzeyleri arasında kavramsal ve kuramsal bağlantıyı içeren ve yakın dönem sosyal bilimlerde ve neoliberal uluslararası ilişkiler yazınından öğelerle oluşan yeni bir kurama ihtiyaç duyulmaktadır (Heisler, 1992, s.

Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mülteciler için Yardım ve Bayındırlık Ajansı'dır (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East– UNRWA). 1949'da kurulan UNRWA Batı Şeria, Gazze Şeridi, Suriye, Lübnan ve Ürdün'de bulunan günümüzde toplam sayıları 5 milyondan fazla Filistinli mülteci ile ilgili çalışmalar yürütmektedir. Filistinli mülteciler bu ülkeler dışında bulundukları takdirde BMMYK'nın çalışma alanına girmektedir. Bu ikili durum dünyada Filistinli mültecilerin görünürliğini azaltmakta, bu kişiler bakımından kalıcı çözümlerin bulunmasının önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu çalışmanın sahasını Türkiye oluşturduğundan UNRWA çalışma sınırlarının dışında bırakılmıştır.

596; Hollifield, 1992). Heisler neoliberalizmin göç konusundaki açıklamalarını yetersiz bulmaktadır (1992). Oysa kurumsal neoliberalizm ve küreselleşme kuramı, devletlerin ortak çıkarları doğrultusunda yapacakları işbirliği, uluslararası kurumlar ve rejimlere yaptığı vurguyla göç politikaları konusunda yeterli açıklama sunmaktadır (Richmond, 1994; Sassen, 1996; Meyers, 2000). 2000'lere gelindiğinde ekonomik, sosyolojik ve demografik açıklamalara kıyasla göç Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi ve Kamu Politikası disiplinlerince daha geniş biçimde ele alınmış; egemenlik, sınır kontrolleri, ulusal kimlik, vatandaşlık, demokrasi ve haklar gibi kavramlar yeniden tartışılmış; Uluslararası İlişkiler ve göç çalışmalarında yeni araştırma alanları ortaya çıkmıştır (Kale, 2014, s. 403).

Genel olarak değerlendirildiğinde göç giderek küreselleşmekte ve küreselleşmenin önemli bir parçası haline gelmektedir (Castles, 1998, s. 182). Küreselleşen göç hızlanmakta, nedenleri bakımından farklılaşmakta ve siyasallaşmaktadır. Eş zamanlı olarak göçten önemli biçimde etkilenen ülke sayısı artmakta, çok farklı ülkelerden insanların bu sürece dahil olması ile göç alan ülkeler de ekonomik, sosyal ve kültürel olarak çok farklı göçmen gruplarını barındırmaktadır. Böylece küreselleşme entegrasyon meselesini de beraberinde getirmiş ve devletler bulundukları güvenlik ortamını göç kontrollerini arttırarak şekillendirmeye yönelmiştir (Richmond, 1994; Adamson, 2006). Dünya genelinde gelir dağılımında ve toplumsal düzeydeki eşitsizlikler, çatışma ve savaşlar nedeniyle gittikçe daha çok sayıda insan göç sürecine dahil olmaktadır. Her ne kadar bu göçler tek başına emek göçü, iltica hareketi vb. olarak değerlendirilse de göçler aynı anda birçok farklı unsurdan oluşmakta, yeni göçlerin ve göç topluluklarının oluşmasına neden olan uygulamalar da dönüşmektedir. Bunun sonucunda göçmen tipleri arasındaki sınırlar da bulanıklaşmıştır (Castles, 2002). Bu nedenle daha geniş kapsamlı bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, zorla yerinden edilmiş kişiler de diğer göçmen tipleri ile benzer nedenlerle göç edebilmektedir (Zolberg, Suhrke ve Aguayo, 1989). Göçler belli bir biçimde başlayıp süreç içerisinde nitelik değiştirebilmektedir. Bu farklılaşma göçü düzenlemeye ilişkin ulusal ve uluslararası önlemler için dikkate alınması gereken yeni bir durumdur. Devletlerin iç politikalarında, ulusal güvenlik politikalarında, ikili ve bölgesel ilişkilerinde uluslararası göçün etkisi artmaktadır. Bu dönemdeki bir diğer yeni eğilim

göçün kadınlaşmasıdır. Kadınların aile birleşimi ile göçün sonraki aşamalarında sürece dahil olması yönündeki eğilim yerini; hareketin en başından kadınların da sürecin bir parçası olması yönünde bir eğilime bırakmıştır. Ortadoğu ülkelerine göç eden Filipinli kadınlar, Japonya'daki Taylandlı kadınlar, eski Sovyet ülkelerinden Türkiye'ye çalışmak üzere gelen kadınlar (İçduygu, 2005) gibi bu eğilimin, kadınların göçlerde çoğunluğu oluşturduğu çok çeşitli örnekleri bulunmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 14).

Devletlerin göçmenlerin göç ettikleri ülkelere entegrasyonunun sağlanması, göçün sınırlandırılması ve engellenmesi; göçe neden olan koşulların ortadan kaldırılması yönünde politikalar izleyebilmeleri mümkündür. Mevcut koşullarda ise önceliğin göçün engellenmesinde ve sınırlandırılmasında olduğu; göçmenlerin ayrıldıkları ülkelere gönüllü geri dönüşlerinin ve yeniden entegrasyonlarının teşvik edildiği görülmektedir (UNHCR, 2020). Göçe neden olan koşulların ortadan kaldırılması ancak yapısal eşitsizliklerin ve beraberinde getirdiği savaş ve çatışma koşullarının son bulması ile mümkün olabilecektir. İklim sorunları ve çevresel etmenler de göç nedenleri arasına katılırken yapısal eşitsizlikler ile savaş ve çatışma koşullarının son bulmasına yönelik girişimlerin zayıf kaldığı görülmektedir. Bu noktada göçü sınırlandırmak ve durdurmak amacıyla bu koşullar ve göçmen tipleri yeniden tanımlanmaktadır (Kofman, 2005). Olası bir göç entegrasyon politikası kabul ve vatandaşlık rejimlerinin birbirinden bağımsız ele alınmasıyla göz ardı edilmektedir (Boucher ve Gest, 2015, s. 152). Göçmenlerin ayrıldıkları ülkeler mevcut koşullarına bakılmaksızın teorik olarak güvenli kabul edilmeye başlanırken, göç yolları üzerindeki geçiş ülkeleri “güvenli üçüncü ülke” olarak tanımlanmaktadır. Böylece göçmenlerin güvenli ülkelere ve güvenli üçüncü ülkelere gönderilmeleri hukuken de mümkün hale gelebilmektedir. 1990'larda Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi Orta Avrupa ülkeleri Batı Avrupalı devletlerce “güvenli üçüncü ülkeler” olarak belirlenmişken, günümüzde Türkiye, AB ülkeleri tarafından Suriye'den göç edenler bakımından bu kapsamda kabul edilmektedir (UAÖ, 2016).

Göç yazınında anlatı, devletlerin genellikle güvenlik nedeniyle göçmenleri dışlayıcı, göçü kısıtlayıcı bir biçimde insan hareketlerini kontrol ettiklerini ortaya koymakta; devletlerin bu kuralları koyarak, göçmenleri yasal/yasadıışı, düzenli/düzensiz,

belgeli/belgesiz gibi karşıtlıklarla sınıflandırdığı ve bu sınıflamalara bağlı olarak göçmenlerin ülkede bulunmalarını kabul veya reddettiklerini açıklamaktadır (Weiner, 1985; Loescher ve Scanlan, 1986; Kofman, 2005; Sert, 2014; Viotti ve Kauppi, 2014). Göç çalışmalarında ele alınan konulara ve konuların ele alınış biçimine ilişkin güvenlikleştirme tartışmaları, göç kontrolü, politika ve kuralların belirlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Wimmer ve Glick Schiller, sosyal bilimlerde göçün kavramsallaştırılması ve milliyetçi düşünce arasında paralellikler tespit ederek; ana-akım sosyal bilimlerde ulus, devlet veya toplumun modern dünyadaki doğal toplumsal ve siyasal yapı olarak verili kabul edildiği yönündeki tespitlerini “metodolojik milliyetçilik” olarak adlandırmıştır (Wimmer ve Glick Schiller, 2002). Metodolojik milliyetçilik nedeniyle, toplum ulus-devletle sınırlı tahayyül edilmekte ve böylece sosyal süreçler görünmez hale gelmektedir. Bu durum, göç araştırmalarına yok sayma, doğallaştırma ve bölgesel sınırlandırma olarak yansımaktadır. Wimmer ve Glick Schiller göçmenlerin genel olarak güvenliğe risk, kültürel ötesi, toplumsal bakımdan marjinal ve bölgesel sınırlandırmaya bir istisna olarak tanımlandığını tespit etmektedir. Buradan hareketle göç çalışmaları, ulus-devlet temelli bir bakış açısı ile şekillenen gündelik hayatın milliyetçi görüntüsünün bir yansımasıdır. Bu nedenle ulus-devleti merkeze almayan çalışmalar desteklenmeli ve ulus-devlet sınırlarının ötesine geçen bazı toplumsal ilişkileri ve süreçleri yakalamaya daha uygun olacak yeni kavram ve yöntemler geliştirilmelidir (Wimmer ve Glick Schiller, 2002). Benzer biçimde, İbrahim, insanların hareket özgürlüğünün neredeyse kaybolduğunu, “risk”, “güvenlik” ve “göç olgusu” kalıplarının birlikte kullanıldığını, böylece göçmenlerin, göçün güvenlikleştirilmesi şeklindeki –ki bu durumu, ırkçılığın modern şekli olarak tanımlamaktadır- yeni güvenlik söylemi içinde değerlendirildiğini belirtmektedir (İbrahim, 2005). Bu tez çalışmasında göçün güvenlikleştirilmesinden kaçınmak da hedeflenmekte (Huysmans, 2000; Adamson, 2006), konu seçiminden, kullanılan dil ve kavramlara dek bu duruma özen gösterilmektedir.

Pek çok yazar, uluslararası göçün tek bir disiplin, kuram veya analiz düzeyinden açıklanamayacağı konusunda hemfikirdir (Castles, 1998, 2007, 2010; Mitchell, 1989; Morawska, 1990; Massey vd., 1993; Kale, 2014). Bu nedenle alanda çalışanlara göçün kökenleri, ulusal göç kanunlarının hedefleri ve uygulamaları gibi konuları yalnızca bir

lkeden hareketle inceleyerek kendilerini sınırladıkları (Mitchell, 1989, ss. 681-682), bu konudaki önemli değerlendirmeleri ya tamamen reddettikleri ya da veri kabul ettikleri (Heisler, 1992), küreselleşme sürecinde gç konularını görmezden geldikleri eleştirilerini getirmektedir (Adamson, 2006, s. 167).

Castles ve Miller (1998), gç sistemleri kuramının aynı anda hem mikro hem de makro düzeylere odaklanarak bireylerin bağlantılarını, güvenlik ve ticaret ittifaklarını, mallar, hizmetler ve bilginin akışını ortaya koyan yapısına dikkat çekmektedir. Bu yapının içinde makro düzeyde devlet, uluslararası kuruluşlar, vakıf, dernek benzeri kuruluşların yanı sıra mikro düzeyde aileler, gruplar, sosyal ağlar, yerel topluluklar bulunmaktadır (Castles, 2007). Bu bağlamda orta düzey gç kuramları gç aktörleri ve yapı arasındaki ilişkiye bakar; sınıf dinamikleri, gç odaklarının değişimi gibi değişkenleri analiz eder ve ortak özellikler taşıyan gç tiplerini bunun sonucunda tanımlar (Castles, 2010, ss. 1572-1574).

Mitchell, uluslararası göçü anlamak için, devletlerarası ilişkiler, diplomatik temaslar, uluslararası ilişkilerin doğası ve gç politikaları yapımını da içeren geniş kavramsal zemine sahip bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, siyasal gerçeklerin anlaşılmaları için iktisat, sosyoloji, antropoloji gibi disiplinlerin gle ilgili bulgularını da içermelidir (Mitchell, 1989, s. 683). Dış politikada gn kullanımına ve giriş-çıkış kurallarına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır ancak henüz düzenli bir kuramsal yapı ortaya çıkmamıştır. Az sayıda akademisyen i ve dış politikanın oluşturulması ve uluslararası ilişkileri bir arada değerlendirerek belirli analitik düzeylerde çalışmaktadır (Mitchell, 1989, s. 691).

Devletlerin gç politikaları, göçmen kabul etmeme veya mümkün olan en az sayıda göçmeni en detaylı şekilde inceleyerek kendi çıkarları doğrultusunda ülkelerine kabul etmeyi hedeflese de tüm sınırlama ve önlemlere rağmen g artarak devam etmektedir. Devletlerin gy yönetme ve düzenleme abaları (Hollifield, 2004, 2012; Rudolph, 2003) büyük oranda göçmenlerin edilgen olarak konumlandırıldığı bir anlayışın sonucu iken, uygulamada göçmenler rasyonel olan veya olmayan biçimde gönüllü veya zorunlu göç kararlarını kendileri alarak; düzenli yollarla göç etmek mümkün olmadığında düzensiz yollarla göç ederek tüm g sürecinin doğrudan öznesi konumundadır. Bu nedenle g çalışmalarında sürecin iki temel aktörü bulunmaktadır:

İlk aktör meseleleri tanımlamak, bilgi üretmek ve göç politikasının belirlenmesi ve yönetimi süreçlerindeki (Rudolph, 2003) egemenliği bakımından devletlerdir. İkinci aktör ise göçmenlerdir. Bu bağlamda göç, devletler nezdinde egemenlik, istikrar ve güvenlik sorunu olarak kabul edilmektedir (Viotti ve Kauppi, 2014, s. 482). Analiz birimi olarak devletlerin seçildiği çalışmalar göçü makro düzeyde ele alma imkânı verirken, analizin bireysel olarak göçmenler üzerinden şekillendiği çalışmalar mikro düzeyde açıklamalar sunmaktadır. Göç süreçlerinde yer alan aktörler devletler ve göçmenlerden ibaret değildir. Göç zamansal, mekansal, nedensel ve ilişkisel bakımdan bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Göç, göç kararının verilmesinin zeminini oluşturan nedenlerin bir araya gelmesi, kararın alınması, hareket süreci ve varılan yere uyum sağlanıncaya dek geçen süreyi kapsayacak biçimde, zamansal olarak hareketin gerçekleştiği andan çok daha geniş bir kesite karşılık gelmektedir. Tüm bu süreç boyunca devletler ve bireylerin dışında aktörler de devlet politikalarının belirlenmesinde, uygulanmasında veya etkisiz kalmasında; bireylerin göç kararını almalarında, uygulamalarında, göç süreci devam ederken bazı ihtiyaçlarını karşılamalarında veya birtakım haklara erişebilmelerinde rol oynamaktadır. Sürecin kendisi gibi, göç sürecindeki ilişkiler de karmaşık bir yapıdadır. Burada oynanan roller de değişkenlik ve geçirgenlik gösterebilmektedir. Bu karmaşık yapının tek bir aktör ve analiz düzeyinden hareketle açıklanması göçün farklı dinamiklerinin görülmesine imkân vermeyeceğinden yetersizdir.

Bu noktada karşımıza şu sorular çıkmaktadır: Göçün farklı dinamiklerinin görülebilmesi nasıl mümkün olabilir? Ne tür bir yaklaşım/teori bize göç süreçlerine ilişkin açıklayıcı bir çerçeve ve kapsamlı bir kavrayış sunar? Göçün açıklanmasında devlet ve bireyler dışında hangi aktörler değerlendirmeye dahil edilebilir? Göç sürecine yer alan aktörlerin birbirleri ile ilişkileri, bu ilişkideki işbirliği ve çatışma alanlarını tespit etmek nasıl mümkün olabilir? Bu soruların cevabını vermek üzere kurduğum hipotez ağ yaklaşımı ve göç sürecini ilişkilendirmektedir.

Bu çalışmanın dayandığı temel hipotez şudur: “Ağ yaklaşımı”, “ağları” değerlendirmeye katarak, göç sürecinde etkin rol oynayan farklı aktörleri bir arada açıklamaya dahil etmekte; böylece çok katmanlı bir değerlendirmeyi mümkün kılarak, göç sürecindeki aktörler arasında farklılaşan ilişkileri ve bağları ortaya koymayı

mümkün hale getirmekte ve böylece bize göç süreçlerine ilişkin devlet merkezli ve birey merkezli teorilerden daha açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Göç sürecindeki aktörler bir ağ yapısı içinde birbirleriyle ilişki kurmaktadır. Bu ağ yapısı içindeki altgruplar bileşenleri; bileşenlerinin bütçe, personel kapasitesi, faaliyetlerinin niteliği ve düzenliliği vb. gibi özellikleriyle birbirlerinden ayrılmakta ve belli bir işbölümünün parçası olarak da birbirleriyle ilişki kurmaktadır. Göç sürecine dair gözlemlenen ağ yapısı aktörlerin arasındaki farkları gösterdiği kadar işbirliğini de gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle ağ yaklaşımı, göç sürecini çok boyutlu bir biçimde açıklayabilmektedir.

Ayrıca, ağlar yalnızca göçmenlerin oluşturduğu ağlar biçiminde anlaşılmamalıdır; özellikle Türkiye gibi sivil toplumun göçmenlerin, mültecilerin hak ve hizmetlere erişiminde büyük rol oynadığı ülkelerde sivil toplumun kurduğu işbirlikleri ve eylemleri de bir ağ yapısı içinde incelendiğinde meseleye dair bütünlüklü bir kavrayış geliştirmek yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır. Bu çalışmanın analiz birimi göç alanında ortaya çıkan ağlardır; göçmenler, göçmenler üzerine çalışan STK'lar bu analiz biriminin bir parçası olarak irdelenmektedir. Bu çalışmadaki analiz düzeyi ise pratik olarak ulusal düzeyle sınırlı olsa da uluslararası örgütleri de kapsamı nedeniyle küresel göç alanına dair değerlendirmeleri de içermektedir.

Türkiye’de sivil toplum ağları, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütlerin Türkiye şubeleri, hükümetlerarası bazı kuruluşların Türkiye şubeleri gibi kurumsallaşmış yapılardan ve kurumsallaşmamış yerel gönüllü gruplardan oluşmaktadır. Tamamen aynı özellikleri taşımamakla birlikte, bu yapıların birbiriyle örtüşen ve birbirlerini tamamlayan birtakım faaliyetler içinde olması onları tek bir ağda bir araya getirmeyi mümkün kılmaktadır. Sivil toplumun oluşturduğu göç ağları göç sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Göç süreçlerinin değerlendirilmesinde, göçmenlerin ayrıldıkları ve göç ettikleri ülkelerde bulunan kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış sivil toplum aktörlerinin ve çalışmalarının da bu sürecin vazgeçilmez bir parçası olan bir aktör ve etmen olarak değerlendirmeye katılması gerekmektedir. Bu değerlendirme için en uygun kavram ise “göç ağları” kavramıdır. Tüm ağlarda olduğu gibi bu ağ da dinamik yapıda ve değişkendir; ağ aktörleri birbirine göre değişen pozisyonlar almaktadır. Bu noktada “ağlar dinamik yapıdadırlar ve tekil olarak

göçmenlerin toplumsal cinsiyet, din ve etnik köken gibi mikro-değişkenlerinin yanı sıra; hedef ve transit ülkelerin mevcut göç ve iltica politikalarından; küreselleşme ve ulusötesi bağlardan Türkiye'nin doğu ile batı arasında bir köprü konumunda olması ve Türkiye'de BMMYK ofisi bulunması gibi mekâna özgü birtakım makro-değişkenlerden etkilenmektedirler" (Köser-Akçapar, 2009, s. 171). Çalışma bu aktörlerin bir araya geldikleri düğümleri tespit etmek ve alan çalışmasında öne çıkan pozisyonlarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Ağ yaklaşımıyla yapılan bu çalışma ortaya koymaktadır ki, Türkiye'deki sivil toplum ağı bürokratik altgrup, insani yardım temelli çalışmalar altgrubu, hak temelli çalışmalar altgrubu ve gönüllü ağları olmak üzere dört ana alt grubun birleşiminden oluşmaktadır. Altgruplar bütçe, personel kapasitesi, faaliyetlerinin niteliği ve düzenliliği bakımından farklılaşmaktadır. Altgrupların devletle ilişkisi ise gördükleri işlevler ve eylemleri doğrultusunda şekillenmekte ve değişiklik göstermektedir. Altgruplar bu tezin saha çalışmasından elde edilen bulgular ışığında oluşturulan bir tipolojidir. Bu haliyle bu tipoloji evrensel bir geçerlilik iddiasında olmasa da başka sahalarda göçmen ağlarına yönelik yapılacak araştırmalar için bir kıyaslama imkânı sunmaktadır.

Ağ yaklaşımına göre, toplumsal yapıları anlamak üzere bir entelektüel araç olarak kullanılan ağ analizi, ağların toplumsal yapıları temsil edebileceği kabulüne dayanmaktadır (Wellman ve Berkowitz, 2008). Toplumsal sistem üyelerinin oluşturduğu düğümler ve bağlardan oluşan ağlar, başka yapılarla ilişkilendirilerek teorisyenler tarafından ele alınmaktadır. Bu nedenle öncelikle bir toplumsal sistemin temelindeki ilişkilere bakılmaktadır. Sistemlerin içinde yer alan farklı boyutlardaki aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışma kapsamında ağ analizi, Türkiye'de iltica ve göçü anlamak bakımından geri planda kalmış sivil toplum ilişkilerini anlamak ve açıklamak amacıyla kullanılmaktadır. Böylece göçmen ağları ve devlet politikaları gibi farklı düzeylerde açıklanan Türkiye'de göçe ilişkin yeni bir akademik perspektif sunulması hedeflenmektedir. İşbirlikleri ve çatışma alanlarının tespit edilebilmesi, ağın güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konabilmesi ağ analizi ile mümkün olmaktadır. Ağ analizi içinde pek çok nicel ifade ve hesaplamaları barındırmakla birlikte çalışmada bu yöntemlere başvurulmamış, tüm bu

bağ, ilişki ve süreçleri açıklamak üzere ağ analizinden bir kavramsal bir çerçeve olarak yararlanılmıştır.

Türkiye, yoğun göç alan bir ülke olmakla birlikte göçü bir yasayla düzenlemek konusunda oldukça geç kalmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun (YUKK) yürürlüğe girdiği 2014 yılına dek göç ve özellikle iltica alanı yönetmelikler ve genelgeler ile düzenlenmiş; göç ve göçmenlere ilişkin hukuki düzenlemeler bu göçler gerçekleşikten sonra yapılmaya çalışılmıştır. Bu durum iltica alanında düzenlenmesi ve müdahale edilmesi gereken önemli bir alanın boş kalmasına neden olmuştur. Bu boşluğa Türkiye'nin 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolüne coğrafi sınırlama ile taraf olması da eklendiğinde, Türkiye'ye iltica edenlerin çoğunu oluşturan göçmen grupların devletin koruma alanının dışında kaldığı görülmektedir. Bu dışarıda kalma halini, dışarıda bırakılma biçiminde de ifade etmek mümkündür. Siyasi ve ekonomik gerekçelerle dışarıda bırakılan bu göçmenler bakımından kurumlar yasal mevzuata göre “mülteci” veya “göçmen” olmayan bu kişilere karşı herhangi bir sorumluluk kabul etmeyerek bu grupların belirsizlik içinde kalmalarına neden olmuştur (Danış vd., 2009; Soykan, 2015). Türkiye’de sivil toplumun iltica alanında kendine yer bulduğu ve zaman içerisinde iltica arayan göçmenler için vazgeçilmez bir aktör konumuna gelmesine imkân veren tam da bu koşullardır. Başka koşullar altında kısaca anlatılabilecek hukuki çerçeveye bu tez çalışması kapsamında bir bölüm ayrılmasının da nedeni budur. Sivil toplum örgütleri bu noktada Türkiye’de hem düzenlenmeyen bu alanın düzenlenmesi hem de kapalı alanın mülteciler için açılması yönünde bir baskı aracı işlevi görmektedir. Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil toplum tarafından oluşturulan göç ağının incelenmesi tüm bu süreci anlamayı da kolaylaştırmaktadır.

Bu doğrultuda hazırlanan çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde öncelikle göç alanında yararlanılan teoriler ve teorik tartışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde alan çalışmasının oturduğu teorik zemin olarak ağ yaklaşımı ve ağ yaklaşımının göç çalışmalarına katkısı detaylı olarak ele alınmıştır. Ağ yaklaşımı ve analizinin tarihsel arkaplanı, ortaya çıkışı, gelişimi ve temel ilkeleri ortaya konmuş; göç teorilerine yer verilerek göç çalışmalarında ağların ne

şekilde kullanıldığına bakılmıştır. Bu bölüm Türkiye’de göç alanında ağ yaklaşımının açıklandığı bir kısım ile sona ermektedir.

Üçüncü bölümde uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye’de uygulanan mülteci hukuku kavramları ve süreçleri karşılaştırmalı olarak sunulmuş; aralarındaki benzerlik ve yaklaşım farklılıkları işaret edilmiştir. Mülteci hukuku sistemi devlet politikalarını doğrudan yansıttığı için çalışmada önemli bir yer kaplamaktadır. Uluslararası iltica sisteminde ve Türkiye’de uygulanan iltica sistemindeki tanım, prosedürler ve süreçlerin uyuşan ve uyuşmayan özellikleri ile Türkiye’de göçün düzenlendiği zemini ortaya koymak meselenin anlaşılabilmesi bakımından elzemdir. Mevcut yasal ve kurumsal çerçevenin ortaya konması sivil toplumun oluşturduğu göç ağının incelenmesine zemin hazırlamaktadır.

Çalışma kapsamında İstanbul, Ankara, İzmir, Van ve Hatay’da yapılan alan çalışmasından hareketle işbirlikleri ve çatışma alanlarıyla bu göç ağının tarif edilmesi ve ağın nitelikleri ile birlikte sivil toplumun Türkiye’de iltica sürecindeki yerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Alandaki ağ çalışmalarında analizin merkezinde yaygın olarak göçmen ağları (Danış, 2007, 2010; Köser-Akçapar, 2009; Ihlamur-Öner, 2010, 2012; Körükmez 2012b, Yaman 2016, Görgün, 2017) bulunmaktadır. Öte yandan çalışmanın bir diğer hedefi, iltica alanında devlet ve sivil toplumun işbirliği ve çatışma alanlarını ortaya koymaktır. Sivil toplum tarafından oluşturulan ağlar, göç süreçlerinin açıklanmasında orta düzey teorilere katkı sunmak için analiz birimi olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda son bölümde alan çalışması bulgularına yer verilmiştir. Buna göre Türkiye’de iltica alanında sivil toplumun oluşturduğu ağları dört altbaşlıkta incelemek gerekmektedir. Bu başlıkların belirlenmesinde hem ağ analizine uygun biçimde aktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerin niteliği hem de bu ilişkileri kurdukları alanda verdikleri hizmet ve çalışma alanları karma bir yöntemle değerlendirmeye katılmıştır. Altbaşlıkların her biri aynı zamanda bir düğüme karşılık gelmektedir. Türkiye’de mültecilerin hareket ve ihtiyaçlarının sivil toplum aktörlerinin çalışmalarını, yöntemlerini ve kapladıkları alanı belirlediği görülmektedir. Ağın içindeki aktörlerin kapladıkları alan ve pozisyonları birbirlerine ve çalışma yapılan ülke koşullarına göre yeniden şekillenmektedir. Çalışma yapılan ülkedeki egemen siyasal otoritenin faaliyetleri, kuralları ve açtığı/kapadığı alan da sivil toplum üzerinde etkili olmaktadır.

Çalışmanın alanda yeni ve üzerine daha fazla düşünme ve çalışma imkânı olan yönleri göç ağlarını sivil toplum temelinde ele alması, uluslararası ilişkiler perspektifinden hazırlanan bir göç çalışmasında ağ analizine yer vermesidir. Böylece tek bir aktörün oluşturduğu politikalar ve eylemleri üzerinden değil, ağda yer alan birleşenlerin birbirleriyle kurdukları ilişki ve bağlar üzerinden bir açıklama yapmak mümkün olabilmiştir. Böylece bileşenler yalnızca kurumsal niteliklerine göre ayrılmış kümeler içinde değil, aralarındaki ilişkiler sonucu ortaya çıkan bağlantılar üzerinden altgruplara ayrılmıştır. Bu ayrım bileşenlerin ve dolayısıyla göç sürecindeki aktörlerin birbirine göre konumları, işbirlikleri ve çatışmalarını açıklamak için önemli bir başlangıç noktasıdır. Uluslararası ilişkiler, göç çalışmalarında olduğu gibi devlet merkezli çalışmaların ağırlıkta olduğu bir literatüre sahiptir. Uluslararası, hükümetlerarası ve ulus-aşırı örgütlerin tek tek ele alındığı çalışmalar bu literatürde yer almakla birlikte çalışmada yer verildiği biçimiyle ağlar göz ardı edilmektedir. Sivil toplumun etkin olduğu göç ağının doğru biçimde okunması ve değerlendirilmesi, devletlerin dış politikalarında ve ikili ilişkilerinde önemi gittikçe artan göç süreçleri ve göç politikalarına dair yeni yaklaşımlar geliştirilmesini mümkün kılabilecektir.

Çalışma Eylül- Aralık 2017 tarihleri arasında tamamlanmış olmakla birlikte, mevcut mülteci sayısının artmaya devam etmesi ve Türkiye’de çalışmanın yapıldığı dönemde var olan OHAL koşullarının yakın zamana dek sürüyor olması nedeniyle yazım aşamasında araştırma koşulları geçerliliğini sürdürmektedir. Bir diğer ifadeyle, sivil toplumun alan çalışması sürecindeki hareket imkânı ve işbirliği isteklerini etkileyen dinamikler yazım döneminde de geçerliliğini korumaktadır. Öte yandan, 2020 yılının ilk aylarından bu yana devam etmekte olan COVID-19 pandemi koşullarının yüzyüze yeni alan çalışmaları yapılmasını neredeyse imkânsız hale getirmesi de alanda benzer yeni çalışmalar yapılmasını büyük ölçüde engellemiştir. Çalışma, Türkiye’de göç çalışmalarında sivil toplumu ağ analiziyle değerlendirmeye katarak akademik alanda bir boşluğa işaret etmekte ve bu yönde yapılacak çalışmalar için ilk tez araştırmalarından biri olmak iddiasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ TEORİLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Göç, 19. yüzyılda bilimsel tartışmalara konu olmaya başlamıştır. Ravenstein'in 19. yüzyılın son çeyreğinde yayımladığı "Göç Yasaları" (1885, 1889) başlıklı istatistiki çalışmaları, alanda teorik bakımdan atıf yapılan ilk çalışmalardır. 20. yüzyılda göç çalışmalarının ve teorilerinin çeşitlendiği görülmektedir. Göçün farklı aşamalarını açıklayan bu teoriler ekonomi, sosyoloji ve coğrafya gibi çeşitli perspektiflerden konuyu ele almaktadır. Örneğin, uluslararası göçü, maaşlar ve ülkelerin iş piyasasındaki farklılıkların bir sonucu olarak kabul eden yaklaşımlar (Lewis, 1954), ekonomi perspektifinden uluslararası emek göçüne odaklanmakta; göçü temel olarak fayda-maliyet analizi yapan rasyonel insanlardan oluşan işgücünün, ücretlerin düşük olduğu ülkelere yüksek olduğu ülkelere hareketi olarak ele almaktadır (Sert, 2014, s. 509). Bir diğer teori ise, sosyolojik bir perspektiften, Stouffer'in (1940, 1960) müdahil fırsatlar kavramına dayanarak, bir hedef bölgedeki fırsatların miktarı ölçüsünde o bölgeye göçün de arttığını; ancak bir bölgedeki fırsatları paylaşan insan sayısının arttığı ölçüde o bölgeye göçün azaldığını ileri sürmektedir (Bijak, 2006, s. 6).

Göç teorilerini farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Massey vd. (1993), göç teorilerini göç kararı alınmasını açıklayan teoriler ve göçün sürdürülmesini açıklayan teoriler olarak iki ayrı başlık altında ele almışlardır. Bu çalışma kapsamında göç teorilerine, göç çalışmalarında yaygın olarak başvurulmuş bu ayrıma uygun olarak yer verilecektir. Ayrıca bu teorilerin tamamı sadece göç bağlamında açıklamalar sunmamakta; örneğin göçmen olmayan yerli halkların da çalışma piyasası içindeki konumu vb. durumlara ilişkin açıklamalar sunmaktadır. Öte yandan bu çalışma kapsamında göç teorileri olarak anılmalarının sebebi diğer varsayımlarının yanı sıra göç alanına ilişkin de açıklamalar sunmalarıdır.

1.1. Göç Nedenlerini Açıklayan Teoriler

İtme-çekme teorisi, neoklasik ekonominin mikro teorisi, neoklasik ekonominin makro teorisi, emek göçünün yeni ekonomisi, ikili işgücü piyasası teorisi ve dünya

sistemleri teorisi, göç kararı alınmasının ardındaki nedenleri açıklayan teorik yaklaşımlardan başlıcalarıdır.

Göç kararı alınması sürecini açıklamak için yaygın olarak Lee'nin (1966) çalışmasından hareketle itme-çekme teorilerine başvurulduğu görülmektedir. Bu teoriler, insanları bir yerden ayrılmaya zorlayan ve göç etmek üzere belirli yerleri seçmelerine neden olan etmenleri itici ve çekici etmenler olarak açıklamaktadırlar. Lee kaynak bölgeyle ilgili etmenler, hedef bölgeyle ilgili etmenler, paylaşılan fırsatlar ve kişisel etmenlerin göç sürecinde etkili olduğunu ve temel olarak, hedef bölgedeki çekici etmenler ve kaynak yerdeki itici etmenlerin göçü belirlediğini ifade etmektedir (Sert, 2014, s. 511; Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 20). Bir bölgede nüfusun artışı, yaşam standartlarının düşük olması, ekonomik sorunlar ve siyasal baskılar itici etmenlere örnek oluştururken; ekonomik fırsatlar, siyasal özgürlükler, emeğe talebin yüksek olması ve yüksek yaşam standartları çekici etmenlere örnektir (Castles ve Miller, 2003, s. 31).

İtme-çekme teorileri, yalnızca bireye odaklandıkları ve tarihsel bağlamdan kopuk oldukları yönünde eleştirilmektedir (Chiswick, 1999). Bu teorilere göre, göç etme kararını verecek olan bireylerin fayda-maliyet karşılaştırması yapacakları ve bu bağlamda rasyonel karar vericiler olduğu varsayılmaktadır. Öte yandan göçmenler her zaman rasyonel tercihler yapabilecek bilgiye sahip değildir. Göç etmek vasıflı olanlar bakımından daha mümkünken vasıflı olanların göç etmekteki kazançları da daha yüksektir (Castles ve Miller, 2003, ss. 31-33). Castles ve Miller (2003, s. 33), belirli bir göçmen grubunun A ülkesi yerine B ülkesine gitmesini itme-çekme modellerinin açıklamadığını belirtmekte; bu teorilerin Cezayirlilerin çoğunun, Türklerin tersine Almanya yerine Fransa'ya gitmelerinin nedenini açıklamadığı örneğini vermektedir.

Neoklasik ekonominin mikro teorisi Sjaastad (1962), Borjas (1990) ve Todaro (1969, 1986) tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre göçü fayda-maliyet analizi yapan rasyonel bireylerin kararları şekillendirmektedir. Bireyler göç etmeye karar verirken yeni bir yere taşınmanın masrafları, dil öğrenme, uyum sağlama gibi maliyetleri değerlendirmektedirler. Düzensiz yollarla göç edenler bakımından bu maliyetlere ayrıca düzensiz göç ve sınırdışı edilme maliyeti eklenmektedir. Borjas (1989) bireylerin, bu maliyetleri değerlendirerek göç etme kararını aldıklarını ve

gidecekleri ülkeleri belirlediklerini ifade etmektedir. Bireysel özellikler, toplumsal koşullar ve teknolojik gelişmelerde yaşanan değişiklikler, maliyetlerin düşmesini mümkün kıldığı ölçüde göçü hızlandırabilmektedir. Bunlar karşısında hükümetler ise, göç hareketlerine kaynak oluşturan veya hedef olan ülkelerde göçe sebep olan koşulları değiştirmek üzere politikalar izlemektedirler (Abadan-Unat, 2017, ss. 54-55).

Makro düzeyde ise Harris ve Todaro (1970) işgücü piyasasının yapısal koşullarına odaklanmakta ve göçü, kaynak ve hedef ülkelerde beklenen gelirlerdeki farklılıkların bir sonucu olarak tanımlamaktadır (Sert, 2014, s. 509). Neoklasik ekonominin makro teorisine (Lewis, 1954; Ranis ve Fei, 1961; Harris ve Todaro, 1970; Todaro, 1969, 1986) göre işçiler, işgücü arzının çok, talebinin ve ücretlerin ise az olduğu yerlerden; arzın az, talep ve ücretlerin ise fazla olduğu yerlere göç etmektedir. Böylece daha önce arzın fazla olduğu yerde arz azalır, ücretler artarken, gidilen ülkede de talep azalmakta ve piyasada denge sağlanmaktadır. Teoriye göre genel olarak ücret farklılıklarının azalması göçü engelleyecektir (Massey vd., 1993, ss. 433-434).

Neoklasik göç teorisi yalnızca işgücü piyasasına odaklanmaktadır ve gelecekteki göç hareketlerini öngörememesi, göçlerin tarihsel nedenlerini gözardı etmesi ve devletin göç sürecindeki önemini azaltması (Castles ve Miller, 2003, s. 33, 35) nedeniyle eleştirilmektedir. Castles ve Miller (2003, s. 34), Borjas'ın (1989, s. 482) "sadece 'refahın maksimize edilmesine' değil 'piyasada denge oluşmasına' da yol açan özgür tercihler yapan bireysel göçmenler düşüncesi"ni tarihsel gerçeklikten uzak ve açıklayıcılık bakımından yetersiz bulmaktadır. Bunun nedeni devletlerin, göçmenleri davet ederek, ülkelere giriş izni vererek ve vize rejimlerini, iltica politikalarını belirleyerek göç hareketlerinin başlaması ve sınırlandırılmasında önemli rol oynamalarıdır. Massey vd. (1993) ise, kaynak ve hedef ülkelerdeki işgücü piyasaları dengeye ulaşsa dahi göçün durmayacağı; gerçek hayatta işgücü piyasasının dışında devletlerin de kontrol edemeyeceği ve göçü tetikleyen pek çok durum ve etmenin olduğu gerekçesiyle bu teoriyi eleştirmektedir (Sert, 2014, s. 509).

Emek göçünün yeni ekonomisi veya yeni ekonomi teorisi (Stark, 1984, 1991; Stark ve Bloom, 1985), neoklasik ekonomi teorilerinin eleştirisinden hareketle; piyasa koşulları mükemmel olmadığı takdirde sigorta, sermaye ve kredi piyasaları gibi etmenler hesaba katılmaksızın, göçün yalnızca işgücü piyasası koşullarıyla

açıklanamayacağını ifade etmektedir. Eğitim, sosyal sermaye, ekonomik teşvikler gibi pek çok başka etmen göç kararında etkili olabilmektedir. Ayrıca göç kararı yalnızca birey tarafından alınmamakta, aile ve hanehalkı da karar sürecinin bir parçası olmaktadır (Massey vd., 1993, s. 436). Bu teoriye göre, yurtdışına göçmen göndermeye karar veren hanehalkının tek hedefi gelirini mutlak biçimde artırmak değildir. Hanehalkı temelde başka hanelere oranla “görelî yoksulluğunu” azaltmayı hedeflemektedir (Abadan-Unat, 2017, s. 56). Sert (2014, s. 510) bu teoriyi; devletlerin, işgücünün yanında sigorta, sermaye ve/veya vadeli işlemler piyasalarını etkileyen politikalarla göçü kontrol edebileceği varsayımıyla, devletlere gerçekte olduklarından daha fazla önem atfettiği gerekçesiyle eleştirmektedir.

İkili işgücü piyasası teorisine göre ise, uluslararası göç hareketi, ülkedeki yüksek işsizlik veya düşük ücret gibi etmenleri değerlendiren bireylerin rasyonel tercihleri sonucunda verdikleri kararlardan değil, modern sanayi toplumlarının sürekli işgücü talebinden kaynaklanmaktadır (Massey vd., 1993, s. 440). Teorinin bölünmüş işgücü piyasası olarak da adlandırılmasının sebebi, teoriye göre işgücü piyasasının ilkinde ağırlıklı olarak yerli işçilerin, ikincisinde göçmenlerin yer aldığı iki sektörden oluşmasıdır. Buna göre birinci sektördeki işler, vasıflı, karmaşık, sermaye ve bilgi yoğun işlerdir; yetenek ve deneyim gerektirmektedirler. Bu işçileri sendikal hakları vb. nedenlerle işten çıkarmak maliyetlidir. İkinci sektördeki işler ise, emek yoğun, istikrarsız ve vasıfsızdır. Bu sektördeki işten çıkarma maliyetleri düşüktür. Yerli işçilerin yapmayı tercih etmediği işleri kapsamaktadır. Talep artarsa işveren göçmenleri istihdam etmektedir. Göçmenler düşük ücretler karşılığında çalışmakta ama ekonominin asli unsurlarından biri sayılmaktadırlar (Abadan-Unat, 2017, ss. 60-61). İkili işgücü piyasası cinsiyet, ırk, milliyet temelli olarak da bölünebilmektedir. Yeni sanayileşmiş ülkelere giden ilk göçmenler işverenler ve aracılar tarafından çeşitli işlere yerleştirildikten sonra, bu grubun ardından gelen göçmenler de içinde bulundukları ağ aracılığıyla aynı işlere yerleşmektedirler ve bu bağlamda belli etnik gruplara özgülenmiş kapalı iş alanları oluşmaktadır (King, 2012, ss. 16-17).

Dünya sistemleri teorisi, göçü açıklamak için yararlanılan bir diğer teoridir. Castles ve Miller (2003, s. 35) tarafından tarihsel-yapısalcı yaklaşım olarak ifade edilen bu teoriye göre uluslararası göç, sömürgecilik bağı olan ülkeler arasında olmaktadır.

Wallerstein'in (1974) çalışmalarından hareketle geliştirilen (Portes ve Walton, 1981; Petras, 1981; Castells, 1989, 2013; Sassen, 1988, 1999; Morawska, 1990) bu teoriye göre, uluslararası göçün temel nedeni, 16. yüzyıldan itibaren dünya piyasaları genişlerken, dünya ekonomisindeki eşitsiz ekonomik ve siyasal güç dağılımıdır. Kapitalist ekonomi Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'daki merkezlerden genişleyen halkalar halinde yayıldıkça dünya nüfusunun giderek büyüyen kısmı dünya piyasa ekonomisine dahil edilmektedir. Çevre bölgelerdeki toprak, hammadde ve emek dünya piyasalarının denetimi altına girdikçe çevreden merkeze göçler olmakta, bunların önemli bir kısmı merkez ülkelere doğru yönelmektedir (Massey vd., 1993; Abadan-Unat, 2017, ss. 61-62). Sömürgecilik sürecinde bu ülkeler arasında kurulan ulaşım ve iletişimi de kapsayan kültürel, idari ve finansal bağlar göçü kolaylaştırmaktadır. Göç, sermaye için, merkez ve çevre ülkeleri arasındaki tahakküm ilişkisine dayanan bir tür ucuz emek hareketidir (Castles ve Kosack, 1985; Cohen, 1987; Sassen 1988'den aktaran Castles ve Miller, 2003, s. 35). Buna ek olarak, kapitalist ekonomiler yalnızca ekonomik müdahalelerle değil sınırötesindeki yatırımlarını korumak için yaptıkları siyasal ve askeri müdahalelerle de merkez ülkelere doğru sığınmacı akışlarına neden olmaktadır (Massey vd., 1993, s. 448).

Castles ve Miller (2003, s. 35), dünya sistemleri teorisini sermayenin çıkarını her şeyin belirleyicisi olarak varsaydığı, birey ve grupların eylem ve isteklerine yeterli ilgi göstermediği ve bu nedenlerle tek boyutlu olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Yine Castles ve Miller'a göre, gerçekte, göç politikalarının sık sık değişmesi, Batılı devletlerin sermaye ve çıkar yaklaşımlarının, teorinin varsaydığı ölçüde egemen olmadığını göstermektedir.

Zelinsky (1971) tarafından geliştirilen göç geçiş teorisi, göçün sosyal modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve şekillendiğini ifade etmektedir. Çeşitli işgücü hareketlilikleri, iç ve dış, uzun ve dairesel hareketler arasında ayırım yapmaktadır. Öte yandan toplumların gelişimi ile göç seviyeleri arasında bir orantı bağı kurmamaktadır (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019, s. 23).

Yukarıda yer verilen teoriler, öncelikli olarak göçü başlatan nedenlere odaklanmakta ve göçün itici-çekici etmenler ortadan kaldırıldığında azalacağı varsayımına dayanmaktadır. Öte yandan, göçü başlatan ve sona eren tek bir olay olarak

değerlendirmek mümkün değildir. Göçün dönüşerek devam eden bir olgu olarak ele alınması gerekmektedir. Göçün devamlılığı ise, göçü başlatan nedenlerden farklı nedenlere bağlı olabilmektedir.

1.2. Göçün Devamlılığını Açıklayan Teoriler

Kurumsal teori, kümülatif nedensellik teorisi, göç sistemleri teorisi ve uluslararası teori göçün devamlılığını açıklayan teorilerdir. Her ne kadar göç sürecini daha iyi analiz edebilmek için sürecin bölünerek ele alınabildiği görülse de göç kararının alınması ve göçün sürdürülmesinin birbirinden keskin biçimde ayıramayacak süreçler olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Bu bağlamda göçü açıklamakta yararlanılan teorilerden biri, kurumsal teoridir. Devletlerin göçü sınırlamak adına uyguladıkları sıkı vize politikaları, çalışma izni gibi düzenlemelere ilişkin prosedürleri tamamlamak zorlaştığı ölçüde, göçmenlerin düzenli göçten düzensiz göçe yöneldiği; başvuru kurumlarının da benzer şekilde çeşitlendiği görülmektedir. Bunlar kâr amacı taşıyan özel girişimciler olabileceği gibi kâr amacı gütmeyen gönüllü kurumlar da olabilmektedir. Yasal olmayan yollar, göçmenlerin sömürülmesi ve mağdur edilmesine neden olduğundan gönüllü insani yardım örgütleri, göçmenlerin haklarının ve göçmenlere yönelik muamelenin iyileştirilmesi amacıyla varlık gösterebilmektedir. Bu teoriye göre kurumlar, örgütler ve girişimcilerin göçmenlerin yasal veya yasadışı girişlerine dahil olması, göç sürecini mikro düzeyde karar modellerinden uzaklaştırmaktadır (Massey vd., 1993, s. 450).

Massey vd. (1993, s. 451), kurumsal teoriden hareketle iki tespitte bulunmaktadır. Öncelikle, örgütlerin uluslararası hareketliliği desteklediği ve sürdürdüğü ölçüde, uluslararası göçmen akışlarının kurumsallaştığını ve göçü ortaya çıkaran etmenlerden bağımsızlaştığını belirtmektedir. İkinci olarak ise, göç bir kez başladığında kurumsallaşma sürecini düzenlemenin zorluğu nedeniyle, hükümetlerin göçü kontrolü zorlaşmaktadır. Bu bağlamda insan kaçakçıları, şirketler, gayrimenkul acenteleri de yasal ve yasal olmayan yollarla çalışarak insanların yer değiştirmesini mümkün kılmakta ve böylece kendi endüstrisini oluşturmaktadır. Bu endüstri Harris (Harris, 1996'dan aktaran Castles ve Miller 2003, s. 39 içinde) tarafından, "göç endüstrisi" olarak adlandırılmaktadır.

Kümülatif nedensellik teorisi göçün sürdürülmesini açıklayan bir diğer teoridir. Buna göre kaynak ve hedef ülkelerdeki sosyal koşullar her yeni göç hareketiyle değiştiği için neden-sonuç ilişkisi kümülatif hale gelmektedir (Myrdal, 1957). Bu kümülatif eğilimden etkilenen altı sosyo-ekonomik etmen bulunmaktadır: bir ülkede gelirin ve toprağın bölüşümü, tarımsal üretimin organizasyonu, göç kültürü, insan sermayesinin bölgesel dağılımı ve işin toplumsal anlamı değiştikçe o ülkedeki insanların göç etme eğilimi de artmaktadır (Massey vd., 1993, ss. 451-453).

Göç sistemleri teorisi, uluslararası göçü tek seferlik bir olay olarak ele almamakta, birçok olaydan oluşan ve zamana yayılan dinamik bir süreç olarak kabul etmektedir. Göç sistemleri teorisine göre, göç akışlarının kaynak ve hedef bölgeleri ile, zamanlarına ilişkin bir yapı ve düzen ortaya koymak mümkündür. Uluslararası göç sistemi, genellikle merkez durumunda bulunan ve göç alan bir veya birkaç ülkeden oluşan bir bölge ile göçmen gönderen belli sayıdaki ülkeden oluşmaktadır (Fawcett, 1989; Kritz vd., 1992; Zlotnik, 1992; Massey vd., 1993). Bu bağlamda göç sürecinde önemli olan, göç sistemindeki ülkelerin coğrafi yakınlığı değil, siyasal ve ekonomik ilişkilerinin yakınlığıdır. Ülkeler toplumsal değişme, ekonomik dalgalanma veya siyasal nedenlerle sistemden çıkabilmekte veya sisteme katılabilmektedir. Bu nedenle göç sistemleri istikrarlı bir yapıda değildir. Fawcett ve Arnold (1987, ss. 456-457), bu bağları devletlerin birbirleriyle ilişkileri, karşılaştırmalar, kitle kültürü bağlantıları, aile ve toplumsal ağlar şeklinde sınıflandırmaktadır; sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret ve kültürel bağlar bu bağlamda bağ tiplerine örnek olabilmektedir (Castles ve Miller, 2003, s. 36).

Castles ve Miller (2003, s. 37) göç sistemleri yaklaşımını daha kapsamlı ve disiplinlerarası bir anlayışın parçası olarak değerlendirmektedir. Castles ve Miller'a göre, mikro ve makro yapıların etkileşimi sonucunda göç hareketleri ortaya çıkmaktadır. Uluslararası politik ekonomi, üretim ve paylaşımdaki dönüşüm; devletlerarası ilişkiler ve devletlerin göçü kontrol etmek üzere yaptığı düzenlemeler, kanunlar, yapılar ve uygulamalar makro yapıları oluşturmaktadır. Mikro yapılarda ise, göçmenlerin oluşturduğu enformel ağlar ve göçmenlerin istek ve arzuları dikkate alınması gereken etmenlerdir. Makro ve mikro yapıların etkileşimi onları bağlayan “aracı yapılar” ile mümkün olmaktadır. Bu aracı yapılar belirli bireyler, gruplar veya kurumlar

olabilmektedirler. İşçi bulma kurumları, kaçakçılar, acenteler, avukatlar bunun örneklerini oluşturmaktadır. Öte yandan mikro, makro ve ara yapılar içiçe geçmiştir ve aralarında kesin ayrımlar yapmak güçtür. Castles ve Miller (2003, s. 39) bunu, “tek başına hiçbir neden insanların neden kendi ülkelerinden ayrıлып başka bir ülkeye yerleşmeye karar verdiklerini tatminkâr bir şekilde açıklayamaz.” biçiminde ifade etmektedir.

Ulusasırı teori, göçün devamlılığını açıklarken, “ulusasırııcılık” ve “ulusasırı cemaatler”den hareketle, toplumlar arasındaki göç temelli yeni bağlantıların geliştirildiği teoridir (Faist, 2003). Sirkeci ve Göktuna Yaylacı (2019, s. 29) ulusasırııcılığı, ulus devletlerin sınırları dışında kalan veya onları aşan olgu ve süreçlerin de göç araştırmalarına dahil edilmesi yönünde bir çağrı olarak nitelendirmektedir. Bu teoriye göre artan iletişim ve ulaşım imkânları sayesinde göçmenler ayrıldıkları yerlerle ilişkilerini sürdürebilmekte ve ekonomik, sosyal ve kültürel bağlarının olduğu yerler arasında imkânları ölçüsünde düzenli olarak göç edebilmektedir (Castles ve Miller, 2003, s. 40) Teori çerçevesinde üç çeşit ulusasırı alan toplumlar arasında kurulacak yeni bağlantılara imkân vermektedir. Bu alanlar ulusasırı akraba grupları gibi küçük gruplar içindeki ulusasırı karşılıklılık, ticaret ağları gibi ulusasırı devreler ve diasporalar gibi ulusasırı topluluklardır (Faist, 2003, s. 274). Teori, göçü dinamik bir süreç olarak ele almakta; zincir göç, dönüş göçü gibi olguları açıklamaktadır. Teori göçmen ağlarının oluşumu; bu ağların fikir, bilgi ve malların dolaşımına olan etkisine ilişkin açıklamalarıyla ağ teorisine de katkı sunmaktadır.

Bu çalışmada göç kararının alınmasına ilişkin nedenleri ortaya koyan teoriler ve göçün devamlılığını açıklayan teorilere yer verilmiştir. Massey vd. (1993) tarafından ortaya konan bu ayrım, eski ve yetersiz bir ayrım olması bakımından eleştirilmekle birlikte (King, 2012; Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019) halihazırda literatürde yerini alabilecek nitelikte başka bir ayrım da ortaya konmamıştır. Ekonomik, sosyolojik vb. doğrudan disiplinlere özgülünmiş sınıflandırmalar dar kapsamlı ve göçün disiplinlerarası doğasını kavramaktan uzaktır. Göç teorilerinin kendileri de göçe ilişkin kapsayıcı açıklamalar sunmamakta, kimi zaman göçü etkileyen tek bir etmeni, kimi zaman tek bir aktörü öne çıkardıkları gerekçesiyle eleştirilmektedir. Örneğin itme-çekme teorileri mikro düzeyde bireye odaklanarak devletin ve ağların rolünü göz ardı

ederken, dünya sistemleri teorisi makro düzeyde bir analizle yapısal eşitsizlikleri ve bunlara neden olan devletlere ilişkin bir açıklama getirmekte, ancak göç sürecinde bireyin rolünü ikinci plana atmaktadır.

Kavramların ve teorilerin genişletilmesi ve geliştirilmesi alanda çalışan araştırmacıların ve yayınların yenilikçi yaklaşımları ile mümkün olabilecektir. Öte yandan alanda yapılan teorik çalışmaların kabul edilebilirlik başta olmak üzere birtakım kaygılarla büyük ölçüde benzer çerçevelere oturduğu ve kendini tekrar ettiği görülmektedir (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019).

Teorik kısıtlar nedeniyle, bu teorilerin kullandığı kavramlar ve bu teoriler bağlamında yapılan çalışmalar daha sınırlı bir çerçevede kalmakta, bütünleşme bir kavrayış sunmaktan uzak olmaktadır. Göç ve göçmen türlerine ilişkin “göçmen”, “sığınmacı” gibi göç eden bireyi tek bir tanımla açıklamaya çalışan kavramsallaştırmalar bunun örnekleridir. Göç eden grupların göç nedenlerinden bağımsız olarak benzer rotalar izleyerek, göçü benzer şekilde deneyimlememelerine karşın (Van Hear vd. 2009); mevcut teorik yaklaşımlar göç sürecinin tek bir teori ve kategori ile açıklanmasını dayatmaktadır. Oysa gerçek hayatta bireyler aynı anda “göç eden öğrenci/işçi” gibi farklı göç kategorilerini aynı anda temsil edebilmektedirler. Bu doğrultuda Van Hear vd. (2009) tarafından ortaya konan “karma göç (mixed-migration)” kavramı bu yakın dönemli kavramsallaştırma çabasının bir ürünü olarak okunabilir. Bu yaklaşıma (Van Hear, 2010) göre göç çeşitlendikçe göçü tek bir teori ile açıklama konusundaki istek de azalmaktadır. Dolayısıyla, göçün çok boyutlu olması ve pek çok farklı süreç ve değişkeni bir arada barındırması nedeniyle bir büyük göç teorisi geliştirilemeyeceği kabulüyle, göçün farklı boyutlarını açıklamaya çalışan teorilerden bir karma teori geliştirmenin gerekliliği de öne sürülebilir. Bu aşamada yapılması gereken bu farklı boyutların tespiti ve bunları açıklayacak doğru teorilerin seçilmesidir.

Göç teori ve çalışmalarına ilişkin bir diğer sınırlılık Wimmer ve Glick Schiller’in eleştirel çalışmasında (2002) ifade edilmektedir. Wimmer ve Glick Schiller (2002), göç çalışmalarında hâkim anlayışın milliyetçilik olduğunu ileri sürerek ve göç çalışmalarında ulus-devleti doğal bir parametre olarak kabul eden bu çalışmaları “metodolojik milliyetçilik” biçiminde ifade ettikleri bir yaklaşımın ürünü olarak eleştirmektedir. Bu bağlamda, ulus-devlet sınırlarının ötesine geçen toplumsal ilişki ve

süreçleri açıklayabilmek için yeni kavram ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Yukarıda açıklanan teorilerden farklı olarak bu tez çalışması göç süreçlerini açıklarken orta düzeyde bir teori olan ağ teorisinin sunduğu kavramsal perspektiften hareket etmektedir. Öte yandan, göç çalışmalarında ağırlığı oluşturduğu üzere yalnızca göçmen ağları konu edinilmemiş, kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış organizasyonlar ve gönüllü dayanışma gruplarının da içinde kabul edildiği geniş bir ağ kavrayışı geliştirilmek amaçlanmıştır. Bu kavrayışın geliştirilmesi ise ancak, ağın bireylere sağladığı hizmet ve olanaklar ile hukuki düzenlemeler ve devlet politikalarının belirlediği sınır ve sınırlılıkları gören bir yaklaşımla ve bir entellektüel araç olarak ağ analizinin kullanılmasıyla mümkün olmaktadır. Böylece geniş kapsamlı bir alan çalışmasından hareketle Türkiye’deki göç ağ(lar)ına ilişkin bir kavrayış sunmakta ve bu ağ(lar)ın alanda bir aktör olarak etki ve rolü değerlendirilmektedir.

1.3. Uluslararası Hukukta Göç Alanına İlişkin Tanımlar, Metinler ve Uygulamalar

Göç en genel ifadesiyle, bir yerden başka bir yere bir amaç doğrultusunda hareket etmek biçiminde açıklanabilir (IOM, 2017). Bu hareket sayısal bakımdan “bireysel” veya “kitlese”; mekân bakımından vatandaşı bulunulan ülke içinde veya o ülkeden başka bir ülkeye kısaca “iç” veya “dış” göç şeklinde olabilir (Carletto vd., 2012, s. 213; Skeldon, 2012, s. 230). Göç sürecinde kişiler bulundukları ülkeden bir başka ülkeye, devletlerin talep ettiği pasaport, vize gibi seyahat belgeleri ile “belgeli” olarak ve sınır kapılarından geçerek “düzenli” şekilde girebildikleri gibi; istenilen belgeler olmaksızın “belgesiz” olarak ve sınır kapılarını kullanmadan “düzensiz” biçimde girebilmektedirler. Devlet güvenliği merkezli bir bakış açısı ile; belgeli ve düzenli yapılan geçişler “yasal”, belgesiz ve düzensiz yapılan geçişler “yasadışı” olarak kabul edilebilmektedir (Faist, 2000, s. 47; Çiçekli ve Demir, 2013, s. 42). Kişiler ayrıca düzenli giriş yapmış olmalarına rağmen, giriş yaptıktan sonra belgelerinin geçerlilik süresinin dolması nedeniyle bulundukları ülkede düzensiz hale gelebilmektedir.

Söz konusu sınıflandırmalar ve özellikle kişilerin yasal veya yasadışı olarak sınıflandırılması oldukça tartışmalı bir durumdur. Göç ve iltica alanında yasadışılık (Baldwin-Edwards, 2008) devletlerin politikaları doğrultusunda devletlere göre ve

dönemsel olarak farklılaşabilmektedir. Örneğin Üstübcü (2017, s. 119) Türkiye'nin de içinde olduğu AB'ye sınırı olan ülkelerde “yasadışı” AB'ye düzensiz geçişleri durdurmayı hedefleyen siyasi iradenin bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Türkiye AB'ye katılım hedefi doğrultusunda göç yönetim mekanizmalarını oluştururken ve hukuki altyapısını AB mevzuatı ile uyumlaştırırken Türkiye'deki yasal statülerin kapsamını buna da uygun olarak tarif etmektedir².

Kişiler ayrıca, daha iyi ekonomik koşullarda yaşamak, eğitim almak, seyahat etmek gibi nedenlerle neden bakımından “gönüllü” olarak veya politik ve/veya toplumsal baskılar, bulundukları yerde yaşanan savaşlar, can güvenliklerinin tehlike altına girmesi gibi nedenlerle “zorunlu” olarak göç edebilirler (Delgado-Wise ve Márquez-Covarrubias, 2012, s. 104). Bu zorunluluk, kişilerin kendi iradeleriyle bulundukları yeri terk etmeleri sonucunu doğurabileceği gibi; devletlerin, zorunlu nüfus mübadelesi veya zorunlu iskân politikası gibi uygulamalarla kişilere bulundukları yerlerden, belirli başka yerlere yerleşmelerini şart koşması biçiminde de olabilir.

Bu süreçte göç eden kişiler göç ettikleri yerlere ve göç etme nedenlerine bağlı olarak farklı hukuki statülerde değerlendirilmektedirler. Statülerin belirlenmesi uluslararası hukuk ve devletlerin ulusal (iç) hukuk düzenleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu çalışmada da uluslararası hukuk ve ulusal hukukun bileşiminden oluşan bu çerçeve kullanılacaktır.

Uluslararası ilişkileri düzenleyen, uluslararası ilişkileri açıklamamızı ve anlamamızı sağlayan araçlardan biri uluslararası hukuktur. Uluslararası hukuk, “devletlerarası bir hukuk düzeni çerçevesinde devletlerin ve kimi zaman uluslararası örgütlerin eşitlik ilişkisi içinde birlikte oluşturdukları kurallar” bütünüdür (Pazarcı, 2005, s. 3). Uluslararası hukuk, büyük ölçüde devletlerin iradeleri doğrultusunda şekillenen bir yapıdır. Bu yapıyı oluşturan temel kaynaklarından biri uluslararası antlaşmalardır. Antlaşmalar devletlerin belirli bir konuda ortak bir anlayış ve uygulama geliştirmesi adına iki veya daha fazla devlet arasında veya uluslararası örgütler çerçevesinde yapılabilmektedir. Antlaşmalar tarafları bakımından bağlayıcı niteliktedir;

² Bu çalışma çerçevesinde de kişileri tanımlamak için herhangi bir şekilde “yasadışı” ifadesinin kullanılmaması tercih edilmektedir.

tarafllara çeşitli sorumluluklar yükleyebilmekte ve içeriklerine bağlı olarak aksi biçimde davrananlar için yaptırım mekanizmaları içerebilmektedirler (Pazarcı, 2005, ss. 43-46).

Uluslararası hukuk ve ulusal hukukun ilişkisi hakkında her ikisinin birbirinden bağımsız olduğu veya birlikte bir bütünün parçalarını oluşturdukları; buna göre de ulusal hukukun uluslararası hukuka tabi olduğu yönünde iki görüş bulunmaktadır. Bu noktada, “...uluslararası hukuk ile i [ulusal] hukuk arasında ilişkilerde her devletin durumunu kendi verileri çerçevesinde özel olarak değerlendirmek gerek[mektedir]” (Pazarcı, 2005, s. 23). Devletler yabancıların ülkelerine girmesi ve ülkelerinde kalması konusunda tek yetkilidir ve devletlerin yabancılara ülkelerinde sığınma hakkı tanınması veya tanımaması, o devletin uluslararası yükümlülükleri ve ulusal mevzuatı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Devletler antlaşma ile ilticaya ilişkin bir yükümlülük altına girdikleri takdirde, antlaşmanın koşullarının oluştuğu durumlarda ilgili yabancılar bakımından iltica hakkını da tanımaları gerekmektedir (Pazarcı, 2003, s. 189).

Göç eden kişilere ilişkin uygulamaların çerçevesini uluslararası hukuk metinleri oluşturmaktadır. Devletlerin iradeleri doğrultusunda şekillenen bu metinlerde farklı güç ve göçmen tipleri tanımlanmaktadır. Türkiye’de g politikaları ve uygulamalarının belirlenmesinde de statülere ilişkin tanımlar etkilidir. Öte yandan bu tanımlar uluslararası hukukta ve Türkiye’de farklılık göstermektedir.).

Türkiye’de uluslararası hukuk ile ulusal hukukun çeliştiği konularda usulüne uygun olarak yrrlğe konan antlaşmalar bakımından uluslararası hukuk hükümlerinin geçerli olacağı Anayasa’nın 90. maddesinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte ilgili maddeye rağmen uygulamanın farklı olduğu görülmektedir. Örtüşen ve çelişen kısımları görmek, Türkiye’de iltica alanının farklı boyutlarına ilişkin değerlendirme yapabilmek için elzemdir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, karşılaştırma yapma imkânı sunması bakımından günümüzde göç hareketlerinin değerlendirilmesine dayanak oluşturan uluslararası hukuk metinlerine ve uluslararası hukukta g meselesine ilişkin temel kavramlara yer verilerek uluslararası hukukun g yaklaşımı açıklanacak, ardından sonraki bölümde Türkiye’de ulusal hukuktaki g yaklaşımına yer verilecektir. İlerleyen bölümlerde ise alana ilişkin Türkiye’deki düzenlemeler ve uygulamalar açıklanacaktır.

1.3.1. Uluslararası Hukukta Göç Alanına İlişkin Temel Tanımlar

Göç alanına ilişkin temel kavramları bilmek konunun anlaşılması bakımından yararlı olacaktır. Bu başlık altında konu bakımından öncelikli öneme sahip olan göçmen, ülkesinde yerinden edilmiş kişi, vatansız, sığınmacı, mülteci, insan ticareti mağduru kavramlarına uluslararası literatürde kullanıldıkları biçimiyle yer verilecektir.

Göçmen

1951'den bu yana göç alanında çalışmakta olan Uluslararası Göç Örgütü³ (International Organization For Migration- IOM) göçmen (migrant) terimini “kişinin hukuki statüsüne, hareketinin gönüllü veya zorunlu olmasına, hareketinin nedenlerine, kalış süresine bakılmaksızın uluslararası bir sınır geçmiş veya aynı ülke içinde olmakla birlikte kendi devamlı yaşadığı yerden uzağa hareket etmiş veya etmekte olan herkes” biçiminde tanımlamaktadır (IOM, “Migrant”, 2017). Dolayısıyla “göçmen”, hem zorunlu hem de gönüllü olarak göç eden kişileri ifade etmekte kapsayıcı niteliktedir.

Yukarıda yer verilen göçe ilişkin ayrımla paralel olarak göçmenler için de “belgeli/belgesiz”, “düzenli/düzensiz”, “zorunlu/gönüllü” gibi ayrımlar kullanılmaktadır. “Göçmen” kavramı, BMMYK tarafından, kendi isteğiyle yaşadığı ülkeden başka bir ülkeye gidenleri tanımlamak için tercih edilmektedir. Ekonomik nedenlerle bulunduğu ülkeden bir başka ülkeye giden kişiler bakımından ise BMMYK'nin “ekonomik göçmen” ifadesini kullandığı görülmektedir (BMMYK, 1998, md. 62).

Ekonomik nedenler literatürde yaygın biçimde gönüllü göç nedeni olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan, zorunlu göç nedeni olarak sayılan “kişinin hayatının ciddi tehdit altında olması”nın yanı sıra, kişinin ekonomik bakımdan hayatını idame ettirebileceği koşulların ortadan kalkmış olması nedeniyle göç etmesinin de bir zorunlu göç nedeni olarak kabul edilebileceği yönünde görüşler bulunmaktadır (Castles ve Miller, 2003, s. 145; Delgado-Wise ve Márquez-Covarrubias, 2012, s. 104; King, 2012, s. 8). Bu nedenle gönüllü göç ve zorunlu göç arasında kesin bir ayrım yapmak zordur

³ IOM, 1951'den 2016'ya dek bağımsız bir organizasyon olarak çalışmalarını sürdürmüştür. 2016 yılında BM ile IOM arasında yapılan bir anlaşma sonucunda ise IOM'nin BM bünyesinde çalışmalarına devam edeceği açıklanmıştır (IOM, “IOM Becomes a Related Organization to the UN”, 2016). Eylül 2016'dan itibaren Uluslararası Göç Örgütü BM'nin göç kuruluşu olarak anılmaya başlanmıştır.

(BMMYK, 1997, s. 35). Bu noktada, çatışmalar nedeniyle ekonomik ve sosyal altyapının ortadan kalkması (Castles ve Miller, 2003) veya belirli bir toplumsal gruba yönelik ekonomik düzenlemelerin aslen ırksal, dinsel, siyasi amaçlar taşıyabileceği göz önünde bulundurulmaktadır (BMMYK, 1998, md. 63). Oysa devletler zorunlu göçü dar bir bakış açısı ile ve ekonomik bağlamdan ayrı bir biçimde ele almaktadırlar (Wood, 1994, s. 608). Bu bakımdan zorunlu ve gönüllü göç ayrımına ilişkin tartışmaların derinleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Devletler göçmen, mülteci gibi statülerin tanımlarını kendi göç politikalarına bağlı olarak farklı biçimlerde yapabilmektedirler. Göç politikaları ise devletlerin ekonomik, demografik göstergeleriyle ve dış politikalarıyla doğrudan ilişkilidir (Viotti ve Kauppi, 2014, s. 485). Örneğin, devletler genç nüfus veya işgücü açığını kapatmak, ülke içinde daha homojen bir nüfusa sahip olmak istedikleri dönemlerde farklı göçmen statüleri ve koşulları aracılığıyla kendi ülkelerine göçü teşvik edebilmektedirler (Faist, 2000, s. 99). Aksi durumlarda ise katı göç politikaları sonucunda yeni yasaklar ve sınırlamalar uygulanabilmektedir. Politikaları doğrultusunda statüleri yeniden tanımlayan devletler göçü güvenlileştirerek istediklerini içeride, istemediklerini ise dışarıda tutabilmektedirler (BMMYK, 1997, s. 191; Adamson, 2006, s. 180; Düvell, 2010; İçduygu ve Yüksek, 2012).

Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişi

Ülkesinde yerinden edilmiş kişi (Internally Displaced Person- IDP) kavramı, BM çerçevesinde, Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Kılavuz İlkeler'in (United Nations, 2001, s. 1) amaç kısmının 2. maddesinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda ülkesinde yerinden edilmiş kişi(ler) "kendi evleri veya sürekli ikamet ettikleri yerleri, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet koşullarının, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için terk etmeye zorlanmış veya terk etmek zorunda kalmış, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmemiş kişi ya da gruplar" olarak ifade edilmiştir. Öte yandan bu İlkelerin bağlayıcı niteliği bulunmadığı gibi doğrudan ülkesinde yerinden edilmiş kişilere uluslararası koruma sağlanmasını düzenleyen bir uluslararası antlaşma da bulunmamaktadır; ancak azınlık haklarının

korunmasına ilişkin uluslararası antlaşma veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) gibi sözleşmelerde yer alan koruma yöntemleri, bu gruplar için de geçerli olabilmektedir (Ekşi, 2014, s. 181).

Mülteci ve ülkesinde yerinden edilmiş kişi kavramları göç nedenleri itibarıyla birbirine benzemektedir. Diğer yandan iki kavram arasındaki en önemli fark, mültecinin bulunduğu ülkeden bir başka ülkeye göçü esasken, ülkesinde yerinden edilmiş kişinin bulunduğu ülke içinde göç etmek zorunda kalmasıdır.

Vatansız Kişi

Vatansız kişi (Stateless person), 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin⁴ 1. maddesinde “kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak sayılmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (İHEB) “herkesin bir vatandaşlığa hakkı olduğu” (md. 15/1) ve “kimsenin keyfi olarak vatandaşlığından ve vatandaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamayacağı” (md. 15/2) ifade edilmiştir. Vatansızlık bir belirsizlik halini içerdiğinden istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle 1961'de Vatansızlığın Azaltılmasına Dair BM Sözleşmesi hazırlanmıştır. Sözleşme taraf devletlere vatansızlığın azaltılması için bazı yükümlülükler getirmektedir (UNHCR, Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı, 2014). Bu konudaki bir diğer sözleşme de 1973 tarihli Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşme'dir.⁵

Devletler siyasal ve ideolojik nedenlerle kişileri vatandaşlıktan çıkarabilmektedir. Örneğin, 1941'de Almanya'da yayımlanan bir kararname ile tüm Yahudiler Nazi Hükümeti tarafından vatandaşlıktan çıkarılmıştır (Aybay, 2006, s. 61). Kâğıt üzerinde vatandaşlığı devam eden ancak “vatandaş bulunduğu ülkenin korumasından yararlanamayan veya ... yararlanmak istemeyen” (1951 Sözleşmesi, md. 1/A (2)) kişiler bakımından, diğer koşulları da sağladıkları takdirde, başka bir ülkede

⁴ Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (Convention Relating to the Status of Stateless Persons), 28 Eylül 1954'te Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 26 Nisan 1954 tarihli ve 526(A)(XVII) sayılı kararı uyarınca toplanan Tam Yetkili Temsilciler Konferansı'nda kabul edilmiştir. 39. maddeye uygun olarak 6 Haziran 1960'ta yürürlüğe girmiştir.

⁵ Türkiye 1961 Sözleşmesi'ne taraf olmamakla birlikte 1973 Sözleşmesine taraftır. 17/04/1975 tarihli ve 1883 sayılı Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, 4 Mayıs 1975 tarih ve 15226 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

mülteci statüsüne başvurma imkânı bulunmaktadır. Vatansız kişiler, bulundukları ülkenin devletine veya başka bir devlete karşı vatandaşlıktan kaynaklanan yükümlülükler taşımazken, herhangi bir devletin diplomatik korumasından da yararlanamamaktadırlar (Aybay, 2000, ss. 61-62). Vatansızlığın saptanması, önlenmesi, azaltılması ve vatansız kişilerin korunması BMMYK'nin sorumluluk alanındadır (UNHCR, 2014, s. 4).

Mülteci

Günümüzde mülteci hukukuna ilişkin temel bir kavram olan “mülteci”nin tanımı 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nde yapılmış; tanım 1967'de Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Ek Protokol ile değişikliğe uğramıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne (md. 1/A(2)) göre mülteci; “1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şah[ıs]” olarak ifade edilmektedir. Ayrıca yukarıda belirtilen “1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar” ifadesinin, bu tarihten önce, (a) “Avrupa'da meydana gelen olaylar” veya (b) “Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar” anlamında anlaşılması ve her taraf devletin “Sözleşmeyle ilgili taahhüt ettiği yükümlülükler bakımından bu ifadenin kapsamını belirten bir beyanda buluna[cağı]” (1951 Sözleşmesi, B. (1)) ifade edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan zorunlu göçlerle ilgili sorunlar, İkinci Dünya Savaşı ile çözülmesi daha zor bir hal almıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupalı Yahudiler için güvenli bir yer bulmak halihazırda zor iken (Castles ve Miller, 2003, s. 87), savaş nedeniyle Avrupa'da yaşanan yıkım pek çok insanı yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda bırakmıştır (Hazan, 2012, s. 186). Hobsbawm Kısa 20. Yüzyıl Aşırıliklar Çağı'nda Birinci Dünya Savaşı sonunda 4-5 milyon, İkinci Dünya Savaşı sonunda ise 10-11 milyon mültecinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu

bağlamda, tanımda sözü edilen “olaylar” da 1 Ocak 1951’den önce gerçekleşmiş ülke değiştirmeye veya sistematik işkencelere neden olan olaylardır. Bu olayların neden olduğu göç ise, 1 Ocak 1951 tarihinden sonra da gerçekleşmiş olabilir (BMMYK, 1998).

Bir diğer koşul olan “zulme uğrayacağından haklı sebeplerle kork[mak]”, göç eden kişinin yaşadığı korkuyu işaret ederek, bu duygunun nesnel nedenlere dayanması gerekliliğini belirtmektedir (BMMYK, 1998, md. 37-50). Bu noktada, kişinin varlığını iddia ettiği “sebepler” kanıtlanamadığı takdirde haklı sebepler olarak kabul edilmemektedir.

Sözleşme’de sayılan zulme uğrama sebeplerinden “tabiiyet”, yalnızca vatandaşlık bağıını ifade etmemekte; belli bir etnik, dil veya ırk azınlığına dahil olmak biçiminde açıklanabilmektedir (BMMYK, 1998, md. 74). “Belirli bir toplumsal grup” ifadesi; benzer geçmiş, alışkanlık ya da toplumsal statüye sahip kişileri açıklamak için kullanılmaktadır. Belirli bir toplumsal gruba mensubiyet nedeniyle zulüm görme hali; kimi koşullarda ırk, din veya tabiiyet nedeniyle zulme uğrama hali ile örtüşebilmektedir (BMMYK, 1998, md. 77). Tanımda açık biçimde ifade edilmese de LGBTİ+ bireylerin cinsel yönelimleri ve/veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle uğradıkları zulüm de kişilerin geldikleri ülkenin koşulları göz önünde bulundurularak “belirli bir toplumsal gruba mensubiyet” koşulu çerçevesinde ele alınmaktadır.⁶

Tanımda geçen “siyasi düşünceleri yüzünden” ifadesi, kişinin hükümet politika ve uygulamalarını eleştiren düşüncelere sahip olduğundan yetkili makamların haberdar olması ve buna dayanarak bazı yaptırımlara maruz kalması veya maruz kalma korkusu taşınmasına işaret etmektedir. Kişinin siyasi bir suçtan ötürü kovuşturmaya uğraması halinde; suçun ve kovuşturmanın niteliği ile cezanın bir zulüm niteliği taşıyıp taşımadığı mültecilik statüsünün değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır (BMMYK, 1998, md. 80-86).

“Mülteci” tanımı gereği, iltica başvurusunda bulunmak için kişilerin vatandaşı bulundukları ülkenin sınırlarının dışında bulunmaları gerekmektedir. İltica başvurusu, iltica edilen ülkenin sınır kapılarında yapılabileceği gibi, ülkeye giriş yapıldıktan sonra ilgili bir resmi kuruma da iletilebilir. Başvuru yapılan ülke, başvuruda bulunan kişiyi

⁶ Council Directive, 2004/83/EC, 29/04/2004, Article 10.

başvurusu sonuçlanana kadar zulüm görme tehlikesi olan herhangi bir ülkeye geri göndermemekle yükümlüdür. Bu yükümlülük geri-göndermeme (non-refoulement) ilkesi olarak ifade edilmektedir ve bu ilke, mülteci hukukunun dayandığı temel ilkelerden birini oluşturmaktadır (1951 Sözleşmesi, md. 33). 1951 Sözleşmesine göre (md. 32), Sözleşmeye taraf devletlerden birinde yasal olarak bulunan mülteci ancak ulusal güvenlik ve kamu düzeni ile ilgili bir nedenle sınırdışı edilebilecektir.

Kişiler kimi zaman “diplomatik sığınma”, yani kişinin vatandaşı olduğu ülkede bulunan ikinci ülke diplomatik temsilciliklerine sığınması biçiminde bir yol izleyebilmektedirler. Bu durum literatürde “diplomatik sığınma” olarak geçse de kişi vatandaşı olduğu ülkede sığınma talebini öne sürememektedir. (Pazarcı, 2003, s. 191). BMMYK Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabında kişinin asıl ülkesinin topraklarında bulunduğu sürece uluslararası korumadan yararlanamayacağı belirtilmiştir. Bu durumdaki kişilerin 1951 Sözleşmesi kapsamında değerlendirilemeyeceği ifade edilmiş; bu gibi durumlarda büyükelçilikler bakımından ancak “ihlal edilmezlik” kavramının geçerli olduğu açıklanmıştır (BMMYK, 1998, md. 88). “İhlal edilmezlik”, 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi’nin 31/3. maddesinde yer alan “...bir diplomatik ajan hakkında hiçbir icra işlemi yapılamaz ve yapıldığı takdirde dahi şahsının veya konutunun dokunulmazlığı ihlal edilemez.” ifadesindeki haliyle, diplomatik temsilci ve temsilciliklere ilişkin bir dokunulmazlığı ifade etmektedir. Bu nedenle diplomatik temsilciliğe sığınan herhangi bir kişi için temsilciliğine sığınılan ülkenin bir işlem yapması beklenmemektedir. Kişi ancak bir diplomatik temsilcilikte bulunmasından ötürü temsilcilikte bulunduğu süre boyunca temsilciliğin dokunulmazlığından yararlanabilmektedir. Öte yandan, bir devletin başka bir ülkedeki diplomasi temsilciliğine sığınan kişiyi ülke devletine teslim etme yükümlülüğü bulunmamaktadır (Pazarcı, 2005, s. 212).

Sözleşmede mültecilik iddiası olan kişinin vatandaşı bulunduğu ülkenin korumasından yararlanamaması, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istememesi gerekliliğine yer verilmiştir. Bu gereklilik ilgili ülkenin savaş, iç savaş veya benzer nitelikteki olağanüstü haller nedeniyle koruma sağlayamaması veya koruma sağlamayı reddetmesi biçiminde olabileceği gibi her vatandaşa olağan olarak verilen

hizmetlerin mültecilik iddiasında bulunan kişiye verilmemesi şeklinde de kendini gösterebilir. Kişinin vatandaşı bulunduğu ülkenin korumasından yararlanmak istememesi için ise, haklı korkuya dayanan bir nedeninin bulunması gerekmektedir. Her vatansız kişinin mültecilik iddiası haklı bulunmamaktadır. Bu noktada temel alınan, vatansız kişinin daha önceden vatandaşı olduğu ülkeye geri dönmek istememesinin, o ülkede zulüm görmüş olmasına veya zulüm görme ihtimali bakımından haklı nedenlere dayanıp dayanmadığıdır (BMMYK, 1998, md. 97-103).

Ayrıca Sözleşmede Sözleşmenin kimlere uygulanmayacağı açıklanmış; mülteci statüsünün tanınmayacağı kişiler tüketici biçimde sayılmıştır. Buna göre barışa karşı suç, savaş suçu veya insanlığa karşı suç gibi suçlar için hükümler koyan uluslararası belgelerde tanımlanan bir suç işlediğine; mülteci sıfatıyla kabul edildiği ülkeye sığınmadan önce, sığındığı ülkenin dışında ağır bir siyasi olmayan suç işlediğine; Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı fiillerden suçlu olduğuna dair hakkında ciddi kanaat mevcut olan kişilere mülteci statüsü verilmeyecektir (1951 Sözleşmesi md. 1(F)). Böylece Sözleşme, siyasi nitelikli olmayan suçluları ve teröristleri uluslararası korumanın kapsamı dışında bırakmaktadır (Goodwin-Gill, 2014, s. 5). Bununla birlikte mülteci statüsü dışında bırakılan kişi, yine de kötü muamele görme riski olan bir ülkeye geri gönderilememektedir (Çiçekli, 2014, s. 267).

Sözleşme'de "Avrupa" olarak belirtilen alan Avrupa Konseyi sınırlarıdır (Mülteci-Der: 2015, s. 16). Buna uygun olarak Soğuk Savaş döneminde Doğu Avrupa ve SSCB'den Türkiye'ye gelerek iltica başvurusunda bulunan kişilere mülteci statüsü verildiği görülmektedir (Kirişçi, 1996a, s. 4). 1951'deki haliyle mültecilik tanımında; mülteciliğe neden olan olaylar, "1 Ocak 1951'den önce" şeklinde ifade edilen zaman sınırlamasına ve genel olarak "Avrupa'da meydana gelen" şeklinde ifade edilen coğrafi sınırlamaya bağlanmıştır. Sözleşmeyle, Birinci Dünya Savaşı sonrasında çözilemeyen mülteci meseleleri ve İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan yeni nüfus hareketliliklerinin düzene konması hedeflenmiştir. Bu amaçla yine 1950'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) kurulmuştur. Sömürgeciliğe karşı Afrika'daki mücadeleler ve bu ülkelerdeki iç çatışmalar nedeniyle 1950'ler, 1960'lar ve 1970'lerde Avrupa'ya çok sayıda insan iltica amacıyla gitmiştir. Aynı yıllarda Nikaragua, El Salvador ve Guatemala'dan da yaklaşık 300 bin kişi iç savaş nedeniyle

ayrılmak zorunda kalmıştır (Tokcan, 2008, s. 101). Göçün Avrupa dışında da yaygın bir sorun olarak ortaya çıkması nedeniyle (Kılıç, 2008, s. 209), 1951 Sözleşmesinde yer alan zaman sınırlamasının ve coğrafi sınırlamanın kaldırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

1967’de New York’ta yapılan Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol ile tanıtımda değişiklik yapılarak zaman sınırlaması ve coğrafi sınırlama kaldırılmıştır. Protokolle, 1951 Sözleşmesindeki “1 Ocak 1951’den önce” ve “Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle” ibareleri kaldırılmış diğer yandan, Protokol taraf devletlere sınırlamaları saklı tutma imkânı vermiştir.

“Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle” biçiminde ifade edilen coğrafi sınırlamayı kaldırmayan yalnızca Avrupa Konseyi üyesi iki ülke bulunmaktadır. Bunlardan biri Monako, diğeri ise Türkiye’dir (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri 2009, s. 8). Bu nedenle Türkiye’ye Avrupa Konseyi sınırları dışından gelen kişiler iltica iddiaları haklı bulunsa dahi mülteci olarak adlandırılmamaktadır; ancak Türkiye’ye iltica nedeniyle gelen kişilerin önemli bir kısmına Avrupa dışındaki ülkeler kaynaklık etmektedir. Dolayısıyla diğeri statüler bakımından ortaya çıkmayan bir sorun mülteci statüsü bakımından ortaya çıkmaktadır ve gelen bu kişilerin çok büyük bir kısmı Türkiye’de mülteci olarak adlandırılmamaktadır. Tam da bu sınırlama nedeniyle iltica hakkı bakımından uluslararası hukuk ve ulusal hukuktaki uygulamalar birbirinden ayrılmaktadır. Bu durum Türkiye’de iltica başvurularının Avrupa’dan gelenler ve gelmeyenler olarak iki ayrı grupta ve iki farklı prosedür çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yakın zamana dek “ikili (veya paralel) prosedür” olarak ifade edilen bu değerlendirme süreci çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak açıklanacaktır.

Mültecilik statüsünün sona ermesi genel olarak üç şekilde olmaktadır: mülteciler gönüllü olarak kendi ülkelerine geri dönebilmekte; kendilerine sığınma hakkı tanınan ülkeye yerleşebilmekte veya üçüncü bir ülkeye gidip yeni bir yaşam kurabilmektedirler. BMMYK bu üç durumu da mülteciler bakımından, uluslararası korumaya gereksinim duymadıkları, yerleştikleri ülke vatandaşlarıyla aynı hak ve ödevleri benimsedikleri gerekçesiyle kalıcı çözüm olarak kabul etmektedir (BMMYK, 1997, s. 90).

Devletler tarafından sıklıkla kullanılmamakla birlikte, mülteci statüsüne ilişkin BMMYK tarafından geliştirilen iki önemli kavramı daha açıklamak yararlı olacaktır:

Varışta (Prima Facie) Mülteci ve Yerinde (Sur Place) Mülteci. Mültecilik bireysel bir statüdür, bu nedenle yukarıda anılan nedenlere sahip olduğunu ileri süren kişinin vatandaşı olduğu ülke dışında bulunduğu ülkede ilgili resmî kurumlara ulaşarak iltica başvurusunda bulunması ve bu iddiasını yapılan detaylı mülakatlarda kanıtlaması beklenmektedir. BMMYK savaş ve doğal afet gibi kitlesel göçlere neden olan ve iltica edilen ülkenin, başvuruları tek tek kısa süre içerisinde değerlendirmesinin mümkün olmadığı haller için “varışta (prima facie) mültecilik” kavramını geliştirmiştir (BMMYK, 1998, md. 44; UNHCR, 2015, s. 2). Buradaki temel amaç, sayıların çokluğu nedeniyle kişilerin, iltica başvurularının incelendiği sürede mülteci statüsünden mahrum kalarak hak kaybına uğramamalarıdır. Halihazırda savaş olan bir ülkeden gelenlerin başvurusunun incelenmesi ilk aşamada gerekli görülmemektedir. Bu kişilere geldikleri ülkedeki koşullara bağlı objektif bir grup değerlendirmesi yapılmaktadır.

Örneğin Somali’deki genel çatışma ve zulüm ortamı nedeniyle, 1990’ların başından 2010’lu yıllara dek, Somali’den komşu ülke Yemen’e giden tüm Somalili gruplar varışta mülteci olarak adlandırılmışlar ve mülteci statüsü elde etmişlerdir (Kolmannskog, 2015, s. 229, 238). Varışta mültecilik statüsü, statü sahiplerine, 1951 Sözleşmesine taraf devletlerde Sözleşmenin mülteciler için öngördüğü standartlardan yararlanma hakkı sağlamaktadır (Durieux ve McAdam, 2004: 13’ten aktaran Çiçekli, 2014, s. 313). Odman (1995, s. 45), uluslararası toplumda bu konuya ilişkin genel bir kabulden söz etmektedir; öte yandan yukarıdaki Afrika ülkeleri örneğinde görülen uygulama günümüzde Türkiye’yi daha fazla etkileyen Suriye göçü bakımından geçerli değildir.

İkinci olarak, vatandaşı bulunduğu ülkeden ayrıldığında mülteci olmayan ancak daha sonra 1951 Sözleşmesindeki mülteci tanımında yer alan koşulların ülkesinde gerçekleşmesi nedeniyle halihazırda bulunduğu ülkede iltica başvurusunda bulunan ve başvurusu BMMYK tarafından kabul edilen kişi “yerinde (sur place)” mülteci olarak adlandırılmaktadır (IOM, 2009, s. 67). Bu durumdaki kişilerin zulüm korkusu, vatandaşı bulundukları ülkenin değişen askeri, siyasi, dini koşulları olabileceği gibi, halihazırda bulundukları ülkede yapmış oldukları faaliyetler de olabilmektedir (Çiçekli, 2014, s. 246).

Mültecilik kategorisindeki bir başka dikkat çekici tanım ise çevresel mülteciler/ iklim mültecilerine ilişkindir. Mültecilik statüsünün standartlarını belirleyen 1951 Sözleşmesi'nde ve 1967 Ek Protokolü'nde mültecilik nedenleri arasında iklim koşulları sayılmamaktadır. Diğer yandan iklim değişikliği ve küresel ısınma nedeniyle buzulların erimesine bağlı olarak deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle, kimi düşük rakımlı adalarda ve sahil bölgelerinde yaşam yıllar içinde imkânsız hale gelmektedir. Ani biçimde gelişen doğal felaketler sonucunda kişilerin yaşam alanlarının büyük ölçüde tahribata uğraması ve bu yerlerin yaşanmaz duruma gelmesi; buralardaki halkları göçe zorlamaktadır. Çevresel mültecilere ilişkin tartışmalara önemli bir dayanak noktasını 1985 yılında BM Çevre Programı (UN Environment Programme- UNEP) tarafından yayımlanan raporda yer alan tanım oluşturmaktadır. Buna göre çevresel mülteciler üç grup olarak tanımlanmıştır. İlk grupta geçici nitelikli çevresel sorunlar nedeniyle yine geçici olarak yerinden edilen ve bölgenin rehabilite edilmesinin ardından eski yerleşim yerlerine geri dönecek kişiler bulunmaktadır. İkinci grubu, birçoğu insan eliyle gerçekleştirilen baraj projeleri gibi kalıcı nitelikli çevresel değişimler nedeniyle sürekli olarak asıl yerleşim yerlerinden başka yerlere yerleştirilen kişiler oluşturmaktadır. Üçüncü grup ise, çevresel kaynaklardaki bozulmanın bir sonucu olarak daha iyi bir yaşam arayışıyla geçici veya kalıcı olarak göç etmiş kişilerden oluşmaktadır (El-Hinnawi, 1985). İklim nedeniyle vatandaşı bulundukları yerden başka yere yerleşmek zorunda kalan bu kişilere çevresel mülteciler (environmental refugees) veya iklim mültecileri (climate refugees) adı verilmektedir. Literatürde bu kavramlara ve bunlara ilişkin başka sınıflandırmalara (Myers, 1997, 2001; Bates, 2002; Williams, 2008; Biermann ve Boas, 2008, 2010; McNamara ve Gibson, 2009; Ekşi, 2016) yer verilmekle birlikte; BMMYK, mülteci tanımının yalnızca savaş ve cezalandırmadan kaçarak uluslararası sınırları geçen kişiler bakımından kullanıldığı gerekçesiyle “iklim mültecileri” teriminin kullanımını doğru bulmamaktadır (UNHCR, 2016).

Öte yandan iklim değişikliğine bağlı yerinden olma, uluslararası toplum için gittikçe daha önemli bir sorun haline gelmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesiyle tamamen su altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olan Pasifik'teki Tuvalu'dan, Kiribati'den, ayrıca Maldivler'den Avustralya'ya göçler bu durumun güncel örnekleridir (McNamara ve Gibson, 2009; Farbotko ve Lazrus, 2012; Koser, 2012). Bir

ada ülkesi olarak Maldivler hükümeti, 2006'da ulusal güvenliği bakımından hayati olan iklim mültecilerinin korunması ve yeniden yerleştirilmesi meselesini görüşmek üzere, uluslararası örgütleri, hükümet temsilcilerini ve BM organlarını davet ettiği bir toplantı düzenlemiştir. Toplantının sonucunda 1951 Sözleşmesindeki korumanın iklim mültecilerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi önerilmiş (Biermann ve Boas, 2008); ancak günümüze dek bu konuda bir gelişme olmamıştır. Farbotko ve Lazrus (2012) çalışmalarında bu konuya dikkat çekmekle birlikte, meselenin tüm çalışmalarda büyük bir kriz söylemi üzerinden ele alınmasına ilişkin eleştirilerini de ortaya koymaktadırlar.

Sığınmacı

Sığınma kavramını tanımlayan uluslararası bir belge bulunmamakla birlikte (Goodwin-Gill, 2014, s. 8), BMMYK tarafından sığınmacı (asylum seeker), sığınma başvurusu devam eden kişi olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2009, s. 49; Çiçekli, 2014, ss. 246-247; UNHCR, 2017). Yukarıda ifade edilen geri göndermeme ilkesi, sığınmacılar bakımından da geçerli olmaktadır; buna göre başvurusu sonuçlanmayan sığınmacıların, ülkelerine ve zulüm görme riskleri olan herhangi bir ülkeye gönderilmeleri mümkün değildir. Ayrıca, hayatları ve özgürlüklerinin tehdit altında bulunduğu ülkeden doğruca gelerek giriş yaptıkları ülkede gecikmeden yetkili makamlara iltica başvurularını ileten kişilere, yani sığınmacılara, bu ülkeye yasadışı girişlerinden ötürü ceza verilmemesi de 1951 Sözleşmesinde (md. 31) güvence altına alınmıştır.

Kişiler bu sürecin sonunda sığınmaya konu olan iddiaları kabul edilir ise mülteci statüsünü elde etmektedirler. Kabul edilmez ise, göçmen olarak ülkedeki varlıklarını sürdürebilmektedirler veya mültecilik için gerekli olan koşulları sağlamadıkları için geldikleri ülkelere geri gönderilebildikleri bilinmektedir. Başvurunun kesin olarak reddedilmesi halinde izlenecek uygulama bulunulan devletin göçmen yasaları doğrultusunda olmaktadır (BMMYK, 1997, s. 184).

İltica ve sığınma usulü ülkelere göre değişebilmektedir; bununla birlikte bağlayıcı olmayan, ancak tavsiye niteliğinde bazı standartlar bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'de ikili prosedür çerçevesinde BMMYK'nin mülteci statüsü belirleme sürecine katılması da bunlardan biri olarak sayılabilir. Başvurunun incelenmesi aşamasında,

iltica talebinde bulunan kişinin bu talebi için öne sürdüğü nedenler, geldiği ülkenin koşulları ile birlikte incelenmektedir. Bu doğrultuda iltica talebi bulunan kişinin koşullarının, ülkenin mülteci tanımını belirleyen yasal çerçeveye uygunluğu değerlendirilmektedir (Çiçekli, 2014, ss. 328-332).

Geçici Koruma

Geçici koruma (Temporary protection), acil nitelikli kitlesel göçlerde, göç edilen devletin her bir kişinin sığınma başvurusunu değerlendirmesinin göç eden kişilerin sayısının çokluğu nedeniyle, bireysel başvurulara oranla çok daha uzun süreceği, bireysel değerlendirmenin “ev sahibi ülkenin kurum ve kaynakları üzerinde ciddi yük oluşturduğu” (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007, s. 335) koşullarda; göç eden kişilerin statüsüz ve dolayısıyla haklarından mahrum kalmasını önlemek amacıyla verilen istisnai bir koruma biçimidir. Bu koruma türünün tercih edilmesinde amaç, göç eden kişilerin kısa sürede can güvenliklerini sağlayabilecekleri bir yere ulaşmalarını sağlamak ve temel insan haklarını güvence altına almaktır (BMMYK, 1997, ss. 208-209; Kaya ve Yılmaz Eren, 2015, s. 33; Uzun, 2018, s. 50). Bu nedenle tamamlayıcı niteliklidir⁷ ve geçici bir statüdür.

1951 Sözleşmesinde geçici korumaya ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. 1970’ler ve 1980’lerde Güneydoğu Asya’da uygulanmış olmakla birlikte, günümüzde geçici koruma statüsü Avrupa’da 1990’larda eski Yugoslavya savaşı sırasında verilmeye başlandığı biçimini korumaktadır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007, ss. 340-341). Avrupa’da, Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından, dört milyon civarında mülteci ve yerinden edilmiş kişinin zorunlu göçüyle İkinci Dünya Savaşının sonundan o tarihe dek Avrupa’daki en büyük mülteci göçü yaşanmıştır (BMMYK, 1997, s. 32). Bu göçe ilişkin çoğu Batı Avrupalı yaklaşık on beş devlet, 1992’de BMMYK’nin çağrısıyla eski Yugoslavya’dan kaçan insanlara geçici koruma sağlanması ve bu kişilerin savaş bittiğinde geldikleri ülkelere geri gönderilmeleri şeklinde bir sığınma anlayışı benimsemiştir (BMMYK, 1997, s. 208; Çiçekli, 2014, s. 316; Kaya ve Yılmaz Eren, 2015, s. 34).

⁷ UNHCR, Note on International Protection. 7 September 1994, A/AC.96/830, parag. 45-51.

Bu sürecin sonucunda ortaya çıkan ve Avrupa Birliği Konseyince 20 Temmuz 2001’de kabul edilen AB Geçici Koruma Yönergesi⁸ geçici koruma ile ilgili temel belgedir. Yönergede benimsenen geçici koruma, Topluluk düzeyinde dikkat çeken ciddi durumlarda belirli bir bölge veya coğrafi bölgeden gelen çok sayıda yerinden edilmiş kişiye destek sağlamak ve bu konudaki asgari standartları belirlemek üzere tasarlanmıştır. Ulusal düzeydeki geçici koruma rejimlerinin yerini almamakta, ancak üye devletlerin ortak hareket edecekleri farklı ve tamamlayıcı bir rejim getirmektedir (Arenas, 2005, ss. 439-440’tan aktaran Çiçekli, 2014, s. 318). AB Komisyonu tarafından da Yönerge’nin, Avrupa ortak sığınma sistemi için ve Cenevre Sözleşmesinin tam olarak uygulanması için bir araç olduğu vurgulanmıştır.⁹

Her kitlesel göç olayının üye devletler, Komisyon, BMMYK ve diğer ilgili uluslararası örgütlerden alınan bilgiler doğrultusunda ayrı ayrı değerlendirilmesi öngörülmüş; ancak göçlerin “kitlesel akın” olarak tespiti için sayı bakımından bir alt veya üst sınır konmamıştır. Bu doğrultuda Komisyonun hazırlayacağı teklifin Konsey tarafından nitelikli çoğunlukla uygun görülmesi gerekmektedir. Geçici korumanın uygulanacağı insan grubunun tanımı; geçici korumanın yürürlüğe gireceği tarih, yerinden edilmiş kişilerin hareket ölçeğinin tahmini bu kararın alınmasında dikkate alınmaktadır (md. 5). Geçici koruma kararı en fazla üç yıl uzatılabilecek, geçici koruma rejiminin sona ermesi halinde, üye devletin genel yabancılar hukukunun öngördüğü geçici koruma rejimi geçerliliğini sürdürecektir (md. 20-22) (Çiçekli, 2014, s. 320). Ayrıca Yönerge’ye göre geçici korumadan yararlanmakta olan kişiler istedikleri zaman sığınma başvurusunda bulunabileceklerdir (md. 17(1)). Yönerge AB çapında bir koruma statüsü oluşturması bakımından yararlı olmakla birlikte (Walsh, 2015, s. 32); geçici korumanın, mülteci statüsünü bitirmeyi de içerecek biçimde, 1951 Sözleşmesinin askıya alınması ve uygulanmamasını mümkün kıldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Edwards, 2012, s. 8’den aktaran Walsh, 2015, s. 33).

⁸ Council Directive 20 01/55/EC of 20 July 2001 on Minimum Standards for Giving Temporary Protection in the Event of a Mass Influx of Displaced Persons and on Measures Promoting a Balance of Efforts Between Member States in Receiving such Persons and Bearing the Consequences Thereof, OJ L212 7.8.2001.

⁹ Komisyonun bu konudaki detaylı görüşü için bkz. Commission Proposal for a Council Directive on Minimum Standards for Giving Temporary Protection in the Event of a Mass Influx of Displaced Persons and on Measures Promoting a Balance of Efforts between Member States in Receiving such and Bearing the Consequences thereof, OJ C 311 E, 31.10.2000, parag. 1.4.

Bu konudaki bir diğer kaynak BMMYK'nin kitlesel sığınmanın tespiti için sığınma şartlarını açıkladığı BMMYK İcra Komitesi'nin 2004 tarihli kararıdır¹⁰. Karara göre, kitlesel sığınmanın tespiti için sınıra çok sayıda kişinin ulaşmış olması; bu kişilerin hızlı biçimde sınıra ulaşmış olmaları; özellikle olağanüstü bu koşullar süresince ev sahibi ülkenin bu sayıda kişiyi barındırma kapasitesinin ve bu kişilerin sığınma işlemleri için bireysel sığınma usullerinin yetersiz olması gerekmektedir. Devamla, BMMYK'nin 2014 tarihli Geçici Korumaya İlişkin Rehber Kuralları¹¹ çerçevesinde, geçici korumaya ilişkin ortak anlayışın nasıl olması gerektiği, geçici koruma kapsamına giren durumlar; bu konudaki usul ve asgari standartların öncelikli olarak düzenlenmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca uluslararası işbirliği, yük ve sorumluluk paylaşımı, danışma ve koordinasyon ile uygulamanın şekline ilişkin konular, geçici koruma kapsamında ele alınması gereken diğer başlıklar olarak belirtilmiştir (Çiçekli, 2014, ss. 312-316).

Geçici korumaya ilişkin önemli bir örnek, Pakistan'daki Afgan mültecilere 2000'lerin sonuna dek sağlanan korumadır (BMMYK, 1997, s. 208). Pakistan'da Afgan ve Afgan olmayan kişiler bakımından koruma politikası farklılık gösterirken, Afganların geçici koruma kapsamında değerlendirildikleri dönemde, bu grup için öngörülen öncelikli çözüm ülkelerine geri dönmeleri olmuştur. BMMYK'nin 2016 tarihli Küresel Raporu'nda, Pakistan'ın Afgan mültecileri ülkelere geri dönmeye zorlayan politikaları nedeniyle 384 bin kadar kayıtlı mültecinin Afganistan'a geri döndüğü belirtilmektedir (UNHCR, 2007a, s. 78). Afgan olmayan gruplar ise başka bir ülkeye yerleştirilene veya gönüllü olarak ülkelere geri dönünceye dek BMMYK yetkisi altında Pakistan'da bulunmaktadır (UNHCR, 2007a, s. 364). Geçici koruma Avustralya'da da Geçici Koruma Vizesi (Temporary Protection Visa- TPV) sistemi biçiminde 1990'lerden beri dönem dönem uygulanmaktadır ve burada mültecilere 1951 Sözleşmesine uygun olarak sınırlı bir süre için mülteci statüsü verilmektedir (O'Sullivan, 2008, s. 586-587'den aktaran Walsh, 2015, s. 33).

¹⁰ Kitlesel Akın Hallerinde Uluslararası İşbirliği ve Yük ve Sorumluluk Paylaşımı Konusunda BMMYK İcra Komitesi Tarafından Verilen 2004 Tarihli Karar- "Conclusion on International Cooperation and Burden and Responsibility Sharing in Mass Influx Situations", Executive Committee Conclusion, No. 100 (LV) – 2004, EXCOM Conclusions, (8 Ekim 2004), parag. (a).

¹¹ UNHCR, 2014, Guidelines on Temporary Protection.

Nihai olarak, geçici koruma konusunda evrensel olarak kabul görmüş bir rejimin olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Devletler düzenli bir sorumluluk altına girmek istemediklerinden, her kitlesel sığınma olayına ilişkin farklı bir yöntem izlemeyi tercih etmektedirler. Bu yöntem ise ülke içinden ve uluslararası toplumdan gelen baskılara göre şekillenmektedir (Fitzpatrick, 2000, s. 280-281).

1994 tarihli BMMYK raporunda¹², geçici koruma statüsündeki kişilerin bazı hakları tanımlanmış ve bunlar “sığınma talep ettikleri ülkeye kabul, menşe ülkeye geri gönderilmeme ve temel nitelikteki insan haklarına saygılı olunmasını talep etme” olarak ifade edilmiştir (UNHCR, 1994’ten aktaran Kaya ve Yılmaz Eren, 2015, s. 39). Yine BMMYK, geçici koruma sağlanan insanlara uluslararası düzeyde geçerli insan hakları ilke ve standartlarına uygun şekilde davranılması gerektiğini; kısa ve sınırlı bir süre için de olsa geçici korumadan yararlananlara resmi bir yasal statü ve bu statüye uygun oturma, sağlık, eğitim hakkına uygun olanakların sağlanması gerektiğini belirtmiştir (BMMYK, 1997: 210-211).

Genel duruma bakıldığında ise, kitlesel olarak göç edenlerin kitlesel sığınma talepleri olumlu karşılanmış olsa dahi, 1951 Sözleşmesinde mültecilere ve sığınmacılara tanınan hakların pek çoğu hayata geçirilememektedir (Uzun, 2018, s. 50). Çiçekli (2015, 313), Durieux ve McAdam’a (2004, s. 13) atıfla “Kitlesel sığınma olaylarında mültecilerin güvenli bir ortama kabulü ve geri gönderilmeme ilkesinden yararlanmaları karşılığında Sözleşmenin mültecilere sağladığı uzun soluklu hakların feda edil[diğini]” ifade etmektedir.

İnsan Ticareti Mağduru

Alandaki önemli kavramlardan bir diğeri insan ticareti mağduru kavramıdır. İnsan ticareti mağduru tanımını yapabilmek için sıklıkla birbirinin yerine kullanılan “insan ticareti” ve “insan kaçakçılığı” kavramlarını açıklamak gerekmektedir. Her iki kavrama ilişkin tanım da Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek protokoller çerçevesinde yapılmıştır. İnsan kaçakçılığı (Human smuggling) 2000 tarihli Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı

¹² UNHCR, 1 Ocak 1994, Note on Temporary Protection in a Broader Context.

Protokolün¹³ 3(a) maddesine göre, doğrudan ya da dolaylı olarak mali veya diğer maddi çıkarları elde etmek için bir taraf ülkede ulusal veya daimî oturumu olmayan bir kişinin ülkeye yasadışı girişinin sağlanmasıdır.

İnsan ticareti (Trafficking in persons) ise, kısaca Palermo Protokolü olarak ifade edilen 2000 tarihli Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol¹⁴ çerçevesinde tanımlanmaktadır. Protokolün 3(a) maddesine göre insan ticareti, kişilerin güç kullanımıyla veya güç kullanma tehdidiyle veya diğer şekillerde zorlama, kaçırma, aldatma, hile, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye ya da başkasına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınmasıdır. İstismar, asgari düzeyde, başkalarının fuhşunun istismarını veya cinsel istismarın diğer biçimlerini, zorla çalıştırma veya hizmeti, kölelik veya köleliğe benzer uygulamaları, kulluk veya organların alınmasını ifade etmektedir.

İnsan kaçakçılığından farklı olarak insan ticaretini tanımlamak için istismar, zorlama veya bir insan hakları ihlalinin gerçekleşmesi koşulu aranmaktadır (IOM, 2011, s. 92). Ayrıca insan kaçakçılığı her zaman sınır aşan bir eylemken; insan ticareti ülke içinde de gerçekleşebilmektedir (İKGV, 2017, s. 19). İnsan ticareti mağdurları iradelerinin dışında zorla alıkonmakta ve işgüçleri veya bedenleri üzerinden farklı biçimlerde istismara maruz kalmaktadırlar. İnsan kaçakçılığının bir parçası olan göçmenler ise çeşitli nedenlerle bulundukları ülkeyi terk etmek veya ikinci bir ülkeye giriş yapmak için ellerinde belge bulunmayan kişilerden oluşmaktadır. Belgesiz geçiş yapmak isteyen kişilerin, insan ticareti mağduruna dönüşmeleri, belgesiz geçişlerin en önemli risklerindendir.

İnsan kaçakçılığı bir suç olmakla birlikte, iltica talebiyle göç edenler bakımından belgesiz giriş bir suç teşkil etmemektedir. 1951 Sözleşmesi'nin 31(1) maddesinde,

¹³ Protocol Against The Smuggling of Migrants By Land, Sea and Air, Supplementing The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime.

¹⁴ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.

gecikmeden yetkili makamlara başvurarak yasadışı giriş veya bulunuşun geçerli nedeninin gösterilmesi koşuluyla belgesiz girişin cezalandırılmayacağı ifade edilmiştir. Bu noktada mülteci hukukunun temel ilkelerinden biri, kişilerin belgesiz ve düzensiz biçimde iltica ülkesine giriş yapmaları nedeniyle herhangi bir kovuşturmayaya tabi olmamaları gerekliliğidir (1951 Sözleşmesi, md. 31). Bu nedenle iltica başvurusunun değerlendirilmesi aşamasındaki mülakatlarda kişilere ülkeye hangi yollardan giriş yaptıklarının sorulmaması bir BM ilkesi olarak ifade edilmiştir. Burada amaç, haklı iltica nedeni bulunan kişilerin iltica yollarını tıkamamak, bu şekilde insan hakları ihlallerinden kaçan kişilerin haklı geçişlerine engel olmamaktır.

1.3.2. Uluslararası Mülteci Hukukunun Temel Metinleri

Farklı biçimleriyle göç, 20. yüzyıla özgü bir olgu olmamakla birlikte, bu konudaki uluslararası hukuk düzenlemeleri 20. yüzyılda yapılmıştır. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan Balkan Savaşı (1912), Birinci Dünya Savaşı (1914- 1918), Rus İhtilali (1917) büyük göçlere neden olmuş ve mülteciler dünya gündeminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde mültecileri hukuken koruma altına alacak uluslararası düzenlemeler henüz bulunmamaktadır; uluslararası düzeyde yalnızca Kızılhaç mültecilere sosyal destek sunmaktadır (Odman, 1995, s. 15).

Milletler Cemiyetinin (MC) 1920’de kuruluşunun ardından mülteciler MC’nin çalışma konuları arasında yer almış; bu dönemde bir ülkeden diğerine göç eden kişilerin korunması, güvenli yerlere yerleştirilmeleri ve bu kişilere yapılacak yardımlarla ilgili girişimlerde bulunularak, bu konulardaki ilk düzenlemeler yapılmıştır (Pazarcı, 2003, s. 186; Çiçekli, 2014, s. 222). Öte yandan MC uzun ömürlü olmamış, İkinci Dünya Savaşının ardından yerini 1945’te kurulan BM’ye bırakmıştır. BM’nin kuruluşunun ardından farklı konularda pek çok düzenleme yapılmıştır. Kadın hakları, çocuk hakları, işkencenin önlenmesi; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar gibi alanlarda yapılan sözleşme ve protokollerin yanı sıra iltica hakkı, mültecilerin hukuki statüsü ve haklarını içeren hukuki metinler de ortaya konmuştur. 21. yüzyılın başında işlevi ve etkinliğine dair pek çok tartışmayla birlikte, BM varlığını; BM çerçevesinde yapılan iltica ve mülteciler konularındaki hukuki metinler ve düzenlemeler de geçerliliklerini sürdürmektedir.

Mültecileri konu alan düzenlemeler ve mülteci hukukunun gelişimine bakıldığında 20. yüzyılın başından günümüze dek geçen süreci, Milletler Cemiyeti Dönemi (1920-1945) ve Birleşmiş Milletler Dönemi (1945'ten günümüze) şeklinde ele almak mümkündür.

Milletler Cemiyeti Dönemi (1920 – 1945)

Milletler Cemiyeti (League of Nations), Birinci Dünya Savaşının ardından yeniden büyük çaplı bir savaşın yaşanmaması için devletlerarasında çeşitli konularda işbirliğini sağlamak ve geliştirmek üzere kurulmuştur. İltica alanındaki kurumsallaşma ve önemli hukuki düzenlemeler de ilk olarak MC çerçevesinde yapılmıştır (Odman, 1995, s. 6).

Öncelikle, 1921- 1930 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan insan hareketliliği sorununun çözümünde rol almak üzere bir Mülteciler Yüksek Komiseri görevlendirilmiştir. Bu kişi Fridtjof Nansen'dir (Odman, 1995, ss. 16-17). 1917 sonrasında SSCB'den, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ve Almanya'dan göç edenlere kimlik belgesi ve pasaport yerine geçen ve "Nansen Pasaportu"¹⁵ olarak da adlandırılan seyahat belgelerinin verilmesi, F. Nansen ve kendisinin 1930'da ölümünün ardından MC bünyesinde kurulan Mülteciler için Uluslararası Nansen Ofisinin¹⁶ öncelikli çalışmaları olmuştur. Göç eden gruplara barınma yardımı da yapan Ofis, sorunların çözümünde yetersiz kalması nedeniyle 1938'de kapatılmıştır (Pazarcı, 2003, s. 186; Çiçekli, 2014, s. 223).

Bu alanda çalışmak üzere bir diğer kurumsallaşma girişimi, 1933'te kurulan ve yine 1938'e dek görev yapan Almanya'dan Gelen Mülteciler İçin Yüksek Komiserliğin¹⁷ kurulmasıdır. Yüksek Komiserlik, Nazi yönetimi nedeniyle Almanya'dan göç etmek zorunda kalan Yahudiler ve rejim karşıtlarının sorunlarıyla ilgilenmek üzere Londra'da kurulmuştur. Milletler Cemiyetinden bağımsızdır; ancak Milletler Cemiyetinin atadığı bir Komiser tarafından yönetilmiştir. Uluslararası Nansen Ofisi ile birlikte 1938'de bu Yüksek Komiserlik de sorunların çözümünde yetersiz

¹⁵ Türkiye'de Nansen Pasaportuna ilişkin düzenleme 15 Temmuz 1950 tarihli ve 5682 Sayılı Pasaport Kanununun 26. maddesinde yer almaktadır. Kanun Resmî Gazetede 24 Temmuz 1950'de yayımlanmıştır.

¹⁶ International Nansen Office for Refugees.

¹⁷ High Commissioner for Refugee coming from Germany.

kalması nedeniyle kapatılmıştır. Kapatılan iki organizasyonun da yerini Milletler Cemiyeti Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik¹⁸ almıştır. Yüksek Komiserlik 1938'de Londra'da kurulmuştur. Yöneticisi, kendisiyle aynı yıl kurulan Mülteciler Üzerine Hükümetlerarası Komitenin (IGCR)¹⁹ de yöneticisidir. Komiserliğin faaliyetleri, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle sınırlı düzeyde kalmıştır (Odman, 1995, ss. 17-19).

Alandaki sorunlara çözüm bulmak amacıyla kurulan bir başka organizasyon olan Mülteciler Üzerine Hükümetlerarası Komite (IGCR) de 1938'de Londra'da otuz bir ülkenin katılımıyla kurulmuştur. Almanya ve Avusturya gibi işgal altında bulunan yerlerin vatandaşlarının başka yerlere yerleştirilmeleri konusunda çalışmış; İkinci Dünya Savaşı sırasında artan mülteci sayısına paralel olarak görevleri de artmıştır (Odman, 1995, ss. 18-19; Uzun, 2016, s. 64). 1946'da Komitenin çalışmalarının son bulmasının ardından bu yerleştirme sorumluluğu BM döneminde Uluslararası Mülteci Örgütü'nce (IRO)²⁰ yerine getirilmeye başlanmış; ancak bu örgütün görevi de 1951'de son bulmuştur.

IGCR ve MC Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik çalışmalarını sürdürürken, İkinci Dünya Savaşı sırasında 9 Kasım 1943'te kırk dört ülkenin katılımıyla yapılan bir anlaşma ile Washington'da Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (United Nations Relief and Rehabilitation Administration- UNRRA) kurulmuştur. UNRRA'nın kurulma amacı savaş döneminde göç etmek zorunda kalan kişilere müttefik ülkeler tarafından yardım edilmesidir (Uzun, 2016, s. 65). Bir diğer amacı ise, işgal altındaki yerlerde bulunan kişilerin istekleri doğrultusunda kendi ülkelerine geri dönmelerini sağlamaktır (Odman, 1995, s. 19; Pazarcı, 2003, s. 187). UNRRA da ancak acil yardımlarda bulunabildiği ve geçici çözümler üretebildiği için etkin olamamış; çalışmalarına 1946 yılında son vermiştir (Uzun, 2016, s. 65).

Mülteci hukuku konusundaki gelişmeler kurumsallaşma girişimleri ile sınırlı kalmamış, genellikle ad hoc nitelikli hukuki antlaşma ve hukuki düzenlemeler de yapılmıştır. 5 Temmuz 1922 ve 31 Mayıs 1924 tarihlerinde Rus ve Ermeni Sığınmacılara Kimlik Belgesi Verilmesi Anlaşmalarını değiştiren 12 Mayıs 1926 tarihli Anlaşma, 30 Haziran 1928 tarihli Rus ve Ermeni Mülteciler Hakkında Saptanan Bazı

¹⁸ High Commissioner for Refugees.

¹⁹ Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR).

²⁰ International Refugee Organization (IRO).

Kuralların Öteki Mültecilere de Uygulanması Hakkında Antlaşma ve 28 Ekim 1933 tarihli Mültecilerin Uluslararası Statüleri Antlaşması MC bünyesinde yapılan başlıca antlaşmalardır (Odman, 1995, s. 22'den aktaran Pazarcı, 2003, s. 187). 4 Temmuz 1936 tarihli Almanya'dan Gelen Mültecilerin Statüsü ile İlgili Geçici Düzenleme²¹, 10 Şubat 1938 tarihli Almanya'dan Gelen Mültecilerin Statüsü ile İlgili Sözleşme²², 14 Eylül 1939 tarihli Almanya'dan Gelen Mültecilerin Statüsü ile İlgili Sözleşme ve Geçici Düzenlemeye Ek Protokol²³ de bu dönemde imzalanmıştır.

BM'nin kuruluşuna dek geçen sürede imzalanan uluslararası belgelerde mültecilik tanımları dönemin koşulları doğrultusunda etnik köken veya kişilerin ayrıldıkları ülkelere bağlı olarak “grup” veya “kategorilerden” hareketle yapılmıştır. Menşei ülkesi dışında bulunan ve bu ülke devletinin korumasından yararlanamayan kişilere koruma sağlamak, “sosyal ve ahlaki bir sorumluluk” olarak görülmüştür (Odman, 1995, ss. 9-21, Pazarcı, 2003, s. 186, Çiçekli, 2014, s. 241). Odman (1995, ss. 20-24), bu dönemde normatif standartları ve denetim mekanizması olan uluslararası yasal bir sistemin oluşumu ve işlerlik kazanması girişimlerinin, mültecilerin güvenliğine ilişkin ve mültecilere yardım yapılmasına ilişkin çalışmaların önüne geçtiğini belirtmektedir. Bu dönemde yapılan hukuki düzenlemeler, mevcut göç koşulları ile göç edilen devletlerin getirdikleri sınırlamaları uyumlaştırmak amacını taşımaktadır. 1935 – 1939 yılları arasında yapılan düzenlemelerde ise, mültecilere yapılacak sosyal yardımların önceki yılların aksine mültecilere koruma sağlamanın önüne geçtiği tespitinde bulunmaktadır.

BM öncesi bu dönemdeki kurumsallaşma girişimleri bireylerin öncülüğünde ve ad hoc çözümler bulmak üzere gerçekleşmiştir. MC'nin görevlendirdiği Yüksek Komiserler özel olarak tanımlanan mülteci gruplarıyla ilgilenirken, düzenlemeler göç edenlere sağlanacak korumanın kapsamını, kural ve yöntemlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla bu oluşumlar ve düzenlemeler mülteciler konusundaki sorunlara küresel düzeyde ve uzun vadeli çözümler sunamamıştır. (Çiçekli, 2014, ss. 220-223).

²¹ Provisional Arrangement concerning the Status of Refugees coming from Germany.

²² Convention concerning the Status of Refugee coming from Germany.

²³ Additional Protocol to the Provisional Arrangement and to the Convention concerning the Status of Refugees coming from Germany.

Birleşmiş Milletler Dönemi (1945-...)

Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulmasıyla iltica konusundaki sorunlara BM düzeyinde çözümler aranmaya başlanmıştır. Bu dönemde IRO ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)²⁴ kurulmuş; 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) ilan edilmiştir. Günümüzde geçerliliğini koruyan 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Ek Protokol de BM bünyesinde düzenlenmiştir.

BM döneminde iltica alanında ilk kurumsallaşma çalışması Uluslararası Mülteci Örgütünün (IRO) kurulmasıdır. IRO, BM Genel Kurulu tarafından, mültecilerle ilgili çalışmak üzere yeni bir hükümetlerarası örgüt oluşturulması için görevlendirilen Ekonomik ve Sosyal Konseyin önerisi ve Genel Kurulun 15 Aralık 1946 tarihli kararıyla 1947'de kurulmuştur (Odman, 1995, ss. 26-27). UNRRA'nın, IGCR'nin, 1938'de kurulan Yüksek Komiserliğin görevleri 31 Aralık 1946'da sona ermiş ve bu görevler IRO'ya devredilmiştir. Mülteciler ve zorunlu göç eden kişilerin sorunlarına hızlı, acil, olumlu ve genel bir çözüm bulmak üzere görev yapması öngörülen IRO, Mart 1952'ye dek görevine devam etmiştir (Çiçekli, 2014, s. 223).

IRO nezdinde mülteci, vatandaşlığı bulunan veya ikamet ettiği ülkenin dışında olan veya o ülkeyi terk eden İkinci Dünya Savaşı öncesinde ırkı, dini, uyruğu veya siyasal düşünceleri nedeniyle mülteci olarak değerlendirilen kişilere karşılık gelmektedir. Bu dönemde Nazi rejiminin ve İspanya gibi diğer faşist rejimlerin yarattığı mağduriyetler nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler de mülteci olarak kabul edilmektedir (Constitution of the IRO, 1946, Annex I, Part I, Section A/1).

Bu dönemdeki en önemli kurumsallaşma girişimi BMMYK'nin kurulmasıdır. Soğuk Savaş döneminde Doğu Avrupa'da meydana gelen siyasi değişiklikler nedeniyle BM bünyesinde yeni bir kuruma ve mültecilerin uluslararası statüsünü belirleyen bir sözleşmeye ihtiyaç duyularak; BMMYK ve mültecileri konu alan bir sözleşmenin hazırlıklarına başlanmıştır (Odman, 1995, s. 30). BMMYK, BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1950 tarihli 428(V) sayılı kararıyla aynı tarihte üç yıl görev yapmak üzere kurulmuştur. 2003'e dek üçer yıllık sürelerle görev süresi uzatılmış; 2003'te görev

²⁴ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

süresinin “mülteci sorunu çözülene dek” sürmesi kararlaştırılmıştır.²⁵ IRO’nun yerini alan BMMYK; BM Genel Kuruluna bağlıdır ve halen mülteciler konusunda en yetkin kurumdur.

Öte yandan BMMYK, kendinden önce kurulmuş diğer örgütler gibi mültecilerle ilgili sorunlara uzun vadeli ve kesin çözümler sunamamaktadır. Bu durumun en önemli sebebi öncülü olan diğer örgütlere benzer şekilde herhangi bir yaptırım gücünün bulunmayışı ve hem zorunlu göç hem de mültecilerle ilgili sorunların çözümünün doğrudan taraf devletlerin iradelerine bağlı olmasıdır. Bununla birlikte devletlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan BM’nin kararlarına uymak konusunda değişen tutumlarına rağmen, BM üyesi olmayı sürdürmeleri BM sisteminin varlığını sürdürmesini beraberinde getirmektedir. BMMYK’nin çalışmalarının, öncülü örgütlere oranla çok daha uzun süreyle devam edebilmesini, bir parçası olduğu bu sistemin pek çok soruna rağmen işlemeye devam edebilmesi ile açıklamak mümkündür. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde göç konusunun siyasi bir mesele olarak devletlerin gündemine girmesi de bu konuya olan ilgiyi artırmaktadır.

BM Antlaşmasında detaylı olarak açıklanmayan insan hakları ve temel özgürlükler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde daha detaylı olarak ifade edilmiştir. İHEB, 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir. İHEB’in 9. madde, 13. madde ve 15. maddeleri sığınma konusuyla dolaylı olarak ilişkilendirilebilecekken, 14. maddesi doğrudan sığınma hakkına işaret etmektedir. Öte yandan, uluslararası hukuk bakımından bir sözleşme niteliğinde olmayan İHEB’in takip, denetim ve yaptırım mekanizmaları bulunmamaktadır (Kılıç, 2008, ss. 215-216). Hukuken bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte İHEB tarihi, politik ve ahlaki bakımdan önem taşımaktadır (Odman, 1995, s. 28).

Beyannamenin kabulünün ardından bu metinde yer alan pek çok hak için BM bünyesinde ayrıca sözleşmeler oluşturulmuştur. Bu sözleşmelerden biri de günümüzde geçerliliğini koruyan ve iltica alanında en geniş kapsamlı ve uluslararası belge olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesidir.

²⁵ UN, Resolution adopted by General Assembly, 22 December 2003, A/RES/58/153.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (Cenevre Sözleşmesi- 1951)

Mülteci hukuku konusunda referans alınan en önemli metin İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, daha çok kullanılan ifadeyle Cenevre Sözleşmesidir. Sözleşmeden sonraki yıllarda hazırlanan hukuki nitelikli belgelerin neredeyse tamamı 1951 Sözleşmesindeki mülteci tanımından hareketle hazırlanmıştır. Bu özelliğiyle 1951 Sözleşmesi mülteci hukuku bakımından bir dönüm noktası niteliğindedir (Kılıç, 2008, s. 209; Çiçekli, 2014, s. 223).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında göç etmek zorunda kalan insan sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemdeki sorunları çözebilmek için mültecilerle ilgili daha önce hazırlanan uluslararası belgeler ile ilgili kuruluşların uygulamaları göz önüne alınarak 1951 Sözleşmesi hazırlanmıştır. 1951 Sözleşmesi, BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1950 tarih ve 429 (V) sayılı kararıyla mültecilerin hukuki durumuna ilişkin bir sözleşme ve vatansız kişilerin statüsüyle ilgili bir Protokol hazırlanması ve imzalanması için toplanan konferansta kabul edilmiş (Odman, 1995, s. 36-37), 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre'de imzalanmış ve 43. maddesine uygun olarak 22 Nisan 1954'te yürürlüğe girmiştir.

Sözleşme kapsamında kimlerin mülteci olarak kabul edileceği konusunda, Sözleşmede hem yeni bir tanım yapılmış hem de Sözleşmenin yerine geçtiği daha önceki tarihli antlaşma, sözleşme ve protokoller sayılmıştır. Sözleşmenin 37. maddesine göre Sözleşmenin yerine geçtiği bu belgeler kapsamında mülteci sayılan kişiler Sözleşme çerçevesinde de mülteci olarak kabul edilecektir. Bunlar, 5 Temmuz 1922 ve 31 Mayıs 1924 tarihlerinde Rus ve Ermeni Sığınmacılara Kimlik Belgesi Verilmesi Anlaşmalarını değiştiren 12 Mayıs 1926 tarihli Anlaşma, 30 Haziran 1928, 28 Ekim 1933 tarihli düzenlemeler ile 10 Şubat 1938 tarihli Almanya'dan Gelen Sığınmacıların Statüsü ile İlgili Geçici Sözleşme ve 14 Eylül 1939 tarihli Almanya'dan Gelen Sığınmacıların Statüsü ile İlgili Sözleşme ve Geçici Düzenlemeye Ek Protokoldür. Böylece istisnai koşullarda da olsa bireylerin 1951'den önceki metinlere dayanarak mültecilik iddialarını öne sürmeleri halinde bu kişiler "Sözleşme Öncesi Mülteciler" olarak adlandırılacaklardır (BMMYK, 1998, Giriş, parag. 4). Böylece daha önceki tarihlerde mülteci olarak kabul edilen kişilere sağlanan korumanın sürekli hale gelmesi amaçlanmaktadır. Nansen Pasaportu veya Uluslararası Mülteci Örgütü tarafından

verilen Seçilme Belgesi sahipleri de Sözleşmenin uygulama alanının dışında kalmadığı veya kişinin mevcut statüsünü sona erdirecek hükümler kapsamına girmedikleri sürece 1951 Sözleşmesine göre mülteci olarak kabul edileceklerdir (Odman, 1995, ss. 37-38).

1951 Sözleşmesinin 1. maddesi Kısım A (1(2))’de de yukarıda “mülteci” başlığı altında detaylı olarak incelenen Sözleşmenin yaptığı yeni mülteci tanımı yer almaktadır. Buna göre mülteci “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şah[ıs]” olarak ifade edilmiştir.

Devletler daha önce ifade edildiği gibi, “zaman sınırlaması” veya “coğrafi sınırlama” ile Sözleşmedeki mülteci tanımını benimseyebilmektedirler. Zaman sınırlaması, mültecilik nedeni oluşturan olaylar bakımından 1 Ocak 1951 tarih sınırlamasının geçerliliğini koruması ve yalnızca bu tarihten önce meydana gelen olaylar nedeniyle kişilerin mülteci olarak kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Coğrafi sınırlama ise, mülteciliğe neden olan olayların 1951 Sözleşmesinde yer aldığı gibi yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar bakımından geçerli kabul edilmesidir. Yani coğrafi sınırlama ile Sözleşmeye taraf olmaya devam edecek ülkeler, Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle ülkelerinde iltica talep eden kişilere nihai olarak mülteci statüsü tanımayacaklardır. Bunun dışında Sözleşme, Taraf devletlerin Sözleşme hükümlerini mültecilere ırk, din veya geldikleri ülke bakımından ayırım yapmadan uygulamalarını öngörmektedir (md. 3). Mültecilerin ise, bulundukları ülkenin yasalarına, yönetmeliklerine ve kamu düzeni için alınan önlemlerine uymasını bir yükümlülük olarak saymaktadır (md. 2).

Sözleşmenin uygulanmasının mülteci olarak tanınan kişiler bakımından hangi koşullar altında son bulacağı 1. maddenin C kısmında belirtilmiştir. Bu koşullar mültecinin, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteği ile tekrar yararlanması; mültecinin, vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar kazanması; yeni bir vatandaşlık kazanması ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin himayesinden

yararlanması; veya kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile, tekrar yerleşmek üzere dönmesi; veya mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edememesi; son olarak, tabiiyetsiz olup da, mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal ikametgahının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda olması halinde ortaya çıkmaktadır.

1951 Sözleşmesi'nden kaynaklanan haklar; temel haklar, vatandaşlara olduğu kadar mültecilerin yararlanabileceği haklar, en az diğer yabancılara olduğu kadar mültecilere verilmesi gereken haklar olarak üçe ayrılmaktadır. Buna göre temel haklar; sığınma hakkı (md. 1), geri gönderme yasağı (md. 33), ülkeye izinsiz girişten dolayı cezai işlem yapılmaması (md. 31/1); kimlik belgesi (md. 27), seyahat belgesi (md. 28), ülke içinde ikamet edeceği yeri seçme ve serbest dolaşım hakkı (md. 26) olarak ifade edilebilir.

En az vatandaşlara olduğu kadar mültecilere tanınan haklardan bazıları; (temel) eğitim hakkı (md. 22/1), sosyal yardım (md. 23), çalışma yasaları ve sosyal güvenlik (md. 24) hakkıdır. En az diğer yabancılara olduğu kadar mültecilere tanınacak haklardan bazıları ise; ücretli işlerde çalışmayı öngören bağımlı çalışma izni (md. 17) ve kendi işyerini açmak, ticari şirketler kurmayı öngören bağımsız çalışma izni (md. 18); ve ihtisas mesleklerinde çalışma izni (md. 19), dernekleşme hakkı (md. 15), temel eğitim dışında eğitim (md. 22/2) hakkı olarak sayılabilir.

Ayrıca madde 35'te ulusal makamların BM ile işbirliği açıklanmıştır. Buna göre Sözleşmeye Taraf Devletler BMMYK veya onun görevini devralacak diğer herhangi bir BM kuruluşu ile, görevini yerine getirirken işbirliği yapacaklarını ve özellikle bu kurumların Sözleşme hükümlerinin uygulanmasına nezaret etme görevini kolaylaştıracaklarını taahhüt etmektedirler.

Sözleşmenin 42. maddesinde taraf devletlerin sınırlama koyamayacakları maddeler sayılmıştır. Bu maddelerden başlıcaları; mülteci taminin yapıldığı 1. madde; ayrımcılık yasağını içeren 3. madde; din özgürlüğünü düzenleyen 4. madde; mahkemelere erişim hakkını içeren 16/1. madde; geri gönderme yasağını içeren 33. maddedir.

1951’den itibaren mülteci statüsü verilirken, İkinci Dünya Savaşı öncesi mülteci tanımlarında kullanılan milliyete dayalı grup ve kategori yaklaşımının bırakılarak bireysel statü değerlendirmelerinin yapıldığı ve mültecilerin korunmasına ilişkin uluslararası standartların belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir (Çiçekli, 2014, ss. 222-224). Tanımla birlikte, mültecilerin hakları ve bu konudaki standartlara ilişkin bir liste de 1951 Sözleşmesinde sunulmuştur. Aynı zamanda geri göndermeme ilkesine Sözleşmede yer verilmesi ve oluşturulduğu dönemdeki eğilimin aksine Sözleşmenin yasal entegrasyona odaklanması da büyük önem taşımaktadır. Öte yandan 1951 Sözleşmesi önemli bir düzenleme olmakla birlikte -daha sonraki yıllarda yapılacak BM Sözleşmelerinde yer alan- ülkeler bakımından raporlama, Sözleşmenin işleyişini takip eden bir Komite ve etkili yaptırım mekanizmalarını içermemesi nedeniyle mülteci hakları alanında çalışanlar tarafından eleştirilmektedir (Kılıç, 2008, ss. 216-222).

Sözleşmeye gelen bir diğer eleştiri, Sözleşme çerçevesinde yapılan mülteci tanımının Avrupa merkezli oluşudur. Bu eleştiriye göre Sözleşme, Soğuk Savaş koşullarında Batılı ülkeler tarafından hazırlanmış ve yine Batının sahip olduğu liberal politik değerler üzerinde şekillenmiştir. Bu değerleri korumak için dönemin SSCB yönetiminden ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi komünist rejimlerden göç eden kişiler uluslararası koruma kapsamına alınmak istenmiştir (Odman, 1995, s. 40). Sözleşmeyi takip eden ilk yıllarda mülteciliği sona erdirmek üzere bir çözüm yolu olarak, genellikle gönüllü geri dönüş yerine mültecilerin üçüncü ülkeye yerleştirilmesi tercih edilmiştir (Çiçekli, 2014, s. 224). 1960’ların ortalarına gelindiğinde ise, Sözleşmenin mevcut haliyle mülteciler konusundaki sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kaldığı görülmüştür.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin (New York) Ek Protokol (1967)

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin (Cenevre) Sözleşmenin hazırlandığı 1951 yılından sonraki yıllarda da gerek Avrupa gerek dünyanın diğer bölgelerinde Sözleşmenin hazırlanmasına neden olan olayların benzerleri meydana gelerek, zorunlu göç devam etmiştir. Sözleşmede, mülteciliğe neden olan olayların “1 Ocak 1951’den önce” ve “Avrupa’da meydana gelen olaylar” olarak tarif edilmesi, bu tarihten sonra ve Avrupa dışındaki bölgelerde benzer olaylar nedeniyle mültecilik koşulları oluşmuş

kişilerin Sözleşme kapsamının dışında kalması riskini ortaya çıkarmış ve bu kişilerin de hukuki olarak korunması ihtiyacı doğmuştur (Kılıç, 2008, s. 227).

Örneğin, 1950’li yıllardan başlayarak Cezayir’deki bağımsızlık savaşı nedeniyle buradan ayrılıp Fas ve Tunus’a giden mülteciler, Avrupa’ya gidenlerden farklı olarak ülkelerine geri dönmek üzere göç etmeleri nedeniyle, Avrupa’daki mülteciler göz önünde bulundurularak hazırlanan 1951 Sözleşmesinde öngörülenlerden farklı özelliktedirler (Çiçekli, 2014, s. 225). Örnekteki benzer durumdaki kişilerin korunabilmesi için BMMYK Programı İcra Komitesi’nin tavsiyesiyle bir ek protokol tasarısı Ekonomik ve Sosyal Konsey’de görüşülerek BM Genel Kuruluna sunulmuştur. Genel Kurulda New York’ta 16 Aralık 1966’da 2198 (XXI) sayılı kararla kabul edilen Protokol taraf olmaları için devletlere gönderilmiştir. Ekim 1967’de de 1951 Sözleşmesine Ek Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol yürürlüğe girmiştir (Odman, 1995, s. 41). Protokole taraf olmak için 1951 Sözleşmesine taraf olmak şartı aranmamıştır.

Protokolün I (2) maddesinde “mülteci” teriminin, 1951 Sözleşmesinin “mülteci” tanımında yer alan “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda” ve “söz konusu olaylar sonucunda” ifadeleri çıkarılarak anlaşılması gerektiği açıklanmıştır. Böylece Protokolün mülteci tanımı, 1951 Sözleşmesinin 1. maddesindeki mülteci tanımından bu ifadeler çıkarıldığında tanıma karşılık gelen herkesi ifade etmektedir. Bununla birlikte Protokole taraf olan devletler Protokolün VII(1) maddesine uygun olarak sınırlamalar koyabilecekler; buna uygun olarak koydukları sınırlamayı BM Genel Sekreterine gönderecekleri bildiri ile geri çekebileceklerdir (md. VII (3)).

1951 Sözleşmesinde dar bir coğrafya için çizilen uluslararası koruma çerçevesi 1967 Protokolü ile evrensel nitelik kazanmıştır (Çiçekli, 2014, s. 225); ancak tanımda coğrafya ve tarih dışında mülteciliğe neden olan olayların niteliği bakımından herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu nedenle halen zulüm görme riski bakımından kişiyi doğrudan işaret etmeyen savaş, politik ve ekonomik karışıklıklar ile doğal afetler mültecilik tanımının dışında kalmıştır. Sözleşmeye taraf olan devletler Protokole taraf olarak zaman sınırlamasını kaldırmakta ancak diledikleri takdirde coğrafi sınırlamayı tutabilmektedirler.

BM bünyesinde hazırlanan ilticayı konu alan bir başka belge 14 Aralık 1967’de kabul edilen BM Ülkesel Sığınma Bildirisidir (UN Declaration on Territorial Asylum). Bildiride sığınma hakkının “barışçıl ve insani bir eylem olduğu” ifade edilmiş, geçici sığınma konusunda taraf devletlerin gerekli tedbirleri alması önerilmiş; sığınma hakkı sağlamanın ve mülteci statüsünün belirlenmesine ilişkin devletlerin sorumluluğunun altı çizilmiştir. Bildirinin doğrudan bağlayıcılığı bulunmamaktadır; ancak kendisini oluşturan devletlerin iltica konusuna ilişkin eğilimlerini göstermektedir (Odman, 1995, ss. 54-56; Çiçekli, 2014, s. 231).

Anılan uluslararası hukuk metnlerinin dışında 1977’de BM bünyesinde doksan iki devletin katılımıyla Ülkesel Sığınma Konferansı düzenlenmiş ve burada Ülkesel Sığınma Sözleşme Taslağı (The Draft United Nations Convention on Territorial Asylum) kabul edilmiştir. Sözleşme taslağı hazırlanırken mülteci statüsü için gerekli koşullara “akrabalık bağlarından kaynaklanan baskı ve zulüm, ülkenin dış güçler tarafından işgal edilmesi, yabancı hakimiyeti ve ırkçılığın tüm şekilleri” ifadesi de eklenmiş; ancak devletler Sözleşmede yer alan geri göndermeme ilkesine karşı çıkmışlardır ve bunun egemenlik haklarıyla bağdaşmayacağını öne sürmüşlerdir. (Odman, 1995, ss. 57-58). Bu nedenle taslak yeni bir sözleşme biçiminde hayata geçirilememiştir.

Uluslararası mülteci hukukunda yer alan metinlere ek olarak, iltica alanını düzenleyen bölgesel ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanmış ve bölgesel olarak geçerliliği bulunan bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde bu düzenlemeler ve uygulamalara yer verilecektir.

1.3.3. Bölgesel Düzenlemeler ve Uygulamalar

İltica hakkı hem uluslararası düzenlemelerle hem de devletlerin ekonomik, siyasi ve sosyal koşulları doğrultusunda bölgesel anlaşma ve sözleşmelerle düzenlenmektedir. Bu düzenlemelerin ilk örneklerini Latin Amerika ülkeleri oluştururken, AB üye (ve aday) ülkeleri arasındaki işbirlikleri sonucu yapılan hukuki düzenlemelerin, bölgesel düzenlemelerin önemli güncel örneklerini oluşturdukları görülmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında, MC döneminde iltica alanını düzenleyen iki bölgesel antlaşma imzalanmıştır. Bunlar, 20 Şubat 1928 tarihli Havana Sığınma

Sözleşmesi, ikincisi ise 26 Aralık 1933 tarihli Montevideo Siyasi Sığınma Sözleşmesi'dir (Pazarcı, 2003, s. 187).

20 Şubat 1928 tarihli Havana Sığınma Sözleşmesi, Havana'da yapılan Amerikan Ülkeleri Altıncı Konferansı sonucunda imzalanarak 21 Mayıs 1929'da yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede, sığınma hakkı tanınmayacak kişiler detaylı olarak açıklanmıştır. Bu kişiler adi suçlarla suçlanan kişiler, kara veya deniz kuvvetlerinden firar eden kişilerdir. Sözleşmeye göre Taraf devletlerin temsilciliklerinde, savaş gemilerinde veya askeri uçaklarda bu kişilere sığınma hakkı tanınmayacağı gibi, devletlerin talebi doğrultusunda bu kişiler ilgili ülkelere iade edilecektir. Sözleşmeye göre sığınma hakkı tanınabilecek kişiler, yukarıda sayılan kişilerin dışında kalan ve politik nedenlerle temsilciliklere, savaş gemilerinde veya uçaklarda sığınma talebini ileten kişilerdir (UNHCR, 2007c, s. 1200).

Bölgesel nitelikli bir başka düzenleme, 26 Aralık 1933 tarihinde Montevideo'da düzenlenen Amerikan Ülkeleri Yedinci Konferansında hazırlanan ve 28 Mart 1935'te yürürlüğe giren Montevideo Siyasi Sığınma Sözleşmesi'dir (Convention on Political Asylum). Bu Sözleşmede, 20 Şubat 1928 tarihli Sığınma Sözleşmesinde sığınma hakkı tanınmayacak kişilere ilişkin madde genişletilerek, adi suçlardan hüküm giymiş kişilerin de sığınma hakkının tanınmayacağı ifade edilmiştir. Sözleşmeye göre, ilgili kişiler "baskı ve zulüm altında olsalar dahi" bu hakkın tanınması mümkün değildir ve kişiler en kısa sürede ülkelerine iade edileceklerdir. Sözleşmede politik nedenlerle sığınma konusunda ise müttekabiliyet ilkesinin kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır (UNHCR, 2007c, s. 1201).

Birleşmiş Milletler döneminde ise, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamında mülteci statüsü tanımlanırken hem Avrupa merkezli bir yaklaşım geliştirilmiş hem de iklim koşulları, doğal afetler, ekonomik nedenler gibi pek çok zorunlu göç nedeni mültecilik koşullarının dışında bırakılmıştır. Sözleşme ve Protokol kapsamına girmemekle birlikte, çok sayıda kişinin bu nedenlerle göç etmek zorunda kaldığı bölgelerde; bölgesel insan hakları sözleşmeleri biçiminde ek düzenlemeler yapılması ihtiyacı ortaya çıkmış ve tüm bunlara ilişkin takip, denetim ve yargı mekanizmaları geliştirilmiştir (Kılıç, 2008, s. 209).

Birleşmiş Milletler döneminde yapılan bölgesel antlaşmalardan başlıcaları 28 Mart 1954 tarihli Karakas Diplomatik Sığınma Sözleşmesi; 28 Mart 1954 tarihli Karakas Ülkesel Sığınma Sözleşmesi ve 10 Eylül 1969 tarihli Sığınmacılara İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesidir. Ayrıca Avrupa Konseyi çerçevesinde de 20 Nisan 1959 tarihli Sığınmacılar için Vizenin Kaldırılması Avrupa Sözleşmesi; 16 Ekim 1980 tarihli Sığınmacıların Sorumluluğunun Transferine İlişkin Avrupa Antlaşması imzalanmıştır.

28 Mart 1954'te Amerikan ülkeleri arasında imzalanan Karakas Diplomatik Sığınma Sözleşmesi (Convention on Diplomatic Asylum) sığınma hakkı tanımını kişilerin inanç, görüş ve siyasi düşünceleri ve bunlara dayalı olarak işledikleri suçlar nedeniyle baskı ve zulüm altında olmaları doğrultusunda çerçevelendirmektedir. Sözleşme aynı zamanda suçluların iadesine ilişkin hükümler de içermekte; öte yandan sığınma talebi bulunan kişilerin iade edilemeyeceğini de hükme bağlamaktadır (UNHCR, 2007c, ss. 1210-1213).

1969 tarihli Sığınmacılara İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesi ise Afrika Birliği Örgütü tarafından hazırlanmıştır. Sözleşmede mülteci tanımı yapılırken sömürgecilik ve kolonileşme nedeniyle Kıtada yaşanan savaşlar, etnik çatışmalar, ayrımcılık, ırkçılık; kuraklık, kıtlık ve açlık gibi koşullar göz önünde bulundurularak ve 1967 Protokolündeki mülteci tanımının coğrafi sınırlama ve zaman sınırlaması olmaksızın ifade ettiği biçimde Sözleşmede yer almaktadır. Ek olarak mülteci, “aynı zamanda, kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle, menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimî ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes” olarak tanımlanmıştır (md. 1) (Odman, 1995, ss. 49-51; Çiçekli, 2014, s. 229).

Arap Ülkeleri Birliği Konseyinin 27 Mart 1994'te kabul ettiği “Arap Devletlerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Arap Sözleşmesi” bölgesel nitelikli bir diğer sözleşmedir. Bu Sözleşme de 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne atıf yapmakla birlikte, bu düzenlemelerdeki mülteci tanımını genişleterek bir tanım yapmıştır (UNHCR, 2007c, ss. 1130-1132). Bu doğrultuda önceki metinlerde yer alan tanıma “etnik köken” kavramı eklenmiş, ayrıca “ülkesine yönelik savaş, işgal ya da yabancı denetimi ya da ülkenin bütününde ya da bir bölümünde kamu düzeninin ciddi

biçimde bozulmasıyla sonuçlanan doğal afet ya da yıkıcı olayların meydana gelmesi nedeniyle, menşe ülke, yer veya daimî ikameti dışında bir ülkede sığınma aramak zorunda kalan herhangi bir kimse” de mülteci olarak kabul edilmiştir (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015, s. 16).

Ayrıca, mülteci hukukuna katkı sunan, doğrudan bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte devletlerin kendisine taraf olmaları veya metni doğrudan birlikte oluşturmaları nedeniyle iltica politikalarına ilişkin eğilimlerini belli ettikleri uluslararası belgeler bulunmaktadır. Bunlar da mülteci hukukunun anlaşılması ve yorumlanması konusunda rehber niteliği taşımaktadırlar (Çiçekli, 2014, s. 231). Antlaşmalar ve sözleşmeler dışında İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde iltica alanına ilişkin bu bağlamda bölgesel nitelikli diğer önemli belgeler Latin Amerika devletlerinin kabul ettiği 1984 Cartegana Bildirisi; 1977 Avrupa Konseyi Ülkesel Sığınma Bildirisi; 1966 Sığınmacı Statüsü ve Muamelesi Konusunda Bangkok İlkeleridir (Pazarcı, 2003, ss. 188-189; UNHCR, 2007c, 2007d). Cartegana Bildirgesi ve 2001 yılında gözden geçirilen 1966 tarihli Bangkok İlkeleri hukuken bağlayıcılığa sahip olmamakla birlikte öngördüğü mülteci tanımının bulundukları bölgelerde büyük ölçüde benimsenmesi nedeniyle bu duruma örnektirler (Odman, 1995, s. 53; Kaya ve Yılmaz Eren, 2015, s. 16).

Cartagena’da Orta Amerika, Meksika ve Panama’daki mültecilerin sorunlarını görüşmek amacıyla 19-22 Kasım 1984’te toplanan bir konferansın ardından yayımlanan Cartegana Bildirisi, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolündeki mülteci tanımını genişletmektedir. Bu tanımlara ek olarak Sözleşmedeki mülteci tanımı, “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakları ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden ayrılan kişileri” de kapsamaktadır.

Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanan 1977 tarihli Ülkesel Sığınma Bildirisi (Declaration on Territorial Asylum) sığınma hakkı sağlamanın “barışçıl ve insani bir eylem olduğuna” ve “mülteci statüsü belirlemede esas sorumluluğun sığınma talep edilen devlete ait olduğuna” işaret etmektedir (Çiçekli, 2014, s. 231). Bildiri zaman ve coğrafi sınırlamanın dışına çıkan insancıl nedenlerle de sığınma hakkının verilmesini öngörmüştür (Odman, 1995, s. 57).

Avrupa Konseyi dışında, 1990'ların başından itibaren Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleştirilen pek çok bölgesel düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemeler Avrupa ülkelerinin, bir birlik olarak ekonomik ve parasal konular, güvenlik ve dış politika gibi konularda politikalarını ortaklaştırma çabalarının ürünleri olarak ortaya çıkmıştır.

1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü geçerliliğini korumakla birlikte, bu doğrultuda atılan önemli adımlardan bazıları 14 Haziran 1985 tarihli AB ülkeleri arasında bulunan ortak sınırların kaldırılmasını içeren Schengen Anlaşması ve iltica taleplerinin değerlendirilmesiyle ilgili usul ve esasları düzenleyen 15 Haziran 1990 tarihli Dublin Sözleşmesidir. 1990 yılında imzalanan Schengen Uygulama Antlaşmasıyla²⁶, taraf devletler arasında bulunan sınırlar kaldırılmıştır. Üçüncü ülke vatandaşlarının vize ve iltica talepleri bu Antlaşma çerçevesinde ele alınmakta; yabancılara karşı AB dış sınırlarının korunması hedeflenmektedir. Schengen, 1997 tarihli, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile AB hukukunun bir parçası haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren Avrupa Birliğinde göç ve iltica alanında Ortak Avrupa Sığınma Sistemi (Common European Asylum System- CEAS) uygulanmaya başlamıştır (Ekşi, 2014, ss. 31-34). Göç ve iltica konusundaki yetkiler 2007'de imzalanarak 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Avrupa Birliği ve Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmalarda Değişiklik Yapan Lizbon Antlaşması²⁷ ile AB kurumları ve AB üyesi ülkeler arasında paylaştırılmıştır (Özgür ve Özer, 2010, s. 89). Aynı Antlaşma ile entegre sınır yönetimi, iltica, vize düzenlemeleri ve düzensiz göçle mücadele gibi konularda ortak bir politikanın oluşturulması için temel ilkeler belirlenmiştir. İltica, 2010 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında (Charter of Fundamental Rights of the European Union)²⁸ temel bir hak olarak açıklanırken, bu belgede geri göndermeme ve sınır dışı konularına yer verilmiştir.

AB ortak göç ve iltica politikası kapsamında uluslararası korumaya ilişkin asgari standartların belirlenmesi için yasal çerçeve, birtakım yönerge ve tüzüklerle oluşturulmuştur. Bu noktada yönergelerin üye devletlere bazı maddeleri farklı

²⁶ Schengen Implementation Convention- 19 June 1990, OJ L 239 22.09.2000, pp. 19-62.

²⁷ Treaty Of Lisbon Amending The Treaty On European Union And The Treaty Establishing The European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, OJ C 306 of 17.12.2007.

²⁸ Charter of Fundamental Rights of the European Union, OJ C 83 30.03.2010.

düzenlemek ve kendi iç hukuklarını uygulamak konusunda takdir yetkisi vermesi önemlidir (Çiçekli, 2014, s. 248; Ekşi, 2014, s. 32).

Eski Yugoslavya'dan AB ülkelerine sığınma amacıyla gerçekleşen kitlesel göçle birlikte, olağanüstü koşullarda sağlanması gereken uluslararası korumaya ilişkin düzenlemeler yapmak amacıyla oluşturulan 20 Temmuz 2001 tarihli Geçici Korumaya İlişkin Konsey Yönergesi (Geçici Koruma Yönergesi) bu konudaki önemli bir örnektir. Yönerge, AB kurumlarınca sağlanacak geçici koruma standartlarını ve bu doğrultuda ülkelerin “adil yük paylaşımını” hedefleyen bağlayıcı bir geçici koruma sistemini öngörmektedir (Çiçekli, 2014, s. 317).

2011 tarihli “Mülteci ve İkincil Koruma Statüsüne İlişkin Standartlar konusunda Parlamento ve Konsey Yönergesi (Vasıf Yönergesi)”²⁹ bu konudaki bir diğer örnek olarak ikincil korumaya ilişkin düzenlemeler içermektedir. Yönerge, sığınmacı olarak nitelendirilmesi mümkün olmayan; ancak vatandaşı olduğu ülkeye veya vatansız ise, daimî ikamet ülkesine geri gönderilmesi halinde geri göndermeme ilkesinin ihlaline neden olacak durumda olan kişileri “ikincil korumaya ehil kişi” olarak tanımlamakta ve buna uygun bir uluslararası koruma sağlanmasını öngörmektedir.

Göç ve iltica alanını düzenleyen diğer bazı AB yönerge ve tüzükleri 2003 tarihli Sığınma Başvurusunun İncelenmesinden Sorumlu Devletin Belirlenmesine İlişkin Konsey Tüzüğü (Dublin Tüzüğü)³⁰, 2013 tarihli Parlamento ve Konsey Tüzüğü (Dublin Tüzüğü)³¹, 2013 tarihli Uluslararası Koruma Başvurularının Kabulü için Standartları Belirleyen Parlamento ve Konsey Yönergesi (Kabul Koşulları Yönergesi)³², 2013 tarihli

²⁹ Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 On Standards For The Qualification Of Third-Country Nationals Or Stateless Persons As Beneficiaries Of International Protection, For A Uniform Status For Refugees Or For Persons Eligible For Subsidiary Protection, And For The Content Of The Protection Granted (Recast) 20.12.2011, OJ L 337/9.

³⁰ Council Regulation (EC) No. 343/2003 of 18 February 2003, OJ L 050, 25.02.2003, ss. 1-10.

³¹ Regulation (EU) 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person, OJ L 180, 29.06.2013, ss. 31-59.

³² Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 Laying Down Standards For The Reception Of Applicants For International Protection (Recast), 29.06.2013, OJ L 180, ss. 96-116.

Uluslararası Koruma Statüsünün Tanınması ve Geri Çekilmesi konusunda Ortak Usullere İlişkin Parlamento ve Konsey Yönergesidir (Ortak Usul Yönergesi)³³.

³³ Directive 2013/32/EU of the European Parliament and the Council of 26 June 2013 On Common Procedures For Granting And Withdrawing International Protection (Recast), 29.06.2013, OJ, L 180, ss. 60-95.

İKİNCİ BÖLÜM

AĞ YAKLAŞIMI VE GÖÇ ÇALIŞMALARINA ANALİTİK KATKISI

Çalışmanın ilk bölümünde göç alanını düzenleyen uluslararası kavram ve düzenlemelere ilişkin hukuki çerçeve ortaya konmuştur. Göç meselesini hukuki statü ve kategorilerden bağımsız düşünmek Türkiye'ye ilişkin bir çalışma için mümkün görünmemektedir. Zira uluslararası ve ulusal mevzuat ve uygulamalardaki farklılıklar nedeniyle farklı göçmen kategorilerindeki kişilerin erişebildikleri hak ve hizmetler birbirinden önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

Çalışmada temel alınan ağ yaklaşımının ve ağ analizinin şekillendiği tarihsel ve kavramsal arkaplanın ortaya konacağı bu bölümde ise, bir yöntem olarak ağ analizinin farklı yön ve özellikleri dayandığı teorik zemin ve kavramlarla birlikte açıklanacak; ancak analizde yer alan yoğunluk, merkezîyet gibi kavramlara ilişkin detaylı matematiksel açıklamalara bu çalışmada yer verilmeyecektir. Bunun sebebi ağ analizinin bu çalışmada bir kavramsal çerçeve olarak kullanılmasıdır. İlk olarak ağ yaklaşımının ortaya çıkışı ve gelişimi, ağ ve yapı analizi, ağ yaklaşımının temel ilkeleri ve teorik altyapısına yer verilmektedir. Çalışmada ağ analizi, temel kavram ve ölçütleri ile sunduğu olanaklar bağlamında ele alınmış; devamında ağ çalışmalarının sınırlılık ve güçlükleri ortaya konmuştur. Göç çalışmalarında ağların ve ağ yaklaşımının kullanımı ile göç çalışmalarına dayanak oluşturan göç teorilerinin ortaya çıkışı ve gelişimi bu bölümde yer verilen diğer konulardır. Göç teorileri, göçün nedenlerini açıklayan teoriler ve göçün devamlılığını açıklayan teoriler olarak iki ana başlık altında incelenirken; bu çalışmada esas alınan ağ yaklaşımı, göç çalışmalarında kullanıldığı haliyle ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümün son kısmında Türkiye'de göç çalışmaları ve ağlar başlığı altında, Türkiye'de ağları konu alan göç çalışmalarına yer verilmiştir. Bu bağlamda göç ağlarına ilişkin alan çalışması bulgularının ortaya konacağı bir sonraki bölüme geçmeden önce, ağ yaklaşımının, göç alanını farklı perspektiflerden açıklayan teorilerin ve ağ analizinin açıklanması çalışmanın alandaki konumunun anlaşılabilmesi için önem taşımaktadır.

2.1. Ağ ve Ağ Yaklaşımı

Ağ yaklaşımına ilişkin temel tartışmalara yer verilecek bu bölümde dört alt başlık bulunmaktadır. İlk olarak ağ yaklaşımının ortaya çıkışı ve gelişimine dair tarihsel arka plan sunulacak, daha sonra ağ ve yapı analizinin işleyişi tartışılacaktır. Üçüncü alt başlık ağ analizinin temel ilkelerine odaklanacak ve son olarak bu çalışma alanının teorik çıktıları ortaya konacaktır.

2.1.1. Ağ Yaklaşımının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

“Ağ (network)”, genellikle belirli kişiler, objeler veya olaylar setini bağlayan spesifik bir tür ilişki olarak tanımlanmaktadır (Mitchell, 1969). Ağlar aktörler, noktalar veya düğümler (node) olarak adlandırılan kişiler, nesneler ve olaylar seti üzerinden açıklanmaktadır. Bu bileşenlerin arasındaki ilişki ağını saptamak için, onları aynı eşdeğerlilik sınıfının üyeleri olarak tanımlayan bazı nitelikler temel alınır (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 12). Farklı ilişki türleri, aynı bileşenler kümesinden yararlansalar dahi bu niteliklere göre farklı ağları tanımlamaktadırlar.

Ağ, ilk olarak sosyolojik çalışmalarda 1960’ların ortalarında karmaşık toplumsal yapıların parçaları arasındaki ilişki örüntülerini haritalamaya yarayacak düğümler, noktalar ve onlar üzerinden tanımlanan ilişkiler veya “uç noktalar (edge)” setinden oluşan grafik araçları olarak kullanılmıştır. Bu dönemde ağ analizi, arkadaş grubu oluşumu dinamiklerinin modellenmesinde kullanılmıştır (Rapoport ve Horvath, 1961; Fararo ve Sunshine, 1964). Terim daha sonra bir grup İngiliz sosyal antropolog tarafından kabul görmüş, toplumsal yapının tamamını temsil edecek şekilde dönüştürülmesiyle dikkat çekmiştir. Böylece toplumsal yapıların ve özelliklerinin ağ terimleriyle kavramsallaştırılması ve modellenmesi üzerine düşünmek mümkün olmuştur (Harary, Norman ve Cartwright, 1965’ten aktaran Berkowitz, 2008, s. 478, 494).

Ağ yaklaşımıyla yapılan analizlerin ampirik olarak küçük grup ağlarını konu alan çalışmalarda kullanıldığı görülmektedir. Çalışmalar iki döneme ayrılmıştır. Katz, vd. (2004) tarafından bu dönemler 1950’ler ve 1960’ları içeren “erken dönem” ile 1990’lar ve 2000’leri içeren “şimdiki dönem” olarak adlandırılmıştır. Erken dönemde, deneysel laboratuvar araştırmaları ön plana çıkarken, sonrasında, bunlara alan

çalışmaları da eklenmiştir. 1950'ler ve 1960'larda Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) Bavelas ve Leavitt öncülüğünde bir grup bilim insanı, küçük grup ağları üzerine deneyler yürütmüşlerdir. Mesajların aralarında iletildiği kişileri kontrol ederek küçük grup üyeleri arasındaki iletişim örüntülerini manipüle etmişler, grup işleyişi ve performansı üzerine çeşitli örüntülerin etkisini ölçmüşlerdir (Bavelas, 1950; Bavelas ve Barrett, 1951; Leavitt, 1951'den aktaran Katz, vd., 2004, s. 318). Bavelas ve Leavitt grup performansı için en uygun ağı bulmaya odaklanan deneyler yaparken, Guetzkow ve Simon (1955) bu deneyleri tekrarlayarak, grup üyelerinin iletişim örüntüleri içinde yaptıkları seçimlerin etkisini ele almışlardır (Katz, vd., 2004, s. 318).

Ağ kavramı ve çalışmaları 1970'lerde özellikle sosyoloji ve antropolojide gelişme göstermiş, araştırmacılar alan çalışmalarına yoğunlaşmışlardır (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 7). Bu dönemde küçük gruplar ve ağlar bağımsız çalışma konuları haline gelmiştir. Ağ analizi, yapı analizine³⁴ (structural analysis) olanak sağlamıştır ve yapı analizi yeni bir araştırma paradigması olarak ortaya çıkmıştır (Berkowitz, 2008, s. 478). Yine bu dönemde sosyal ağ teorisi bilginin oluşturulması, yayılması ve kullanımı çalışmalarında birçok ana araştırma geleneklerinden biri olarak ifade edilmiş ve “bir çalışma alanıyla ilgili genel varsayımlar ve araştırma için uygun yöntemler bütünü” olarak tanımlanmıştır (Laudan, 1977, s. 81'den aktaran Dunn, 1983, s. 453). Buna göre sosyal ağlar teorisi, bilgi süreçlerinin doğasıyla ilgili iddiaların gevşek biçimde örgütlenmiş bir biçimi ve sosyometrik araştırmalar gibi araştırmalar için tercih edilen bir yöntemdir (Dunn, 1983, s. 453). 1990'lara gelindiğinde ağ yaklaşımının daha sistematik hale geldiği görülmektedir.

Katz, vd. (2004) tarafından şimdiki dönemin başlangıcı olarak sayılan 1990'larda, küçük grup ağları üzerine araştırmalar tekrar artmıştır, örgütsel ve örgütlerarası düzeyde ağ analizi önemli ölçüde gelişmiştir. Böylece, geleneksel olarak, bireysel ve örgütsel düzeydeki ağlara odaklanan araştırmacılar, odaklarını, grup

³⁴ “Structural analysis” yapısal analiz olarak değil “yapı analizi” olarak çevrilmiştir; çünkü burada analizin bize sağladığı imkân yapının incelenmesidir. Oysa yapısal analiz sistem düzeyinde bütünlüklü bir çözümleme yapmaya odaklanan, örneğin Marksist analiz için kullanılan bir ifade olarak başka tür bir analitik anlayışa denk düşmektedir. Yapısal analiz sosyal bilimlerin ortaya çıkışından itibaren geçerli olan yapı-eylem ikiliğinin bir parçasıdır; ağ yaklaşımındaki yapı analizi 20. yüzyıla dair bir analitik yaklaşımın ürünüdür. Aynı şekilde, bu literatürde kullanılan “structural analysts” ifadesi de toplumsal olay ve örüntüleri ağ yaklaşımıyla açıklayan araştırmacıları ifade edecek biçimde, “ağ araştırmacıları” olarak bu çalışmada yer almaktadır.

düzeyindeki ağları da kapsayacak biçimde genişletmişlerdir (Katz, vd. 2004, s. 319). 1990’lardan itibaren iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişme, artan sermaye, mal ve insan hareketliliği ağ teorisinin araştırmaların merkezinde yer almasına neden olmuştur. Özellikle bu artan hareketlilik sürecine eşlik eden bilgi akışlarıyla ağlar fiziki olmayan alanlarda da önem taşımaya başlamıştır. Ağların işleyişine yönelik algoritmalar, oyun teorisi yaklaşımları ve simülasyonlar ağ analizinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. 1990’larda yaygınlaşan teknolojiler ve toplum üzerindeki etkileri ağ yaklaşımıyla Manuel Castells tarafından kavramsallaştırılmıştır.

Castells, Ağlar ve Enformasyon Toplumu

Ağ çalışmaları enformasyon teknolojisi devriminden önemli ölçüde etkilenmiştir. 1970’lerde telekomünikasyon ve bilgisayar ağları oluşturma teknolojilerindeki gelişmeler ağların oluşturulmasını mümkün kılarken, 1990’larda dijital cep telefonlarının ve fiber optik gibi aktarım teknolojilerinin gelişimiyle iletişim kurmak zamandan ve mekândan bağımsız hale gelmiştir. 1960’ların ilk yıllarında çalışmaları başlayan internet 1990’larda “world wide web (www)” uygulaması ile daha kolay ve bu nedenle yaygın biçimde kullanılır olmuştur. Bu dönemde ağlar ve bilgisayarların kapasite ve güçlerinin artması ile kişisel bilgisayar fiyatlarının düşmesi bu teknolojileri daha ulaşılabilir hale getirmiştir (Castells, 2013).

Castells teknolojik gelişmelerin toplumu etkileyen etmenlerden biri olduğunu, 1970’lerde bir sistem haline gelen yeni teknolojilerin ulaşılabilirliklerinin artmasının sonraki on yılda sosyo-ekonomik yeniden yapılanma sürecinin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Yeni enformasyon teknolojisi, 1980’lerden itibaren kapitalist sistemin ekonomik ve örgütsel bakımdan yeniden yapılanma sürecinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde yeni telekomünikasyon ağları ve enformasyon sistemlerinin yaygınlaşması finans piyasalarının da küreselleşmesinin ve ticaretin dünya çapında bölgesel olarak eklemelenmesinin önünü açmıştır (Castells, 2013, ss. 76-77).

Artık toplumda baskın olmak veya bir değişim için belirleyici olanlar ağın içinde olup olmamak ve ağların birbirlerine göre konumlarıdır. Ağın belirleyici olduğu bu koşullarda da içinde bulunulan toplum Castells tarafından “ağ toplumu” olarak kavramsallaştırılmıştır. Zira ağlar toplumların yeni sosyal yapılarıdır ve Enformasyon

Çağı’nda baskın olan işlevler, süreçler ağların çevresinde örgütlenmektedir. Yeni teknolojik imkânlarla, bu örgütlenmenin, toplumsal yapının tamamına yayılmasının altyapısı sağlanmaktadır. Castells, ağlar oluşturma mantığının, toplumsal belirleyiciliğini şu sözlerle ifade etmektedir: “Akışların iktidarı, iktidarın akışlarının önüne geçer” (2013, s. 621).

Bu noktada ağların temellerini, enformasyon teknolojisi paradigmasının özellikleri oluşturmaktadır. Bu teknolojilerin temeli enformasyon teknolojileridir; kişilerin ve toplumların bireysel ve kolektif varoluşları yeni teknolojik araçlarla şekillenmektedir. Ağ mantığı esnekliği korumaktadır ve Castells’in ifadesiyle “yapıdan yoksun olanı yapılandırmak için gereklidir”. Ağlar kapsam bakımından yayıldıkça içerik bakımından büyüme kapasiteleri de katlanmaktadır; bağlantılar arttıkça ağın bir parçası olmanın yararları da maliyeti de artmaktadır. Benzer şekilde ağ büyüdükçe dışında kalmak, başka unsurlara erişim fırsatları azaldığı için daha büyük bir sorun haline gelmektedir. Esneklik, enformasyon teknolojisi paradigmasının ağ kurmayla ilgili bir diğer özelliğidir. Yeniden düzenlenebilen parçalar, kimi süreçleri geri döndürülebilir hale getirirken, organizasyon ve kurumların değiştirilmesini sağlamaktadır. Esneklik aynı zamanda sistem içinde ortaya çıkan yeni ve bazı durumlarda beklenmedik dinamiklere uyum sağlama stratejisi olarak da önem taşımaktadır. Son olarak, belli teknolojiler yaygın biçimde bütünleşmiş bir sisteme dönüşmektedir (Castells, 2013, s. 89-91).

Castells, ağı “birbiriyle bağlantılı düğümler dizisi” olarak tanımlamaktadır. Düğüm, “bir bölüğün kendi kendini kestiği noktadır” ve düğüm ağa göre değişmektedir (Castells, 2013, s. 622). Örneğin, Avrupa Birliği’ni yöneten siyasi ağda, ülkelerin bakanlar konseyi ve Avrupa Komisyonu üyeleri birer düğüm iken; dünya çapında ekonomilere, toplumlara, devletlere nüfuz eden uyuşturucu kaçakçılığı ağında, koka ve haşhaş laboratuvarları, gizli laboratuvarlar, gizli havaalanları, sokak çeteleri, para aklayan finansal kurumlar Castells’in düğümü açıklamak için verdiği bir diğer örnektir.

Ağlar, sınırsız olarak genişleyebilen açık yapılardır. Kendileriyle ortak değer ve hedefler gibi aynı iletişim kurallarını paylaşan düğümlerle birleşebilmektedirler. Ağ temelli bir toplumsal yapı dinamik ve açık bir sistemdir. Castells, ağları birbirine

bağlayan “makas”lar bulunduğunu ve bu makasların da ayrıcalıklı iktidar araçları -bu nedenle de- iktidar sahipleri olduğunu dile getirmektedir. Bu durumu, “siyasi süreçleri etkileyen medya imparatorluklarını kontrol altına alan finansal akışlar” ile örneklemektedir. Pek çok ağ ve makas bulunduğundan, toplumların şekillendirilmesi ve doğru ya da yanlış yönlendirilmesinin başlıca kaynakları ağlar ve makaslardır. Toplumsal değişim ve enformasyon teknolojilerinin uyumlu hale gelmesiyle, mevcut koşullarda ağlar, baskın toplumsal süreçlerde belirleyici rol oynamakta ve toplumsal yapıyı şekillendirmektedir (Castells, 2013, s. 623).

2.1.2. Ağ Yaklaşımının Teorik Altyapısı

Ağ araştırmacıları, insanların ağ bağlarını oluşturma sebepleri, bu bağları sürdürme, sonlandırma ve yeniden inşa etme biçimlerini açıklamak ve birbirleriyle bağ kurmaya yakın bireyleri belirlemek için bazı teoriler öne sürmüşlerdir. Katz vd. çalışmasında bu teorileri kişisel çıkar, sosyal mübadele veya bağımlılık, ortak veya kolektif çıkar teorileri; bilişsel teoriler ve benzerlik teorileri olarak saymaktadır (2004, ss. 312-313).

İlk olarak, Burt (1992, 1997, 1998, 2001), Coleman (1988, 1990) ve Lin’in (2001) çalışmalarında yer aldığı haliyle rasyonel kişisel çıkar teorisine göre; insanlar ikili bağları ve grup bağlarını, kişisel tercihlerini ve arzularını en üst düzeyde gerçekleştirebilmek için oluşturmaktadırlar. Bu bağları toplumsal kaynak veya sosyal sermaye birikimine yatırım olarak değerlendiren bireyler, sosyal sermayelerini genişletmek ve yararlanabilecekleri fırsatlarla yatırımlarının karşılığını almayı beklemektedirler (Katz vd., 2004, s. 313). Coleman’a (1988) göre, her aktör kendi bireysel çıkarını en üst düzeyde sağlamak için çalışırken, diğer aktörlerle içinde bulunduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisi, aktörlerin davranışlarını ve bu “çıkarıcılığın” boyutlarını sınırlandırmaktadır. Bu sınırlar, her aktörün diğeri üzerinden kaynaklara daha fazla erişimiyle, karşılıklı olarak dengelenmektedir.

Ağ teorilerinden bir diğeri, sosyal mübadele veya bağımlılık teorisidir. Bu bağlamda Homans (1950) birey düzeyinde; Emerson (1972a, 1972b) ise, hem birey hem grup düzeylerinde mübadeleleri ve güç bağımlılıklarını incelemiştir. Ortak iddiaları bir grubu bu bağımlılıkların bir araya getirdiği yönündedir. Homans (1950), bireylerin

ancak değerli kaynakları mübadele edebilecekleri kişilerle bağ kurduklarını ileri sürmektedir. İkili ve çoklu gruplar üzerine geliştirilen bu yaklaşım Bienenstock ve Bonacich (1992, 1997), Cook (1977, 1982), Cook ve Whitmeyer (1992), Willer ve Skyoretz (1997) gibi araştırmacılar tarafından günümüzde ağ mübadele teorisi olarak da ifade edilmektedir (Katz vd., 2004, s. 314).

Üçüncü bir kategori olarak değerlendirilebilecek teoriler, ortak veya kolektif çıkar teorileridir. Bu alandaki ilk çalışma, ekonomi alanında kullanılan Marwell ve Oliver'in (1993, s. 2) "ortak çıkarlar ve koordineli hareketin olası faydaları"dır. Yakın dönemde teori (Fulk vd., 1996; Lessig, 2001; Monge vd.,1998), kolektif üretim ve küçük gruplarca geliştirilen fikirler, belgeler, kararlar gibi entelektüel ürünlerin sahipliğini açıklama yönünde genişlemiştir (Katz, vd. 2004: 315). Örneğin, bu yaklaşımın altında yer alan "kamu malları teorisi", herkesin yararlandığı kamu mallarının oluşumu ve devamlılığını sağlayan grup üyelerinin kimler olduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Bilişsel teoriler, ağ yaklaşımıyla ortaya konan dördüncü teori grubunu oluşturmaktadır. Bilişsel teorilerin içinde, geçişken bellek sistemleri teorisi ve bilişsel tutarlılık teorisi kısmen küçük gruplarla da ilgilidir ve grup üyelerinin bilişselliğine odaklanmaktadırlar. Öte yandan bu iki teori, grup üyelerinin ağ ilişkilerini oluşturma ve sürdürme nedenlerine ilişkin açıklamalarıyla farklılaşmaktadır. Geçişken bellek sistemleri teorisi, kendi beceri ve uzmanlıklarıyla her bir grup üyesinin, gruptaki diğerlerinin beceri ve uzmanlıklarını tanımlayacak ve güçlendirecek iletişim ağlarını nasıl geliştirdiklerini açıklamaktadır (Hollingshead, 1998; Wegner, 1987, 1995). Bu ağ bağları grup içinde bilgi akışını sağlamaktadır. Geçişken bellek sistemleri teorisi, üyelerin diğer grup üyelerinin neyi bildiğini düşündüğüne odaklanırken; bilişsel tutarlılık teorisi, üyelerin diğer grup üyelerinin kimden hoşlandıklarını düşündüklerine odaklanmaktadır (Katz vd., 2004, ss. 315-316). Başka bir ifadeyle ilkinde beceri, uzmanlık gibi donanımlar odak noktası iken, ikincisinde odak noktası insanlardır.

Grup iletişimini benzerlik temelinde açıklayan ağ teorisi, bu perspektiften açıklanacak beşinci teoridir. Bu teoriye göre, bireyler, daha az çatışma yaşayacakları düşüncesiyle, kendilerine benzer kabul ettikleri diğer grup üyeleriyle iletişim bağları kurmaya daha yatkındırlar. Bu teoriden hareketle yaptıkları çalışmalarını Carley (1991),

Coleman (1957), Ibarra (1992, 1995), Laumann (1966), Marsden (1988), McPherson ve Smith-Lovin (1987) yaş, cinsiyet, eğitim, saygınlık, toplumsal sınıf, sahip olunan kadrolar ve mesleklerdeki benzerlikler üzerinden şekillendirilmiştir. Ayrıca Turner ve Oakes (1986, 1989) çalışmalarında bireylerin diğer grup üyeleriyle benzerliklerini değerlendirirken göz önünde bulundurduğu ölçütleri ele almıştır (Katz vd., 2004, s. 317).

2.1.3. Ağ ve Yapı Analizi

Yapısal açıklama toplumsal süreç, olay ve etkenleri çeşitli teoriler aracılığıyla geniş bir yapı içine yerleştirerek incelemektedir. Ardışık teoride, olayların gerçekleşme düzeni ve bir nedensellik içermemekle birlikte sırası önem kazanmaktadır. Bu durum, A-B-C dizilimli bir seride B'den geçmeden A'dan C'ye veya C'den A'ya ulaşamayacağını ifade etmektedir. İşlevsel teoride; ilişkilerin birbirine karşılıklı bağımlı olduğu bir sistem ve belirli bir işbölümü ve/veya uzmanlaşma çerçevesinde sistemin ihtiyaçlarına karşılık gelen parçalar bulunmaktadır. Parçalar birbirine bağlıdır ve hepsi bir bütün olarak dengeli biçimde işlemektedir. Toplumsal sistemler de zamanla daha karmaşık hale gelirken, ortaya çıkan yeni toplumsal ilişkilerle birlikte uzmanlaşma da artmakta ve sistemde ihtiyaçların karşılanması için yeni yöntemler bulunmaktadır (Neuman, 2016, ss. 105-108).

Ağ yaklaşımında yapının bir bütünün içinde nerede olduğu ve yapıdaki birimlerin konumları dikkate alınmaktadır. Ağın büyüklüğü, şekli; konumlar arasındaki (varsa) bağlantıların türü, bunların çakışması ve yoğunluğu, merkeziliği; bir ağda bulunan konumlar, düğümler, bunlar arasındaki akışın yönü ağ yaklaşımında ele alınmaktadır. Bir olgu ağ yaklaşımıyla açıklanırken başka daha büyük yapılara başvurulmakta; bir olayın daha büyük bir örüntünün parçası ya da daha büyük bir yapının içinde bir bileşen olduğu üzerine açıklama şekillendirilmektedir (Neuman, 2016, s. 106).

Yapı analizini kullanan teorisyenler sosyal bilimcilerin temel işinin toplumsal yapılar ve bunun sonuçlarını çalışmak olduğuna inanarak, toplumsal yapıları doğrudan konu alarak gözlemlenebilir dünyanın ayrı kategori setleri içindeki mevcut sınıflandırmaları yerine, yeni bir ilişki seti sunmaktadırlar. Böylece yeni haritalar ve

toplumsal yapı tipolojileri ortaya koymaktadırlar ve bütünlerden parçalar; yapılar ve ilişkilerden kategoriler, davranışlardan tutumlar çıkarılmaktadır (Wellman ve Berkowitz, 2008).

Ağ yaklaşımına göre, ağ analizi bir yöntem veya bir metafor değildir; toplumsal yapılara ilişkin çalışmalar için temel bir entelektüel araçtır. Wellman ve Berkowitz'e (2008) göre yapı analizini anlamak için ağların, toplumsal yapıları temsil edebileceğini kabul etmek gerekmektedir. Bu bağlamda ağlar, düğümler (veya toplumsal sistem üyeleri) ve arabağlantılarını tanımlayan bağlar setlerine karşılık gelmektedir. Araştırmacılar bu şekilde birbirine bağlı toplumsal yapılara bakmakta ve bu yapıları sınırlı gruplar veya basit kategorilerden daha detaylı biçimde ele almaktadırlar. Ağ araştırmacıları düğümleri öncelikle bireylerle sonrasında ise gruplar, şirketler, hanehalkları, ulus-devletler veya benzer diğer topluluklar ile ilişkilendirmektedirler. Bağlar ise kaynakların akışını, simetrik arkadaşlıkları, transferleri veya düğümler arasında yapılandırılmış ilişkileri temsil etmek üzere kullanılmaktadır.

Araştırmacılar, bir toplumsal sistemin temelindeki ilişkilerle analize başlamaktadır. Bu ilişkiler, sistemin ilk kısımlarındaki etkileşimleri bağlamakta ve ilişkide oldukları davranış örüntülerini biçimlendirmektedir. Sistemin içinde barındırdığı bireyler, gruplar ve organizasyonlar birbirleriyle aynı anda ve farklı şekillerde ilişkilidir. Toplumsal yapı modelleri, bu ilişkileri yansıtabilecekleri biçimde tasarlanmalıdır; aynı zamanda, araştırmacıların, uyumlu ve tutarlı örüntüler içindeki kimi zaman örtüşen kimi zaman farklı olan karşılıklı etkileşim boyutlarını kararlaştırmalarına imkân vermelidir. Bilimsel modeller hem büyüklük hem de detaylar bakımından gözlemlenebilir dünyanın indirgenmiş türevleridir. Model oluştururken öncelikle, bir vakada, gerçeğin temsil edilmek ve gözardı edilmek istenen yönleri belirlenmelidir. Berkowitz, ağ araştırmacılarının sistemlerin biçimini analiz ederek, aktörleri bireysel ve kolektif olarak harekete geçiren güçleri ortaya çıkarabileceğinden, kategori seçimlerini daha anlamlı hale getirilebileceğini ifade etmektedir (Berkowitz, 2008, s. 480).

Sosyal bilimlerde pek çok “yapısalcılık” vardır. Pek çoğunun, konuları ele alış biçimi, yönelttikleri sorular ve bu soruları cevaplamak için kullandıkları analitik prosedürler benzerdir. Yapısalcı fikirler sosyal bilimlerin “genel sistemler teorisi”

(Bertalanffy, 1968), “oyun teorisi” (Luce ve Tucker, 1959), “yapısal dilbilim” (Jakobson ve Halle, 1971), “sibernetik” (Simon, 1952, 1957), “girdi çıktı ekonomisi” (Leontief, 1985) gibi diğer alanlarında da farklı bağlamlarda ortaya çıkmıştır. Wellman ve Berkowitz (2008), özgün toplumsal aktörler arasındaki net toplumsal ilişkilere odaklanarak diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda ağ yaklaşımı yapı analizinin araçlarından biri olmakla birlikte, diğer yapı analizlerinden en önemli farkı, yapıyı tek ve bütün olarak ele almayarak, yapının parçalarındaki değişimlerin yarattığı etkinin ayrıştırılabilmesine imkân vermesidir. Ağ yaklaşımı ayrıca, teorik kavramları, veri toplama ve analiz etme yolları ve büyüyen kümülatif veriyi bütünsel olarak değerlendirmesiyle de diğer analiz biçimlerinden farklılaşmaktadır (Wellman, 2008, s. 20).

Wellman, ağ (veya yapı) analizinin temel özelliklerini, prensiplerini ve yöntemlerini ele aldığı çalışmasında pek çok sosyal bilimci tarafından bu analizin yanlış anlaşıldığını ifade etmektedir (2008). Wellman’a göre kimi sosyal bilimciler ağ analizini salt bir yönteme indirgemiş, kimileri alışılmadık kavram ve tekniklerinden kaçmış, kimileri burada yeni bir şey olmadığını bunun “toplumsal yapı” çalışmakla aynı şey olduğunu ifade etmiş, kimi de “ağ yoğunluğu” gibi değişkenlere odaklanmıştır. Hiyerarşik olmayan, gruplanmamış yapıları çalışmanın imkânlarından etkilenen bazı başka sosyal bilimciler, yapı analizini, eşitlikçi, açık toplumları savunan bir ağ ideolojisine genişletmişlerdir (Wellman, 2008, s. 19). Öte yandan, analizdeki tüm birimler aynı kaynaklara sahip değildir. Aynı şekilde analizdeki tüm bağlar simetrik olmadığı gibi, içerikleri de denk değildir.

Ağ modelleri öncelikle kişilerarası toplulukları çalışmak üzere kullanılmışlardır. Wellman vd. (2008), Howard (2008), Bodemann (2008) kişilerarası topluluklara ilişkin ağ çalışmalarına bazı örneklerdir (Wellman ve Berkowitz, 2008). White (1980), Burt ve Minor (1982), Fienberg, Meyer ve Wasserman (1985), Erickson (2008); White ve McCann (2008) gibi çalışmalarda ağ teorisyenleri, yapısal yöntemleri sınırlandırılmış gruplarda kümelenmelere, onlar üzerinden dağılan kaynakların kapsamı üzerine tasvir edici ölçülere uygulamışlardır. Böylece araştırmacılar, girişimler, devlet otoriteleri ve elitler arasındaki ağ kümeleri ve sosyal kapanmadan hareketle ABD’de iktidardaki grupları analiz etmişlerdir. Benzer şekilde, 1970’lerin başından bu yana araştırmacıların

pek çoğu ağ araçlarını şirketler, hükümet organları ve diğer kurumlar arasındaki bağlantıları, örüntülerini belgelemek ve yorumlamak üzere kullanmışlar ve küresel bir ekonomide bölgeler arası ilişkilerin yapılandırılması ve piyasaların oluşumunu anlamaya çalışmışlardır. Friedmann (2008), daha ileri giderek, piyasa etkileşimlerinin yer aldığı daha geniş bir yapısal bağlama yönelmiştir. Dünya sistemleri teorisiyle, dünya politik ekonomi yapılarındaki asimetrik ilişkileri tanımlamak için ağ araçlarının kullanılmasını savunmuştur. Berkowitz, yapı analizindeki gelişmeleri incelediği çalışmasında, analiz birimi ve etkileşim üzerinde durmuştur. Bu noktada toplumsal yapıları temsil etme ve sistemsel süreçleri kendi terimleriyle modelleyebilme becerisi doğrultusunda yapı analizinin geleceğinin şekillenmesi mümkündür (2008).

Wellman, mevcut çalışmalardan hareketle, yapı analizi geleneklerini ve analizin bazı temel prensiplerini tespit etmiştir. Buna göre üç ana yapısal analitik araştırma geleneği bulunmaktadır: köylüler ve kentlilerle ilgili etnografik verinin analizi için sosyal ağ kavramlarının geliştirilmesi; kişiler ve organizasyonlar arasındaki bağları incelemek üzere niceliksel ağ analizinin geliştirilmesi; uluslar, bölgeler ve çıkar grupları arasındaki politik ekonomik bağlantıları analiz etmek için yapısal analitik prensiplerin uygulanması. Wellman'a göre bu üç geleneğin, yapı analizini ana akım sosyal bilimlerden ayırştıracak ortak içerikleri bulunmaktadır; ancak benzerlikler teknikteki, ele alınan konulardaki ve retorikteki farklılıklar nedeniyle öne çıkmamaktadır. Öte yandan her üç gelenek de kişisel tutumlar yerine toplumsal ilişki örüntülerini ele almanın daha güçlü sosyolojik açıklamalara imkân verdiğini savunmaktadır. Üçü de normların ve ikili etkileşimlerin, toplumsal sistemlerin kurucu yapıları olduğu görüşünü reddetmekte ve bağlantılar sistemini toplumsal yapının temeli olarak görmektedir. Büyük ölçekli toplumsal sistemleri çoğunlukla, "ağların ağı (networks of networks)" biçiminde ele almaktadır; dolayısıyla analizin daha alt düzeyindeki bir ağ, daha büyük ölçekli ağların içinde bir düğüm olarak değerlendirilmektedir (Wellman ve Berkowitz, 2008, s. 16).

Sosyal Ağ Kavramlarının Geliştirilmesi

Wellman (2008, ss. 21-22), bu bağlamda ilk analitik araştırma geleneğinin İngiliz antropologlar tarafından geliştirildiğini belirtmektedir. Sosyal ağ, bu yaklaşımda

ele alındığı biçimiyle, öncelikle yapısalcı antropologlarca kabile, köy ve iş departmanları gibi kapalı gruplarda çalışılmıştır. Ardından yapısalcı-işlevselciler tarafından “kültür” de araştırmalara dahil edilmiştir ve kültürün bu kapalı grupların davranışlarına etkisi incelenmiştir. Araştırmacılar, bu tür normatif analizlerde bağların, sınırlandırılmış kurumsallaşmış grupları karmaşık biçimlerde çapraz kestiği toplumsal sistemleri incelerken güçlük yaşamışlardır. Bu güçlük, bağların somut ve sistematik olmayışından kaynaklanmaktadır. Çapraz kesen bağları çalışmak için, 1950’lerde antropologlar (Nadel, 1957; Barnes, 1971) dikkatlerini kültürel sistemlerden, somut bağlar ve ağlardan oluşan yapısal sistemlere yöneltmişlerdir; böylece daha sistematik bir biçimde sosyal ağ kavramlarını geliştirmeye başlamışlardır. Buna göre ağ, toplumsal sistem üyelerini çapraz olarak toplumsal kategoriler ve sınırlı gruplarla bağlayan bir bağlar setidir. Bu bağlamda Barnes, 1954’te bir Norveç balıkçı köyündeki akraba grupları ve toplumsal sınıfları kesen bağları analiz ederken “sosyal ağ” (“the social network”) kavramını kullanmıştır.

Ağ analizinin antropolojik çalışmalardaki kullanımı kapsamında, ağ kavramı sosyal bilimcilerin entelektüel araçlarına önemli bir ek olarak görülmüş ve toplumsal ağları tarif edebilmek için, temel nicel ölçütler geliştirilmeye başlanmıştır. Bott, çalışmalarında (1971) ilk olarak ağ kavramında “örgü/doku (knit)” ölçüsünü geliştirmiştir. Örgü/doku günümüzde “yoğunluk (density)” olarak ifade edilmektedir. Alanda antropologların çalışmaları artarken, bu yaklaşım da artık “sosyal ağ analizi” olarak anılmaya başlamıştır.

Niceliksel Ağ Analizinin Geliştirilmesi

Wellman bu bağlamda bir diğer araştırma geleneğinin Amerikan araştırmacılar tarafından ortaya çıkarıldığını tespit etmiştir (2008, ss. 22-23). Amerikan yapısal analizlerinin çoğu, ağ şekline ilişkin sorularla (örneğin, ağlardaki ilişki örüntülerinin toplumsal sistemlerin işleyişini etkilemesi) başlamaktadır. Wellman, Simmel’in³⁵,

³⁵ Georg Simmel 1958-1918 yılları arasında yaşamış Alman düşünür ve sosyologdur. Toplumsal Farklılaşma Üzerine (1890), Felsefe Tarihinin Problemleri (1892), Para Felsefesi (1900), Felsefi Kültür (1911), Kültür Kavramı ve Trajedisi Üzerine (1911) gibi çok sayıda eseri bulunan Simmel 19. yy’nin başında sosyolojinin bağımsız bir disiplin olarak güçlenmesinde önemli katkıları bulunmaktadır. Toplumun ve toplumsal ilişkilerin anlaşılması konusunda toplumsal kesitlerin ve karşılıklı etkilerin

toplumsal ilişki biçimlerinin, bu ilişkilerin içeriklerini belirlediğini savunan çalışmalarının İkinci Dünya Savaşı sonrası İngilizce’ye çevrilmesini önemli bir gelişme olarak saymaktadır. Bunun devamında hastalık, bilgi ve benzeri yayılması, bilim insanlarınca bir toplumsal ağ fenomeni olarak anlaşılmaya başlamıştır (Coleman, Katz ve Manzel, 1966; Rapoport, 1979; Rogers ve Kincaid, 1981).

Ağ araştırmacıları, toplumsal sistemlerin üyeleri arasındaki bağlantıları tarif edebilmek ve toplumsal sistemlerin altında yatan, onları bağlayan ve ayıran “derin yapıları” araştırmak üzere, henüz olgunlaşmamış grafik (çizge) teorisi kavramlarını kullanmaya başlamışlardır (Harary, Norman ve Cartwright, 1965; Frank, 1981). Bu dönemde grafik teorisi, noktaların ve satırların düzenlenmesini çalışmaya odaklanan bir matematik alanı olarak gelişmektedir. Bu geleneği takip eden analistler, toplumsal ağları çalışmak için Şekil 1’de örneği görülebilecek matrisleri kullanmaktadırlar. Matrislerin kullanımı ise, toplumsal sistemlerin çok daha fazla sayıda üyesini, bağların çok daha fazla türünü çalışmayı mümkün hale getirmiştir (Forsyth ve Katz, 1946; Festinger, 1949).

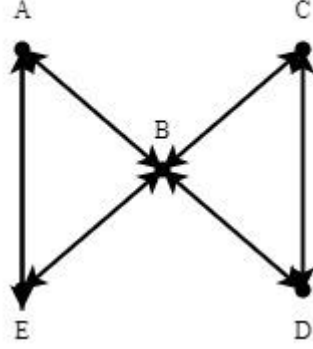
Şekil 1. Ağ çalışmalarında matris ve grafik kullanımına örnek

(i) Ağ çalışmalarında kullanılan bir matrislere bir örnek

	A	B	C	D	E	Satırlar Toplamı
A	-	1	0	0	1	2
B	1	-	1	1	1	4
C	0	1	-	1	0	2
D	0	1	1	-	0	2
E	1	1	0	0	-	2
Sütunlar Toplamı	2	4	2	2	2	

(Kahraman, 2018, s. 89) önemine vurgu yapan Simmel, toplumu bir bireyin bir başkası üzerinde dolaylı ya da doğrudan bir etki yarattığında oluşan bir yapı olarak açıklamaktadır.

(ii) Çizge grafik örneği

1960’lardan itibaren ağ çalışmaları, enformasyon teknolojisi devrimi olarak ifade edilen; bilgisayar ve yeni teknolojilerin kullanılmasını beraberinde getiren süreçten de olumlu yönde etkilenmiştir (Castells, 2013). Bilgisayarların kullanımı klikler, merkezi üyeler ve dolaylı bağlantılar gibi altta yatan yapı özelliklerini ortaya çıkarmak için uygun çalışma imkânını sağlamıştır. Bununla birlikte, kullanılan yöntemlerin karmaşık bilgisayar işlemleri gerektirdiği çalışmalar geleneksel teorisyenlerce “metotçuluk” olarak damgalanabilmektedir. Ağ analizinin de bir parçası olduğu yapı analizi, sıklıkla “teorisiz bir yöntem” olarak eleştirilmektedir (Berkowitz, 2008, s. 492).

Öte yandan ağ araştırmacıları, bir ağ teorisinin inşası için uygun yöntemsel araçlar oluşturulmasının önemli olduğunu ifade etmektedirler. Anlaşılması karmaşık olan mevcut örgütsel yapıları basit araştırmalarla daha detaylı incelemek için birtakım yöntemler oluşturmuşlardır. Bu yöntemler ise şunları mümkün kılmaktadır: (a) anomalileri veya bir kavramın uygulanmasındaki uyumsuzlukları tanımlamak, (b) kullanılan kavramın uyum sağlaması için gereken değişikliklere ilişkin örnekleri bulmak ve (c) tek başına sağlam biçimde ortaya konabilecek (yapısal benzerlik gb.) kapsamalarını keşfetmek (Berkowitz, 2008, ss. 492-493).

Politik Süreçlerin Yapısal Açıklamaları

Wellman’ın tespit ettiği üçüncü yapısal analitik araştırma geleneği uluslar, bölgeler ve çıkar grupları arasındaki politik ekonomik bağlantıları analiz etmek için

yapısal analitik araç, teknik ve prensiplerin uygulanmasıdır. Bu geleneği benimseyen araştırmacıların bir kısmı devletler arasında güç için ağ ve koalisyonların oluşturduğu mücadele yollarıyla ilgilenirken (Davies, 1962), bir kısmı da toplumsal sistemlerdeki örüntülerin, kaynakları eşitsiz biçimde nasıl bölüştürdüğünü ele almaktadır. Siyasal davranışı açıklamak için kaynak hareketliliği analizlerini geliştirmişlerdir. Çıkış noktaları ise, siyasal davranışı bireysel tutum ve bireylerin içsel normları ile açıklayan psikoloji temelli “görelî yoksunluk (relative deprivation)” çalışmalarının eleştirisidir (Wellman, 2008, s. 29). Bu bağlamda Blok (1974), Pickvance (1975), Oberschall (1978), Roberts (1978), Tilly (1978, 1979, 1981, 2008), Bodemann (2008), Brym (2008) çıkar grupları arasındaki bağlantıların örüntülerinin; koalisyonları, yarılması, rekabetçi ilişkileri nasıl yapılandırıldığını ve doğrudan veya dolaylı bağların bireyleri ve grupları kaynaklara farklı şekilde nasıl bağladığını vurgulamıştır.

Wellman (2008, s. 30); McClelland (1961), Hagen (1962), Pye (1962) ve Moore (1979) gibi akademisyenleri çalışmalarında ağ yöntemlerini kullanmamakla birlikte, yapısal analitik kavramları kullanmaları nedeniyle, bu bağlamda başka bir grup olarak ele almaktadır. Bu gruptaki akademisyenler, ulus-devletler ve makro düzeydeki çıkar grupları arasındaki bağımlılık ilişkilerini çalışmaktadırlar. Bu çalışmalara göre, Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliğinin nedeni, 1950’ler ve 1960’lardaki akademik yaklaşımın aksine devletlerin toplumsal yapıları, norm ve değerleri gibi kendi iç dinamikleri değildir. Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınmalarında, devletler, bölgeler ve çıkar grupları arasındaki asimetrik ticaret ve güç ilişkileri devletlerin iç dinamiklerinden çok daha fazla etkilidir. Bu politik ekonomik yaklaşımı Frank (1969), Wallerstein (1974), Friedmann ve Wayne (1977), Friedmann (1978, 1980, 1982, 2008), Skocpol (1979), Wayne (1980), Delacroix ve Ragin (1981) gibi bağımlılık ve dünya-sistemleri analistlerince de güçlendirilmiştir. Wellman (2008, s. 30); Berkowitz (2008), Friedmann (2008), Tilly (2008), White (2008) gibi az sayıda politik ekonomi teorisyeninin devletler ve çıkar grupları arasındaki ilişkileri incelemek üzere yapısal analitik araçları kullandığını belirtmektedir.

2.1.4. Ağ Yaklaşımının Temel İlkeleri

Ağ yaklaşımı sosyoloji, sosyal psikoloji, matematik, siyaset bilimi, iletişim, antropoloji, iktisat ve epidemioloji gibi pek çok disiplini içermektedir. Wellman (1988) yapı analizinin dayandığı entelektüel bütünlüğü oluşturan beş paradigmatik özellik olduğunu belirtmektedir. İlk olarak davranışlar, kişiyi belirli bir amaca yönlendiren içsel güçler olarak değil, kişilerin içinde bulundukları ilişkiler ağı bağlamında ele alınmaktadır. Bu ilişkiler ağı, fırsatlar ve insanların davranışlarını belirleyen sınırlamaları ortaya koymaktadır. Örneğin, iki kişinin benzer şekilde davranması kendi toplumsal ağlarında karşılaştırılabilir konumlarda olmalarıyla ilgilidir; ancak bu aynı kategoride oldukları anlamına gelmemektedir (Katz vd., 2004, s. 312). Wellman araştırmacıların bu yaklaşımla bireyleri, denk kategorik üyelikler yerine, denk yapısal konumlar olarak gruplandırmaları gerektiğini ifade etmektedir (White, Boorman ve Breiger, 1976, s. 734'ten aktaran Wellman, 2008, s. 32). Toplumsal ilişkilerin örüntüsü, sistem üyelerinin kişisel davranışlarından daha güçlü bir sosyolojik açıklama kaynağıdır: Her birine, benzer davranış profillerine sahip olan diğerleriyle birlikte toplumsal kategorilerin içinde gömülü bağımsız bir analiz birimi olarak bakılmaktadır. Bu analizde benzer davranış kombinasyonlarına sahip olan bireyler analitik hücrelere (örneğin Cumhuriyetçilere oy veren yüksek sosyo-ekonomik statüdeki yaşlı kadınlar gb.) sınıflandırılmaktadır.

İkinci olarak analizler kategorilere ayrılmaksızın, birimler arasında ilişkilere odaklanmaktadır (Wellman, 2008, s. 32; Katz vd., 2004, s. 312). Topluma ilişkin değerlendirmelerde yalnızca cinsiyet, ırk gibi kategorik yaklaşımlar eleştirilmekte ve yalnızca birimlere/aktörlere odaklanması bir eksiklik olarak ifade edilmektedir (Seidman, 1978, s. 718). Üçüncü olarak, ağ yaklaşımıyla merkezi bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu noktada, bir popülasyon veya örneklem kategorik biçimde değil, ilişkiyel biçimde tanımlanarak, birimlerarası karşılıklı bağımlılık varsayılmaktadır. Dördüncü olarak bu analizlerde ele alınan yapı, ağların ağlarıdır. Örneğin, iki kişi arasındaki bilginin ve kaynakların akışı, yalnızca ikisi arasındaki ilişkiye değil, herkesle ilişkilerine bağlıdır. Bu nedenle bir toplumsal sistemi anlamak için yalnızca ikili bağlara bakmak yeterli olmamaktadır (Wellman, 2008'den aktaran Katz vd., 2004, s. 312).

Yapı analizinin dayandığı entelektüel bütünlüğü oluşturan paradigmatik özelliklerden beşincisi ve sonuncusu; yapı analizlerinin bireysel yöntemleri tamamlayıcı ve onların yerine geçen bir rolde olmasıdır. Yapı analistleri, toplumsal yapı fenomeninin bağlantılı doğası nedeniyle, toplumsal sistem üyeleri arasındaki ilişkilerin ağını analiz edebilmek için yeni ilişkisel yöntemler geliştirmişlerdir; bunlardan nicel analiz alanındaki gelişmeler daha fazla öne çıkmıştır. Bu noktada analiz biriminin yeniden tanımlanması gerekmektedir (Wellman, 2008, ss. 38-39). Levine ve Mullins bireyler arası akrabalık ilişkisi, bir organizasyondaki resmi görevliler arasında iletişim bağlantıları, küçük bir grubun içindeki arkadaşlık yapısı gibi bağların yapısalıcılar tarafından analiz birimi olarak ele alınabileceğini ifade etmektedir (1978, s. 17). Bu yaklaşıma göre, kişileri ilginç kılan örüntüdür. Organizasyonların kurucu blokları somut gruplar değil örtüşen ağlardır. Bireylerin genellikle çoklu gruplarla çapraz kesen ilişkileri bulunmaktadır. Bireyler doğrudan bir grubun üyesi olmasalar da bağlar nedeniyle gruplarla etkileşim içinde olabilmektedirler.

Bu beş ilke küçük gruplara uygulandığında, grup sisteminin bileşenleri arasındaki ilişkilere –bir gruptaki bireyler arası bağlar, birey-grup bağları veya grup-çevre bağları gibi– odaklanan bir ağ çalışması yapılabilecektir (Katz, vd. 2004, s. 312). Aksi halde, her bileşenin özelliklerini bağımsız olarak bir araya getirmek, bir yandan kompozisyonla ilgili bilgi sağlarken yapıya ve yapısal bilgiye zarar vermekte veya onu anlaşılabilir hale getirmektedir. İkinci olarak, analistler bir kategorideki üyelerin benzer şekilde davranmasını bekleyebilmektedirler; ancak konunun doğrudan kendisini ele aldıkları takdirde bu bağların ortaya çıkış biçimini ve işlevini açıklamakta güçlük çekmektedirler (Wellman, 2008, s. 32).

2.2. Ağ Analizi

Ağ analizinde, bir ağdaki ilişkisel bağların, kaynak, mal ve fikirlerin aktarılması için kanallar oluşturduğu kabulüyle, ağları oluşturan ilişki kalıpları incelenmektedir. Bu aşamada aktörlerin karakteristik özellikleri dikkate alınmamakta, ancak o ağdaki aktörlerin başka ağlardan farklılaşan ilişki kalıpları dikkate alınmaktadır. Aktörlerin özellikleri, birimler arasındaki bağların örüntü ve yapıları çerçevesinde anlaşılmaktadır (Wasserman ve Faust, 1994, s. 8). Ağ aktörleri arasında olan ve olmayan bağların şekli,

özgün bir ağ yapısı ortaya koymaktadır. Yapılar hiçbir aktörün bir diğeriyle ilişkilendirmediği bir biçimden, her aktörün diğer tüm aktörlerle tek tek doğrudan bağlantılı olduğu bir biçime kadar farklılaşabilmektedirler (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 12).

Ağ analizi, bir sistemdeki sosyal konumları bağlayan ilişkileri vurgulayarak, küresel sosyal yapıları ve onların bileşenlerini tarif etmek için güçlü bir araç sunmaktadır. Böylece, sosyal ilişkilerin örgütlenmesi, bireysel aktör düzeyinde varolmayan ancak bireysel aktörlerin bir parçası olduğu ağların yapısal özelliklerini analiz ederken, merkezi bir kavram haline gelmektedir (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 10). Ağ analizini mümkün kılan birtakım kavram ve ölçütler bulunmaktadır.

2.2.1. Ağ Analizinde Kullanılan Temel Kavramlar ve Ölçütler

Ağ analizinde düğümler, bağlar, ilişkiler, yoğunluk ve kümelenme analizin temel kavramlarını oluştururken sosyal bütünleşme ve yapısal eşdeğerlik ağ analizinin ölçütleridir. Analizde farklı ağ tipleri ve analiz düzeyleri bulunmaktadır. Bu kavramların anlaşılması çalışma bakımından önem taşımaktadır.

Düğümmler ve Bağlar

Bir sosyal ağ “düğümler” olarak adlandırılan aktör setlerinden ve “bağlar (ties)” veya “uçlar (edges)” kavramlarıyla ifade edilen, bu aktörler arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır (Wasserman ve Faust, 1994). Düğümler; bireyler, gruplar, organizasyonlar veya topluluklar olabilmektedir. Bağlar ise, bir analiz düzeyi arasına (birey-birey bağları gibi), veya analiz düzeyleri arasına (birey-grup bağları gibi) denk düşebilmektedir (Katz vd., 2004, s. 308).

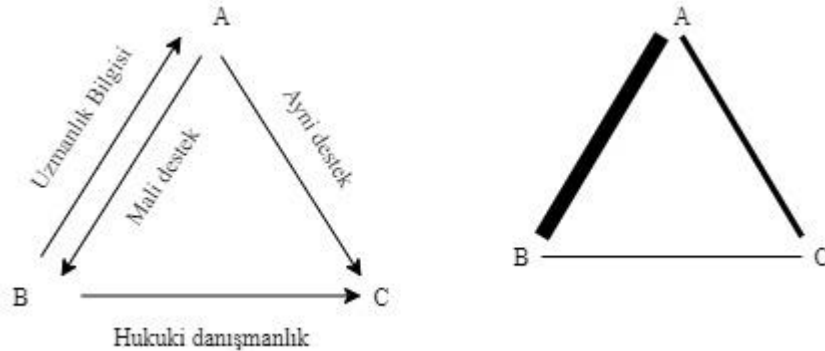
Ağların nasıl çeşitlendiğini anlamak için bağ tipleri incelenmektedir. Bunlardan bazıları iletişim bağları (kimle kimle konuşuyor veya kim bilgi veya tavsiyeyi kime veriyor), formel bağlar (kim kime rapor veriyor), duygusal bağlar (kim kimden hoşlanıyor veya kim kime güveniyor), madde veya iş akışı bağları (kim parayı veya diğer kaynakları kime veriyor), yakınlık bağları (kim mekânsal veya elektronik olarak kime yakın), ve bilişsel bağlardır (kim kimi kimden biliyor). Ağlarda bulunan aktörler yalnızca bir bağ tipi ile birbirine bağlı değildir. Bu bakımdan ağlar çok katmanlı

yapılardır. Örneğin, iki akademik iş arkadaşı formel bağa (biri doçent ve diğerine rapor veren, diğeri ise bölüm başkanı olabilir) ve duygusal bağa (arkadaşlıklar) ve yakınlık bağına (ofisleri birbirine yakındır) sahip olabilmektedir (Katz vd., 2004, ss. 308-309).

Bağlar aynı zamanda güçlü ve zayıf olarak da ayrışabilmektedir. Sosyal bağların, güçlü bağlar (aile ve arkadaşlar gb.) ve zayıf bağlar (tanışıklık) arasında çeşitlendiğini ileri süren Granovetter'e (1973, 1982) göre her bağın gücü, "onu karakterize eden zaman, duygusal yoğunluk, samimiyet (karşılıklı güvenirlilik) ve karşılıklı yardımlar kombinasyonuna" eşittir (Granovetter, 1973, s. 1361). Pek çok araştırmacı ağların güçlü ve zayıf bağlarla bireyleri nasıl bağladığını, onları daha büyük toplumsal sistemlere nasıl konumlandığını ve kaynakların bireyler arası akışını nasıl etkilediğini açıklamıştır (Wellman, 2008, s. 28). Güçlü ve zayıf bağlar ayrımı; etki, ortak zorunluluklar, karşılıklılık ve yoğunluk gibi çoklu görünümüleri içerebilmektedir. Güçlü bağlar, bireyin sosyal destek aradığı ve genellikle zorunlu olarak yüksek düzeyde güven içerdiği durumlarda özellikle değerlidir. Zayıf bağlar ise; bireylerin, düzenli ve sık bağlantılarının dışında birinden çeşitli; yeni iş veya piyasa fırsatları gibi biricik bilgiler aradığında daha değerli hale gelmektedir (Katz vd., 2004, s. 309).

Bağlar, yönsüz (bir etkinliğe X ve Y kişilerinin birlikte katılması) veya yön bakımından çeşitli olabilirler (X, Y'ye tavsiye veriyor veya X, Y'den tavsiye alıyor). İçerik bakımından (X, Z kişisi ile trafik hakkında konuşuyor ve Y ile eğitim hakkında konuşuyor), sıklık bakımından (günlük, haftalık, aylık, vs.) ve araç (yüzyüze görüşme, yazılı notlar, e-posta, anlık mesajlaşma vs.) bakımından çeşitlenebilirler. Sonuç olarak, bağlar pozitif (X, Y'den hoşlanıyor) veya negatif (X, Y'den hoşlanmıyor) de olabilmektedir (Katz vd., 2004, s. 309).

Şekil 2. Bağların yönü ve gücü

Örneğin, Şekil 2’de A, B ve C aktörlerinin sahip oldukları bağlar gösterilmektedir. Buna göre A ve B arasında çift yönlü bir bağ bulunmaktadır. B, A’ya uzmanlık bilgisini sunarken, A’dan mali destek almaktadır. A ile C, A ile C arasındaki bağlar ise tek yönlüdür. C, A’dan birden fazla kez aynı destek, B’den ise tek seferlik hukuki danışmanlık almıştır. Buna göre A ile B arasındaki bağ, B ile C arasındaki bağa kıyasla daha güçlüdür.

İlişkiler

İlişkiler tek yönlü veya karşılıklı olabileceği gibi, yukarıda ifade edildiği gibi, farklı yoğunluk ve katılım düzeylerinde de olabilmektedir. İlişkinin içeriği ve biçimindeki farklılıklar, yapılan analizin türünü tanımlamaktadır (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 5). Somut varlıklar arasında bulunan ilişki örüntülerindeki düzenlilikler de yapıyı oluşturmaktadır (White vd., 1976). Bu noktada ağ analizi, sosyal bir sistemde çeşitli yapı düzeylerinin aydınlatılmasına imkân vermesi nedeniyle önemlidir (Knoke ve Kuklinski, 1982: 9).

Nitelikler ve ilişkiler, toplumsal araştırmalarda kavramsal olarak ayrı olmakla birlikte, ölçme seçenekleri olarak birbiriyle bazı ortak özellikler taşımaktadır. Toplumsal araştırmaların çoğu araştırma, deney ve alan gözlemlerinden edinilen nitelik ölçülerine dayanmaktadır. İlişkisel ölçüler toplumsal sistemlerin bireysel üyelerinin kolaylıkla kümelenerek ölçülemeyecek ve henüz gelişmekte olan niteliklerini yakalamaktadır (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 11). Böylece, ağ analizi ile belirli bir grup insan arasındaki potansiyel etkileşim hakkında söz söyleme imkânı da ortaya çıkmaktadır (Faist, 2004, s. 8-9’dan aktaran Körükmez, 2012a, s. 26). Yalnızca nitelik temelli analiz yapılması, aktörlerin içinde olduğu sosyal-yapısal bağlamın görülmemesine ve ilişkisel analizin sunabileceği açıklayıcı potansiyelin çoğunun kaybolmasına neden olmaktadır. İki tür verinin harmanlanarak uygun analiz yöntemleri ile değerlendirilmesi, topluma ilişkin nitelikli bilimsel bilginin üretilmesi bakımından yaratıcı sonuçlar doğurabilecektir (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 12).

Ağ Tipleri ve Analiz Düzeyleri

Ağ analizlerinde farklı analiz düzeyleri ve ağ ölçütleri kullanılabilir. Bu düzeyler tek tek bireyler, çiftler, üçlü veya çoklu gruplar olabileceği gibi ağın tamamını kapsayacak biçimde de olabilmektedir. Sosyal ağ verisi bir aktör seti arasında ölçülen bir veya daha fazla ilişkiyi içermektedir. Bu ilişkilerin varlığı ağın tamamı, tekil aktörler veya bir grup aktör, ilişkisel bağlar veya olaylar gibi gözlem birimleri; tek tek, ikili, üçlü aktörler veya aktör altgrupları veya ağ gibi modelleme birimleri ile ilişkilerin ölçülmesi gibi bazı ölçme konuları bakımından anlamlıdır (Wasserman ve Faust, 1994, s. 43).

En basit düzey olan kişisel ağlar (egocentric network); tüm bireysel düğümleri, bunların ilişkisi olan her birimi ve bu düğümlerin arasındaki ilişkileri içermektedir. Ağlar bir çift düğümden oluşan çift ya da ikilik (dyad) biçiminde, üçlü (triad), ve eksiksiz/bütün ağ (complete/whole network) veya sistem biçiminde olabilmektedir. Eksiksiz ağ çalışmaları bir toplumsal sistemdeki rol ilişkilerinin kapsamlı yapısını tarif etmektedir. Bu sistemler bir okul sınıfı veya ulus-devletlerden oluşan dünya sistemi olabilir; ancak her sistem için sistemdeki aktörleri bağlayan ilişkiler ağında kayda değer pozisyonları tanımlamak öncelikli önemdedir.

Pozisyonlar veya sosyal roller; aktörleri birbirine bağlayan ve gözlemlenebilir davranışları temsil eden ilişki örüntülerinin tanımladığı ağ içindeki altgruplardır. Linton (1936) ve Nadel (1957) gibi toplumsal yapı teorisyenleri spesifik haklar, görevleri taşıyan pozisyon veya roller için genellikle “statü” terimini kullanmaktadır. Bütün statüler aynı zamanda pozisyonlardır, ancak her pozisyon bir statü değildir (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 19).

Sistemdeki her tek pozisyonun veya rolün varlığını ortaya çıkarmak için tüm aktörler arasındaki bağları ilişkilendirmek ve bu ilişkileri açıklamak gerekmektedir. Sistem bu bileşenlerin tamamından oluşmaktadır (Knoke ve Kuklinski, 1982, ss. 17-18). Ayrıca araştırmacılar ağ analizi için ağda bulunan bazı aktörleri bir arada değerlendirdikleri bir altgrubu da analiz birimi olarak belirleyebilmektedir. Bu noktada altgrupların ele alınış biçimleri ve ne şekilde konumlandırıldıkları önem taşımaktadır (Wasserman ve Faust, 1994, s. 19).

Ağ Analizi Ölçütleri: Sosyal Bütünleşme ve Yapısal Eşdeğerlik

Ağ analizi yapabilmek için öncelikle ağları altgrup bileşenlerine ayırmak gerekmektedir. Metodolojik olarak bir ilişkiler setini, bir grup veya altgruplara sınıflandırabilmek için ise birtakım ölçütlere ihtiyaç duyulmaktadır. En genel haliyle ağ analizi, bu ölçütlere göre belirlenen altgrupların içindekilerle dışındakilerin çalışılması, büyük ölçüde karşılaştırılması anlayışına dayanmaktadır. Katz vd., ağ analizinin tipik olarak, kategori içindekilere karşı kategoriler arası iletişimin örüntülerini karşılaştırmak için kullanıldığını belirtmektedir (Katz vd., 2004, s. 311).

Burt (1978), ağ analizlerinde, ağ pozisyonlarını tanımlamak için iki ölçüt olduğunu belirtmektedir: bu iki ölçüt sosyal bütünleşme yöntemi (social cohesion, clique-detention) ve yapısal eşdeğerlik yöntemidir (structural equivalence). Bunlardan ilkinde göre, bütün bir ağdaki pozisyonların tanımlanması gerekirken, ikinci ölçüt her bir pozisyonun hangi aktörlerce ortak biçimde işgal edeceğine karar verilmesini gerektirmektedir. Sosyal bütünleşme ölçütüne göre, uyumlu bağlarla birbirleriyle doğrudan bağlı aktörler, bir pozisyonda birlikte kümelenmektedirler. Pozisyonlar, benzer aktörlerin bir arada değerlendirilmesi imkânı verdiği için ağın karmaşıklığını azaltmaktadır (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 19). Bu şekilde tanımlanan pozisyonlarda her aktör, pozisyonundaki diğer her aktöre doğrudan bağlı ise, bu aktörler grubu bir “klik” olarak adlandırılmaktadır. Klik için yapılan farklı tanımlar bulunmaktadır (Harary, 1959; Lindzey ve Borgatta, 1954) ancak en genel haliyle klik, birbirine tamamen bağlı bir ilişkiler setini ifade etmektedir (Wassermann ve Faust, 1994). Klik ayrıca, daha sınırlayıcı bir şekilde birbirine bağlı daha büyük bir setin içinde bulunmayan (bir siyasal parti veya bir sınıftaki öğrenciler gb.) tamamen birbirine bağlanmış noktalar seti olarak da tanımlanabilmektedir (Festinger, 1949’dan aktaran Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 57). Wassermann ve Faust’un tanımına göre klik, üç veya daha fazla birbirine tamamen bağlanmış düğümün bir alt grubudur (Wassermann ve Faust, 1994, s. 254). Kısaca klik, bir ağdaki aktörlerin büyük ölçüde birbirine bağlı bir altkümüsi veya içinde bulunan aktörlerin, içinde bulunmayanlara göre birbiriyle daha çok ve yoğun ilişkilere sahip olduğu bir yapı biçiminde tarif edilebilmektedir. Bu durumda klik üyelerinin tamamı veya pek çoğu arkadaşlık, iletişim gibi özelleşmiş bir ilişki içindedir. Katz vd. (2004, s.

310), kliklerin sosyal ağ literatüründe ağın yapısal bir özelliği veya dışsal olarak belirlenen veya dayatılan bir kategori olduklarını belirtmektedir.

Knoke ve Kuklinski (1982, s. 56) tanımlar farklılaşsa da her koşulda, aralarında uyumlu bağları sürdüren aktörlerin bilgi paylaşmak, benzer tercihler geliştirmek, uyumlu hareket edebilmek gibi konularda benzer şekilde performans göstermeye yakın olmasının klik analizini teşvik ettiğini ifade etmektedir. Bu haliyle klik, özellikle küçük grup araştırmalarında merkezi bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Bir aktörün diğer aktörlerin tamamıyla değil, ancak aktörlerin araştırmacı tarafından belirlenen kadarıyla bağlantıda olduğu hallerde ise bu, “sosyal çevre” olarak adlandırılmaktadır (Alba, 1973; Alba ve Kadushin, 1976; Kadushin, 1968). İlk ölçüt klik, n-klik, k-plex ve sosyal çevre kavramları üzerinden tanımlanıp ölçülebilmektedir. Bu kavramlar farklı hesaplamalar gerektirmekle birlikte, tamamı belirli N sayıda aktörü olan bir K matrisinde; kliklerin sayılarını, onların kurucu aktörlerini ve klik örüntülerinin örtüşmesini saptamak amacıyla kullanılmaktadır. Bilgisayarların kullanımından önce bu hesaplamalar için tek seferlik yöntemler kullanılmıştır; ancak teknolojik gelişmelerle ağ analizinde bu hesaplamaların yapılabilmesi için daha gelişmiş programların kullanılması imkânı ortaya çıkmıştır (Augustson ve Minker, 1970’den aktaran Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 57).

Ağ pozisyonlarını tanımlayan ikinci ölçüt yapısal eşdeğerliktir (Lorrain ve White, 1971; White vd., 1976; Sailer, 1978; Scott, 2000). Yapısal eşdeğerlik kavramı, aktörlerin ortak olarak benzer ilişkilere dayanan bir sosyal pozisyonu, aynı diğer ağ aktörlerine karşı işgal etmesini tanımlamaktadır. Örneğin, bir baba seti farklı çocukları disipline etmekte; bir profesör seti farklı öğrencileri eğitmektedir. Böylece, bir ağdaki iki aktör, yapısal olarak ilişkili aktörlerle aynı veya benzer yollarla bağlanmışlarsa, yapısal olarak ilişkilidirler (Marwell vd., 1988, s. 505). Aktörler sistemdeki diğer aktörlerle ortak bağlantı setleri olduğu ölçüde, birlikte işgal edilen bir pozisyonda veya rolde kümelenmiştir. Ağlardaki yapısal pozisyonların tanımlanması için, analistler mesele edindikleri teorik problemlere bağlı olarak bir yöntem seçmektedir. Aynı pozisyondaki aktörler analizde birbirinin yerine geçebilmektedir. Bu noktada bir pozisyondaki aktörlerin birbiriyle doğrudan bağlantılı olması gerekmemektedir. Örneğin, bir ağda A ile B aktörleri ele alındığında A, B ile aynı ilişkileri kuruyor ise o

zaman A ve B birbirini ikame edebilecektir (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 21). Aktörlerin “benzerlikleri (similarity)” doğrultusunda bir kümede bir araya geldikleri yapısal eşdeğerlik ölçütünde bu benzerliğin ölçüsünün ne olacağı, setlere dahil edilecek noktaları belirlemek üzere hangi kümeleme yönteminin kullanılacağı ve setlerin sınırlarını belirlemek üzere hangi yöntemlerin kullanılacağı araştırmacılar bakımından bir anlaşmazlık konusudur. Scott (2000) çalışmasında matematiksel modeller üzerinden bu alternatifleri detaylı olarak açıklamaktadır.

Aktörlerin Ölçülmesi

Ağ çalışmalarında ağın tamamının ölçülmesi mümkün olduğu gibi aktörler de ölçülebilmektedir. Aktörlerin ölçülmesinde kullanılan ölçütler merkezîyet ve saygınlıktır. Bu ölçümle, aktörün bir ağ içindeki konumunu tanımlamak mümkün hale gelmektedir (Wassermann ve Faust, 1994, s. 169). Aktörlerin ölçülmesi için kullanılabilecek ölçütlerden biri olan saygınlık, Wassermann ve Faust (1994, s. 174) tarafından bir aktörün yaygın bağların nesnesi olduğu, bağların yalnızca alıcısı olduğu durumlar için kullanılmaktadır. Ağ etkileme kapasitesi bakımından ise merkezîyet kavramı ön plana çıkmaktadır.

Merkezîyet kavramı, Bavelas ve Leavitt öncülüğünde bir grup araştırmacı tarafından geliştirilmiştir (Bavelas, 1950; Leavitt, 1951). Merkezîyet; derece, yakınlık, aradalık, enformasyon, aktörlerin kademeleri (differential status/rank of actors) gibi kavramlar üzerinden hesaplanabilmektedir. Bu bağlamda merkezîyet, bir yapıdaki verili birimlerin göreceli merkezi konumudur (Berkowitz, 2008, s. 487) ve bir ağda önemli veya öne çıkan aktörler ağda stratejik konumlarda bulunmaktadır. Her düğümün bir diğeriyle bağlantılı olduğu bir ağda, her bir düğümden belirli bir hedef düğüme olan mesafenin hesaplanması erişilebilirlik olarak ifade edilen bir merkezîyet ölçüsü vermektedir.

Wasserman ve Faust (1994, s. 172), merkezîyet kavramını, “öne çıkan” (prominent) kavramı ile birlikte kullanmaktadır. Bu bağlamda öne çıkan aktör; bağlarının, kendisini ağdaki diğer aktörlere görünür kıldığı aktör olarak tanımlanmaktadır. Öne çıkma halini tespit edebilmek için, yalnızca doğrudan bağları değil, aynı zamanda dolaylı bağları da incelemek gerekmektedir (Hubbell, 1965; Friedkin, 1995). Analizde bir düğümden diğesine doğrudan erişilebilen düğümler

bitişik/komşu olarak adlandırılmaktadır. Verili bir düğüme bitişik olan diğer düğümler, o düğümün derecesi olarak tanımlanmaktadır. Bir düğüm diğerlerine bu ölçüde yakın olduğunda, onları etkilemek için yüksek bir potansiyele sahiptir (Berkowitz, 2008, s. 487). Merkeziyetin tespiti için geliştirilen bir diğer kavram “aradalık”tır (Freeman, 1979). Aradalık, düğüm çiftleri arasındaki en kısa yola dayanmaktadır.

Bavelas (1950) ve Leavitt (1951), merkezileşmenin, bir kişinin iletişimin merkezi işlevi gördüğü bağlamda, bireysel ve grup işleyişine kaydadeğer etki yaptığını ortaya koymuştur. Öte yandan merkezileşmenin ancak basit görevler söz konusu olduğunda yararlı olduğu; grup üyeleri arasında bilginin eşitsiz biçimde dağıtıldığı veya kesin bilginin bulunmadığı koşullarda merkezileşmemiş bir yapının daha iyi olduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır (Leavitt, 1951; Shaw, 1954, 1964, 1971; Katz vd., 2004, s. 318).

Aktörlerin ağa etkisi ve merkeziyet durumları, ağı oluşturan grubun homojen veya heterojen olup olmadığına göre de değişmektedir. Homojen gruplarda, aktörler birbirleri ile yer değiştirebilirler; kolektif eylem “kaç sayıda” aktörün eyleme dahil olduğu ile ilişkilidir. Heterojen bir grupta ise, bazı aktörler diğerlerine oranla daha istekli ve diğerlerinden daha fazla katkı sunabilecek durumda olabilmektedir. Bu noktada kolektif eyleme dahil olan aktör sayısı kadar, onu hangi aktörün organize ettiği de önem kazanmaktadır (Marwell vd., 1988, s. 508). Merkezi konumdaki bir aktörün daha geniş bir ağı bulunacağından, doğru aktörlere ulaşması daha olası görünmektedir.

Yoğunluk (Density)

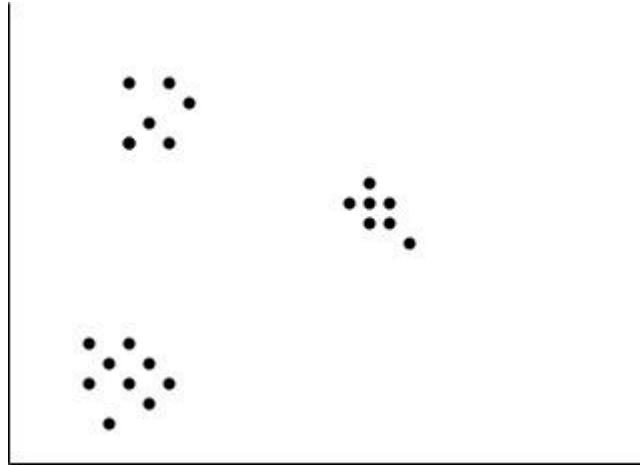
Ağ araştırmacıları için “yoğunluk” kavramı, biri tarafından tanınan farklı insanların birbirini tanıma eğilimi içinde oldukları bağlama atıf yapmaktadır. Karşılıklı bağlantılılık düzeyini anlamayı mümkün kılan yoğunluk, bir ağdaki mevcut sosyal bağların sayısının olası bağların sayısına bölünmüş halidir (Marwell vd., 1988, s. 505; Scott, 2000). Bu tanıma göre, ağdaki mevcut bağların sayısı arttıkça, ağın yoğunluğu da artmaktadır. Aynı zamanda ağlar küçüldükçe de yoğunlukları artmaktadır. Örneğin bir köy halkının oluşturduğu ağın yoğunluğu, bir şehre oranla çok daha fazladır (Kadushin, 2012, s. 29). Yoğunluk, ağın ortak hareket etme biçimini de etkilemektedir. Bir ağdaki sosyal bağların yoğunluğunun arttığı ölçüde, ağı oluşturan grubun kolektif eylem arayışı

gelişmekte, harekete geçme imkânı artmaktadır (Tilly, 1978; Oberschall, 1973'ten aktaran Marwell vd., 1988, s. 502).

Kümelenme (Clustering)

Aktörlerin birden fazla sosyal gruba dahil olduğu durumlarda, hiyerarşik olmayan kimi durumlar örtüşen kümelerin ortaya çıkmasına izin vererek alternatif bir yaklaşım sağlayabilmektedir (Arabie, 1989). Bu bağlamda kümelenme, ağ araştırmacıları tarafından farklı türdeki bir grup bireysel ve kolektif aktörü tanımlamak için kullanılan bir analitik stratejidir (Berkowitz, 2008, s. 482). Küme ise, bir grafikteki görece yüksek yoğunluklu alan olarak ifade edilebilir (Scott, 2000, ss. 126-127). Bir okuldaki öğrenci topluluklarının oluşturduğu ağın içinde yer alan her bir topluluk, kümelenme için bir örnek oluşturabilir. Bir grup üyelerinin üç ayrı noktada kümelenmesi Şekil 3'teki gibi gösterilebilir.

Şekil 3. Bir kümelenme örneği

Yoğunluk, bağların sayısına atıfla ağın tamamının durumunu açıklamak için kullanılan bir kavramken; kümelenme ağdaki belirli aktörler arasında ilişki yoğunluğuna atıfla ağın içindeki bir aradalıkları ortaya koymaktadır.

Ağ Analizinde Sınırların Belirlenmesi

Ağ analizinde verinin toplanabilmesi için öncelikle araştırma sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Sınırların belirlenmesine ilişkin iki yaklaşım bulunmaktadır (Laumann vd, 1982). Bunlar realist yaklaşım ve nominalist yaklaşımdır. Realist yaklaşım sınırların belirlenmesi konusundaki ilk yaklaşımdır. Realist yaklaşımı benimseyen teorisyenler, sistem aktörlerinin veri kabul edilen öznel algılarını ve aile, girişim, toplumsal hareket gibi bir toplumsal birimin sınırlarını, birimin üyesi olan tüm aktörlerce veya çoğu tarafından bilinçli bir şekilde deneyimlenmiş gibi kabul etmektedirler.

Realist yaklaşımla ağlara uygulanan ölçüt, yalnızca birbiriyle doğrudan ilgisi olan aktörlerin sosyal ağlara dahil edilmesi gerektiğini ifade eden ortak ilgililik (mutual relevance) ölçütüdür. Buna göre tanımlanan alanda doğrudan çıkarı olmayan veya bu alana etkileri çok önemsiz düzeyde olan aktörler örneklemin dışında bırakılmalıdır. Bu durumda aktörlerin sonuca etkisi en baştan öngörülmektedir. Öte yandan, bazı araştırmalarda bazı aktörlerin ve sonuca etkilerinin öneminin önceden tespit edilmesi mümkün olmayabilmektedir. Bu durumda ancak konuya ilişkin yayımlanmış veriler, aktörlere ve etkilerine ilişkin bir öngöründe bulunulmasını mümkün kılacak ampirik kanıtlar sunmaktadır (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 25).

Knoke ve Laumann (1982), ortak ilgililik ölçütünün uygulanabilmesi için konuma ilişkin (positional), kararlara ilişkin (decisional), itibara ilişkin (reputational), ilişkisel (relational) kanıtlar olarak ifade ettikleri dört tür ampirik kanıt olduğunu belirtmektedirler. Konuma ilişkin kanıtlar ilk bakışta o alanda işlevi veya çıkarı olan resmi organizasyonları; kararlara ilişkin kanıtlar faaliyetleri, açıklamaları ulusal basında yer alan kongrelerde görünen aktörleri ortaya koymaktadır. İtibara ilişkin olanlar bir uzman panelinde etkisi değerlendirilerek tespit edilen grup veya organizasyonları işaret etmektedir. İlişkisel kanıtlar ile, bu ilk üç kritere uygun olan organizasyonların temsilcileriyle görüşmelerde bu kişilerin ismini verdiği grup veya organizasyonları ortaya koymak mümkündür. Knoke ve Kuklinski (1982, s. 26), ortak ilgililik ölçütünün kesin sınırlar sunmamakla birlikte, özellikle politika yapıcıların bulunduğu büyük ölçekli sistemlerdeki çalışmalar için önemli olduğunu ifade etmektedir.

Konuyu nominalist bir yaklaşımla ele alan analistler ise, realist yaklaşımdan farklı olarak, güçlü bir biçimde birbiriyle bağlı üyeleri olan kapalı bir ağın içindeki herkesin bu ağdan sağladığı yararı kendi analitik amaçları doğrultusunda bir kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirmektedir. Tüm işçilerin belli bir üretim türüyle ortak ilişkisi varmış gibi tarif edilmeleri bu duruma bir örnek oluşturmaktadır. Bu noktada, ağın sınırlarını belirlemek için sınıf veya örgütsel gruplar gibi net biçimde sınırlandırılmış doğal grupları çalışmaktadırlar (Hallinan, 1978; Homans, 1950; Miller vd., 1981). Knoke ve Kuklinski (1982, s. 25), nominalist yaklaşımı, küçük gruplarla sınırlı kaldıkları ve araştırmacının teorik ilgisinin odaklanılan ilişkiyi dikte ettiği gerekçesiyle eleştirmektedir. Örneğin bir sınıftaki çocukların sınıfiçi ilişkilerinin akademik performansları üzerindeki etkisini bu yaklaşımla ele alan bir araştırmacı sadece sınıfiçi ilişkilere odaklandığından sınıfdışı ilişkileri dışlamaktadır. Bu yaklaşım ağları kapalı birer yapı olarak ele aldığından, ağlardaki geçişkenliği önemli ölçüde göz ardı etmesi nedeniyle ağ analizinin ilişkisel olma özelliğiyle de bağdaşmamaktadır.

Ağ analizinde veriler, birbirine bağlı aktörler arasındaki ilişkileri içermektedir ve bir kesite işaret etmektedir. Knoke ve Kuklinski (1982, s. 30), bu nedenle ağ analizinde rastgele örneklem varsayımlarının bozulduğunu ve böylece geleneksel istatistiksel prosedürlerin uygulanmasının sorunlu hale geldiğini ifade etmektedir. Knoke ve Kuklinski'ye göre, bu nedenle ağ analizlerinde istatistiksel çıkarımlar yapılarak anlaşılabilecek düzlemler oldukça yetersizdir ve dolayısıyla bu yöntemlerin temkinli biçimde kullanılması gerekmektedir.

Ağ Analizinde Örneklemen Belirlenmesi

Nitel araştırmalarda örneklemen, toplumsal yaşamı ne şekilde açıkladığı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda örneklem, araştırma konusu ile en yakından ilgisi olanlar arasından seçilmektedir ve nitel araştırmalarda genellikle *rastlantısal olmayan örneklem*ler tercih edilmektedir (Neuman, 2016, s. 320). Ağ araştırmaları gibi, her kişi ya da örgütün birbiriyle doğrudan ya da dolaylı bağlantısının olduğu ağların incelendiği toplumsal araştırmalarda genellikle çok aşamalı bir teknik olan *kartopu örnekleme* tercih edilmektedir. Bu yöntemde araştırmacı konuyla ilgili bulduğu kişilerin bir listesini yaparak bu ilk listede yer alan herkesle görüşebileceği gibi, bu ilk listede yer alan

kişilerin ismini vereceği diğer kişilerle de görüşme yapabilmektedir. Araştırmacı kaç kişiye ulaştığında araştırmasına son vereceğini araştırma konusuna bağlı olarak kendi belirlemektedir (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 23-24).

Araştırmalarda kartopu örnekleminin uygulanmasına ilişkin farklı yollar bulunmaktadır. Granovetter (1976) bir araştırmacının, aktörlerden rastgele bir örneklem oluşturmasını, örneklemdaki katılımcıların isimlerinden oluşan bir liste yapmasını ve her katılımcıya bu listedekilerin isimlerini bilip bilmediğini sormasını önermiştir. Görüşmeciler katılımcılara, listedeki kişilerle tanışıklıklarını belirtmelerini isteyebilir ve ilişkinin biçimi, yoğunluğu, süresi gibi daha detaylı bilgiyi araştırabilir. Bu noktada araştırmacı soracağı herkesin gerçek, tam, doğru isimlerini bilmek durumundadır (Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 27).

Bir diğer yol, standart rastgele anketlerde kullanılmaktadır (Beniger, 1976; Burt, 1981). Bu durumda, her katılımcıdan, araştırılan türde bir ilişkide olduğu kişilerin özellikleriyle ilgili bilgi toplanmaktadır. Bundan sonra araştırmacı, her kategoriye denk düşen bireylerin diğerleriyle benzer ilişkileri olacak şekilde, bu özelliklerin kombinasyonlarını tanımlamaya çalışmaktadır (Knoke ve Kuklinski, 1982, ss. 28-29). Bu kategorilerin dikkatle belirlenmesi önem taşımaktadır. Aksi halde, kişiler gerçekte öyle olmadıkları halde birbiriyle eşdeğer olarak tanımlanacaktır. Laumann (1966, 1973) ile McCallister ve Fischer (1978) tarafından geliştirilen bir başka yol ise, katılımcıya araştırılan ilişki biçimlerine ilişkin detaylandırılmış sorular sormak, her soruya yanıt olarak alınan belli sayıda ismi not ederek bir liste oluşturmak ve son olarak listeyi katılımcıyla paylaşarak eklemek istediği isimler olup olmadığını sormaktır.

Knoke ve Kuklinski (1982, ss. 23-24), bir konu araştırılırken ilgili ağın tamamına ulaşamamasının incelenen yapının nihai görünümünde önemli bozukluklara neden olabileceğinden, bir araştırmada örneklemin sınırlarını belirlerken dar bir çerçeve çizmek yerine geniş bir çerçeve çizmenin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan gerçek ağların çok fazla detaylanması bu veriden önemli sonuçlara ulaşabilmek için engeller ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle araştırmacı konuya ilişkin verilerin kendini tekrar etmeye başladığı bir noktada örneklem bakımından doygunluğa ulaştığı sonucuna vararak bu noktada örneklemini daha fazla genişletmemeyi tercih edebilmektedir.

Bu ağlarda her bileşenin bir diğeriyle doğrudan ve sıkı bir ilişkisinin olması beklenmemektedir; ancak bu bileşenlerin çoğu birbirine bağlantılı bir bağlantılar ağı içinde yer almaktadır. Bu noktada araştırmaya bir ya da birkaç kişi veya örgütle başlanmakta, ardından bunlarla bağlantılı olan diğerleriyle araştırma genişlemektedir. Araştırmacı, kapalı bir ağda kendisine artık yeni bir isim verilmemesi veya çok büyük bir ağda çeşitli nedenlerle inceleyebileceklerinin sınırına gelmesi nedeniyle de örneklemini daha fazla genişletemeyebilir (Neuman, 2016, s. 325).

Düvell (2012, s. 11), özellikle araştırmada görüşülmesi hedeflenen grubun çok küçük veya ulaşılması zor bir grup olduğunda kartopu örnekleminin tercih edildiğini belirtmekte ve bu durumda ilk basamak görüşmelerine başlarken birden fazla kişiyle görüşmenin ağa farklı noktalardan girebilmek bakımından yararlı olacağını ifade etmektedir. Böylece veriyi çeşitlendirmek mümkün olabilecektir. Zira aynı kişi üzerinden ulaşılacak aynı “kartopu” içindeki diğer kişilerin de benzer özellikler ve davranışlar sergilemesi mümkündür. Ayrıca bulgulara tekrara düşülebilmesi söz konusu olabileceğinden Düvell, her kartopu için kotaların uygulanabileceğini (aynı kişi üzerinden iki veya üç basamak ilerlemek gibi) ifade etmektedir. Böylece sadece küçük bir ağ ile bağlantısı olan veya hiçbir ağ ile bağlantısı olmayan kişilerle yapılacak görüşme risklerini de en aza indirmek mümkün olabilecektir.

2.2.2. Ağ Analizinin Sunduğu Olanaklar

Ağ analizi araştırma sınırlarını belirlemek konusunda sosyal bilimlerde geleneksel araştırma yöntemlerinden farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın en önemli özelliği esnek ve geçirgen bir yapıda olmasıdır. Analiz, ilişkiler üzerinden sunduğu açıklamada geleneksel yöntemlere kıyasla geniş bir çerçeve çizmektedir. Bu bakımdan araştırmanın başında henüz öngörülmeleyen kimi ilişkilerin (ve bazı koşullarda ikincil önemdeki kimi aktörlerin) de çalışmada açığa çıkarılmasına imkân vermektedir.

Sosyal ağ analizi, bir grup arasındaki bağlantıları ve o grubun dışsal bağlamını araştırmak için gerekli yöntemsel araçlar dizisini sunmaktadır. Analiz aracılığıyla dışsal bağların etkisini kavramsallaştırmak ve yapılandırılmış bir ölçme yolu göstermek mümkün olabilmektedir (Katz vd., 2004, s. 324). Bu şekilde ağ analizi, varsayımların doğruluğunu kontrol edebilmek için yapısal ve ilişkisel bilgi sağlamaktadır

(Wassermann ve Faust, 1994, s. 21). Tek tek grup üyelerinden veya bir bütün olarak gruptan yayılabilen bağlar, grupları veya üyeleri dışsal tekil bireylere, gruplara veya kaynaklara bağlayabilmektedir. Ağ analizinde aktörler ağlara olduğu kadar kategorilere de aittirler. Bu nedenle kategorilere göre ayrılan aktörlerden hareketle altta yatan yapısal ilişkileri açıklamak mümkündür. Ağ analizi farklı kavramsal çerçeveler ve farklı analitik bağlamlarda kullanılabilir. Örneğin bir toplumsal sınıf, yalnızca bir grup üyesi olan bir statüler seti olarak ele alınmamakta, güç ve bağımlılığın şekillendirdiği ekonomik ilişkileri tanımlayıcı bir etiket olarak ele alınmaktadır. (Wright, 1977, 1980'den aktaran Wellman, 2008, ss. 32-33). Bu haliyle de sınıflar (ve statü-grupları) devlet içinde gruplar değil, bir bütün olarak dünya ekonomisi içinde gruplar olarak ele alınmaktadır (Wallerstein, 1974).

İkinci olarak ağ yaklaşımı, araştırmacıların grubun içsel çalışmalarını ve dışsal ortamını entegre etmelerine yardımcı olabilmektedir. Katz vd. (2004, s. 324) çalışmalar genel olarak grup üyeleri arasındaki ilişkilere (grup üyelerinin birbirine duyduğu bağlılık, koordinasyon, vs.) veya grubun dışarıdakilerle ilişkilerine odaklansa da ağ yöntemlerinin bu ikisinin birbiriyle etkileşiminin incelenmesine yardımcı olabileceğini ifade etmektedir; çünkü ikili ilişkilerin işleyişi toplumsal yapılardan bağımsız değildir (Wellman, 2008). Bu nedenle indirgemeci bir yaklaşımla yalnızca ikili etkileşimlerin analiz birimi olarak ele alınması ve kümelenmelerin çalışılması yeterli değildir. Bu ikililerin ortaya çıkışı ve devamlılığını etkileyen etmenler ile aktörlerin bir diğeriyle mübadele ettiği kaynaklara ve bu mübadelenin karşılıklılığına da bakmak gerekmektedir. Bu noktada analistler aktörlerin davranışlarına ilişkin düzenlilikleri açıklarken yapısal kısıtları da göz ardı etmemektedir. Bu doğrultuda, olması gereken davranışlar ve normlar incelemenin dışında kalırken; bilgi, refah, güç gibi kaynak ve çıkar sağlayabilecek yapılara erişimdeki eşitsizliklerin davranışa etkisi de göz önünde bulundurularak davranışın analiz edilmesi gerekmektedir (White, 2008). Örneğin Tilly (1975, 1978) politik eylemi harekete geçiren ve yapılandıranın bireysel sorunlar veya iki grup arasındaki basit çekişmeler değil, çıkar gruplarının bağlantılı ilişkileri olduğunu göstermiştir (Wellman, 2008, s. 37).

Üçüncü olarak, ağ analizinin ortaya koyduğu teknikler ile, küçük grup etkileşiminin önemli özelliklerini tanımlamak ve ortaya çıkarmak mümkündür. Bu

özelliklerin içinde “merkezileşme” öne çıkmakla birlikte, ağ teknikleri araştırmacıların küçük grup etkileşiminin (hiçbir bağı olmayan izole edilmiş bireylerin grup işlevini nasıl etkileyeceği gibi) potansiyel olarak önemli diğer özelliklerini değerlendirmelerine de yardımcı olmaktadır (Thomas-Hunt, Ogden ve Neale, 2003’ten aktaran Katz vd., 2004, s. 325). Ayrıca belirli düğümlerin kapasitesinin ne derece önemli olduğu; zaman içinde grup üyeliği değiştiğinden, yeni düğümlerin eklenmesi veya bazı düğümlerin silinmesinin –ve ilişkilerin zorunlu olarak yeniden yapılandırılmasının– grup dinamiğini ne şekilde etkileyeceği gibi durumları değerlendirmek de böylece mümkün olmaktadır (Katz vd., 2004, s. 325).

Ağ yaklaşımı ve sosyal ağ analizi, ekonomik ve siyasal politikaların kendilerini önlemek üzere değişmesine rağmen, göç akışlarının nasıl sürebildiğine ilişkin derin bir kavrayış sunmaktadır (Brettell 2000’den aktaran Köser-Akçapar, 2009). Ağ analizinin sunduğu bu olanaklarla yakın dönemde, 6000’den fazla işçi ve küçük işletme sahibini içeren bir anket çalışması yaparak göçmen ağlarının girişimcilik ve çalışma hayatında oynadığı rol (Woodruff ve Zenteno, 2007) veya belli bir zaman aralığında belirli ülkelerde uygulanan farklı göçmen kabul politikalarının göçmen ağlarına etkisi çalışılabilmektedir (Pedersen, Pytlikova ve Smith, 2008). Sosyal bilimlerde ağlar ayrıca afet araştırmalarında (Suter, Birkland ve Larter, 2009), örgütsel davranış çalışmalarında (Kilduff ve Brass, 2010), göçmen ağları ve sosyal sermaye ilişkisinin incelenmesinde (Köser-Akçapar, 2009) ve ticaret ağlarının incelenmesinde (Walther, 2014), terör ağları ve suç ağlarının (Bichler, 2019) konu edildiği çalışmalarda da kullanılmaktadır.

2.2.3. Ağ Çalışmalarında Sınırlılıklar ve Güçlükler

Ağ çalışmalarında sınırlılıklar ve güçlükler veri toplama aşamasında karşılaşılanlar ve değerlendirme aşamasında karşılaşılanlar olarak ikiye ayrılabilir. Veri toplama aşamasında bilgisine başvuru (görüşülen) kişilerin yorgunluğu ve eksik bilgi karşılaşılabilen güçlükler iken; değerlendirme aşamasında, ağ verisinin gruplar çıktı ürettikten sonra toplanması ve farklı yapılarla ilişkin verilerin hesaplanması konusunda araştırmacılar güçlüklerle karşılaşabilmektedir (Knoke ve Kuklinski, 1982; Laumann, 1973, Laumann vd., 1977; Katz vd., 2004).

Ağ analizinde çalışma konusu ve örneklemin belirlenmesinin ardından veri toplama aşamasında Knoke ve Kuklinski (1982, s. 33), görüşülenin yorgunluğu (interviewee fatigue) ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir. Görüşülenin yorgunluğu, görüşülen kişinin özellikle geniş bir ağı olduğu durumlarda karşılaşılan bir güçluktur. Veri toplama için yöneltilen soruların sonuna kadar cevaplanması gerektiğinden katılımcıların bu sorulara cevap vermeleri için sabretmeleri ve kimi kez saatlerini ayırmaları beklenmektedir. Katılımcıların yorulabilmesine neden olan bu durumun ortaya çıkmaması için, katılımcıdan ilişkide olduğu ağın tamamını listelemesi yerine, ağdan iki veya üç isim vermesi (Laumann, 1973) istenebilmektedir. Bu isimler katılımcıların en fazla ilişkide bulundukları aktörlerin isimleri olabileceği gibi, belirli bir tür ilişkide oldukları katılımcıların isimleri de olabilir. Öte yandan bu durum, ağların daha geniş olmalarına rağmen daha kısıtlı biçimde ifade edilmeleri riskini taşımaktadır.

Bu tez çalışması bakımından görüşülenin yorgunluğu kavramını bir başka biçimde değerlendirmek de mümkündür. Göç alanı özellikle Suriye iç savaşından bu yana gittikçe daha fazla çalışılmaya başlanan bir alan olduğundan, alanda bilgisine başvurulacak katılımcıların çok sayıda görüşme yapmaları nedeniyle yaşadıkları başka biçimde bir yorgunluk da söz konusudur. Bu yorgunluk katılımcıların görüşmeye ikna edilmesi aşamasında ve görüşmeler sırasında kimi zaman bir çıkarım yapmaya gerek bırakmayacak şekilde, katılımcılar tarafından açık biçimde dile getirilmiştir.

Araştırmalara ilişkin veri toplarken akılda bulundurulması gereken bir diğer güçlük eksik bilgidir. Eksik bilgi sorununa tam bir çözüm bulmak mümkün olmamaktadır; ancak elit ve örgütsel ağ çalışmalarında kişisel mektuplar, telefon bağlantıları ve arabulucular gibi katılımcının kendi ağ bağlantıları da kullanılarak sorunun hafifletilmesine çalışıldığı görülmektedir (Laumann vd., 1977; Knoke ve Wood, 1981; Knoke ve Kuklinski, 1982, s. 35).

Ağ verisinin, gruplar çıktı ürettikten ve bunlara ilişkin geribildirimler aldıktan sonra toplanmaya başlaması, ağa ilişkin değerlendirmenin yapılması aşamasında karşılaşılan bir güçluktur. Grubun başarısı veya başarısızlığı grup ağının içsel ve dışsal yapısını etkileyebilmektedir. Katz vd., ağ bağlarının etkinlik üzerinde hiçbir etkisi olmadığı durumlarda bile başarılı grupların birbirine daha bağlı olduğunu, daha fazla

enformel bağları olduğunu; ayrıca daha az kliklerinin ve yapısal boşluklarının olduğunun da şaşırtıcı olmayacağını ifade etmektedir (2004, s. 325). Çıktı üreten ve geri bildirim süreçlerini tamamlamış gruplar bakımından, bağlantılı olmanın sonucu olarak ağ örüntülerinin başarıyı getirebileceği veya başarının bağlantılı olmakla sonuçlanabileceği söylenebilmektedir.

Ağ verisi bilgi toplanan döneme ilişkin bir kesiti işaret etmektedir ve bu nedenle sonuçlarının genelgeçerlik kazanması ancak aynı biçimde yapılmış benzer çalışmaların sonuçları ile örtüştüğü ölçüde mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmaların benzer biçimde tekrarlanmaları karşılaştırmalı ilişkiler sunma imkânı vermesi bakımından da önem taşımaktadır. Lazer ve Katz (2003), ağlar ve grup performansı arasındaki nedensel ilişkileri tamamen anlayabilmek için, analitik ve dönemsel dört belirgin aşamanın incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunlar grup oluşumundan önce ortaya çıkan ağ, grup oluşumu sürecindeki ağ, grubun işini yaptığı dönemki ağ ve grup işlevini tamamladıktan sonraki ağ olarak dört aşamadan oluşmaktadır. Böylece ağın oluşum sürecine ve mevcut durumuna ilişkin daha doğru ve karşılaştırılabilir bir veri elde edilmesi mümkün olabilecektir.

Farklı yapılara ilişkin verilerin hesaplanması, ağın değerlendirilmesi bakımından araştırmacıların karşısına çıkan bir diğer güçlüktür. Bu farklı yapıların ortaya çıkışının açıklanması ve düğümler düzeyinde, diğer aktörlerle bağlantılardaki çeşitliliğin hesaplanmasını Knoke ve Kuklinski (1982, s. 13), ağ analizinde merkezi bir teorik problem olarak ifade etmekte ve bu farklı yapıların tespit edilmesini ağ analizindeki ampirik bir görev olarak tanımlamaktadır.

Ayrıca Knoke ve Kuklinski (1982, s. 13), ağ analizinde bir aktör setinin birbiriyle ilişkisinin yalnızca kavramsal çerçeve içinde tanımlanmasını diğer araştırmacıların ilgisini çekmeyeceği gerekçesiyle araştırma için bir sınırlılık olarak ifade etmektedir. Buna karşılık, aktörler arasındaki ilişkinin yapısının ve ağda bulunan tekil aktörlerin konumunun, tekil birimler ve bir bütün olarak sistem için önemli davranışsal, algısal ve tutumsal sonuçlara sahip olduğunu da belirtmektedir. Öte yandan bu çalışma kapsamında yalnızca ağın kendisinin tanımlanması amaçlanmamaktadır. Yapılan görüşmelerde ağdaki aktörlere ilişkide oldukları diğer aktörlerin yanı sıra, kendi faaliyetleri doğrultusunda alanda tek başlarına kapladıkları yeri anlamaya;

yapabildikleri ve yapamadıkları ölçüsünde çalışmalarında devletle yaşadıkları işbirliği, uzlaşma ve çatışma alanlarını tespit etmeye yönelik de sorular yöneltmiştir. Bu bakımdan analiz, nicel yöntemlerle yapılmamakla birlikte söz konusu sınırlılıkları aşmaya yönelik çabalar içermektedir.

2.3. Göç Çalışmalarında Ağlar ve Ağ Yaklaşımı

Castles ve Miller’a göre, bir kavram olarak “göç süreci” uluslararası göçe ve uluslararası göçün etkilediği diğer birtakım olaylara neden olan karmaşık etmenler kümesinin ve bunların etkileşiminin bir özetidir; “Göç toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreçtir.” (2003, s. 30) Bu nedenle göç alanına ilişkin teori ve yöntemlerin de tek bir disipline dayanmadığı; sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, ekonomi, coğrafya, demografi, psikoloji ve hukuk gibi pek çok farklı alandan yararlandığı ve disiplinlerarası bir nitelik taşıdığı görülmektedir (Brettell ve Hollifield, 2000). Bu disiplinlerarası yapı, göç çalışmaları ve ağ yaklaşımının ortaklıklarından biridir. Göç çalışmalarında ağ yaklaşımının ne şekilde kullanıldığına bakmadan önce bir sonraki kısımda göçün farklı boyutlarını açıklayan göç teorilerine yer verilecektir.

Makro düzeydeki teoriler göç süreçlerine özgülmemiş genel bir yaklaşım sunmaları nedeniyle bu süreçleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Göçün belli alan veya konularını içeren “orta düzey” teoriler ise alana ilişkin daha açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır (Portes, 1999, s. 27). Ağ yaklaşımı bu bakımdan önem taşımaktadır. Yaklaşım öznelerin ve konumların özelliklerini daha geri planda bırakırken bağlar üzerinden bunlar arasındaki ilişkinin biçimine ve içeriğine odaklanmaktadır (Faist, 2003, s. 60). Sosyal ağ analizleri ile matematiksel modellemeler aracılığıyla bu ilişki kalıplarının ve ağdaki akışların yönünün tespit edebilmesi mümkün hale gelmektedir (Körükmez, 2012a, s. 25). Ayrıca zaman ve mekânın uluslararası göçü ve göçün sürdürülebilirliğini ne şekilde etkilediğini de ağ yaklaşımı ile incelemek mümkündür (Abadan-Unat, 2017, s. 64).

Göç çalışmalarında ağ yaklaşımı, 1960’larda zincirleme göçlerden hareketle geliştirilmiştir. Zincirleme göçler bir yerden başka bir yere göç eden başarılı göçmenlerin, aynı rota üzerinden yeni göçmenlerce takip edilmesi ile ortaya

çıkılmaktadır (Collyer, 2005, s. 704'ten aktaran Körükmez, 2012a, s. 25). Göçmenlerin hem kaynak hem hedef bölgede göçmen olan ve olmayan kişilerle aralarında akrabalık, arkadaşlık, ortak köken, hemşehrilik gibi sosyal, kültürel, etnik, dinsel bağları bulunmaktadır. Bu bağların bütünü “göçmen ilişkiler ağını” bir diğer adıyla “göç ağları”nı oluşturmaktadır (Taylor, 1986; Massey vd., 1993, s. 448). Ağları bir araya getiren etmenler değişebilmektedir. Ayrıca ağlar mekânsal ve zamansal olarak da değişebilmekte; yoğunlaşabilmekte, dağılabilmekte ve yeniden kurulabilmektedirler.

Özellikle 1970'lerin sonlarında Meksika'dan ABD'ye göçün yoğun biçimde araştırılmasıyla ağlar, güncel emek göçünde merkezi bir konu haline gelmiştir. Ağların bir ulusaşırı topluluk kavramı olarak, bağımsız bir analiz birimi konumuna yükselmesi 1990'lara denk düşmektedir (Roberts ve Morris, 2003, s. 1256). Günümüzde internetin sosyal ağlara erişimi kolaylaştırması; ağların göç güzergahlarının şekillenmesindeki rolünü de artırmıştır (Rebmann, 2016'dan aktaran Kaya, 2017, s. 55).

Göç çalışmalarında ağ yaklaşımı farklı amaçlarla kullanılabilir. Bunlardan biri, göçmenleri ve göçmen olmayanları, toplumsal roller ve kişisel olmayan ilişkilerden oluşan karmaşık bir ağa bağlayan diğer enformel ağları tanımlamak ve açıklamaktır (Boyd, 1989). Bir başka amaç, göç sürecinde sosyal ağların rolünü toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alarak kadınların bu süreçte toplumsal konumlarındaki değişimi incelemektir (Pessar, 1999). Göç çalışmalarında ağ yaklaşımı aynı zamanda göçmen işçilerin gittikleri ülkelerde çalıştıkları işler ve işverenlere ilişkin çalışmalarda da kullanılabilir (Sanders, Nee ve Sernau, 2002). Pescosolido (1986), kentlere göç eden ve kentlerden göç eden bireylerin ağlara katılım süreçleriyle bazı tutum, inanış ve değerleri benimsemeleri arasındaki ilişkiyi, sağlık bakım hizmetleri konusundaki tercihleri bağlamında incelemiştir. Bilgi ve finansal kaynakların değişimi üzerinden ulusaşırı sosyal ağların göç üzerindeki etkisi (Glick Schiller vd., 1995; Levitt, 2005; Mazzucato, 2007) de göç alanında ağ yaklaşımından yararlanılarak çalışılan konulardandır.

Ağlar göç çalışmalarında, ortaya çıkış biçimleri ve göçü şekillendirme mekanizmaları (de Haas, 2005, 2010), potansiyel göçmenlere sundukları oturma izni, çalışma izni, barınma, iş bulma gibi gelirler ile iş ve yaşam hakkında bilgiler; iş fırsatları gibi imkânlarla göç maliyetlerini düşürmeleri nedeniyle (Taylor, 1986; Sert,

2014, s. 513; Abadan-Unat, 2017, s. 64) göçü kolaylaştırıcı etmenler arasında (Morawska, 2001; Mckenzie ve Rapoport, 2004) ele alınmıştır. Göçmen ilişkiler ağı teorisi özellikle ulus-ötesi göç hareketlerini açıklamakta yararlıdır (Abadan-Unat, 2017, s. 69). Light (2000) göç ağları teorisi perspektifinden, küreselleşme teorisine kavramsal bir eleştiri getirdiği çalışmasında, emek göçünü ele alırken küreselleşme teorisinin sunduğu çerçeveye göç ağları yaklaşımını da dahil etmenin yararlı olacağını ifade etmektedir. Bu noktada bir ülkeye diğer ülkelerden gerçekleşen emek göçü yalnızca göç alan ülkedeki işgücü talebinden kaynaklanmamaktadır. Mevcut göç ağları da bu süreçte önemli rol oynamaktadır. Krissman (2005) ise uluslararası göç ağları yaklaşımının mevcut haliyle yeterli açıklama sunmadığını, ancak işverenlerin de ağın bir parçası olarak değerlendirmeye dahil edildiğinde emek göçleri bağlamında yaklaşımın daha açıklayıcı hale geleceğini ifade etmektedir.

Göçün devamlılığını açıklayan bir teorik yaklaşım olarak ağ yaklaşımı dinamik bir yapıdadır; uluslararası göçü bireysel veya hanehalkı karar süreçlerinin bir sonucu olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte ağ yaklaşımında, tarihin bir anındaki göç eyleminin, gelecek göç kararlarının alınmasına içkin olduğu da belirtilmektedir (Massey vd., 1993; King, 2012). Davis vd. (2013) çalışmalarına konu olan 1960-2000 yılları arasında küresel göçün çok daha birbirine bağlı hale geldiğini göstermektedir. Bir göç eylemi, göçmen adaylarının sonraki göçler için yatkınlıklarını artırmaktadır. Wissink vd. (2013), göç etme niyetinin oluşması sürecinin, göçmenlerin yerel ve ulusaşırı sosyal ağlar ve kurumsal bağlamlarda nasıl şekillendiğini ve bunların göçmenlerin sosyal sermaye, risk kabulleri ve başatma stratejileri ile sonraki niyetlerine etkisini açıkladıkları çalışmalarında; ulusaşırı ağların finansal ve duygusal desteğinin göç etme niyetinin oluşmasında hayati önemi bulunduğunu ortaya koymaktadırlar.

Ağ yaklaşımının uluslararası göçe ilişkin birtakım varsayımları bulunmaktadır (Massey vd., 1993, ss. 449-450). Öncelikle uluslararası göç bir defa başladığında, ağ bağlantıları gittikçe yayılmaktadır ve bağlantılar ancak göç veren bölgede göç etmek isteyen herkesin hiçbir zorluk yaşamadan göç edebileceği seviyeye geldiğinde göç yavaşlamaya başlamaktadır. İkinci varsayım, neoklasik ekonomi teorilerinin aksine, iki ülke arasındaki göç akışının boyutunun; maaş farklılıkları veya iş bulma oranları ile güçlü biçimde ilişkili olmadığını belirtmektedir. Göçmen ağlarının zaman içinde

büyükçe aldığı halin hareket etmenin maliyet ve risklerini düşürmesi, diğer etmenleri geride bırakmaktadır. Üçüncü varsayıma göre, uluslararası göç, ağların oluşumu ve detaylanması üzerinden kurumsallaşmaya başlarken, yapısal veya bireysel göçe asıl olarak neden olan etmenlerden bağımsızlaşmaya başlamaktadır. Yaklaşımın dördüncü varsayımı, ağların yayılmasıyla göçün maliyet ve riskleri düştüğü ölçüde, akışların sosyoekonomik bakımdan daha az seçici hale geldiği ve gönderen topluluk veya toplumu daha fazla temsil ettiği yönündedir.

Bu çerçevede bu yaklaşım, ağ oluşum sürecinin büyük ölçüde hükümetlerin kontrolleri dışında yer aldığından, göç bir defa başladığında hangi politik düzenlemeleri yaparlarsa yapsınlar, hükümetlerin onu kontrol etmekte büyük güçlük yaşayacaklarını varsaymaktadır. Yaklaşımın son varsayımı bazı göç politikalarının uygulamaya kondukları amaçlara ters düşecek şekilde işleyebildiği yönündedir. Buna göre göçmenler ve yurtdışındaki ailelerinin birleşimini destekleyen politikalar gibi göç politikaları, akraba ağlarının üyelerine özel giriş izni vererek göçmen ağlarını güçlendirmektedir. Ağ yaklaşımını açıklarken sıklıkla ifade edilen “azalan maliyetler” kavramı, göçmenlerin göç etmek üzere katlanmak zorunda oldukları maddi ve manevi bedellerin azalmasını işaret etmektedir. Henüz bir göçmen ağının oluşmadığı yeni bir ülkeye giden göçmenlerin, bu yeni ülkede herhangi bir sosyal bağları bulunmadığından, ülkeye girişleri; göçmen ağı bulunan bir ülkeye girmekten daha maliyetli olacaktır. Bu durum özellikle ülkeye belgesiz girmek isteyen göçmenler bakımından daha önemlidir. Öte yandan bir defa göç gerçekleştiğinde, ilk göçmen grup bu yeni ülkede kurduğu bağlarla, bürokratik süreçleri deneyimlemiş olmak gibi nedenlerle kendisinden sonra gelen her yeni göçmen grup için göçün maliyetini azaltmaktadır. Bu bağlar hedef ülkede işe ve farklı alanlarda desteğe erişimi mümkün kılmaktadır. Bu noktada, bir kaynak ülkede ağ bağlantılarının sayısı kritik eşiğe ulaştığında, her göç hareketi, göçü sürdürmek için gerekli olan sosyal yapıyı oluşturduğundan, göç, kendi kendini sürdürebilir hale gelmektedir.

Ağlar göçmenler için masrafları olduğu gibi, psikolojik bedelleri de azaltarak aynı zamanda kümülatif bir göç nedeni oluşturmaktadır (Massey, 1988, ss. 396-397’den aktaran Körükmez, 2012a, s. 28). Göçün maliyetinin azalması, göç etme kararı verenler bakımından bir kolaylaştırıcı işlev görmesinin yanında, henüz göç etme kararı

vermeyenlerin göç etmeye ikna olmalarına da neden olmaktadır. Göç eden her yeni grupta, yurtdışıyla bağı olan insanlar grubu da genişlemektedir -ki bu durumda onlar da yeni bir grup göçmen için göç maliyetini düşürdüğünden- göç böylece devam etmektedir. Ağlar aracılığıyla göç, göçmenler için daha güvenli ve kontrollü bir hal almakta ve bu nedenle göç hareketleri bir defa başladıktan sonra kendilerini sürdürebilir sosyal bir sürece dönüşmektedir (Castles ve Miller, 2003, s. 38). “Azalan riskler”, ağların göçü kolaylaştırdığını açıklarken azalan maliyetler kavramıyla birlikte kullanılan bir diğer kavramdır. Gelişmiş göçmen ağları aracılığıyla, topluluk üyelerinin çoğunun kolay erişiminde olan bir mesleğin hedeflendiği ve böylece göçün güvenilir ve güvenli bir gelir kaynağı haline geldiği vurgulanmaktadır. Böylece maliyetler azalırken, riskler de azalmaktadır; ağlar büyürken, uluslararası göçü çekici hale getirmekte ve göçle birlikte kendilerini devam ettirecek hale gelmektedirler. Her yeni göçmen, ağı genişletmektedir ve kendisinin ilişkide olduğu herkes için, hareketliliğin risklerini azaltmaktadır. Ağlar, göçmenler için işe girmeyi mümkün kıldığı gibi göçmenlerin erişebilecekleri iş alanlarının da artmasını sağlamaktadır.

Ağ, göçmenler için güvenlik sağladığı kadar hareketlilik de sağlamaktadır. Bu hareketlilik, fiziksel konumu etkilediği gibi göç edenlerin toplum içindeki konumlarını da etkilemektedir. Sosyal ağlarda gömülü sosyal sermaye nedeniyle, bu ağlar, göç gerektiren kaynakların hareketliliği için de büyük önemdedirler (Bourdieu, 1986; Castles, 2002’den aktaran Wissink vd., 2013, s. 1093). Formel ve enformel ağlar hedef ülkedeki yeni göçmenlerin barınma ve iş bulmaları konusunda rol oynamaktadır (Koser and Pinkerton, 2002). Hedef bölgedeki ağ ne kadar büyük ve çeşitli ise, bir ekonomik hareketlilik aracı olarak, göçmen için önemi o ölçüde artmaktadır (Roberts ve Morris, 2003, s. 1259). Benzer şekilde Neuman (2016, s. 107), ağlara erişimin toplum genelinde kabul gören bir iş bulmayı mümkün kılarak “yukarı doğru toplumsal hareketliliği” kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Yerel ve ulusaşırı ağlar göç politikası ve stratejileriyle ilgili bilginin paylaşılması bakımından önemlidir (Wissink vd., 2013, s. 1101). Öte yandan mevcut göç çalışmaları özellikle hedef ülkedeki sosyal ağlara odaklanmaktadır. Köser-Akçapar (2009) transit ülkelerdeki sosyal ağlar ve beşerî sermaye ilişkin bilginin azlığına dikkat çekmekte ve bunun azımsanmaması gereken önemde olduğunu vurgulamaktadır.

2.4. Türkiye’de Göç Alanında Ağ Yaklaşımı

Türkiye’de göç çalışmalarının içinde ağ araştırmalarının hem teorik bağlamda ele alındığı (İhlamur-Öner, 2012; Görgün, 2017) hem de etnografik yöntemin kullanıldığı çalışmalara konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda dini gruplara, etnik gruplara ve belirli etnik gruplar içindeki kadınların oluşturduğu ağlara odaklanılmıştır. Ağlar, hem göçmenlerin ayrıldıkları ülke ile bulundukları ülke arasında gördüğü bağ işlevini (İhlamur-Öner, 2010) hem de çoğunlukla İran, Afrika ülkeleri ve eski Sovyet ülkelerinden gelen göçmenlerin Türkiye’de hayatta kalma stratejilerini anlama ve açıklama aracı olarak ele alınmıştır (Danış, Traghi ve Pérouse, 2009; Danış, 2010; Dedeoğlu, 2012; Kaşka, 2009; Körükmez, 2012b; Ünal, 2012). Bu aşamada, göçmen ağlarının göçmenler için sağlanan devlet ve sivil toplum desteğinin olmadığı veya yetersiz olduğu durumlarda Türkiye’de göçmenlerin hayatta kalabilmeleri bakımından önemli bir işleve sahip olduğu ortaya konmuştur. Aile veya akrabalık bağına sahip olmayan göçmenler din veya etno-politik temelli ağlar oluşturmaktadır. Böylece barınma, çalışma ihtiyaçlarını karşılarken, sağlık ve eğitim gibi hizmetlere de erişebilmektedirler (Danış, Traghi ve Pérouse, 2009, s. 623). Göçmen ağları kimi durumlarda siyaseti de etkileyebilmektedir (Adıgüzel, 2013). Karşılıklılık ve dayanışma, tam da bu noktada göçmen ağlarını açıklamak için kullanılan kavramlardır (Körükmez, 2012b). Göçmen ağlarının yanı sıra mültecilerle ilişkili çalışmalar yapan sivil toplum örgütleri de göçmenlerin Türkiye’ye entegrasyonunda rol oynamaktadır (Sunata ve Tosun, 2018; Danış ve Nazlı, 2018). Öte yandan Akbaş (2012) dayanışma hali ve ulus-ötecilik yaklaşımıyla yapılan değerlendirmeleri, göçmen sivil toplum örgütleri üzerinden eleştirerek, göç teorisinde sınıfsal analiz temelli çalışmalar yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Akbaş’a göre, “Ulus-ötecilik yaklaşımı göç kuramındaki sınıfsal analiz olanağını ortadan kaldırmak veya bu potansiyeli örtmek üzere siyasal bir rol üstlen[mektedir]. Siyasal otorite entelektüel ve siyasal olarak gelişmiş, işçi sınıfı bilincine sahip ve aslında böylece ‘entegre’ olmuş bir göçmeni değil, cemaatler halinde daha kolay yönetilebilir ve denetlenebilir ‘entegre olmayan’ göçmeni tercih [etmektedir]. Bu tercih, ulus-öteciliğin savladığı yeni göçmenlik deneyimlerini ortaya çıkar[maktadır].” (2012, ss. 347-348). Bu noktada sivil toplum örgütlerini de

alandaki aktörlerin pratiğini etkileyen ve şekillendiren yapılar olarak ele almak gerekmektedir (Danış, 2016; Danış ve Nazlı, 2018).

Suriye'den gelen göçmenler üzerine çalışmaların artması, alandaki ağ çalışmalarında da etkisini göstermiştir. Suriyeli mültecilerin oluşturdukları formel ağlar üzerinden sosyal sermaye inşası ve yeniden üretim süreci (Yaman, 2016); Suriyeli mültecilerin İstanbul'u güvenli bir yerleşim yeri olarak seçerken atıfta bulundukları tarihsel, kültürel ve dinsel yakınlıklar (Kaya, 2017) bu alanda karşımıza çıkan çalışma alanlarından bazılarıdır.

Ağlar aynı zamanda, Türkiye'den göç eden vatandaşların oluşturdukları ağlar; Türkiye'den göç kararının alınmasında, göç süreçlerinde ve tersine göç deneyimlerinde oynadıkları roller (Sunata, 2014), uluslararası aile ağları ve bu ağların göçmenlere sağladığı sosyal korunma biçimleri (Bilecen, 2013) yönleriyle de çalışılmıştır.

Ağ çalışmalarının ele aldığı konulardan bir diğeri, Türkiye ve çevresindeki insan kaçakçılığıdır. Karaçay (2017) Türkiye çevresindeki insan kaçakçılığı rotaları ve bu rotalar üzerindeki kaçakçılık ağındaki değişimi konu alan çalışmasında, Türkiye'nin daha sıkı hale gelen göç politikaları ve artan sınır kontrolleri bağlamında sınırı düzensiz biçimde geçmek isteyen göçmenlerin kaçakçılığa daha fazla bağlı hale geldiğini belirtmektedir.

Göç çalışmalarında ağ yaklaşımı öncelikle, göçmenlerin etnik ve dini atıflarla oluşturdukları dayanışma ağlarına odaklanmaktadır. Bununla birlikte göçmenlerin göç sürecindeki deneyimleri, diğer göçmenlerle ilişkileri kadar, bulundukları yer ve dönemdeki kurum, kuruluş ve örgütlerle ilişkileri ile bu ilişkiler üzerinden elde ettikleri kazanımlarla şekillenmektedir. Göçmenler, bu kurum, kuruluş ve örgütlerin birbiri ile oluşturdukları ağlar ve işbirlikleri ölçüsünde bazı imkânlarla erişebilmektedir. Bu nedenle göçmen ağlarının da bir parçası olduğu daha geniş ve kapsayıcı ağlara odaklanarak yapılacak orta düzeyde analizler, makro düzeyde yapılacak analizlere oranla daha detaylı bilgi sunması bakımından göç meselelerine ilişkin kavrayışı güçlendirecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GÖÇE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR VE TÜRKİYE’DE GÖÇ MEVZUATI

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de göç çalışmalarını temsil eden literatür ve göç alanının temel kavram ve metinlerine yer verilecektir. Göç, farklı disiplinler tarafından farklı boyutlarıyla ele alınan bir meseledir. Türkiye’deki göç çalışmaları da disiplinlerarası bir yapıda gelişmiştir. Bu gelişim hattında farklı tematik odak noktaları öne çıkmıştır. Bu odak noktaları da bir taraftan Türkiye’nin dünyadaki konumuna göre bir taraftan da Türkiye’nin iç dinamiklerine göre şekillenmiştir. Bu çalışmada göçün hukuk boyutu ön plana çıkmaktadır. Sebebi ise, uluslararası hukukun, Uluslararası İlişkilerin üç ayağından birini –ki diğer ikisi uluslararası ilişkiler teorileri ve siyasi tarihtir- oluşturması ve teorinin pratiğe dönüşmesinde önemli bir araç olmasıdır. Bu alandaki uygulamaları, sahayı anlamak bakımından alana ilişkin hukuki çerçeve ve terminolojiyi kavramak önemlidir. Öte yandan temel kavramların kullanımı bakımından uluslararası hukuk ile Türkiye’de uygulanan hukukta farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum hukuken bir ikilik yaratması ve uygulamalarda değişiklikler ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Örneğin Türkiye’de birtakım haklar mülteciler için tanınırken, uluslararası hukuk ile ulusal hukuktaki mülteci statüsüne ilişkin farklılıktan kaynaklanan bir biçimde Türkiye’deki mülteci sayısı, Türkiye’de sığınma arayan kişi sayısının çok küçük bir bölümünü oluşturmakta, bu nedenle de “mülteciler” için tanınan haklardan çok az sayıda insan yararlanabilmektedir. Bu nedenle çalışmada detaylı olarak ve karşılaştırmalı biçimde bu hukuki detayların açıklanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Uygulamadaki farklılıklar nedeniyle ülkesinden zorunlu olarak ayrılan ve uluslararası hukuka göre birtakım haklara sahip olan kişiler bu haklarından yararlanamazken; bu durumun değişmesi ve bu hakların gereklerinin yerine getirilmesinde sivil toplum aktörleri etkin rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu durum Türkiye’de sivil toplum aktörlerinin faaliyetlerini de doğrudan etkilemektedir. Zira sivil toplum, iltica sisteminde olup pek çok koşulda temel haklarına dahi erişemeyen kişiler bakımından bu haklara erişmenin önemli bir anahtarı olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Türkiye’de Göç Çalışmalarında Teorik Tartışmalar

Türkiye’de göç üzerine yürütülen çalışmalar dünyadaki literatüre paralel bir biçimde disiplinlerarası bir çerçevede gelişmiştir. Yine benzer bir biçimde Türkiye’deki araştırmalar ulus-devleti göç meselesinin merkezine koyarak çeşitli iç göç ve dış göç konularına odaklanmıştır. Bu nedenle Türkiye’de göç çalışmalarını uluslararası göç üzerine çalışmalar ve iç göç çalışmaları olarak sınıflandırmak mümkündür. Her iki haliyle de göçün, Türkiye’de ulus-devletin kuruluşu bağlamında önemli bir demografik değişim aracı olarak ele alındığı görülmektedir (Çağaptay, 2002; İçduygu, 2012; Kirişçi, 2011). Erken Cumhuriyet dönemine dair nüfus mübadelesi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyete geçişte ortaya çıkan demografik dönüşümler ve nüfus hareketlilikleri bu literatürün önemli ayaklarından biri olmuştur. Bu nüfus hareketlilikleri içerisinde iskân politikasından kaynaklanan yer değişiklikleri, kırdan kente göç gibi göç hareketleri görülmektedir; ancak bunlara yönelik akademik yayınlar çok daha sınırlıdır.

Yeniden iskân politikaları İkinci Dünya Savaşı öncesinde göç konusunda belirleyici iken, 1950’lerden itibaren iç göç, farklı boyutlarıyla özellikle sosyoloji ve kentleşme çalışmalarına konu olacak biçimde kırdan kentsel merkezlere doğru kitlesel bir nitelik kazanmıştır. İç göç bağlamında, özellikle 1980’lerin ortalarından 1990’ların sonlarına dek Kürtlerin yaşadığı bölgelerde zorunlu göçler sürmüştür (Kirişçi, 2011, s. 173). İç göç araştırmaları, uluslararası göç araştırmalarına oranla az sayıda olmakla birlikte (Kurban vd., 2008; Yüksek, 2012), Sirkeci ve Yüceşahin’in (2014, s. 2) ifadesiyle son yıllarda “cılız da olsa” canlanma eğilimindedir.

Uluslararası göç çalışmalarına konu olan başlıklardan öne çıkanları, Cumhuriyetin kurulmasından sonra yeni kurulan devletin ülke toprakları dışında kalan Balkanlar gibi eski Osmanlı Devleti topraklarından Türkiye’ye etnik grupların göçleri, 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi; 1950’lerden itibaren yurtdışına giden işçi göçü; Yugoslavya’nın dağılması, İran-Irak Savaşı, Halepçe katliamı, SSCB’nin yıkılması, Bulgaristan’dan sınırdışı etmeler sonrasında Türkiye’ye gerçekleşen göçlerdir (Erdoğan ve Kaya, 2015). Bu göçler etnik, dini, ve de ekonomik nedenlerle kişilerin farklı biçimlerde güvenlik kaygıları doğrultusunda kimi zaman gönüllü kimi zaman

zorunlu olarak gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Türkiye pek çok farklı göç tipi için hedef ve kaynak ülkedir.

Almanya başta olmak üzere Fransa, Hollanda gibi ülkelere işgücü göçüyle birlikte; işgücü göçleri (Abadan-Unat, 1964, 1972, 2002; Çağlar ve Soysal, 2003; Kaya, 2009; Sirkeci, 2003; Soysal, 2009), bu göçmenlerin (ve ikinci kuşak göçmenlerin) gittikleri ülkelerde yaşadıkları sorunlar ve diğer ülkelere entegrasyonu (Kaya, 2000; Soysal, 2001; Tol, 2012) ve bu göçmenlerin Türkiye'ye gönderdikleri göçmen dövizleri 2000'lere dek göç çalışmalarının önemli başlıklarındandır.

1990'lardan itibaren, Bulgaristan ve Irak'tan Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçle birlikte, Türkiye'de göç çalışmalarına olan ilginin de arttığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'ye göç literatürünün gelişmesinde önemli katkıları bulunan Kirişçi ve İçduygu'nun iltica ve mültecileri konu alan çalışmaları özellikle dikkat çekmektedir (Tolay, 2012). Türkiye'ye göç literatürü bağlamında, eski Sovyet ülkelerinden Türkiye'ye çalışmaya gelen göçmenler ele alınan konulardan bir diğeridir. Bu göçmenler yaş ve cinsiyet dağılımları; ev hizmeti, tekstil gibi çalışma alanları ve çoğunlukla güvencesiz çalışmaları (Erder, 2000, 2003; Kaşka, 2009; Dedeoğlu, 2011); "bavul ticareti" yaparak birden fazla defa aynı rota üzerinde hareket ederek gerçekleştirdikleri döngüsel göç ve tüm bunların ekonomik, toplumsal sonuçlarının ele alındığı çalışmalara konu olmuşlardır (Yükseker, 2003, 2004, 2007).

Türkiye'ye gelen göçmen sayısındaki artışın devam etmesi, Türkiye'den yurtdışına göç eden nüfusun sayı ve etkisinin artmış olması ve Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci 2000'li yılların başında, göç çalışmalarında da yeni bir artışa neden olmuştur. Bu dönemde göç Türkiye-AB ilişkileri ve üyelik süreci bağlamında göç politikalarındaki değişiklikler ve göçün güvenlikleştirilmesi gibi boyutlarıyla (İçduygu, 2007; 2010; İçduygu ve Yüksek, 2012; Kaya, 2008; Kirişçi, 2003) ele alınmıştır. Sirkeci ve Yücesahin (2014, s. 3) Türk göçü konusunda yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların aldığı atıf sayılarını önceki yıllarla kıyaslayarak bu dönemde çalışmalarda sayısal bazda yaşanan artışı bir kırılma olarak ifade etmektedir. Öte yandan özellikle erken dönemde yapılan çalışmaların pek çoğu genellikle BMMYK, IOM gibi kurumların raporları çerçevesinde hazırlanması nedeniyle betimleyici niteliktedir ve

alandanda eleştirel perspektiftenden yapılacak çalışmalara da ihtiyaç bulunmaktadır (Tolay, 2012, s. 64).

Aynı dönemde üniversiteler bünyesinde de göç araştırmaları yapmak üzere merkezler kurulması göç alanına artan ilgi bakımından önemli göstergelerden biridir. Bunlardan başlıcaları “geniş kapsamlı çok yönlü bilimsel araştırmalar yapmak üzere” İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde 2002 yılında kurulan ve çalışmalarına 2005’te başlayan Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi; 2004’te kurulan Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (MiReKoc) ve 2011 yılında kurulan Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Uygulama ve Araştırma Merkezi’dir (HUGO).

2000’lerin başından itibaren Türkiye ve onun jeopolitik konumundan kaynaklanan etmenler yerine küresel etmenler Türkiye’deki göç çalışmaları üzerinde daha belirleyici hale gelmiştir. Küreselleşme, ekonomik krizler ve 11 Eylül sonrası askeri müdahaleler bu dönemde düzensiz göçün ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Türkiye’ye düzensiz göç ve Türkiye’deki düzensiz göçmenler üzerine çalışmalar bu dönemde dikkat çekmektedir. Çalışmaların bir kısmı tarihsel olarak farklı mülteci hareketlerinin ne şekilde yönetildiğine odaklanmakta ve kurumsal yaklaşımları analiz etmektedir (Çağaptay, 2002; Kirişci, 2004, 2007; Kirişci ve Karaca, 2015; Baklacioğlu, 2015). Daha çok saha çalışmaları ve etnografik bulgulara dayalı analizler farklı göç kategorileri ve göçmenlerin kategorilere göre farklılaşan deneyimlerini incelemektedir (Köser-Akçapar, 2004, 2019; Danış, 2007, 2010; Danış, Traghi ve Pérouse, 2009; Brewer ve Yüksek, 2009; Wissink vd., 2013). Bir başka hatta ise göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti gibi konunun sıkça çalışılmayan ve kolayca konuşulmayan boyutlarına bakmaktadır (Erder ve Kaşka, 2003; İçduygu ve Toktaş, 2002).

2010 sonrasında ise, Türkiye’ye Suriye’den gerçekleşen zorunlu göç, Türkiye’de yaşayan göçmenlerin sayısının arttığı ölçüde akademik bir çalışma alanı olarak dikkat çekmiştir. Türkiye’de güncel göç çalışmalarının büyük bölümünü çeşitli boyutlarıyla Suriye’den Türkiye’ye göçe ilişkin çalışmalar (Biehl, 2015; Erdoğan, 2015a, 2015b; Kirişci ve Karaca, 2015; Ekinci, 2015), mülteci çalışmaları oluşturmaktadır. Suriye’den gelenlerin demografik dağılımları, mevcut yasal düzenlemeler bağlamında işgücü

içindeki yer ve konumları (Canefe, 2016) genellikle kanun ve hukuki düzenlemeler üzerinden ve göç yönetimi perspektifiyle incelenmiştir. Türkiye’de kalış sürelerinin on yıla ulaşmış olması nedeniyle, Suriye’den gelen göçmenlerin Türkiye’de kalıcı olduğu düşüncesi, entegrasyon tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, alanda entegrasyon çalışmalarının (İçduygu ve Şimşek, 2016; Sunata ve Tosun, 2018; Göksel, 2019) da arttığı gözlemlenmektedir.

Kanun ve hukuki düzenlemelerin ele alındığı çalışmalar yalnızca Suriye’den gelenlerle sınırlı değildir. Türkiye’de 2013 yılına dek düzensiz göçü konu alan herhangi bir kanunun bulunmayışı ve Türkiye’de mülteci kabulüne ilişkin bu çalışmada detaylı olarak açıklanan Türkiye’nin iltica değerlendirmelerinde saklı tuttuğu coğrafi sınırlama nedeniyle, göçmenlere Türkiye’de verilen farklı statüler ve yasal mekanizmalar Türkiye’de düzensiz göç literatüründe önemli yer kaplamaktadır. Bu nedenle uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji ve hukuk gibi farklı alanlardan pek çok çalışma (İçduygu, 1996, 2000, 2003, 2005; Düvell, 2006; Kirişçi, 1991, 1996b; Tokuzlu 2010; Ekşi, 2010; Biner 2016) bu yasal düzenlemeleri ve bunların ortaya çıkardığı yasallık, geçicilik gibi durumları anlamaya yöneliktir. Biehl (2009, 2015), Çakmak (2015), Soykan (2015), Sunata ve Tosun (2018) çalışmalarında Türkiye’de mültecilik konusunun mültecilerin içinde bulundukları sosyo-kurumsal bağlam gibi yeni kavram (Wissink vd., 2013; Sunata ve Tosun, 2018) ve analitik araçlarla ele alınması gerekliliğini vurgulamaktadır (Biner, 2016, s. 16).

3.2. Türkiye’de Göç Alanına İlişkin Düzenlemeler: Kavramlar, Metinler ve Uygulamalar

Bu bölümde öncelikle iltica ve göç alanına ilişkin uluslararası hukukta kullanılan temel kavramların Türkiye’deki karşılıkları ele alınacak ve Türkiye’de iltica alanını düzenleyen temel metinlere yer verilecektir. Kavramların bu bölümde Türkiye’ye özgü olarak yeniden ele alınmasının nedeni, yukarıda ifade edildiği gibi, Türkiye’nin 1951 Sözleşmesine coğrafi sınırlama ile taraf olmayı sürdürmesi ve bu nedenle Türkiye’de geçerli olan hukuk sisteminde iltica alanındaki statülerin uluslararası hukuktan farklı biçimde tanımlanmasıdır. Bu farklılıklar, Türkiye’de iltica alanında faaliyet gösteren

oluşumların çalışmalarında ve hem devletle hem de birbirleriyle ilişkilendirme biçimlerinde belirleyicidir.

Öte yandan uluslararası hukukta kullanılan “ülke içinde yerinden edilmiş kişi”, “çevresel mülteciler” gibi Türkiye’deki düzenlemelerde yer almayan kavramlar bu başlığın dışında tutulurken; uluslararası hukukta karşılığı olmamakla birlikte Türkiye’de kullanılan “şartlı mülteci” kavramı da bu bölümde açıklanmaktadır. Kavramlar alanı düzenleyen metinlerde tanımlanırken; bu kavramların karşılık geldiği statülere özgülenmiş hak ve yükümlülöklere de yine ele alınacak bu temel metinlerde yer verilmektedir.

Günümüzde iltica başvurularının incelenmesi için Türkiye’de tek yetkili kurum İçişleri Bakanlığına bağılı 2013 yılında kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’dür (GİGM). YUKK’un yürürlöğe girmesi ve tüm yetkinin GİGM’de toplanmasına kadar geçen sürede ise Türkiye’nin 1951 Sözleşmesine koyduğı coğrafi sınırlama nedeniyle Avrupa Konseyi ölkeleri dışından gelen kişilerin iltica başvurusu hem BMMYK Türkiye Temsilciliğı tarafından hem de İçişleri Bakanlığı tarafından “paralel prosedür” adı altında eş zamanlı olarak değeriendirilmiştir. Mülteci statüsü belirleme işlemleri BMMYK tarafından yapılmıştır. Öte yandan BMMYK’nin bu aşamada sağladığı koruma tamamlayıcı niteliktedir (ECRE, 2017, s. 18). Bu dönemde BMMYK iltica prosedürü için ön kayıt BMMYK’nin uygulama ortağı Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneğı’nin (SGDD) Ankara Şubesinde yapılmaktadır. Kayıt yaptıran kişilere üzerinde kayıt tarihi, temel kimlik belgeleri ve fotoğraflarının bulunduğu bir belge ile birlikte zorunlu ikamet uygulaması gereğı İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen bir uydu kente yönlendirme belgesi verilmektedir. İçişleri Bakanlığı nezdindeki başvurular ise Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Hudut İltica Daire Başkanlığının il düzeyindeki teşkilatları olan Yabancılar Şube Müdürlüklerine (GİGM’ye geçiş sürecinde ise Göç İdaresi İl Müdürlüklerine) yapılmaktadır (Mülteci-Der, 2015, ss.16-20). Avrupa Konseyi ölkelerinden gelen kişiler bakımından böyle bir ikilik söz konusu olmamış, bu ölkelerden gelerek iltica başvurusunda bulunanlar yalnızca İçişleri Bakanlığının değeriendirme sürecine dahil olmuşlardır.

YUKK’un yürürlöğe girmesiyle birlikte GİGM iltica değeriendirilme süreçlerini kademeli olarak BMMYK ve ilgili uygulama ortaklarından devralmıştır. Mülteci statüsü

belirleme görüşmeleri GİGM tarafından yapılmaktadır. Bu bağlamda BMMYK yalnızca hassas durumdaki sığınmacıların ve YUKK’a istinaden yerel makamlarca şartlı mülteci olarak tanınmış kişilerin üçüncü ülkelere “yeniden yerleştirme” ve diğer hukuki gereklilikleri ile ilgili olarak birebir görüşmeler yapmaktadır (UNHCR, 2018, s. 2).

3.2.1. Türkiye’de Göç Alanına İlişkin Temel Tanımlar

Uluslararası hukuk literatüründe, devletlerin sağladığı iltica hakkından yararlanmak üzere başvuruda bulunan kişi ile bu haktan yararlanan kişi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. İlk bölümde detaylı olarak ifade edildiği üzere iltica hakkı kapsamında başvurusu kabul edilen kişi mülteci (refugee), başvuruda bulunmuş ancak başvurusu henüz sonuçlanmamış kişi ise sığınmacı (asylum seeker) olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de ise, mülteci ve sığınmacı kavramlarının eş anlamlı olarak birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Odman (1995, s. 191) tarafından “terim sorunu” olarak adlandırılan bu durum hem resmi belgelerde hem de literatürde konuyu daha karmaşık hale getirmekte ve anlaşılmasını güçleştirmektedir.

2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) çerçevesinde iltica alanına ilişkin yeni kavram ve tanımların ortaya konmasıyla alanda akademik çalışmalar yapanlar bakımından terim karışıklığının bir ölçüde giderildiği ifade edilebilir. Bu çalışmada da günümüzde Türkiye’de iltica ve göç alanına ilişkin iç hukukta kullanılan temel kavramlar olan göçmen, vatansız, mülteci, şartlı mülteci, geçici koruma ve geçici korunan kavramları ve bu kavramların karşılık geldiği statülere tanınan haklar ele alınırken başta YUKK olmak üzere İskân Kanunu ve Türk Vatandaşlığı Kanunu gibi yürürlükteki kanunların çizdiği çerçeveden yararlanılacaktır. Ayrıca güncel bir hukuki kategori olmamakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi anlaşması doğrultusunda Türkiye’ye gelen “mübadil”ler de göçmen kategorileri içinde özgün bir yer tutmaktadır. Hukuki kategorileri açıklamaya başlamadan önce tarihsel süreç içerisinde bu gruba da değinmek yerinde olacaktır.

Göçmen

Göç ve göçmen kavramlarının kullanımları uluslararası hukuk literatüründe ve Türkiye’deki iç hukuk düzenlemelerinde farklılık göstermektedir. Uluslararası hukukta “göç” sebebi ve ülke içinde ya da dışında olmaksızın tüm nüfus hareketliliklerini, “göçmen” ise bu hareketliliğin öznesi olan herkesi içerecek biçimde kullanılan bir çatı kavram niteliğindedir; Türkiye’de “göç” ve “göçmen” daha dar kapsamlı olarak tanımlanmıştır. “Göçmen” tanımı 19/09/2006 tarihli ve 5543 sayılı İskân Kanunu’nda yer almaktadır. Bu çerçevede göçmen, Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olan, yerleşmek için tek başına veya toplu olarak Türkiye’ye gelen ve Kanuna göre kabul edilen kişileri ifade etmektedir (md. 3/d).

Kanunda göçmenlik dört kategoriye ayrılmıştır: Bunlar serbest göçmen, iskânlı göçmen, münferit göçmen ve toplu göçmendir. Her biri için Türk soyundan olmak ve Türk kültürüne bağlı olmak birer önkoşul niteliğindedir. Bu koşulların tespiti yakın zamana kadar dönemin devlet politikaları doğrultusunda alınacak Bakanlar Kurulu kararıyla olurken (Çiçekli, 2014, s. 209); Kanunda yapılan değişiklikle 2018’den bu yana Bakanlar Kurulu yerine bu tespit işlemi Cumhurbaşkanının kararı ile yapılmaktadır.³⁶ “Serbest göçmen” yerleşmek amacıyla bireysel veya toplu olarak Türkiye’ye gelerek, devlet eliyle iskân edilmelerini istememek şartıyla Türkiye’ye kabul edilenleri (md. 3/e), “iskânlı göçmen” özel kanunlarla Türkiye dışından getirilen ve bu Kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskânları sağlanan kişileri (md. 3/f)) ifade etmektedir. “Münferit göçmen” ile Türkiye’ye yerleşmek amacıyla bir aile olarak gelenlerden, “toplu göçmen” ile Türkiye ile bir başka ülke arasında yapılan anlaşmaya göre Türkiye’ye yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen ailelerden bahsedilmektedir. Serbest göçmen ve iskânlı göçmen arasındaki fark, göçmenlere taşınmaz mal verilip verilmemesi ve belirli bir süre ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmamasına ilişkin, münferit göçmen ve toplu göçmen arasındaki fark göçmen gruplarının sayısal büyüklüğüne ilişkindir. Hem serbest hem de iskânlı göçmenlerin “Vatandaşlığa Girme Beyannamesi”ni imzalayarak “Göçmen Belgesi” alma zorunlulukları bulunmaktadır.

³⁶ 2/7/2018 tarihli ve 700 sayılı KHK’nin 174’üncü maddesiyle Kanunun ilgili fıkralarında yer alan “Bakanlar Kurulunca” ve “Bakanlar Kurulu kararı ile” ibarelerinin yerine “Cumhurbaşkanınca” ve “Cumhurbaşkanı kararı ile” ibareleri alınmıştır.

Kanuna göre göçmen olarak kabul edilenler gerekli işlemleri tamamlandığında Cumhurbaşkanı kararıyla vatandaşlığa alınırlar (md. 8).

Göç ve göçmen kabul politikaları, devletlerin nüfus politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye’de de İskân Kanunu ulus devlet inşası araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çiçekli de (2014, ss. 209-210) Türk soyundan olmak ve Türk kültürüne bağlılık koşullarından hareketle göçmen olarak kabul edilenlerin çoğunun eski Osmanlı coğrafyasında yer alan Balkan ülkelerinden geldiğine ve bu kişilerin kabulünde “bir çeşit vefa” duygusunun da etkisinin olabileceğine dikkat çekmektedir.

Vatansız

“Vatansız” kişinin tanımlanması bakımından Türkiye’deki düzenleme uluslararası hukuk literatürü ile örtüşmektedir. YUKK’ta vatansız, “Hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmayan ve yabancı sayılan kişi” biçiminde tanımlanmıştır (md. 3(1/r)). Bu kişilere ilişkin tespitin yapılması ve ilgili kimlik belgesinin verilmesi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (GİGM) sorumluluğudur (md. 50(1)). Vatansız kişiler bakımından mültecilik, şartlı mültecilik veya geçici koruma statüsüne sahip olmak Türkiye’de bu statülere ilişkin öngörülen koşulların kendileri bakımından geçerli olması halinde mümkündür.

Ek olarak, 29/05/2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununa göre, vatansız kişiler Kanunda yer alan koşulları sağladıkları takdirde Türk vatandaşlığını kazanabileceklerdir. Türk kanunlarına göre ergin ve ayırt etme gücüne sahip vatansız kişiler, başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye’de kesintisiz beş yıl ikamet ettikleri, Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile onayladıkları, genel sağlık bakımından tehlike içeren bir hastalık taşımadıkları, iyi ahlak sahibi oldukları, yeterli düzeyde Türkçe konuşabildikleri, Türkiye’de kendilerinin ve bakmakla yükümlü oldukları kimselerin geçimini sağlayacak gelire veya mesleğe sahip oldukları, ve milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel oluşturmadıkları (md. 11) takdirde Türk vatandaşlığını kazanmak üzere başvuruda bulunabileceklerdir. Kanunun 8/1. maddesine göre, vatansız anne ve babadan Türkiye’de doğan çocuklar doğum yeri esasına dayalı olarak Türk vatandaşlığını kazanmaktadırlar. Ayrıca Kanunda (md. 12/1(a)) “Türkiye’ye sanayi tesisleri getir[meleri] veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal,

sportif, kültürel, sanatsal alanlarda olağanüstü hizmet[lerinin geçmesi] ya da geçeceği[nin] düşünülmesi halinde milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel oluşturan bir durumu olmayan kişilerin” de Cumhurbaşkanı kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabilmesi öngörülmektedir.

Mülteci

“Mülteci” tanımı uluslararası hukukta kullanılan temel kavramların açıklandığı ilk bölümde detaylı olarak ele alınmış; mültecilik koşulları varışta mülteci, yerinde mülteci ve çevresel mülteciler kategorileriyle birlikte incelenmiştir. Uluslararası hukukta mülteci tanımı 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli New York Protokolü ile yapılmıştır ve Türkiye bu Sözleşme ile Protokole coğrafi sınırlama ile taraf olmuştur. Türkiye, 1951 Sözleşmesini 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamış ve 29 Ağustos 1961 tarihinde onaylamıştır. Buna ilişkin 359 Sayılı Onay Kanunu 5 Eylül 1961 tarihli ve 10898 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

Türkiye’de iç hukuktaki “mülteci” tanımı YUKK’ta coğrafi sınırlamanın gerektirdiği biçimde yapılmıştır. Buna göre “mülteci (refugee)”, “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişi”dir (YUKK, md. 61/1).

Bu ifade “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar” ibaresini barındırıyor olması nedeniyle, uluslararası hukuk literatürü ve uluslararası uygulamalarla farklılık göstermektedir. İçişleri Bakanlığı tarafından gerekli değerlendirmenin yapılmasının ardından, başvuru sahibinin mültecilik iddiası haklı bulunsa dahi, Türkiye’ye ancak Avrupa Konseyi sınırlarından gelen kişilere bu statü verilmektedir. Öte yandan Türkiye’ye iltica nedeniyle gelenlerin yalnızca çok küçük bir kısmını Avrupa Konseyi sınırlarından gelen kişiler oluşturmaktadır.

Eski Yugoslavya iç savaşı sırasında özellikle Kosova'dan kaçarak Türkiye'ye gelenler ile, din ve ırkları nedeniyle uğradıkları yönetim baskısından kaçarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelenler bu durumun önemli örneklerini oluşturmaktadır. Bu kişiler Türkiye'ye Avrupa'dan ve dinleri ile etnik kökenleri nedeniyle zulme uğrama riski taşıdıkları gerekçesiyle gelmeleri nedeniyle mültecilik tanımının gerektirdiği koşulları sağlamaktadırlar. Bu nedenle uluslararası hukuk bakımından aslen mülteci statüsündedirler; ancak Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Kosova gibi Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye sığınan pek çok kişi olmasına rağmen bu kişilere mülteci statüsü verilmemektedir (UAÖ, 2009, s. 11). Bu kişilerden Türkiye'ye geldikleri dönemde “Türk soyluluk” ve “Türk kültürüne bağlılık” gibi koşulları içerenler İskân Kanunu hükümlerine istinaden göçmen statüsünde değerlendirilmişlerdir (Ekşi, 2014, s. 160).

Devletler bakımından mültecilik statüsü, tek başına hukuki bir statü olarak görülmemekte ve iltica başvurusunda bulunanlara bu statü verilirken, hukuk dışında dönemin siyasi koşulları ve devletlerin güncel siyasi hedefleri gibi başka koşulların da göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye'ye Avrupa Konseyi sınırlarındaki bir ülkeden gelmelerine rağmen “mülteci” olarak adlandırılmayan bir grup olarak Çeçenlerin durumu dikkat çekicidir. 1951 Sözleşmesine göre, Çeçenler Avrupa Konseyi sınırlarında bulunan Çeçenistan'dan geldikleri için, iltica başvurusunda bulunan Çeçenlerin başvuruları değerlendirildikten sonra gerekli koşulları sağlayanlara mültecilik statüsünün verilmesi gerekmektedir. Öte yandan Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) Çeçenlere Türkiye'de iltica prosedürlerine erişim hakkı tanınmadığına, pek çoğunun herhangi bir resmi statüleri bulunmadan Türkiye'de yaşadıklarına ve bu kişilerin devlet başkanlarının ziyareti gibi “Türkiye'de bulunmalarının siyasi hassasiyet yarattığı dönemlerde” sınırdışı tehdidi ile karşı karşıya kaldıklarına raporunda yer vermektedir (UAÖ, 2009, ss. 11-12).

Şartlı Mülteci

Türkiye'ye iltica etmek üzere Avrupa Konseyi ülkeleri dışından gelen kişiler, iltica nedenleri geçerli olsa dahi coğrafi sınırlama nedeniyle “mülteci” olarak adlandırılmamakta, bunun yerine “şartlı mülteci” statüsünde kabul edilmektedirler. Buna uygun olarak YUKK'ta “şartlı mülteci” statüsü, “Avrupa ülkeleri dışında

meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında” verilen statü olarak ifade edilmiştir. Bu durumda şartlı mülteci olarak kabul edilen kişi, üçüncü bir ülkeye yerleştirilene dek Türkiye’de kalacak ardından bu üçüncü ülkeye gönderilecektir (md. 62(1)). Başvurusu İçişleri Bakanlığı tarafından kabul edilen kişinin dosyası mülteci kabul etmek üzere kotalarını açıklayan ülkelere sunulmakta, bu ülkeler tarafından kabul edilmeleri halinde de kişiler Türkiye’yi terk ederek kendilerini kabul eden güvenli üçüncü ülkeye gönderilmektedirler. Bu işlem “yeniden yerleştirme” olarak ifade edilmektedir (Kılıç, 2016, s. 91).

Bu bağlamda “güvenli üçüncü ülke” kavramı, kişilerin can güvenliklerinin ve özgürlüklerinin ırkları, dinleri, tabiiyetleri, belli bir toplumsal gruba mensubiyetleri veya siyasi düşünceleri nedeniyle tehdit altında olmadığı; iltica başvurusunda bulunmaları halinde 1951 Sözleşmesine uygun olarak koruma elde edebilecekleri; ciddi zarar görme risklerinin bulunmadığı ve geri göndermeme ilkesinin uygulandığı ülkeler için kullanılmaktadır. Güvenli üçüncü ülke değerlendirmesinin herkes için ayrı ayrı yapılması gerekmektedir (YUKK, md. 74).

Türkiye’ye iltica nedeniyle gelen kişilerin önemli bir kısmını Avrupa Konseyi dışındaki ülkelere gelen kişiler oluşturmaktadır. Afganistan, Irak, İran ve Afrika ülkelerinden yapılan başvurular toplam iltica başvurularının içinde önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan Kanada, ABD, Avustralya, İsveç, Finlandiya ve Norveç gibi ülkelerin mülteci kabul sayıları Türkiye’deki şartlı mülteci sayısının oldukça altında olduğundan³⁷, iltica iddiaları kabul edilmiş ve şartlı mülteci olarak tanınmış pek çok kişi Türkiye’de uzun yıllar beklemek zorunda kalmaktadır. Şartlı mülteciler uyruklarına

³⁷ İltica başvurusu kabul edilen kişilerle ilgili doğrudan veriler erişilebilir olmamakla birlikte, Suriyelilere ilişkin Türkiye’den üçüncü ülkelere yerleştirme verileri, yerleştirme sayıları bakımından fikir verebilir. GİGM’nin “2014-2021 yılları arasında Suriyelilerin üçüncü ülkelere yeniden yerleştirilmesi” verilerine göre, 25 Mart 2021 itibarıyla Türkiye’den bu yıllar boyunca toplam 16 ülkeye yerleştirilen Suriyeli sayısı 16.902’dir. Bu ülkelerin başında yaklaşık 7.892 kişiyle Kanada gelirken, ABD 3.953 kişi, İngiltere ise 2.529 kişi, Norveç ise 1.926 kişi kabul etmiştir. Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

bağlı olarak da yeniden yerleştirme konusunda farklı ertelemelerle karşılaşabilmektedirler. Alan çalışmasının yapıldığı 2017 yılında BMMYK Afganların yeniden yerleştirilme görüşmesi için herhangi bir tarihi vermez iken, İran ve Iraklılar için 2020 ve 2024 gibi görüşme tarihleri verilebilmektedir (ECRE, 2017, s. 16).

Türkiye, İltica ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı'nda (2005, ss. 46-49) bu ikiliğe neden olan coğrafi sınırlamayı kaldırmak istediğini belirtmekle birlikte, bu konuda “eşit sorumluluk” ilkesi gereği diğer devletlerin Türkiye ile yük paylaşımı yapması gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan, Eylem Planı'nın açıklandığı 2005 yılından bu yana coğrafi sınırlamanın kaldırılmasına ilişkin herhangi bir gelişme bulunmamaktadır.

2011 sonrasında Suriye'den gelenlerin durumu ise Türkiye'de özel olarak düzenlenmiş ve Suriye'den gelenler bu grubun dışında bırakılmıştır. Kendilerine ilişkin hukuki durum Geçici Koruma başlığı altında açıklanacaktır.

Geçici Koruma

Türkiye'nin kitlesel sığınma konusundaki önemli deneyimleri 1950-51 ve 1989'da “soydaşlar” olarak ifade edilen Türk soylu kişilerin Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmeleri; 1988 ve Körfez Savaşı sırasında 1991'de Irak'tan Türkiye'ye gerçekleşen kitlesel sığınma hareketi; 1992'den sonra eski Yugoslavya'dan Bosnalı Müslümanların Türkiye'ye geçici olarak sığınması ve son olarak 29 Nisan 2011'den itibaren Suriye'den Türkiye'ye yaşanan kitlesel sığınma hareketidir. Bu kitlesel sığınma hallerinde Türkiye tarafından bu kişilere sağlanan korumanın, geçici koruma olduğu görülmektedir.

Geçici koruma konusunda, ilk düzenleme 1994 Yönetmeliğinde yer almış, Yönetmelikte Türkiye'ye topluca ve sığınma amacıyla gelen kişilerle ilgili işlemler ve alınacak tedbirler düzenlenmiştir (m. 8-25). Geçici korumaya ilişkin bir sonraki düzenleme olan 29 Nisan 2011'den sonra Suriye'den Türkiye'ye gelen kişilerle ilgili bazı uygulama esaslarının belirlenmesi için “Geçici Koruma Yönergesi” olarak da ifade edilen “Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” İçişleri Bakanlığınca 30 Mart 2012'de çıkarılmıştır. Geçici koruma, kanun düzeyinde ise ancak 2013 tarihli YUKK'un 91.

maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede geçici koruma kararının verilmesi bir takdir yetkisi biçiminde düzenlenmiştir. Aynı maddede öngörülen Geçici Koruma Yönetmeliği, 13 Ekim 2014 tarihinde Bakanlar Kurulunca çıkarılmış ve 22 Ekim 2014'te Resmî Gazetede yayımlanmıştır ve Yönetmeliğin 61. maddesi ile 1994 Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır. Geçici Koruma Yönetmeliğini, 15 Ocak 2016'da Resmî Gazetede yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik³⁸ izlemiştir.

YUKK'ta geçici koruma Kanunun Dördüncü Bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir” (md. 91(1)). Kanunda bu kişilerin Türkiye'ye kabullerinden, bu konuda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların işbirliğine varıncaya dek pek çok konunun Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği ifade edilmiştir (md. 91 (2)). Bu yetki 2/7/2018 tarihli 703 sayılı KHK'nin 71'inci maddesiyle yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanına verilmiştir.

Geçici Koruma Yönetmeliğinde de YUKK'ta yapılan geçici koruma tanımı benimsenmiş; YUKK'ta kitlesel olarak ifade edilen geçici korumanın kitlesel akın döneminde bireysel olarak Türkiye sınırlarına gelen veya sınırları geçen kişiler bakımından da geçerli olabileceği belirtilmiştir. Buradaki önemli nokta, “geçici korunan” olarak adlandırılan bu kişilerin (md.3 /g)) uluslararası koruma taleplerinin bireysel olarak değerlendirmeye alınamayacak olmasıdır (md.3 /f)). Yani, geçici koruma ile Türkiye'de bulunan kişilerin iltica başvurusunda bulunmaları ve mülteci olmaları mümkün değildir. Öte yandan BMMYK, kitlesel akına evsahipliği yapan devletin sığınma amacıyla ülkesine gelen kişilerin başvurularını bireysel olarak değerlendirebilecek durumda olması halinde, başvurular için bireysel değerlendirme yapılması gerektiğini ifade etmektedir (UNHCR, 2001, parag. 14).

Yönetmelikte geçen “kitlesel akın” ise aynı ülke veya coğrafi bölgeden kısa süre içinde ve çok sayıda kişinin ülkeye gelmesi nedeniyle, uluslararası koruma statüsü belirleme işlemlerinin bireysel olarak yapılmasının mümkün olmadığı durumları işaret

³⁸ Yönetmelik 11/01/2016 tarihinde 8375 sayılı Bakanlar Kurulu kararına istinaden 15 Ocak 2016 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

edecek biçimde bir tanımlanmıştır (md. 3/1). Bu tanım yukarıda ifade edilen AB Geçici Koruma Yönergesindeki tanımla da örtüşmektedir (Ekşi, 2014, ss. 72-73).

Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamına giren kişiler Türkiye'ye düzensiz yollarla girişleri veya Türkiye'de düzensiz olarak bulunmaları nedeniyle cezalandırılmayacaklardır (md. 5/1). Aynı zamanda yukarıda ifade edilen geri gönderme yasağı geçici koruma kapsamındaki kişiler bakımından da geçerlidir (md. 6/1). Yönetmeliğin 18. maddesinde ülke sınırlarına gelen veya sınırları topluca geçen mülteci ve sığınmacıların ülkeye kabul edilirken silahlarından arındırılmaları, bunun ardından kendileriyle ilgili kimlik tespiti ve diğer işlemlerin yapılması öngörülmüştür.

Geçici koruma kararı alınırken; bu kapsamda değerlendirilecekler, geçici korumanın başlangıç tarihi ve süresi, uzatılması ve sona erme koşulları, uygulanacağı bölgeler gibi konulara kararda yer verme yetkisi Cumhurbaşkanındadır (md. 10). Geçici koruma Cumhurbaşkanı kararıyla sona erebileceği (md.11) gibi; bireysel olarak da kişinin kendi isteğiyle Türkiye'den ayrılmasıyla, üçüncü bir ülkenin korumasından faydalanmasıyla, üçüncü bir ülkeye çıkış yapması veya yeniden yerleştirilmesiyle veya hayatının son bulmasıyla da sona erebilir veya iptal edilebilir (md. 12). BMMYK, geçici korumanın sona erme koşullarının içinde mülteci statüsüne ya da başka bir uluslararası koruma statüsüne geçiş ile ikamet ya da çalışma gibi bir yabancılık statüsüne geçişi de saymakta; ancak Türkiye'de her iki durum da geçici korumanın sona ermesi için geçerli kabul edilmemektedir (UNHCR, 2014, Guidelines on Temporary Protection parag. 21'den aktaran Çiçekli, 2014, s. 324).

Geçici koruma süresinin belirli olmaması AB Geçici Koruma Yönergesi ile Türkiye'deki düzenleme arasındaki farklardan biridir. AB Yönergesinde süre bir yıl olarak öngörülmekte ve sona erdiğinde bir yıl süreyle uzatılabilmektedir. Türkiye'deki düzenlemede ise herhangi bir süre belirtilmemiştir. Geçici koruma mekanizmasının öngörülebilir olmayışı ve siyasi otoriteler tarafından verilen geçici koruma kararının siyasi nitelikli olması nedeniyle, geçici koruma rejiminin mülteci hukukuna uygun olmadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Kılıç, 2016, s. 92). Bu noktada geçici koruma rejimi kesin ve kalıcı sonuçlar doğurmaktan uzaktır. 2018 yılına dek Bakanlar Kurulunun, Kanunda 2018 yılında yapılan değişiklik sonrasında ise Cumhurbaşkanının değişmesi halinde Türkiye'de yaşayan Suriyeliler bakımından geçici korumanın ortadan

kalkması hukuken mümkündür. Her koşulda, geçici koruma bir ani ve acil durum politikasıdır; ara çözüm niteliğindedir (Fitzpatrick, 2000: 279).

Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamındaki kişiler Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınacak (md. 21); kayıt altına alınanlara valiliklerce geçici koruma kimlik belgesi verilecektir (md. 22). Bu kişiler, sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık gibi hizmetlerden yararlanabilecektir (md. 26). İş piyasasına erişime ilişkin usul ve esaslar, YUKK'un 29. maddesine dayanarak hazırlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik çerçevesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Geçici Koruma Yönetmeliğine tabi olanların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurarak çalışma izni almaları gerekmektedir (md. 4). Mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izninden muaftır. Ayrıca, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısı, sektör ve illere göre açık iş ve işe yerleştirmeler dikkate alınarak Bakanlık, farklı kota uygulamaları yapabilecektir (md. 8).

Nisan 2011'den sonra Suriye'den Türkiye'ye gelen Suriye vatandaşları ve Suriye'den gelen vatansız Filistinliler geçici korumanın Türkiye'deki güncel örneğini oluşturmaktadır (ECRE, 2017, s. 112). İlk yıllarda "misafir" (TBMM İHİK, 2012) olarak adlandırılan bu kişiler önce yukarıda bahsedilen Yönerge, ardından Kanun ve Yönetmelik ile geçici koruma kapsamında kabul edilmektedirler.

3.2.2. Türkiye'de Mülteci Hukukunun Uluslararası ve Ulusal Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 90. maddesinde usulüne uygun olarak yürürlüğe konan uluslararası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu ifade edilerek, kanunlarla bu antlaşmaların aynı konuya ilişkin farklı hükümler getirmesi nedeniyle yaşanabilecek uyumsuzluklarda uluslararası antlaşmaların geçerli olacağı ifade edilmiştir. Yine Anayasanın 16. maddesinde "Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir." denilerek bu konuda getirilecek sınırlamaların uluslararası hukuka uygun olmaması halinde Anayasaya da uygun olamayacağı belirtilmiştir. Çiçekli (2014, s. 275), bu hükümle ilişkili olarak yalnızca Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşma hükümlerinin anlaşılması gerektiğini, bunlara ek olarak uluslararası hukukun örf ve adet hukuku, hukukun genel

ilkeleri, mahkeme kararları ve doktrin gibi kaynaklardan doğan normlarına da öncelik verilmesi gerektiği sonucu çıkardığını ifade etmektedir. Aynı zamanda sınırlamanın kanun ile yapılması, Anayasaya uygunluğu bakımından bir koşuldur. Bu nedenle herhangi bir idari makamın kararı yabancıların temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılması için yeterli olmayacaktır (Ekşi, 2004, s. 71).

Anayasanın ilgili hükümlerinden hareketle, Türkiye’de uygulanan mülteci hukukunu ele alırken öncelikle bu konudaki uluslararası sözleşmelere yer verilecektir. Ardından anlaşmalar; kanunlar, yönetmelikler ve politika önermeleri çalışmanın bu kısmında ele alınacak temel metinler olacaktır.

3.2.2.1. Türkiye’de Mülteci Hukukunun Uluslararası Kaynakları

1948’de BM Genel Kurulunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), 6 Nisan 1949 tarihinde Türkiye tarafından da kabul edilmesi nedeniyle bu başlık altında ele alınacak ilk metindir. Beyannamenin 14. maddesinde “Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.” ifadesine yer verilerek iltica hakkı tanımlanmıştır.

Önceki bölümlerde detaylı olarak açıklandığı üzere mülteci hukukunun temel metinleri olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Ek Protokol de, Türkiye’de uygulanan mülteci hukuku bakımından temel niteliktedir.

Bu konudaki bir diğer sözleşme, doğrudan iltica hakkını düzenlememekle birlikte, Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan 1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, bir diğer adıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir (AİHS). Sözleşme 1953’te yürürlüğe girmiştir. AİHS ile birlikte bir yaptırım mekanizması öngörülmüş, bu doğrultuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kurulmuştur. Sözleşmenin mülteci hukukunda en çok atıf yapılan maddesi, “işkence yasağı” olarak adlandırılan 3. maddedir. “Hiç kimse, işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabii tutulamaz” ifadeleriyle işkencenin kesin biçimde yasaklandığı 3. madde 1951 Sözleşmesinde kişilerin zulüm göreceği yerlere geri gönderilmemesini ifade eden geri göndermeme ilkesi ile beraber yorumlanmaktadır. Bu bakımdan kişilerin işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı

muameleye veya cezaya tabii tutulabileceği ülkelere geri gönderilmemeleri gerekmektedir.

Mahkemenin yetkisini kabul etmesi nedeniyle Türkiye’de mülteci hukukunun kaynaklarından biri de AİHM kararlarıdır. AİHM kararlarında atıf yapılan AİHS kapsamında tanınan diğer haklar yaşam hakkı (md. 2), özgürlük ve güvenlik hakkı (md. 5), adil yargılanma hakkı (md. 6), aileye ve özel yaşama saygı hakkı (md. 8), güvenli üçüncü ülke kavramından yararlanma hakkı (md. 3), etkin bir hukuki çözümden yararlanma hakkıdır (md. 13). Diğer ülkelere ilişkin verilen kararlarda olduğu gibi doğrudan Türkiye aleyhine açılmış ve karara bağlanmış davalar (Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye, 2009; Ranjbar vd./Türkiye, 2010 vb.) da Türkiye’de mülteci hukukuna kaynaklık etmektedir. Örneğin, Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye davasında AİHM, yabancıların alıkonulması konusunda aynı dönemde Türkiye’deki mevzuatın AİHS 5. maddede yer alan güvencelere uyumlu olmadığı gerekçesiyle Türkiye aleyhine karar vermiştir (Eşsiz, 2016, s. 73). AİHM’in göç ve iltica alanındaki hak ihlalleri nedeniyle Türkiye aleyhine verdiği kararlar Türkiye’nin göç yönetimi bakımından birtakım önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu olumsuz kararların ve insan hakları örgütlerinin Türkiye’nin iltica politikalarına yönelik eleştirilerinin önüne geçme isteği, Türkiye’nin AB üyeliği hedefi ile birleşerek 2008 yılından itibaren göç ve iltica yönetişiminin kurumsallaşması yolunda temel motivasyonları oluşturmuştur (Kirişçi, 2012’den aktaran Üstübici, 2017, s. 113).

Ayrıca geniş kapsamlı insan hakları metinleri dışında Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde olduğu gibi çocuk hakları, kadın hakları, işkenceyi önleme vb. tematik insan hakları hukuku metinleri de mülteci hukukunu tamamlayıcı biçimde kullanılmaktadır.

Türkiye’de uygulanan mülteci hukuku metinlerinin bir başka kısmını anlaşmalar oluşturmakta; bunların başında ise geri kabul anlaşmaları gelmektedir. Türkiye’nin, sınır komşularıyla, AB ülkeleriyle ve yoğun olarak göç aldığı ülkelerle yaptığı geri kabul anlaşmaları bulunmaktadır. Geri kabul anlaşmaları bir ülkede düzensiz biçimde bulunan kişilerin anlaşma yapılan ülkeye geri gönderilmesini içermektedir. Bu anlaşma ülkesi, düzensiz göçmenin geldiği kaynak ülke olabileceği gibi; düzensiz göçmenin en

son transit geçiş yaptığı ülke de olabilmektedir (AB Bakanlığı, 2013). Öte yandan geri kabulün her halkrda geri göndermeme ilkesini ihlal etmeyen koşullarda yapılması gerekmektedir.

Türkiye'nin taraf olduğu geri kabul anlaşmalarının arasında en çok üzerinde tartişılan AB ile yapılan 16 Aralık 2013'te imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşmadır. Anlaşmanın 25/06/2014 tarihli ve 6547 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş, 21 Temmuz 2014 tarihinde de Bakanlar Kurulunca onaylanması kararlaştırılmıştır. Nihai olarak 2/08/2014'te 29076 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

Anlaşma Türkiye veya AB devletlerinden birinin ülkesine girmek, burada bulunmak veya ikamet etmek için gerekli şartları taşımayan kişiler bakımından geçerlidir. Anlaşmada Türkiye'nin kendi vatandaşları, üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişilerin geri kabulüne ilişkin yükümlülükleri ile; AB vatandaşlarının ve üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansız kişilerin geri kabulüne ilişkin AB'nin yükümlülükleri yer almaktadır (md. 2-6). Geri kabul usulüne ilişkin ilkelerin de aıklanđıėı Anlaşmanın; tarafları olan AB yesi devletlerin ve Türkiye'nin, halihazırda taraf olduğu 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, 1950 tarihli AİHS; 10 Aralık 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Kltc Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme; devletleri kendilerine gelen iltica başvurularını incelemekten sorumlu tutan uluslararası sözleşmeler ve yabancı uyruklu kişilerin geri kabulleriyle ilgili çok taraflı uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalardan doğan hak, yükümlülük ve sorumluluklarına hanel getirmeyeceği (md. 18) de ifade edilmiştir.

3.2.2.2. Türkiye'de Mülteci Hukukuna İlişkin Ulusal Mevzuat

Günümüzde Türkiye'de iltica ve güç alanını doğrudan düzenleyen kanun, 4 Nisan 2013 tarihli ve 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'dur. YUKK'a istinaden tanımlanan statüler mülteci, şartlı mülteci, geçici korunan ve ikincil koruma sahibi statüleridir. Statüler kendilerine verildikleri kişilere tanımlanan hakların ve hizmetlerin genişliğini belirlemeleri bakımından iltica ve g çalışmalarında önem kazanmaktadır. Örneğin alışma hakkının her statü için farklı bir

düzenlemeye tabi olması, bazı statülere sahip kişiler bakımından çalışma hakkına erişimi mücadele edilmesi gereken ek bir alan olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Türkiye’de 2013 yılına dek doğrudan iltica alanını düzenleyen bir kanun bulunmamaktadır. Alana ilişkin ilk düzenlemeler 1934 tarihli ve 2510 Sayılı İskân Kanunu çerçevesinde yapılmıştır. Buna göre Türkiye’ye yerleşmek amacıyla gelen kişilerin kabulü ve yerleşmelerine ilişkin usul ve işlemlere yer verilen Kanunda “muhacir” ve “mülteci” ayırımı yapılmıştır. Buna göre “Türk soyundan” ve “Türk kültürüne bağlı” kişiler “muhacir” olarak adlandırılmıştır. “Mülteci” ise, Türkiye’ye yerleşme amacıyla gelmeyen, zorunlu olarak gelen kişilerdir. Mülteciler, Türkiye’ye yerleşme amaçlarını bildirdikleri takdirde Kanuna göre “muhacir muamelesi” görecektir (md. 3). 2510 sayılı İskân Kanunu, 2006 tarihli ve 5543 Sayılı İskân Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Kanunda “muhacir” ve “mülteci” yerine, “göçmen” kelimesi kullanılmıştır. Öte yandan, kullanılan kelimeler değişmekle birlikte, göçmen olmak için aranan “Türk soyundan” olmak ve “Türk kültürüne bağlılık” şartları geçerliliğini korumuştur.

Bir başka düzenleme, 5 Temmuz 1950 tarihli ve 5682 sayılı Pasaport Kanununda yer almaktadır. Kanunda mültecilerin ülkeye girişi ve yabancıların sınırdışı edilmesine ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Buna göre, mültecilerin Türkiye’ye girişleri İçişleri Bakanlığının kararına bağlıdır; ancak 1951 Sözleşmesinin 1961 yılında onaylanması ile Pasaport Kanununda yer alan bu ifade geçerliliğini yitirmiştir. Zira daha önce ifade edildiği üzere, 1951 Sözleşmesinin 31. maddesi iltica ülkesine izinsiz girişten ötürü mültecilerin cezalandırılmayacağını öngörülmektedir.

15 Temmuz 1950 tarihli ve 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun da mültecilere ilişkin hükümler barındırmaktadır. Kanunun güvenlik ve sınırdışıya ilişkin maddeleri mültecileri de kapsayacak biçimde yorumlanmıştır (HYD, 2007, s. 12).

1980’lerde ve 1990’ların başlarında Türkiye’ye Balkan ülkelerinden; İran ve Irak’tan gerçekleşen kitlesel göç (Odman, 1995, ss. 196-197) sırasında, alanda herhangi bir düzenlemenin bulunmaması nedeniyle ortaya çıkan karışıklıklar, bir düzenleme yapılması ihtiyacını öne çıkarmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda, YUKK’a dek alandaki en geniş kapsamlı düzenleme olan 30 Kasım 1994 tarihli “Türkiye’ye İltica Eden veya

Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, kısa adıyla 1994 Yönetmeliği hazırlanmıştır. 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne istinaden hazırlanan 1994 Yönetmeliği, iltica konusunda Türkiye’deki ilk genel düzenleyici belge olması bakımından önemlidir. Yönetmelikte “mülteci” tanımı için 1951 Sözleşmesindeki tanım benimsenmiş; Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle iltica talebinde bulunan kişilere ise iltica başvurularının kabul edilmesi halinde “sığınmacı” statüsü verileceği ifade edilmiştir (md. 3). Yönetmelik bireysel ve toplu iltica halleriyle ilgili alınacak tutumu; mülteci ve sığınmacılara sağlanacak hakları düzenlemektedir. Yönetmeliğe göre, ülke sınırlarını geçme eğilimi gösteren toplu nüfus hareketleri için esas, hareketlerin “aksine siyasi bir karar alınmadıkça sınırda durdurulması ve sığınmacıların sınırı geçmesinin önlenmesidir”; ancak Türkiye’nin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri saklı kalacaktır (md. 8).

İltica alanının bir kanunla düzenlenmesi gerektiği, bu noktada 1994 Yönetmeliğinin hükümlerinin yeterli olmadığı ve kendi içinde de tutarsızlıklar barındırdığı yönünde eleştiriler bulunsada (Odman, 1995, s. 219), doğrudan iltica alanına ilişkin bir kanunun hazırlanması için 2013 yılının beklenmesi gerekmiştir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)

6458 sayılı ve 4 Nisan 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 11 Nisan 2013 tarihinde 28615 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Kanunun, kurulması öngörülen Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün yapısı ve personeline ilişkin hükümlerinin hemen, diğer hükümlerinin ise 2014’te yürürlüğe girmesi öngörülmüştür (md. 125/1).

YUKK büyük ölçüde Ortak Avrupa Sığınma Sistemi’ni oluşturmayı amaçlayan ve “sığınma müktesebatı” olarak da bilinen AB mevzuatına dayanmaktadır, zira AB üyeliğinin önemli koşullarından biri üyeliğe aday ülkelerin mevzuatlarını AB ile uyumlu hale getirmeleridir. Diğer birtakım hukuki düzenlemelerde olduğu gibi göç konusundaki düzenlemelerde de Türkiye’nin AB’ye üyelik hedefi doğrultusunda AB mevzuatının etkisi bulunmaktadır (MHM, 2015, s. 18)

YUKK, Türkiye’de mülteci hukukuna ilişkin kanun düzeyinde ilk düzenleme olması bakımından önem taşımaktadır. Kanunu genel hatlarıyla ele almak, Türkiye’de mevcut göç ve uluslararası koruma yaklaşımını görmek bakımından yararlı olacaktır. YUKK’ta Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1967 Protokolüyle değişikliğe uğrayan 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesine atıf yapılarak, Kanunun uygulanmasına ilişkin “Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmalar ile özel kanunlardaki hükümler[in] saklı” kalacağı belirtilmiştir (md. 2/2).

Uluslararası hukukta ifade edilen geri gönderme yasağına da Kanunda yer verilmiştir. Yasak, Kanun “kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez” şeklinde ifade edilmiştir (md. 4/1).

“Göç”, Kanunda düzenli göçü, düzensiz göçü ve uluslararası korumayı; bu hareketlere dahil olan yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışlarını kapsayacak biçimde tanımlanmıştır (md. 3/1(1)). Uluslararası koruma, “sınırlarda, sınır kapılarında ya da Türkiye içinde yabancıların münferit koruma talepleri üzerine sağlanacak” koruma türü; geçici koruma, “ayrılmaya zorlandıkları ülkeye geri dönemeyen ve kitlesel olarak Türkiye’ye gelen yabancılara acil olarak sağlanacak” koruma türü olarak açıklanmıştır (md. 2/1). “Uluslararası koruma talebinde bulunan ve henüz başvurusu hakkında son karar verilmemiş olan kişi”, Kanunda başvuru sahibi olarak adlandırılmaktadır (md. 3/1(d)). Bu kişiler uluslararası koruma başvurularını valiliklerde yapacaklardır. Başvuru süreci, başvuruyu takip eden altı ay içinde GİGM tarafından sonuçlandırılacak ve GİGM tarafından verilen karar bireysel veya tüm aileyi kapsayacak şekilde olabilecektir (md. 78).

Kanunda vatansız kişilere ilişkin hükümler de yer almaktadır. Vatansız kişi, “Hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmayan ve yabancı sayılan kişi” olarak ifade edilmiştir (md. 3/1(r)). Bu kişilere ilişkin tespitin yapılması ve ilgili kimlik belgesinin verilmesi GİGM’nin sorumluluğudur (md. 50/1).

Kanunda sınırdışı konusu da düzenlenmiştir. Buna göre uluslararası koruma başvurusu reddedilen, uluslararası korumanın dışında tutulan, başvurusu kabul edilemez

olarak değerlendirilen, başvurusunu geri çeken veya geri çekmiş sayılan, uluslararası koruma statüleri sona eren veya iptal edilenlere ilişkin verilen nihai karardan sonra, YUKK'un diğer hükümlerine göre Türkiye'de kalma hakkı bulunmayanlar sınırdışı edilebilecektir (md. 54/1). Kanunda kişilerin sınırdışı edilmesini gerektiren birtakım koşullar sayılmıştır. Bu koşullar kişilerin terör örgütü bağlantısının olduğu, kamu düzeni veya güvenliği veya sağlığı bakımından tehdit oluşturduğu ve “uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğunun değerlendirildiği” koşullardır.

Öte yandan hakkında sınırdışı edilme kararı alınmayacaklar da Kanunda ifade edilmiştir. Buna göre; “Sınırdışı edileceği ülkede ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacağı konusunda ciddi emare bulunanlar; ciddi sağlık sorunları, yaş ve hamilelik durumu nedeniyle seyahat etmesi riskli görülenler, hayati tehlike arz eden hastalıkları için tedavisi devam etmekte iken sınırdışı edileceği ülkede tedavi imkânı bulunmayanlar, mağdur destek sürecinden yararlanmakta olan insan ticareti mağdurları, tedavileri tamamlanıncaya kadar, psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet mağdurları” hakkında sınırdışı kararı alınmayacaktır (md. 55/1).

Mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma YUKK'ta sayılan uluslararası koruma biçimleridir. Bu koruma biçimleri Türkiye'nin 1951 Sözleşmesine taraf olurken saklı tuttuğu, yukarıda detaylı olarak ifade edilen, coğrafi sınırlamadan hareketle tanımlanmaktadır.

Mülteci ve şartlı mültecinin dışında YUKK kapsamında öngörülen bir diğer koruma biçimi de ikincil korumadır. İkincil koruma, kişilere mülteci veya şartlı mülteci statüsünün verilmesi için gereken koşulların oluşmadığı; ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderilmesi halinde “ölüm cezasına mahkum olacak veya ölüm cezası infaz edilecek; işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye” verilen statüdür (md. 63). İkincil koruma uluslararası hukukta “tamamlayıcı koruma”

olarak ifade edilen koruma biçimine karşılık gelmektedir (Çiçekli, 2014, ss. 308-310). Kısaca tamamlayıcı koruma, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü tamamlayıcı niteliktedir ve burada belirtilen mültecilik nedenleri dışında kalan kişilerin korumadan mahrum kalmaması amacını taşımaktadır (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007, s. 285; Mandal, 2005, s. 1). Kadın sünneti nedeniyle ülkesinden ayrılarak Türkiye'ye gelen kadınlara uygulanacak koruma biçimi, ikincil korumaya örnek oluşturabilir (Ekşi, 2014, s. 163).

Kanuna göre, valiliklere kendiliklerinden makul süre içinde uluslararası koruma başvurusunda bulunanlar, düzensiz giriş ve Türkiye'de kalış nedenlerini açıkladıkları takdirde, bu düzensizlik hali nedeniyle cezai işleme maruz kalmayacaklardır (md. 65/4). Kanunda (md. 75) uluslararası koruma başvurusu bulunan kişilerin bu konudaki görüşmelerinin mülakat tarihi, mahremiyeti, şekli, kayıt altına alınması; özel ihtiyaç sahiplerinin mülakatıyla ilgili dikkat edilmesi gerekenler gibi usul ve esaslar da düzenlenmiştir.

Uluslararası koruma statüsünün kaybı YUKK'ta düzenlenen bir diğer konudur. Uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin kendi isteğiyle vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanması; kaybettiği vatandaşlığını kendi isteğiyle yeniden kazanması; yeni bir vatandaşlık kazanması ve yeni vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanması; ayrıldığı ve zulüm korkusuyla dışında bulunduğu ülkeye kendi isteğiyle dönmesi; kendisine statü verilmesine neden olan vatandaşı olduğu ülkedeki koşulların ortadan kalkmasıyla o ülkenin korumasından yararlanabilir hale gelmesi; vatansız olup kendisine statü verilmesine yol açan koşulların ortadan kalkmasıyla daha önceden yaşadığı ikamet ülkesine dönebilmesi halinde uluslararası koruma statüsü sona erecektir. Keza ikincil koruma statüsü verilmesine neden olan şartlar ortadan kalktığında veya korumaya gerek bırakmayacak kadar değiştiğinde de statü sona erecektir (md. 85). Aynı maddeye göre, bu olumlu değişikliklerin kalıcılığı ve önemi de değerlendirmede dikkate alınacaktır.

Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin yardım ve hizmetlere erişimi de Kanunda düzenlenmiş ve bu kişilerin çalışmasına ilişkin usul ve esasların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından belirlenmesi öngörülmüştür (md. 89). Kanunun aynı maddesinde iş piyasasına erişim başvuru sahipleri veya şartlı

mülteciler ile, mülteci veya ikincil koruma statüsü sahipleri bakımından ayrı ayrı düzenlenmiştir. Başvuru sahipleri veya şartlı mülteciler, uluslararası koruma başvurusu tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için başvurabilmektedir. Mülteciler veya ikincil koruma statüsü sahipleri ise, mevzuatta yabancıların çalışamayacağı iş ve meslekler dışındaki işlerde, statü almalarından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilir. Bunun için ayrıca çalışma iznine başvurmaları gerekmemektedir. Mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahiplerinin iş piyasasına erişiminin belli koşullarda sınırlandırılabilceğı belirtilerek, sınırlandırma koşulları da aynı maddede açıklanmıştır. Buna göre “iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler ile istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik şartların gerekli kıldığı hâllerde” belirli bir süre için; tarım, sanayi veya hizmet sektörleri, belirli bir meslek, iş kolu veya mülki ve coğrafi alanlar itibarıyla iş piyasasına erişim sınırlandırılabilir (YUKK, md. 89).

Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin çalışma durumuna, gelirlerine, malvarlığına; adres, kimlik ve medeni hal değişikliklerine ilişkin bildirim yükümlülüğü ve kendisine sağlanan hizmet, yardım ve diğer olanaklardan haksız biçimde yararlanması halinde bunların maliyetini tamamen veya kısmen karşılama yükümlülüğü bulunmaktadır. Yükümlülüklerini yerine getirmeyenler bakımından bazı sınırlamalar öngörölmele birlikte, bu sınırlamalar eğitim ve sağlık hakkını içermemektedir (md. 90). Öte yandan, uluslararası koruma statü başvurusu bulunanlara, kabul edilenlere veya reddedilenlere sağlanan haklar ve olanakların Türk vatandaşlarına sağlanan hak ve olanaklardan fazla olacak şekilde yorumlanamayacağı öngörülmüştür (md. 88/2).

Yalnızca hak ve yükümlülükler değil, başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin uyumu konusuna da YUKK'ta (md. 96) yer verilmiştir. Buna göre uyumun, ülkenin sahip olduğı ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu kişilerin toplumla “karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla” GİGM uyum faaliyetleri planlayabilecektir.

28/07/2016 tarihli ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu bu çalışma kapsamında yer verilmesi gereken bir başka düzenlemedir. Kanununun amacı, “uluslararası işgücüne ilişkin politikaların belirlenmesi, uygulanması, izlenmesi ile yabancılara verilecek çalışma izni ve çalışma izni muafiyetlerine dair iş ve işlemlerde izlenecek usul ve esasları, yetki ve sorumlulukları ve uluslararası işgücü alanındaki hak ve yükümlülükleri düzenlemek” olarak ifade edilmiştir (md. 1). Kanunda, çalışma izni düzenlenmiş, ayrıca bu kanuna göre verilen çalışma izninin ikamet izni yerine geçtiği; YUKK’ta mülteci ya da ikincil koruma statüsünde tanımlanan yabancılar dışındaki kişilerin ikamet izninin olmasının ise, yabancıya çalışma hakkı vermeyeceği belirtilmiştir (md. 12/1). Ayrıca, çalışma izninin istisnai olarak verilebileceği yabancılar da tüketici biçimde sayılmıştır. Bu gruptakilerden bazıları, Bakanlıkça belirlenen uluslararası işgücü politikası doğrultusunda eğitim düzeyi, ücreti, mesleki deneyimi, bilim ve teknolojiye katkısı ve benzeri özellikleri itibarıyla nitelikli işgücü olarak değerlendirilen; bilim ve teknolojiye katkısı, yatırım veya ihracat düzeyi, sağlayacağı istihdamın büyüklüğü gibi özellikleriyle nitelikli yatırımcı olarak değerlendirilen; İçişleri Bakanlığı veya Dışişleri Bakanlığı tarafından Türk soylu olduğu bildirilen; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşı; AB üyesi ülke vatandaşı; 6458 sayılı Kanun uyarınca uluslararası koruma başvurusu sahibi, şartlı mülteci, geçici koruma sağlanan veya vatansız ya da mağdur destek sürecinden yararlanan insan ticareti mağduru kişilerdir.

Kanunun 17. maddesi uluslararası koruma kapsamında olan yabancılara ilişkin çalışma konularına ayrılmış; bu kişilerin çalışma iznine ilişkin düzenlemeler 6458 sayılı YUKK’a uygun olarak yapılmıştır. Mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma sahiplerinin çalışma izinleri konusunda 26/04/2016 tarihli ve 29695 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik’te de yukarıda açıklanan kanunlara uygun biçimde çalışma izni konusu düzenlenerek başvuru ve çalışma izinlerine ilişkin diğer şartlar ve usuller açıklanmıştır. 11/01/2016 tarihli Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik bu başlıkta yer verilmesi gereken son belgedir. Yönetmelikte geçici koruma sağlanan yabancıların çalışmalarına ilişkin usul ve esaslara yer verilmiş; bu kişiler bakımından çalışma izni alınmasının bir zorunluluk

olduğu belirtilmiştir (md. 4). Ayrıca geçici koruma sağlananlar bakımından bir istihdam kotası öngörülmüştür.

3.2.2.3. Türkiye – AB İlişkileri Çerçevesinde Mülteci Hukukuna Kaynaklık Eden Diğer Belgeler

Tüm alanlarda olduğu gibi göç ve iltica alanlarında da politikalar belirlenirken ve düzenlemeler yapılırken mevcut ve gelecekteki insani koşullar, devletin farklı konulardaki kapasitesi ve diğer devletlerle ilişkileri politika yapıcılar tarafından göz önünde bulundurmaktadır. Türkiye'nin AB'ye üye olmak konusundaki istek ve çabası da Türkiye'deki göç ve iltica politikalarının belirlenmesinde doğrudan etkilidir. Bunun bir sonucu olarak Türkiye'de bu alandaki düzenlemelerde AB ile ilişkiler önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır (İçduygu ve Aksel, 2012, s. 48). Zira AB kendisine yönelen düzensiz göçü durdurmak amacıyla, sınırlarına komşu ülkelerden sınır kontrol altyapılarını ve yasal altyapılarını geliştirilmesini talep etmekte ve bu konuda mali destekler sağlamak yönünde bir politika izlemektedir. Türkiye'nin göç yönetimi ve Türkiye'de geçerli yasal statüleri kimlerin alabileceğinin belirlenmesinde de bu politika doğrudan etkilidir (Üstübcü, 2017, s. 119). AB'ye üye olabilmek için gerekli koşullardan biri, en genel ifadesiyle, devletlerin kendi yasal düzenlemelerini AB müktesebatıyla uyumlaştırmalarıdır.

Türkiye ve AB ilişkileri çerçevesinde Katılım Ortaklığı Belgeleri, Kalkınma Planları, Orta Vadeli Programlar, İlerleme Raporları, İçişleri Bakanlığı Stratejik Planı, Göç Strateji Belgesi, İltica Strateji Belgesi gibi metinlerde iltica alanına yer verilmiştir. Belgelerin içerikleri değişmekle birlikte, Türkiye – AB ilişkileri bağlamında devamlı olarak gündemde olan en önemli noktalar Türkiye'nin 1951 Sözleşmesinde saklı tuttuğu coğrafi sınırlamanın kaldırılması, düzensiz göçmenlerle ilgili “köllet paylaşımı” olarak ifade edilen sorumluluk paylaşımı ve düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesi/ geri kabulüdür.

İlk olarak kısaca “Ulusal Program” olarak ifade edilen AB Topluluk Müktesebatının Benimsenmesine İlişkin 2003 Yılı Türkiye Ulusal Programı 24 Temmuz 2003 tarihinde ve 25178 sayılı Resmî Gazete’de ilan edilmiştir. Programda Türkiye, 2005 yılında bir iltica yasası çıkaracağı taahhüdünde bulunmuştur ve bu

Programda coğrafi sınırlama konusu Türkiye'nin konumuna dikkat çekilerek; üyelikle bağlantılı olarak ve AB ülkelerinin bu alanda külfet paylaşımı yapması gerektiği işaret edilerek ele alınmıştır (HYD, 2007, s. 17). Bu noktada coğrafi sınırlamanın kaldırılmasının bir “mülteci akını” teşvik edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle sonraki yıllarda yapılan düzenlemelerde de iltica konusunun AB üyelik müzakereleri ile doğrudan ilişkilendirilerek, Türkiye'nin coğrafi sınırlamayı kaldırmasının AB üyeliği ile bağlantılı olarak değerlendirildiği görülmektedir (UN CERD, 2014, ss. 19-20). Bu dönemde, Türkiye’de özel olarak bir iltica yasasının çıkarılması konusu Aralık 2004’te, İltica ve Göç Twinning Projesinin sonuç ve tavsiyelerinin uygulanması amacıyla hazırlanan İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı kapsamında yeniden vurgulanmıştır.

İltica konusunda 2000’lerin başında AB ile ilişkileri çerçevesinde yaşanan bu gelişmelerden sonra konu en yoğun biçimde, Suriye’den diğer ülkelere gerçekleşen zorunlu göç ile birlikte gündeme gelmiştir. 2011’in ilk aylarından itibaren gerçekleşen bu zorunlu göç, başlarda AB’yi önemli düzeyde etkilemezken, 2015’e gelindiğinde “Avrupa’nın mülteci krizi” olarak adlandırılan bir boyuta ulaşmıştır. AB ülkeleri, büyük ölçüde düzensiz şekilde gerçekleşen bu göçün durdurulması için çalışmalara başlamışlardır. Türkiye’nin, Suriye’den ayrılarak AB ülkelerine gitmeye çalışan bu kişiler bakımından bir geçiş ülkesi niteliğinde olması, Türkiye’yi AB için daha önemli hale getirmiştir.

Türkiye’nin AB bakımından bu dönemde artan öneminin sonucu olarak 29 Kasım 2015’te bir Ortak Eylem Planı kabul edilmiştir. Bu Plan bazı düzenlemelerin acilen yürürlüğe girmesini öngörürken, Türkiye’nin katılım sürecinin yeniden canlandırılmasını da içermektedir. Türk vatandaşlarının AB seyahatlerinde almak zorunda oldukları Schengen vizesinin kaldırılması konusu bu konuyla bağlantılı olarak gündeme gelirken; aynı tarihli Ortak Sonuç Bildirisinde vizenin kaldırılması, Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması’nın 2016 Haziran ayından itibaren tam olarak uygulamaya konmasına bağlanmıştır. Söz konusu 16 Aralık 2013’te imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, AB’ye düzensiz göçün önlenmesinde Türkiye’ye kilit bir rol atfetmektedir (Üstübcü, 2017, s. 107)

Ayrıca Bildiriye göre AB, Türkiye’de acil ve sürekli insani yardım sağlayarak, mali desteğini önemli ölçüde artıracaktır. Bu doğrultuda “Sığınmacı Mali İmkânı” adı altında 3 milyar Euro’yu Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerle ilgili faaliyetleri bulunan topluluk ve bu yöndeki faaliyetlere aktaracaktır. Aynı zamanda taraflar geçici koruma kapsamındakilere destek ve göç yönetiminde mevcut işbirliğini ilerletmek amacıyla, göçmen akınlarını düzenleyecek ve düzensiz göçün engellenmesine katkıda bulunacak 15 Ekim 2015 tarihli Ortak Eylem Planının da hayata geçirilmesine karar vermiştir. Bu işbirliği, uluslararası korumaya ihtiyacı bulunmayan göçmenlerin Türkiye’ye ve AB’ye seyahatlerini engellemek, mevcut ikili geri kabul yükümlülüklerini yerine getirmek ve göçmenlerin hızlı bir şekilde kaynak ülkelerine geri gönderilmesi amacını taşımaktadır. Ekonomik ilişkiler, enerji, Gümrük Birliğinin güncellenmesi gibi konulardaki ilerlemeler de Bildiride göç konusundaki işbirliğine bağlanmıştır. Türkiye ve AB arasında bu ortaklaşma, daha önce hukuken yapılmış; ancak uygulanmayan veya eksik uygulanan bazı konularda ortaya konacak siyasi iradeye ilişkin bir “mutabakat” olarak da ifade edilmektedir (Kılıç, 2016, s. 83).

2015 tarihli Ortak Sonuç Bildirisini 18 Mart 2016 tarihli Türkiye – AB Zirvesi sonrasında açıklanan aynı tarihli Bildiri izlemektedir. Mart 2016 Bildirisinde düzensiz göçmenlerin geri kabulü konusu detaylı biçimde yer almaktadır. Türkiye’nin AB’ye düzensiz göçü önlemek için her türlü tedbiri alacağı ifadesinin yer aldığı Bildiriye göre, 20 Mart 2016 tarihinden itibaren Türkiye’den Yunan adalarına geçen tüm yeni düzensiz göçmenler Türkiye’ye iade edilecek; iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye’den başka bir Suriyeli AB’ye yerleştirilecektir. Bildiride “tüm beklentilerin karşılanması” halinde, Türk vatandaşlarına yönelik vize serbestisinin düzenlenmesi çalışmalarına hız verileceği ifade edilmektedir. Daha önceki Bildirilerde yer alan Sığınmacı Mali İmkânı doğrultusunda verilecek desteğin projeler ile aktarılmasının hızlandırılması ve diğer şartlar yerine geldiğinde 3 milyar Euroluk bir ek fonun da sağlanacağı yine Bildiride yer almaktadır.

Söz konusu Sığınmacı Mali İmkânının projeler ile sivil toplum üzerinden iltica alanına aktarılması, Türkiye’de yakın dönemde sivil toplum ve devlet arasındaki önemli gerilim hatlarından birini oluşturmaktadır. İktidarın özellikle Olağanüstü Hal döneminde artan ulusal güvenlik kaygıları ile beslenen, devlet ve sivil toplum

arasındaki bu gerilim, sivil toplum örgütlerinin kapatılmasının daha kolay hale gelmesi ve alanda çalışan uluslararası örgütlerin Türkiye’de çalışma izinlerinin kolaylıkla yenilenmemesinde kendini göstermektedir. Görüşme yapılan sivil toplum çalışanları bu durumun önemine dikkat çekerek, mevcut fonların kendileri üzerinden alana aktarılmasından kaynaklanan gerilim ve baskıyı devlet kurumları ve yetkilileri ile karşılaşmalarında ciddi biçimde hissettiklerini belirtmiştir.

Nihai olarak politik koşullar ağların oluştuğu ve varlık gösterdiği ortamın niteliğini belirlemekte, yapısal kısıtlar ağların etkinlik ve kapasiteleri üzerinde belirleyici olmaktadır (Collyer, 2005). Alanda çalışan sivil toplumun tüm faaliyetleri, birbirleriyle kurdukları bağlar, ilişkiler ve işbirlikleri hukuki çerçeve açıklanırken yer verilen tüm hukuki düzenleme ve sınırlamalardan etkilenmektedir. Bu nedenle Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil topluma ilişkin tabloyu ortaya koymadan önce hukuki çerçevenin, belirleyicisi olan politik koşullarla birlikte, detaylı olarak açıklanması elzem görülmüştür. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise mevcut politik koşulların, hukuki koşulların belirleyiciliği ve ağ yaklaşımının sunduğu imkânlar ölçüsünde, saha bulgularından hareketle Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil toplum ağ(lar)ı çizilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET VE SİVİL TOPLUM KESİŞİMİNDE TÜRKİYE’DE GÖÇ AĞLARI

Göç nedenleri ve yönü bakımından farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. Nedenleri bakımından zorunlu veya gönüllü olması, hareket yönü bakımından uluslararası veya iç göç niteliği taşıması bu sınıflandırmalar için belirleyicidir. Bu çalışmada iltica nedeniyle yapılan veya Suriye’den göç gibi doğrudan iltica amacıyla yapılmasa da bu kapsamda değerlendirilen göç hareketlerine yer verilmiştir. Bunun dışında kalan işçi göçleri, turizm amaçlı göçler, eğitim amacıyla kişilerin bir ülkeden başka bir ülkeye gitmesi gibi literatürde gönüllü göçler olarak adlandırılan göçler çalışma sınırlarının dışında bırakılmıştır. Ülke içinde yerinden edilmeler gibi zorunlu olarak gerçekleşen göçler de çalışma sınırlarının dışında tutulmuştur. Bunun sebebi her iki şekilde de kişilerin zorunlu olarak göç etmelerine rağmen, göç sonrası deneyimlerinin farklılaşmasıdır. Ülke içinde yerinden edilme örneklerinde göçün başlangıç ve bitiş noktaları aynı ülke sınırları içerisindedir, göçmenler göçe zorlayan devlet topraklarında yaşamaya devam etmektedir. Zorunlu olarak yapılan uluslararası göçlerde ise göçün başladığı ve devam ettiği ülkeler farklıdır. Bu nedenle her iki göç tipinde göçmenlerin devletle ilişkileri de farklılaşmaktadır. Bu farklılık nedeniyle her iki göç tipi farklı hukuki çerçevelere tabidir. Aynı nedenle sivil toplumun uygulamalarında da –istisnalar dışında- bu iki grup farklı şekillerde çalışmalara konu edilmektedir.

İltica alanı politik ve ekonomik kaygılar doğrultusunda hukuk tarafından belirlenen, aynı zamanda politika ve ekonomik koşullar tarafından şekillenmeye devam eden dinamik bir alandır. Başta göçmenler, devletler, sivil toplum, insan kaçakçıları, piyasa aktörleri gibi birçok aktör bu alanın bir parçasıdır. Bu çalışmada göç ağları çerçevesinde yer alan sivil topluma odaklanılmaktadır. Türkiye’de bir gündem maddesi olarak göçün öneminin artması, bununla birlikte akademik düzeyde konunun bu yönünün oldukça az çalışılmış ve bu bakımdan araştırmacının kişisel olarak akademik merakını cezbetmesi çalışmanın odağını sivil toplumun oluşturmalarının önemli nedenlerindendir.

Türkiye’de iltica alanı ve mültecilerin hakları önceki bölümlerde açıklanan çeşitli hukuki araçlarla düzenlenmekle birlikte mülteciler ve sığınma arayanlar bu haklara erişim konusunda ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Mültecilerin devlet tarafından sağlanan haklara erişimlerinde sivil toplumun çok önemli bir rol oynadığı görülmektedir (İGAM, 2013). Suriye’den göç öncesi süreçte geçerlilik kazanan bu durum, Suriye’den göçün başlamasıyla birlikte daha geniş bir sivil toplum ve ona oranla çok daha geniş bir mülteci grup için geçerli hale gelmiştir (Mackreath ve Sağnıç, 2017). Sunata ve Tosun (2018, s. 17), 1999 Depremi sonrasında yaşanan benzer biçimde, Suriye’den göçle birlikte ortaya çıkan acil durumda, alandaki resmi durum ve mevcut gerçeklik arasında büyüyen boşluk nedeniyle kolektif eylem ihtiyacının olduğunu ve bu nedenle sivil toplumun “yeniden aktive ol[duğunu]” belirtmektedir³⁹. Bununla birlikte, sivil toplum hukukun öngörülen bu hakların kullanılabilir hale getirilmesini sağlama girişimlerinde kimi zaman devlet otoritesi için bir meydan okuma hali içindeyken, kimi zaman “hak ve hizmetlerin uygulanmasında oluşan boşlukları doldurarak” devlet otoritesini sağlamlaştırmaktadır. Mackreath ve Sağnıç, bu alandaki değişken durumu, “bürokrasiden belediyelere kadar değişen düzeylerdeki yönetim ile sivil toplum aktörleri arasındaki ilişki, genellikle coğrafi bağlamlara, aktörlere, siyasete ve diğer faktörlere bağlı olarak farklı şekillerde mücadele edilen daimî bir müzakere arenasıdır.” biçiminde tarif etmektedir (2017, s. 25).

Çalışmanın ilk bölümünde göç teorilerinin ortaya çıkışı ve gelişimi göç teorileri ve uluslararası hukuk metinleri çerçevesinde açıklanmıştır. İkinci bölümde teorik çerçeveyi oluşturan ağ analizinin temel kavram ve yöntemleri açıklanarak, göç çalışmalarında ağların kullanımı Türkiye’de göç alanında ağ yaklaşımı kapsamında aktarılmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye’de göçe yönelik teorik yaklaşımlar ve hukuki çerçeve uluslararası ve ulusal mevzuattaki benzerlik ve farklılıklarıyla karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Çalışmanın bu son bölümünde İstanbul, Ankara, İzmir, Van ve Hatay’da Eylül 2017- Aralık 2017 arasında yapılan alan çalışmasının tasarımı ve bulgularına yer verilerek, Türkiye’de sivil toplum tarafından oluşturulan göç ağları

³⁹ Sunata ve Tosun (2018) çalışmalarında mültecilerle ilgili bu alandaki söz konusu boşlukla başetmek isteyen kurum ve organizasyonlar için NGO-R (mültecilerle ilgilenen hükümet dışı organizasyonlar) kavramını kullanmaktadır.

tanımlanacak ve bu ağların işlevleri ile göç olgusuna ilişkin değerlendirmelerde araştırmacılara sunması muhtemel olanaklar ortaya konacaktır.

4.1. Araştırma Tasarımı

Türkiye’de iltica alanında yer alan aktörler devletler ve devlet-dışı aktörler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu alandaki devlet-dışı aktörler uluslararası örgütler, yerel sivil toplum örgütleri, kurumsallaşmamış gruplar ve bireylerdir. Aktörler alanda çalışmalarını sürdürebilmek için birbirleriyle çeşitli işbirlikleri yapmakta, bu bağlamda birtakım ağlar oluşturmaktadır. Çalışmanın önceki bölümlerinde Uluslararası İlişkiler disiplini altında yapılan göç çalışmalarının temel analiz birimini devletlerin oluşturduğu ifade edilerek, alanda devlet merkezli olmayan çalışmalar yapılmasının gerekliliğini vurgulayan eleştirilere yer verilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın analiz birimi devlet-dışı aktörlerin oluşturduğu ağlar olarak belirlenmiş ve çalışmada iltica alanında yer alan uluslararası ve yerel sivil toplum örgütleri ve alandaki kurumsallaşmamış grupların çalışılması hedeflenmiştir. Öte yandan alanda uluslararası örgütler ve göçmenlere yönelik çalışmaları bakımından vazgeçilmez rolleri olan hükümetlerarası kuruluşlar da çalışmaya bu işlevleri ölçüsünde dahil edilmiştir. Alanda yer alan kurumsallaşmamış grupların başında ise mültecilerle dayanışma amacıyla oluşturulan gönüllü ağları ve düzensiz göç söz konusu olduğunda göçmen kaçakçıları gelmektedir. Öte yandan uluslararası ve yerel dernekler ve vakıflardan oluşan sivil toplum örgütlerinin yasadışı nitelikteki göçmen kaçakçıları ile bir ağın içinde olamayacağı önkabulüyle göçmen kaçakçıları bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Bir diğer kurumsallaşmamış grup ise mültecilerle dayanışma amacıyla oluşturulan gönüllü ağlarıdır. Aşağıda detaylı olarak açıklanacağı üzere, alan çalışması sırasında bu gönüllü ağlarından bir kısmının birtakım pratik nedenlerle kurumsallaşmayı tercih ettikleri ve dernek statüsü aldıkları görülmüştür. Bununla birlikte bir araya gelme ve iş yapma biçimleri bakımından diğer STK’lardan ayrılmaları nedeniyle çalışmada bu ağlar yine kurumsallaşmamış gönüllü gruplarla birlikte ele alınmaktadır. Nihai olarak çalışmanın analiz birimi hem uluslararası ve hem de yerel düzeydekileri kapsayacak biçimde sivil toplumun oluşturduğu ağlardır ve bu çalışmada “sivil toplum ağları” olarak ifade edilecektir. Göçmenlerin kendi kurdukları ağlar yalnızca kurumsallaşmaları koşuluyla ve diğer

kurumsal yapılarla kurdukları bağ ölçüsünde bu çalışmanın kapsamına alınmıştır; ancak gündelik hayata dair sosyal ilişkiler ve enformel yapılar bu çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesi dışında kalması nedeniyle çalışmaya dahil edilmemiştir.

“Göç ağları” ve “sivil toplum ağları” kavramlarıyla hâkim göç çalışmaları literatüründen farklı olarak göçmenlerin oluşturdukları ağlar değil, iltica alanında çalışmalar yapan kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış grupların oluşturdukları sivil toplum ağı analiz birimi olarak seçilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi göç gönüllü veya zorunlu, iç veya dış gibi farklı boyutlarıyla çalışılmaktadır. Bu çalışma kapsamında göç olgusunun yalnızca iltica boyutuna odaklanılmakta; mekânsal olarak bu ağların seçilen beş şehir ve ülke düzeyindeki işbirlikleri ve konumları ele alınmaktadır. İşbirlikleri yanı sıra kurumlar arası çatışmalar karşıtlıklar ve rekabet de çalışmanın kapsamı dahilindedir. Alan çalışmasının Eylül 2017- Aralık 2017 arasında geçen dört aylık sürede tamamlanmış ve bu dönemde faal olan ağlara odaklanmış olmasına rağmen, görüşmeler sırasında ifade edilen birtakım konu ve bilgiler araştırma süresinin öncesini de içermektedir.

Alan çalışması yapılacak illerin ve görüşme yapılacak ilk halkada yer alan organizasyonların belirlenmesi için alandaki STK’larda çalışanlar ve akademisyenlerle görüşmeler yapılmış; göç ve iltica alanında hazırlanan raporlardan ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Alan çalışmasının yürütülmesi için seçilen şehirler İstanbul, Ankara, İzmir, Van ve Hatay’dır. Türkiye’nin en yüksek nüfuslu şehri olan İstanbul, aynı zamanda Türkiye’de en kalabalık⁴⁰ uluslararası koruma ve geçici koruma sahibi nüfusunu barındıran şehirlerden biridir. Kozmopolit yapısı nedeniyle bu şehirde farklı etnik ve dini kökenlerden göçmenler yaşamaktadır⁴¹. Ayrıca şehir, alanda etkin

⁴⁰ Uluslararası koruma sahibi ve başvuru sahiplerinin şehirlere dağılımına ilişkin sayılar Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından kamusal olarak paylaşılmamakla birlikte geçici koruma sahiplerinin şehirlere dağılımına ilişkin sayılara ulaşılabilir. Bu durum görüşmeler sırasında da “Şehirdeki tahmini sayıları biliyoruz. Göç İdaresi doğrudan sayıları paylaşmıyor.” şeklinde dile getirilmiştir. Öte yandan M. Murat Erdoğan tarafından hazırlanan “Urban Refugees From ‘Detachment’ to ‘Harmonization’” başlıklı raporda İstanbul, “Suriyeli ve Suriyeli olmayan mültecilerin en çok tercih ettiği şehir” (2017, s. 52) olarak ifade edilmiştir.

⁴¹ Köser-Akçapar’ın alan araştırmasından hareketle yayımlanan çalışmada (Köser-Akçapar, 2009, s. 173) bir İranlı mülteci bu durumu şu sözlerle aktarmıştır: “...İstanbul is the best city for a refugee or an illegal migrant. It is a big city and there is every kind of people. It hides you... [...İstanbul bir mülteci veya bir yasadışı göçmen için en iyi şehir. Büyük bir şehir ve her türlü insan var. Sizi saklıyor...].”

ulusal ve uluslararası kuruluşlara da ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle İstanbul alan çalışması için seçilen şehirler arasında yer almıştır.

İzmir ve Hatay güncel mülteci göçü bakımından Türkiye'nin önemli giriş ve çıkış noktalarını oluşturan sınır şehirlerinden olmaları nedeniyle tercih edilmiştir. Türkiye'den Avrupa'ya düzensiz geçişlerdeki önemli çıkış noktalarından bazıları İzmir'de bulunmaktadır. Avrupa'ya geçiş için İzmir'de özellikle Çeşme, Karaburun, Seferihisar sahillerinin kullanıldığı ve Ege Denizi'nden geçmeyi planlayan kişilerin değişen sürelerle şehir merkezinde bekledikleri bilinmektedir. Hatay, Suriye'yle sınır şehri olması nedeniyle özellikle son on yılda Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis'le birlikte Suriye'den en fazla göç alan şehirlerden biridir. Bununla birlikte çeşitli rapor ve akademik çalışmalarda Gaziantep'e ilişkin daha fazla bilgiye yer verilirken Hatay'a ilişkin bilgi paylaşımının daha sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Hatay, yerli nüfusa oranla göçmen nüfus yoğunluğunun Kilis'ten (%74,60) sonra en yüksek olduğu yerleşimdir.⁴² Hatay'da bulunan geçici koruma sahiplerinin şehir nüfusuna oranı %26,44'tür (Tablo 1). Bu nedenle bu tez çalışması kapsamında Hatay alan çalışmasının yapılacağı bir diğer şehir olarak seçilmiştir.

⁴² Hatay'da kayıtlı geçici koruma sahiplerinin sayısının çok olması ve buna bağlı olarak kamu hizmetlerinin sunulması bakımından yaşanan zorluklar nedeniyle Kasım 2017'de bu şehirde geçici koruma başvurularının alımı durdurulmuştur (ECRE, 2017, s. 16).

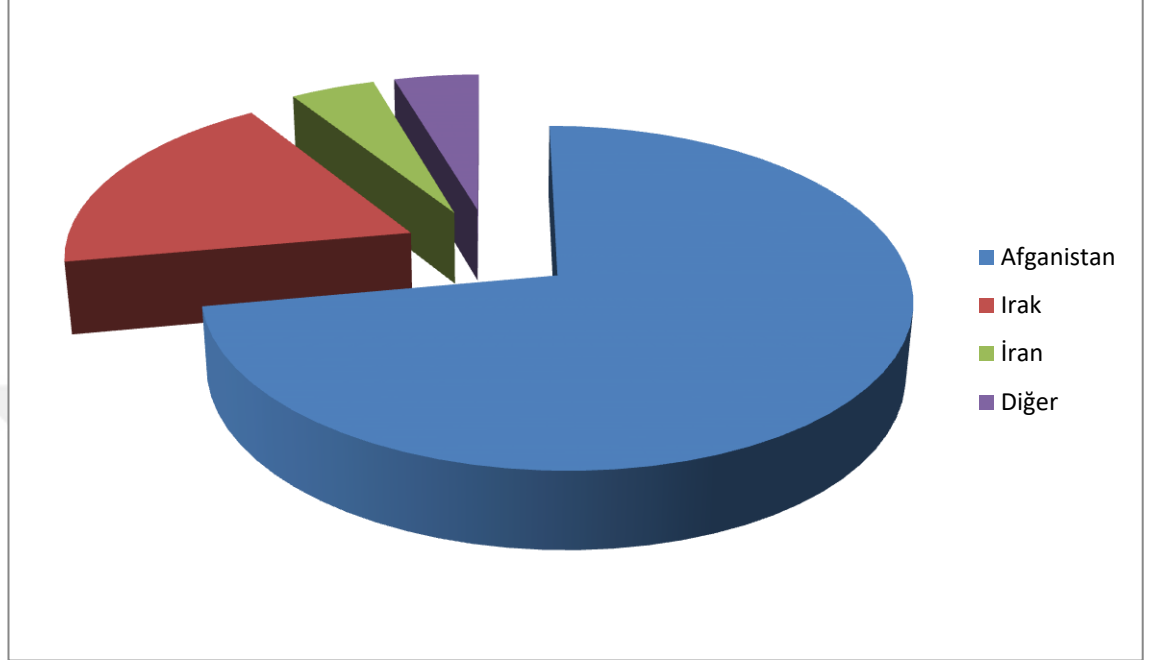
Tablo 1. Alan Çalışması Yapılan Şehirlerdeki Geçici Koruma Sahibi Sayıları (2017, 2021)

	29 Mayıs 2017 itibarıyla	2 Aralık 2021 itibarıyla	
	Geçici Koruma Sahibi Sayısı	Geçici Koruma Sahibi Sayısı	Geçici Koruma Sahiplerinin Şehir Nüfusuna Oranı
İstanbul	483.490	535.238	%3,57
Hatay	388.272	437.563	%26,44
İzmir	110.656	149.881	%3,43
Ankara	76.130	102.151	%1,86
Van	2.211	2.195	%0,19
Türkiye	3.020.654	3.736.760	%4,54

Kaynak: T.C. Başbakanlık AFAD (2017) Ankara. “Türkiye’deki Suriyelilerin Sayıları Hakkında”. Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması Raporundan (s. 19). “Göç İdaresi Genel Müdürlüğünden alınan Suriyeli kayıtları esas alınmıştır.” ve T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü “geçici koruma”.

Türkiye’de göç konusunun özellikle 2010 sonrası Suriye’den yaşanan göçlerle daha fazla gündemde olduğu görülmektedir. Van, Suriye’den göçün başlamasından çok daha önce, 1980’lerden bu yana Türkiye – İran sınır illerinden biri olarak İranlı, Afgan ve Iraklı göçmenler için bir giriş noktasıdır. Türkiye’ye Irak, İran ve Afganistan’dan göçler süreklilik göstermektedir. GİGM tarafından paylaşılan “2020 Yılında Uluslararası Koruma Başvurusu Yapan Yabancıların Uyruklarına Göre Dağılımı” verilerine (Tablo 2) göre de toplam uluslararası koruma başvurularının içinde en büyük bölümü Afganistan’dan gelenlerin (22.606 kişi) oluşturduğu, Afganistan’ı sırasıyla Irak’tan (5.875 kişi) daha sonra da İran’dan gelenlerin (1.425 kişi) takip ettiği görülmektedir. Diğer tüm ülkelerden Türkiye’ye gelerek uluslararası koruma başvurusunda bulunan kişi sayısı ise 1.428’dir.

Tablo 2. 2020 Yılında Uluslararası Koruma Başvurusu Yapan Yabancıların Uyruklarına Göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Alanda görüşme yapılan bir akademisyen bu durumu “Van, sürekli geçiş bölgesi. Bu konjonktürel bir durum değil, burada tarihsel bir mevzu var.” sözleriyle ifade etmiştir. Şehir bu göçmenler bakımından yalnızca bir giriş noktası değil, aynı zamanda bir yaşam alanıdır. Bir uydukent⁴³ olan Van’da zorunlu ikamet uygulaması nedeniyle bulunan uluslararası koruma başvuru sahipleri ve mültecilerin yanı sıra,

⁴³ Türkiye’de iltica başvurusunda bulunan kişilerin BMMYK tarafından (UNHCR, 2018) başvurularının inceleneceği süre boyunca ikamet etmeleri için yönlendirildikleri şehirlere “uydu kent” adı verilmektedir. İltica başvurusu sahibi kişiler bu şehirlerde zorunlu ikamete tabi tutulmaktadır; kendileri için belirlenen sıklıkta şehirde olduklarını gösteren imza yükümlülükleri bulunduğu gibi, bu şehirlerden herhangi bir nedenle ayrılmalari izne tabidir. Öte yandan, bu uygulama yalnızca kişilerin yaşamak zorunda oldukları şehri işaret etmektedir; başvuru sahiplerine yönlendirildikleri şehirlerde bu uygulama kapsamında herhangi bir barınma imkânı sağlanmamaktadır. Uydu kentlerin belirlenmesinde başvuru sahiplerinin akrabalarının bulunması, sağlık gereksinimleri, iltica arayanlara o ilde destek veren STK’ların bulunması, şehrin karşılama kapasitesi ve bireylerin özel koşulları gibi etmenler rol oynayabilmektedir. Uydu kent sayısı 2010 yılında 31’den 51’e yükselirken (UNHCR, The Practice of Satellite Cities in Turkey), 2017 yılında uydu kent sayısı 62’dir. Bu şehirler Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Balıkesir, Batman, Bayburt, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Düzce, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Iğdır, Isparta, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Uşak, Van, Yalova, Yozgat, Zonguldak’tır (ECRE, 2017, s. 66).

serbest ikamete tabi 2011'den itibaren Suriye'den gelen geçici koruma sahipleri de yaşamaktadır. Bir sınır şehri olmasının yanı sıra uzun yıllara dayanan göç deneyimi nedeniyle Van da alan çalışmasının bir ayağı olarak belirlenmiştir.

Ankara'nın alan çalışmasında tercih edilme nedeni diğer dört şehirden farklıdır. Bu dört şehir barındırdıkları geçici koruma sahibi sayıları ve sınır şehirleri olmaları nedeniyle tercih edilirken, Ankara başkent olarak göç konularında politika belirlenmesi ve göçmen statülerinin belirlenmesinde önemli BMMYK, IOM, SGDD gibi çok sayıda kurum, kuruluş ve merkeze ev sahipliği yapması nedeniyle tercih edilmiştir.

Gözlem ve Toplu Veri Kullanımı

Çalışma doğrultusunda alan çalışmasının yapıldığı yerler dışında İzmir'de Çeşme, Basmane ve Torbalı gibi mülteci ve düzensiz göçmenlerin yoğun olarak bulundukları ve ikamet ettikleri bölgelerde düzenli olmayan aralıklarla gözlem yapılmıştır. Araştırmacının aynı zamanda aktivist olarak da alanda yer alması alanın farklı bileşenlerine erişimi konusunda kolaylık sağlamıştır. Ayrıca araştırmacı, mültecilerin ve mültecilerle ilgilenen kurum, kuruluş ve organizasyonların düzenledikleri veya katıldıkları aktivite ve toplantılara katılarak da yakından gözlem yapma imkânı bulmuştur.

Nitel görüşme ve gözlem içeren alan çalışması toplu verilerle de desteklenmiştir. Genel çerçeveyi anlayabilmek bakımından şehirlerde yaşayan mülteci, şartlı mülteci, geçici koruma sahibi gibi farklı göçmen statülerindeki kişiler ile kamplara ilişkin bilgiler ve alınan hizmetlerle ilgili toplu verilerin kullanılması önemlidir. Bu bakımdan BM, BMMYK, GİGM ve AFAD'ın derlediği resmi verilerden yararlanılmıştır. Alan çalışmasının gerçekleştirildiği tarih ile çalışmanın tamamlanması arasında geçen süre göz önünde bulundurularak birtakım hukuki düzenlemeler ve sayılara ilişkin değişiklikler gözden geçirilerek gerekli görüldüğü koşullarda bu değişiklikler açıklanmış ve her iki tarihe ilişkin veriler birlikte sunulmuştur.

Nitel Görüşme

Görüşmeler Eylül 2017 – Aralık 2017 tarihleri arasında sırasıyla İzmir, Van, Hatay, Ankara, İstanbul'da dört ila on gün arasında değişen sürede tamamlanmıştır. Bu

şehirlerde geçirilen sürenin farklılaşması, şehirlerde yer alan ve görüşülmesi planlanan kurum ve kuruluşların sayısının farklılığı ve görüşme yapılacak kişilere erişim konusundaki ulaşım koşullarının farklılığından kaynaklanmaktadır.

Alan çalışması öncesinde görüşmelerde daha detaylı ve sistematik olarak not almayı sağlaması bakımından açık uçlu sorulardan oluşan bir Görüşme Formu (EK A) oluşturulmuştur. Formdaki soruların, kategorilerin ve görüşme tekniğinin test edilmesi amacıyla öncelikle İzmir’de üç ön görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde alınan notlar ve katılımcıların geri bildirimleri doğrultusunda görüşme formu yenilenmiş; görüşme tekniği gözden geçirilmiştir. Öte yandan pek çok görüşmede görüşme formu yalnızca görüşmenin akışını yapılandırmak için kullanılmıştır. Bunun nedeni görüşme formundaki soruların okunması ve formun devamlı olarak göz önünde bulunmasının görüşme yapılan kişilerin dikkatini dağıtarak, görüşmenin doğal akışını bozduğunun tespit edilmesidir. Görüşme formundaki sorular bir izlek olarak kabul edilerek görüşülen kişinin bilgi paylaşmaktaki istekliliği göz önünde bulundurularak sorular daraltılmış veya çeşitlendirilmiştir. Görüşülen kişilerin izni doğrultusunda kimi zaman ses kaydı almak mümkün olurken, kimilerinde kısa notlar tutulmuş ve görüşmelerin ardından detaylı notlar kaleme alınmıştır.

Katılımcılardan yapılan alıntılar katılımcılara numara verilerek belirtilmiştir; ancak belli görüşmelerde kişilerin kurumsal bağlantılarının ve kimliklerinin deşifre olmaması adına katılımcı numaraları belirtilmemiştir. Görüşmeler kişisel verilerden bağımsız, anonim birer veri olarak değerlendirilmektedir.

Alan çalışması öncesinde görüşme formunun hazırlanması ve ön görüşmelere ek olarak, görüşme yapılacak kurum ve kuruluşların listeleri hazırlanmış; buralarda profesyonel ve gönüllü olarak çalışan kişilerle iletişim kurulmuş ve görüşme tarihleri belirlenmiştir. Ön çalışmalar her alan için bir hafta ile on gün öncesinde tamamlanmıştır. Görüşme yapılacak katılımcıların programlarında sıklıkla değişiklikler olması nedeniyle görüşme tarihlerinin belirlenmesine ilişkin taleplerin bazılarında olumsuz yanıt verilmesi, ön çalışma tarihlerinin alan çalışması tarihlerinden kısa bir süre önce yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Görüşme formunun yenilenmesinin ardından alan çalışması İzmir’de başlamıştır. Bu çalışma, İzmir’in araştırmacının ikamet şehri olması nedeniyle tek parçada

tamamlanmamıştır. İlk olarak 21- 28 Eylül 2017 tarihleri arasında dokuz görüşme yapılmış; ikinci olarak 25 Ekim- 2 Kasım tarihleri arasında sekiz görüşme daha gerçekleştirilmiştir. Böylece Birleşmiş Milletlere bağlı kurumlar, uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimlerden temsilcileri de içerecek biçimde İzmir’de toplam on yedi görüşme gerçekleştirilmiştir.

Alan çalışması için seçilen ikinci şehir Van’dır. Van’da alanda çalışan kurum ve kuruluşların sayısı, araştırmanın yürütüldüğü diğer dört şehre oranla oldukça azdır. Bu nedenle şehirdeki çalışma süresinin kısa olmasına rağmen, çeşitlilik ve kapsayıcılık bakımından anlamlı sayıda görüşme yapılabilmektedir. Araştırma için veriyi çeşitlendirebilmek adına şehirde bu alanda çalışan avukat ve akademisyenlerle de görüşmeler yapılmış, çalışmanın araştırma konusu ile bu şehre ilişkin gözlem ve verilere dair görüşleri alınmıştır. Van’da alan çalışması 2-5 Ekim 2017 tarihleri arasında sürdürülmüştür. Bu dört gündeki toplam sekiz görüşmenin dördü STK çalışanları, biri alanda çalışan avukat ve üçü alanda çalışan akademisyenlerle yapılmıştır.

Üçüncü olarak alan çalışması yapılan şehir Hatay’dır. Hatay’daki alan araştırması 16 – 21 Ekim tarihleri arasında altı günde on üç kişiyle yapılan on dört görüşmeyi kapsamaktadır. Görüşmelerin beşi uluslararası STK’larda çalışanlar, dokuzu ise yerel kurum ve STK’ların çalışanları ile gerçekleştirilmiştir. Uluslararası kuruluş çalışanlarından biri ile iki görüşme yapılmış, bu ikinci görüşme ilgili STK çalışanının alanda gözlem yapmak üzere rehberlik etmesi biçiminde gerçekleşmiştir.

Ankara, alan çalışmasının yapıldığı dördüncü şehirdir. 6 – 10 Kasım 2017 tarihlerinde beş gün süreyle gerçekleştirilen alan çalışmasında toplam on altı görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin dokuzu yerel kurum ve STK çalışanlarıyla, altısı uluslararası kuruluşlarla, biri ise yerel yönetime bağlı bir merkezin temsilcisi ile gerçekleştirilmiştir.

İstanbul’da çalışma yapılan gün sayısı diğer şehirlere oranla fazladır; ancak bu durum görüşme sayısında aynı oranda fazlalığı beraberinde getirmemiştir. Diğer şehirlerde kimi koşullarda günde üç veya -çok gerekli olduğu takdirde- dört görüşme yapmak mümkün olurken; İstanbul’da ulaşım zorlukları ve bu şehirde görüşme yapılacak kişilerin programlarında yaşanan son dakika değişiklikleri nedeniyle görüşme sayısı diğer şehirler düzeyinde kalmıştır. İstanbul’daki görüşmeler kurum ve kuruluşların nitelikleri ve içerik bakımından diğer şehirlere oranla daha çeşitlidir. Bu

şehirdeki toplam görüşme sayısı on yedidir. Bunun on altısını yerel ve uluslararası STK çalışanları ile yapılan görüşmeler, birini ise bir yerel yönetim inisiyatifinin ilgili dört çalışanıyla doğrudan bu alan çalışması için yapılan bir toplantı oluşturmaktadır. Bu on altı görüşmeden birinde, katılımcı aktif olarak rol aldığı iki sivil toplum kuruluşu adına da soruları cevaplamıştır; ancak gizlilik koşulları ve bu aktörlerdeki görevlerinin farklılığı nedeniyle Görüşmeler Listesinde (EK B) iki ayrı katılımcı olarak listelenmiştir.

Görüşmeler için ilk olarak, ikincil kaynaklar ve araştırmacının deneyimi doğrultusunda alanda çalışan kilit kişi ve organizasyonlara ulaşılmıştır. Ardından kartopu tekniğiyle bu kişilerden alınan alan bilgileri ve iletişim bilgileriyle diğer görüşmeler yapılmıştır. Düvell (2012, s. 11) daha önce belirtildiği gibi ağa tek bir noktadan giriş yapmanın yeterli çeşitlilikte bilgi sunmayacağı uyarısında bulunmaktadır. Buna uygun biçimde her il için ilk basamakta ağa girişi sağlayacak kilit kişi veya organizasyon olarak birden fazla seçenek belirlenmiştir. İkinci basamakta, bu kişilerin işbirliği yaptıklarını belirttikleri kişi ve organizasyonlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşme yapılan her katılımcıya son olarak “Çalışmalarınızla ilgili olarak kendi biriminiz dışında hangi kurum, kuruluş veya gruplarla görüşülmesinin önemli olduğunu düşünürsünüz?” sorusu yöneltilerek görüşmelerin çeşitlendirilmesi (Laumann, 1973) ve ağın mümkün olan en geniş haline ulaşılması amaçlanmıştır.

Araştırmacının alanda deneyim sahibi olması görüşülecek kişilerin bir kısmı ile önceden tanışıklığının olmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür sonucu olmuştur. Tanışıklığın olumlu sonuçlarından biri görüşme talebinin kabulü aşamasında görüşmecinin ikna kabiliyetini artırmasıdır. İkinci olumlu sonuç ise, görüşme yapılan katılımcıların yeni görüşmelerin yapılabilmesi için görüşmeciye referans olmalarıdır. Araştırmanın yapıldığı dönemde göç alanı akademik araştırmalar ve gazeteciler bakımından artan biçimde ilgi gören bir alandır. Bu durum alanda çalışan ve bu nedenle sıklıkla bilgisine başvurulacak akademisyen, kamu kurumu ve sivil toplum çalışanlarının yorgun (Knoke ve Kuklinski, 1982) ve yeni görüşme yapmak konusunda isteksiz olmaları sonucunu doğurmakta ve veri toplama aşamasında bir güçlük olarak alandaki araştırmacıların karşısına çıkmaktadır. Bu görüşme yorgunluğu nedeniyle, görüşme yapmanın kendisi neredeyse içeriğinden bağımsız

olarak bir müzakere konusu haline gelmiştir. Bu çalışmada katılımcıların görüşmeci için referans olması, özellikle kamu kurumları ile sıkı bağlantıları olan bazı sivil toplum, kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerle görüşmeleri mümkün kılmıştır. Öte yandan bazı sivil toplum örgütlerinde çalışanlarla yapılan görüşmelerde görüşme yapılan kişilerin konuya ilişkin bilgilerinin dışında, kişisel görüşlerini de açık ve şeffaf biçimde paylaşımlarına da imkân vermiştir.

Tanışıklığın bazı olumsuz etkileri de olmuştur. Bunlardan ilki, görüşme zamanının belirlenmesi konusunda yaşanmıştır. Kişisel etmenler görüşmelerin formel ve yapılandırılmış bir biçimde gerçekleştirilmesini zorlaştırmış, örneğin randevu taleplerinin esnek cevaplarla geçiştirilmesi alan çalışmasında beklenmeyen bir zorluk olarak araştırmacının karşısına çıkmıştır. Bu gibi durumlarda görüşmeci kimi zaman tanışıklığa istinaden kesin bir zaman belirlenmesi konusunda ısrarcı olamamış, kimi zamansa ısrarcı tavrına rağmen sonuca ulaşamamıştır. Sonuç olarak, bu durum alan çalışmasının planlanmasını zorlaştırsa da bu görüşmelerin tamamına yakını gerçekleştirilebilmiştir. Tanışıklık bulunmayan kişiler bakımından ise, istisnai haller dışında, benzer bir sorunla karşılaşılmamıştır. Tanışıklığın zorlayıcı olduğu bir diğer nokta ise, görüşmeler sırasında kimi katılımcıların görüşmecinin deneyim ve bilgisini veri kabul ederek detaylı anlatımlardan kaçınmak istemeleridir. Bu gibi durumlarda, alan çalışması için yöneltilen soruların katılımcılardaki karşılıklarının önemli olduğu vurgulanarak sorular katılımcılara farklı biçimlerde yeniden yöneltilmiştir.

Pratik Koşullar ve Zorluklar

Alan çalışmasında nitel görüşmeler esnasında birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Görüşme yapılan kişilerin bilgi paylaşımı konusunda temkinli davranmaları bunlardan biridir. Bu tutumlarını, bağlı oldukları organizasyonların özellikle Olağanüstü Hal sürecinde karşılaştıkları yasal-bürokratik zorluklar ve bunların neden olduğu güvenlik kaygıları ile açıklamak mümkündür. Ayrıca Türkiye dış politikasındaki ve göç politikasındaki konjonktürel dalgalanmaların çalışanların ifadelerine kısıtlayıcı bir biçimde yansıdığı görülmüştür.

15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından 20 Temmuz 2016'da Olağanüstü Hal ilan edilmiş, bu uygulama 18 Temmuz 2018'e dek devam etmiştir. Bu

tarihten sonra çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler ile eğitim, sağlık, medya, hukuk gibi pek çok farklı alanda düzenlemeler yapılmış; bu kapsamda çeşitli gerekçelerle 1500’den fazla dernek ve vakıf kapatılmıştır (İHOP, 2018). Bu organizasyonların “başka hiçbir işleme gerek olmaksızın” hızla kapatılması ve kapatılan dernekler arasında insan hakları örgütlerinin de bulunmasının, insan hakları alanında çalışan diğer organizasyonlarda güvensizlik hissi oluşturduğu, bu durumun göç alanında faaliyet gösteren STK’ları da doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilediği gözlemlenmiştir. Alanda faaliyet gösteren bir STK çalışanı (Katılımcı 3) alanda büyük derneklerin kapatılmasının diğer dernekler için “*gözdağı niteliğinde*” olduğunu ifade ederek bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

“Bizim de manevra kabiliyetimiz Olağanüstü Hal’le çok azaldı. Asılsız haberler, derneklere yönelik baskılar doğrudan hissetmedik belki ama dolaylı olarak bizi de etkiliyor.” (Katılımcı 3)

Sunata ve Tosun bu dönemde çok sayıda STK’nın kapatılması ve baskı görmesinin mültecilerle ilgili çalışmalar yapan STK’ların, Türkiye’de hükümetle ilişkilerinde tedirgin ve hassas olmalarına neden olduğunu ifade etmekte ve yukarıdan aşağıya STK’lara müdahalelerle Suriye’den mülteci akışı birleştiğinde, bu durumun, sivil toplumun hak temelli gelişimini zorlaştırdığını dile getirmektedir (Sunata ve Tosun, 2018, s. 17). Bir STK çalışanı tarafından bu durum, STK’ların çalışmalarında eleştirel bir yaklaşım ortaya koymaktan imtina etmelerine neden olması, sonuç olarak iş yapma biçimlerini etkilemesi üzerinden aktarılmıştır:

“Kapasiteleri daha fazla olan ama rapor yazmaya gelince eleştirel söz söylemekten çekinen kurumlar da var. Bu kurumların korkusu da gerçek oldu işte [...] Olağanüstü Hal döneminde, darbe girişiminden sonra sivil toplum örgütlerine, insan hakları aktivistlerine ciddi bir baskı oluştu [...] Kurumlar dönüp ‘Biz ne demişiz?’ deyip kendi arşivini taramaya başladı. Çekinen kurumlar haklı çıktı [...] Şu an [bu] eskisinden daha haklı bir korku. 2008-2009’da bir rapor yazıldığında karşılaşılabilecek baskıyla bugünkü arasında dağlar kadar fark var: belki kapanacak, belki başkanı,

belki yöneticileri, belki raporları yazarlar çok büyük bir tehlike altına girecek.” (Katılımcı 37)

Aynı dönemde göç konusu, Suriye’den gelenlerin sayısı arttıkça ve bu kişilerin ülkelerine kısa ve orta vadede dönmelerinin mümkün olmayacağı anlaşıldıkça insani bir mesele olmaktan çok bir güvenlik meselesi halinde siyasilerin ve kamuoyunun gündemine gelmiştir. Suriye’den göçün güvenlikleştirilmesi, yardım veya hak temelli olarak göç alanında çalışan ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların kamuoyu nezdinde birer hedef haline gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte özellikle sınır şehirlerinde faaliyet gösteren Danish Refugee Council (DRC), International Refugee Committee (IRC), International Medical Corps (IMC), GOAL gibi bazı uluslararası kuruluşlar Türkiye’de “ajanlık” faaliyeti yürütmekle itham edilmiş⁴⁴ (Amerika’nın Sesi, 26 Mart 2017); Mercy Corps gibi insani yardım kuruluşlarının da olduğu bazı uluslararası kuruluşlar Türkiye’de çalışma izinleri/ lisansların yenilenmemesi, faaliyetlerinin durdurulması (Basın İlan Kurumu, 29 Temmuz 2017)⁴⁵ ve benzeri engellemelerle karşılaşmıştır (Gazete Duvar, 3 Mayıs 2017). Bu durumu destekler şekilde uluslararası bir STK çalışanı (Katılımcı 67) alanda yerel STK’ların uluslararası STK’lara göre çalışmalar yapabilmek için daha kolay izin alabildiğini ifade etmiştir.

Uluslararası kuruluşlara yönelik ajanlık ithamları ve çalışma izni konusundaki sıkıntılar⁴⁶, faaliyetlerini sürdürebilen uluslararası kuruluşlarından bazılarının çalışan

⁴⁴ 26 Mart 2017 tarihli Amerika’nın Sesi haberine göre İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği’nin Trabzon Şubesinde yaptığı konuşmada Türkiye’de bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Onların bir sivil toplum örgütü hüviyetinde bir devlet kuruluşu olduklarını çok net bir şekilde bildiğim için ifade etmek istiyorum. Örneğin Almanya’nın Türkiye’deki sivil toplum örgütleri, Amerika’nın Türkiye’deki birtakım sivil toplum örgütleri, örneğin İngiltere’nin Türkiye’deki birtakım sivil toplum örgütleri, örneğin başka ülkelerin, başka kraliyet ülkelerinin Türkiye’deki birtakım sivil toplum örgütleri... Yaptığımız bütün araştırmalarda bilmenizi isterim ki etrafımızdaki coğrafyada oyun kurmaya çalışan dış dünyanın en önemli aparatları Türkiye’deki onların sözde sivil toplum örgütleridir, bu kadar açık ve nettir.”

⁴⁵ Alan çalışması sırasında görüşme yapılan bir uluslararası STK çalışanı (Katılımcı 67), alandaki uluslararası STK’ların çalışma lisanslarının ikişer, üçer veya altışar aylık periyotlarla yenilendiğini, bu nedenle genellikle uygulamanın mevcut lisansları iptali yerine, lisansların yenilenmemesi şeklinde olduğunu belirtmiştir.

⁴⁶ Alan çalışması sırasında çalışma izni konusundaki sıkıntıların yalnızca Olağanüstü Hal koşullarından kaynaklanmadığı, aynı zamanda daha çok Afrika, Afganistan gibi meşru hükümetlerin bulunmadığı bölgelerde çalışma deneyimine sahip uluslararası kuruluşların çalışma pratiğinden kaynaklanan sorunların bulunduğu da bu kuruluşlar dışındaki iki ayrı STK çalışanı (Katılımcı 3) ve (Katılımcı 26) tarafından dile getirilmiştir. Diğer yandan, bu kuruluşların Türkiye’de hükümetle koordineli çalışmak konusunda

sayılarını azaltmaları, ofislerini kapatmaları ve evden çalışma yöntemini seçmelerine neden olmuştur. Görüşme yapılan bir STK çalışanı (Katılımcı 68), bu duruma ilişkin endişelerini “*Bu konu her an gündemimizde, kapanabiliriz*” sözleriyle ifade etmiştir. Özellikle Hatay’daki görüşmelerin pek çoğunu bu kuruluşların ofislerinde yapmak bu nedenle mümkün olmamıştır. Görüşme yer ve zamanı katılımcıların tercihleri doğrultusunda belirlenmiş ve kimi zaman görüşme yeri olarak kafe ve restoranlar tercih edilebilmiştir. Bu, çalışmadaki mekânsal zorluklardan birini oluşturmaktadır. Katılımcıların veya görüşmecinin dikkatini toplaması, izin verilen görüşmeler bakımından ses kaydını sorunsuz olarak yapabilmek veya sistematik olarak not alabilmek ofis dışında ve görece daha gürültülü ortamlarda karşılaşılan zorluklardandır.

Diğer yandan, ofis dışındaki görüşmelerde katılımcıların görüşlerini daha açık ve şeffaf bir şekilde ifade ettiğini ve bu görüşmelerde alana ve araştırma konusuna ilişkin eleştirel ifadelerin daha fazla kullanıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca katılımcılar çalışma ortamının günlük işleyişinden soyutlanabildiğinden, görüşmenin herhangi bir danışan veya kuruluştaki çalışan başka birinin müdahalesi ile bölünmesi söz konusu olmamıştır. Ofislerde yapılan az sayıda görüşmede ise, katılımcıların söylediklerinin diğer çalışanlar tarafından duyulabileceği düşüncesiyle ifadelerini, tepkilerini bir otosansüre tabi tuttukları gözlemlenmiştir. Ofislerde yapılan görüşmelerde görüşme yapılan kişiler daha temkinli, bu kişilerin verdikleri bilgiler daha az detaylı ve genel niteliklidir.

Her koşulda, alanda çalışanların tamamına yakını, herhangi bir biçimde kendisinin veya bağlı bulunduğu organizasyonun adının çalışmada tanımlayıcı biçimde yer almayacağı güvencesi kendilerine verildikten sonra görüşmeyi kabul etmiştir. Bu nedenle çalışmada verinin ancak anonimleştirilerek kullanılması mümkün olmuştur. Suriye’den göç eden mültecilerle ilgili herhangi bir alan çalışması yapılması için öncelikle ilgili bakanlıklardan izin alınmasını şart koşan 10 Nisan 2015 tarihli Yükseköğretim Kurulu (YÖK) yazısı nedeniyle (Kayaoğlu, 27 Mayıs 2015) katılımcılar yalnızca Suriye’den gelenlerle ilgili değil, aynı zamanda diğer tüm ülke ve kökenlerden göçmenlerle ilgili de bilgi vermeyeceklerini ifade etmişlerdir. Çalışmanın konusu ve

birtakım uygulama sorunları yaşadığını dile getiren her iki kişi de “alandaki çalışan STK’ların ve araştırmacıların ajanlığı konusunun bir paranoya durumuna getiril[diğini]” ifade etmiştir.

alan çalışması belirlenirken bu durum göz önünde bulundurulmuştur ve bu durum görüşme formunun kullanımına da yansımıştır.

4.2. Türkiye’de Göç Ağları

Bu çalışmada göç ağlarına daha geniş bir perspektiften yaklaşılarak göç sürecinin değerlendirilmesine yeni bir aktör olarak sivil toplumun da dahil edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Çalışmada göç ağları kavramı hâkim göç çalışmaları literatüründe göçmenler üzerinden tarif edilenden daha geniş bir kavrayışla ele alınmış ve sivil toplum ağları olarak kullanılmıştır. Göç ağları ilk bölümde açıklandığı üzere göçmenlerin ayrıldıkları ülkelerde ve varış ülkelerinde göçmen olan ve olmayan kişilerle aralarındaki akrabalık, arkadaşlık gibi sosyal, kültürel, etnik ve dinsel bağların tümünün oluşturduğu ağlardır (Massey, 1988; Massey vd., 1993). Göç ağları çeşitlendiği, yeni imkânlarla göç maliyetlerini düşürdüğü ölçüde (Taylor, 1986; Morawska, 2001; de Haas, 2005, 2010) göçü teşvik eden bir rol oynamaktadır. Krissman (2005), emek göçü bağlamında işverenlerin göçmen çalışanlara talebi bakımından uluslararası göç ağlarını ele alarak bu ağların göç sürecinin ve göç ağlarının bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Köser-Akçapar (2009) ise, Türkiye’deki İranlı transit göçmenler üzerine yaptığı çalışmada sosyal ağların İran’dan Türkiye’ye göç etmek için bir katalizör görevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Göç ağları mekânsal olarak öncelikle göçmenlerin kaynak ülkelerini, varış ülkelerini ve bu varış ülkelerine olan yolculukları sırasında geçiş yaptıkları transit ülkeleri içermektedir. Zamansal bakımdan ise, göç ağlarının oluşumu göçmenlerin göç kararı almasında etkisi bulunan etmenlerin devreye girdiği andan başlayarak, bu yeni göçmenlerin başka göçmen adaylarının göç etmesine neden olacak biçimde onları etkilediği süreç boyunca devam etmektedir. Dolayısıyla göç ağları, mekânsal olarak uluslararası göç sistemleri- uluslararası göç yolları haritasıyla paralellik göstererek oldukça geniş bir alana yayıldığı gibi, zamansal bakımdan da süreklilik göstermektedir. Bununla birlikte göç ağları pek çok bileşenden oluşmaktadır ve zamana, mekâna bağlı olarak bileşenlerinden bazıları daha aktif rol oynarken bazıları daha geri planda kalabilmektedir.

Alan çalışmasının imkânları doğrultusunda Türkiye’de sivil toplumun oluşturduğu kısmıyla göç ağlarının ele alınacağı bu bölümde öncelikli olarak Türkiye’de iltica ve sivil toplum ilişkisine dair genel bir çerçeve çizilecektir. Alan çalışması bulguları doğrultusunda, Türkiye’de iltica alanındaki sivil toplum ağı altgruplara ayrılarak değerlendirilecektir. Bu çerçevede belirlenen altgruplar bürokratik altgrup, insani yardım temelli çalışmalar altgrubu, hak temelli çalışmalar altgrubu ve gönüllü ağlarıdır. Gönüllü ağları kurumsallaşmış göçmen ağlarını da kapsayacak biçimde ele alınmıştır. Bunun sebebi ilgili göçmen ağlarının biçimsel olarak kurumsallaşmış olmalarına rağmen çalışma yöntemleri ve nitelikleri bakımından gönüllü ağlarla benzerlik göstermeleridir. Göç ve iltica alanında çalışan sivil toplum ağının altgruplarının belirlenmesinde kurumsallaşma düzeyleri, hedef gruba yönelik çalışmalarındaki öncelikleri, diğer kurum-kuruluşlarla işbirlikleri ve bulundukları alt grubun geçirgenliği göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu altgrupların ne şekilde belirlendiği açıklanacak ve bu altgruplardan hareketle Türkiye’de göç ağlarına ilişkin karşılaştırmalı bir analize yer verilecektir.

Türkiye’de İltica ve Sivil Toplum

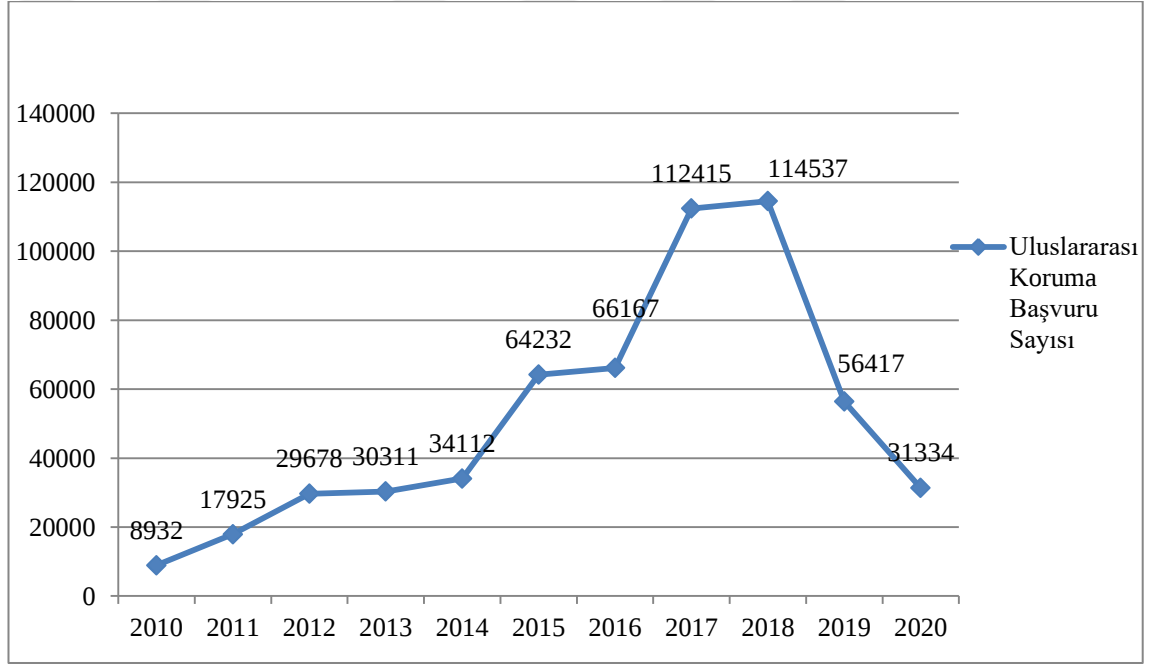
BMMYK verilerine göre 2019 yılında Türkiye’de 328,257 uluslararası koruma başvurusu sahibi ve 3,579,531 mülteci⁴⁷ bulunmaktadır (UNHCR, 2020a). BMMYK, 2020 yılında Türkiye’ye 31,300 yeni uluslararası koruma başvurusu yapıldığını ve Türkiye’nin ülkesinden edilmiş toplam 3,652,000 kişiye ev sahipliği yaptığını açıklamıştır (UNHCR, 2021). Daha önce açıklanan coğrafi sınırlama nedeniyle, Türkiye’ye Avrupa Konseyi sınırları dışından gelen kişilerin 1951 Sözleşmesinde mültecilik statüsü verilmesini mümkün kılan beş koşuldan birini ileri sürerek iltica talebinde bulunmaları halinde bu talepleri uluslararası koruma başvurusu adı altında T.C. İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) tarafından değerlendirilmektedir. Talepleri kabul edilen kişilerin dosyaları yerleştirilmek üzere üçüncü ülkelere sunulmaktadır. Acil ve kitlesel nitelikli göçlerle gelenler GİGM tarafından kitlesel olarak “geçici koruma statüsü” altında değerlendirilmekte ve geçici

⁴⁷ Hukuki çerçeve açıklanırken Türkiye’de uluslararası ve ulusal mevzuat arasındaki terminoloji farklılığının altı çizilmiştir. Benzer şekilde BMMYK tarafından mülteci olarak ifade edilen bu sayı, Suriye’den gelerek Türkiye’de yaşayan geçici koruma sahiplerinin sayısına karşılık gelmektedir.

koruma sahipleri bireysel olarak uluslararası koruma başvurusunda bulunamamakta, bununla birlikte üçüncü ülkelere yerleştirilebilmektedir. 28 Nisan 2011 tarihinden itibaren Türkiye'ye Suriye'den gelen kişiler bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Tablo 3'te 2010-2020 yılları arasında Türkiye'de yapılan uluslararası koruma başvurularının sayıları yer almaktadır. Buna göre 2010-2018 yılları arasında uluslararası koruma başvuru sayıları sürekli olarak yükselirken 2018 yılında bu sayılarda önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün nedeni BMMYK'nın 10 Eylül 2018 tarihi itibarıyla Türkiye'de kayıt alma ve mülteci statüsü belirleme işlemlerini sonlandırmış olmasıdır.

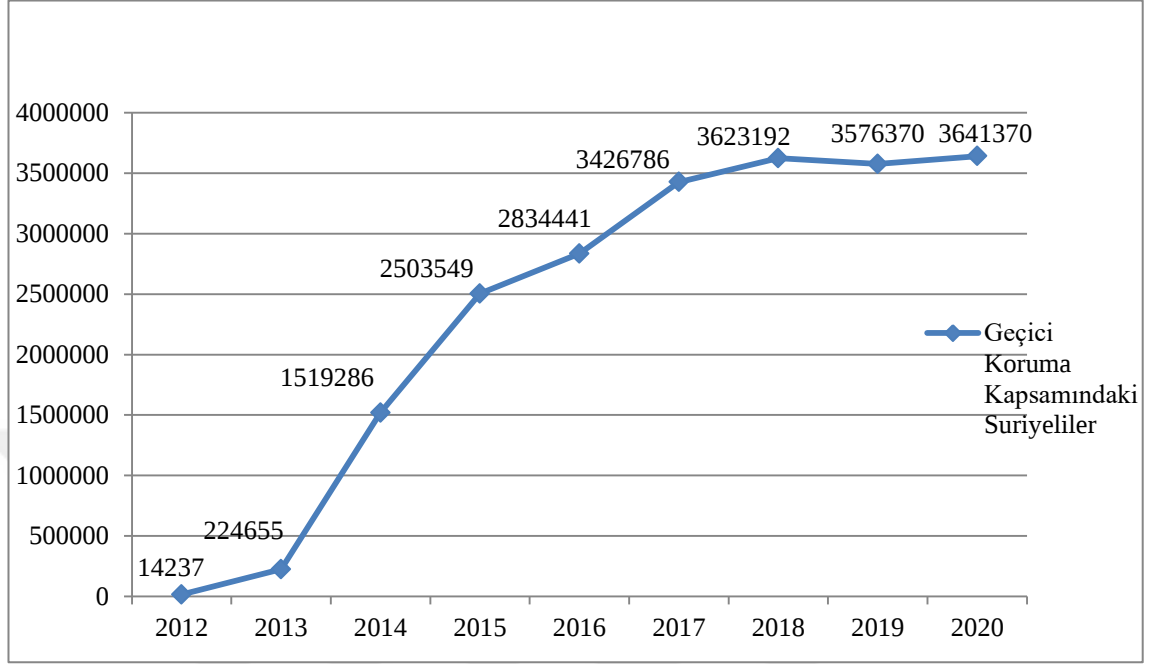
Tablo 3. Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvuru Sayısı (2010- 2020)

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Tezin alan çalışmasının yapıldığı 2017 yılında BMMYK uluslararası koruma başvurularını almakta ve statü belirleme işlemlerini sürdürmektedir. Benzer durum geçici koruma başvuruları için geçerli olmamıştır. “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler” başlıklı Tablo 4’te yer alan verilerden anlaşılabacağı üzere bu dönemde de geçici koruma başvuruları alınmaya devam etmiştir.

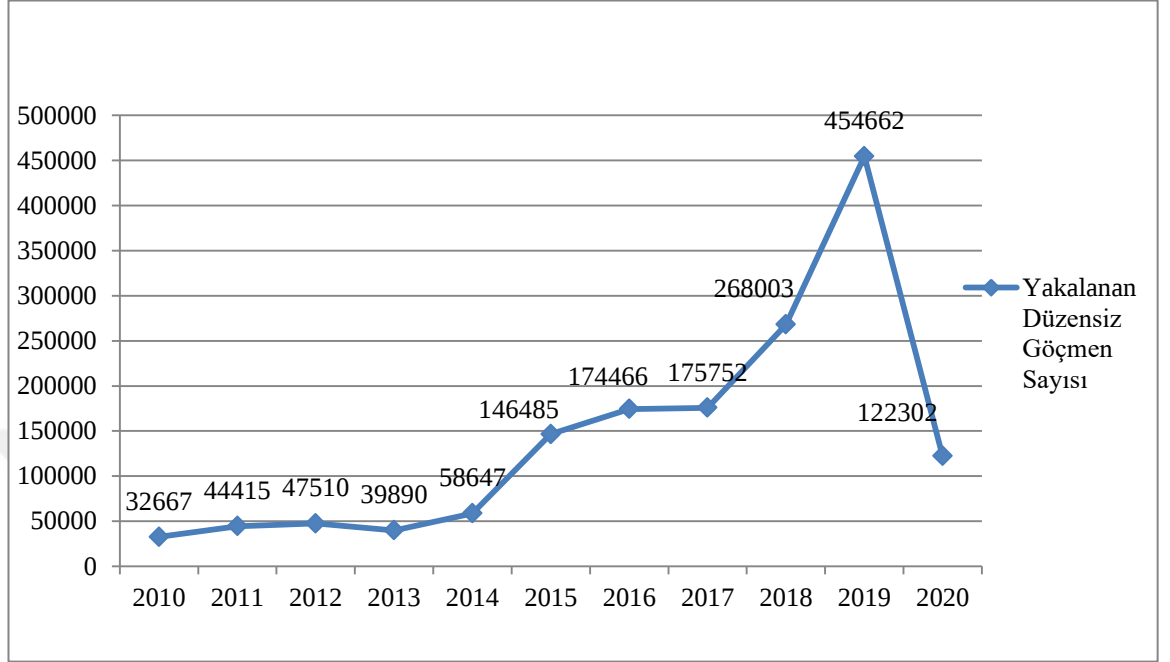
Tablo 4. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (2012- 2020)

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Avrupa Konseyi ülkeleri dışından gelen kişilerin, yaşamlarını sürdürmek üzere başta AB ülkeleri olmak üzere başka ülkelere gitmek amacıyla, kalıcı olarak yerleşme hedefi olmaksızın Türkiye’de bulundukları görülmektedir. Bu noktada Türkiye, hem merkez ülkelerdeki işgücü pazarında yer almak isteyenler bakımından hem de bu ülkelere iltica etmek isteyenler bakımından bir geçiş ülkesi olabilmektedir (İçduygu, 2005; İçduygu ve Yüksekler, 2012). “Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı” başlıklı Tablo 5’te yer alan sayıların yüksekliği Türkiye’nin bir geçiş ülkesi olarak taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. İltica etmek isteyenler bakımından bu durumun en önemli sebeplerinden biri, bu kişilerin iltica talepleri haklı bulunsa dahi nihai olarak Türkiye’ye yerleşememeleri ve üçüncü bir ülkeye gönderilmek durumunda olmalarıdır.

Tablo 5. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı (2010- 2020)

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Gerek uluslararası koruma başvurusunda bulunanlar gerekse geçici koruma sahiplerinin Türkiye’de kalış süreleri on yılı aşabilmektedir. Üçüncü ülkeye yerleştirilmesi kararlaştırılanlar bakımından dahi karar ile yerleştirme arasında geçen süre beş yılı bulabilmektedir. Türkiye’de kaldıkları bu süre boyunca bu kişilerin sağlık, çalışma, eğitim gibi temel hak ve hizmetlere erişimleri gerekmektedir. Haklara erişim ise kişinin hukuki statüsü, yasal düzenlemelerde bu statüye o hak ve hizmetlerin ne ölçüde, hangi biçimde tanındığı ve tanınmış olsa dahi bu hakların hayata geçirilmesinde uygulayıcıların tutumu gibi pek çok değişkene bağlıdır. Bu koşullar altında Türkiye’de bir kalıcı çözüm imkânı olmayışı, bu kişilerin Türkiye’de uzun süre kalmamak yönünde bir tercih yapmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, hak özneleri olan mülteciler iltica alanının ilk aktörü iken kural koyucu devletler alanın ikinci aktörünü oluşturmaktadır.

Türkiye’de uluslararası koruma başvurusunda bulunanların ve geçici koruma sahiplerinin sayısının mevcut kapasiteye oranla çok olması gibi nedenlerle Türkiye’deki mültecilerin barınma, çalışma, eğitim gibi haklara erişimleri hem hukuken hem de uygulamada yeterli düzeyde değildir (UAÖ, 2016). Bu durum kişilerin hayatlarını

idame ettirebilmeleri bakımından elzem imkânlara ulaşamamalarına ve bunlara sınırlı da olsa ulaşabilmek için çeşitli yardım ve destek mekanizmalarına ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Mültecilere yardımın uluslararası toplumun mu, yoksa mültecilere ev sahipliği yapan devletlerin mi sorumluluğu olduğu gündemdeki siyasi tartışmalardan biriyken; devletler tarafından sorumluluğun sivil topluma yüklendiği bu konuda dile getirilen eleştirilerden biridir (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 9).

Sivil toplum tam da bu noktada Türkiye’de iltica alanının üçüncü bir aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Mackreath ve Sağnıç (2017) bir kavram olarak sivil toplumun, iltica alanında devlet kuruluşlarından farklı ideolojik yapılardaki devlet dışı gruplara, insani hizmet sağlayıcılarından hak temelli veya inanç temelli gruplara, Suriyeli girişimlere, yabancı kolektiflere ve kişileri de içeren geniş bir aktörler grubuna dikkat çektiğini belirterek, “Türkiye’de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler” başlıklı çalışmalarında sivil toplumu, “Suriyeli mültecilerle çalışan tüm devlet dışı aktörler” olarak ele almışlardır. Benzer biçimde bu çalışmada da sivil toplum, Türkiye’de iltica ve mültecilik alanında çalışan uluslararası STK’lar ve yerel STK’lar gibi tüm devlet dışı kurumsallaşmış yapıları ve gönüllü toplulukları gibi kurumsallaşmamış grupları ifade edecek biçimde kullanılmaktadır. Bu nedenle bu grupların tamamından söz edildiği yerlerde sivil toplum kuruluşları yerine, “sivil toplum aktörleri” ifadesi tercih edilmiştir.

Tamamen homojen nitelik göstermemekle birlikte uluslararası STK’lar ve bazı devletlere bağlı uluslararası faaliyet gösteren kuruluşlar insani yardım temelli çalışmalar altgrubunun önemli bileşenleridir. Çalışmada devlet-dışı aktörler öncelenmekle birlikte göçmenlere yönelik hizmetler bakımından ağda önemli bir yer teşkil eden, Türkiye’de çalışma prensibi uluslararası STK’larla örtüşen uluslararası faaliyet gösteren kuruluşlara da yer verilmiştir. The Danish Refugee Council (Danimarka Mülteci Konseyi – DRC), The Norwegian Refugee Council (Norveç Mülteci Konseyi- NRC), International Middle East Peace Research Center Humanitarian (IMPR Humanitarian), IMC, Mercy Corps gibi uluslararası STK’lar dünyada Afrika ve Ortadoğu gibi farklı çatışma bölgelerinde insani yardım çalışmaları yürütmektedir. Suriye’de başlayan çatışmaların ardından bu kuruluşlar Türkiye’de faaliyet göstermeye başlamış ve Suriye’ye yönelik

yardım çalışmalarını⁴⁸ Türkiye üzerinden yürütmüşlerdir (BBC Türkçe, 12 Mayıs 2016). İlerleyen zamanlarda Türkiye içinde de insani yardım çalışmaları yapmaya başlayan bu kuruluşlar yeni bir çalışma stratejisi belirleyerek, büyük ölçüde alanda fon sağlayıcılar olarak varlık göstermiştir. Uluslararası STK'lar kimi zaman alanda doğrudan mültecilere yönelik çalışmalar yapmakta kimi zaman mültecilere doğrudan hizmet veren yerel STK'lara, mültecilerin temel ihtiyaçlarına yönelik maddi destek vermekte, yanı sıra hukuki ve sosyal danışmanlık veren derneklere de kaynak sağlamaktadır. İnsani yardımların sürdürülmesi her şeyden önce mali kaynakların devamlılığına dayandığından, bu ilişkinin sürdürülmesi yerel STK'lar bakımından hayati önemdedir.

Uluslararası kuruluşlardan bazıları alanda çalışma izni ile ilgili zorluklar yaşamaktadır. STK'ların geçmişte Türkiye hakkındaki bir beyanları, çalışma izni başvurularının reddedilmesine neden olabilirken (İGAM, 2013, s. 16), göç yönetiminin bürokratik olarak bir geçiş döneminde olması nedeniyle ortaya çıkan yetki mücadelesi ve koordinasyon eksikliği de uluslararası STK'ların çalışma izni almalarında sorun yaşamalarının nedenlerinden biri olarak görüşmeler sırasında ifade edilmiştir:

“Devlet de STK'ları hep şöyle görüyor: Devletin eksik kaldığı yerde, ihtiyaç duyduğu yerde onu tamamlayıcı bir unsur olarak görme eğiliminde olduğu için belki bir dönem bu ilişki iyi yürüdü...şeye göre de Türkiye’de de mülteci diyince eskiden ama başta Emniyet Yabancılar Hudut İltica vardı, sonra Göç İdaresi, AFAD, bir dönem Başbakanlık Başdanışmanlığı derken çok başlı bir yapı vardı... Devlet de hızlı organize olamadı, farklı nedenlerle zor bir dönem geçirdi. Sınır illerinde AFAD’ın ağırlığı daha fazla. Göç İdaresi ile AFAD arasında bir güç mücadelesinden hep söz ediliyor, hala da devam ediyor. Görev tanımları farklı ama öyle olmadı. İlk kayıtları AFAD yapıyordu Suriyelilerde sonra Göç İdaresi aldı. Geçici korumadakiler için ki asıl nüfus orada, orada bir güç mücadelesi oldu. Çok başlılık, devlet kurumları arasındaki

⁴⁸ Uluslararası STK'lar Suriye'ye yönelik sınırötesi çalışmalarında AFAD, GİGM ve diğer otoritelerle işbirlikleri yapmaktadır (ECRE, 2017, s. 122). Bu çalışma kapsamında Türkiye’de yapılan çalışmalar doğrultusunda işbirlikleri ele alındığından bu sınırötesi çalışmalar, araştırmanın dışında bırakılmıştır.

iletişimin, koordinasyonun zayıflığı, Türkiye'nin dış ilişkilerinde gerilen şeyler hep bunlar alana yansdı. En fazla bizim alana yansdı.”
(Katılımcı 3)

Macreath ve Sağnıç (2017, s. 21) 2014 yılına dek süren bu zorlukların 7 Haziran 2015 genel seçim sürecinde azaldığını ve Sınır Tanımayan Doktorlar (MSF), Norveç Mülteci Konseyi (NRC) gibi bazı uluslararası STK'lara bu dönemde çalışma izni verildiğini belirtmektedir. Öte yandan 2015 yılı itibarıyla bu alanda uluslararası STK'lara yönelik daha sert bir tutum alındığı gözlemlenmektedir. Mayıs 2017'de BMMYK'nın uygulama ortaklarından IMPR, Olağanüstü Hal sürecinde kapatılmış; en az yedi uluslararası STK tüzüklerinde sorunlar olduğu gerekçesiyle kapatılmış veya çeşitli nedenlerle aktiviteleri sınırlandırılmıştır (ECRE, 2017, s. 122).

Alanda çalışan sivil toplum aktörlerinin çalışmalarının kapsamını belirleyen üç ana etmen bulunmaktadır: bunlardan ilki mültecilerin hak ve hizmetlere ne ölçüde erişebildiği, ikincisi kendi kurumsal yapı ve öncelikleri doğrultusunda belirlenen amaçları ve bütçeleri, üçüncüsü ise ülkedeki siyasal koşullar, bürokratik koşullar ve siyasi otoritenin/hükümetin tutumudur. UAÖ, Türkiye'de sığınmacı ve mültecilerin yeterli yaşam standartlarına erişebilmeleri için gereken geçim kaynaklarına erişemediklerini ve devlet kurumlarının da kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını belirterek, bu nedenle Türkiye'de sığınmacı ve mültecilerin onurlu bir yaşam sürdürebilecekleri bir ortam olmadığını ifade edilmektedir (UAÖ, 2016). Az sayıda çalışma izni alabilen mültecilerden çok azı güvenceli ve insan onuruna yakışır bir yaşam sürmelerine yetecek kazancı sağlayabilirken, Türkiye'de mültecilerin hak ve hizmetlere erişimi konusunda, mültecilerin Türkiye'de hayatlarını sürdürebilmelerinin büyük ölçüde insani yardımlara bağlı olduğu belirtilmektedir.

Çalışmalar mültecilere çalışma izni verilmesi gibi, doğrudan hakların kendilerinin tanınması için yapılan politika belirleme çalışmaları; sınır kapılarında bekleyen mültecilere yiyecek ve battaniye dağıtılması, yaşam alanlarında sağlık taramaları yapılması veya sınırdışı edilmek üzere idari gözetimde bulunan mülteciler için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) acil başvuru yapılması gibi çok farklı biçimlerde olabilmektedir. Sivil toplum aktörleri bu farklı çalışma alanlarındaki etki

kapasitelerini artırabilmek için birbirleriyle ağırlar oluşturarak işbirlikleri ve ortak çalışmalar yapmaktadır. İdeolojik yakınlıklar, rekabet ve karşılıklı güven gibi değişkenler bu ağların oluşumu ve işbirliklerinin düzeyini belirlemektedir.

Çalışma izni alabilmek konusunda yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle uluslararası STK'lar, çalışmak istedikleri şehirlerde yerel ortaklar seçerek alandaki çalışmalarını bu yerel ortaklar üzerinden sürdürmekte ve karşılıklarına çıkan bürokratik engelleri böyle aşabilmektedir. Örneğin kadınlara yönelik sağlık ve eğitim çalışmaları yapan bir organizasyon Suriyeliler tarafından kurulan bir dernekle ortak çalışmalar yürütmektedir. Bu, mültecilerle güven ilişkisinin kolaylıkla kurulabilmesini de beraberinde getirmektedir. Böylece bir uluslararası STK'nın fon sağladığı başka yerel veya uluslararası STK'larla mültecilere yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu noktada fon alan yerel STK'lar ile uluslararası STK'lar arasında güçlü bir bağ bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Zira uluslararası STK'lar yerel STK'lar aracılığıyla alanda çalışma izni ve benzeri. birtakım uzun bürokratik süreçleri daha kolay biçimde aşarak çalışmalarını sürdürebilmektedir. Öte yandan bu bağ her zaman uzmanlık üzerinden kurulmamaktadır. Yerel bilgi eksikliği nedeniyle, uluslararası STK'lar kimi zaman belli bir konuda çalışmak üzere, alanda daha fazla uzmanlığı bulunan bir yerel STK yerine kendilerine daha yakın olan veya tanıdıkları bir STK ile işbirliğine gidebilmektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 43).

Türkiye genelinde kayıtlı STK sayısı 2011 yılında 88.646 iken, 2016 yılında %19'luk bir artış göstererek 109.482'ye yükselmiştir. Bu oran İstanbul, Ankara ve İzmir için sırasıyla %19, %19,1 ve %22,2'dir. Suriye'den göçü izleyen ilk beş yılda kayıtlı STK'ların sayısı kaydadeğer biçimde artmıştır. Suriye'den Türkiye'ye göçün bu artışta etkili olduğu gözlemlenmektedir; ancak bu STK'lardan kaç tanesinin Suriye'den gelerek Türkiye'de kamplar dışında yaşayan mülteciler ile ilgili çalışmalar yürüttüğü, benzer şekilde bu çalışmaların alan ve içeriklerine ilişkin kesin olarak bilgiler bulunmamaktadır (İGAM, 2013). Birçoğunun herhangi bir resmi kaydı bulunmaması nedeniyle alanda çalışan gönüllü grupların sayısına ilişkin de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yine de mültecilerin ve bu alanda çalışan STK'ların sayısının ani olarak artmasının sürdürülebilir sonuçlar bakımından işbirliğini gerekli kıldığı görülmektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017, ss. 28-33).

Suriye’den göçün gittikçe artarak kitlesel bir nitelik kazanması ile birlikte alana yeni dahil olan kuruluş ve gruplar büyük çoğunlukla çalışmalarını Suriye’den gelenler üzerine inşa etmiştir. Halihazırda iltica alanında faaliyet gösteren sivil toplum aktörleri ise 2010 sonrasında, çalışma alanlarını Suriye’den göç edenleri kapsayacak biçimde genişletmiş ve yeniden şekillendirmiştir:

“Daha önce Suriyeli olmayan grup için daha [belirli bir coğrafi alanda] çalışırken, şimdi Suriyelilerle birlikte daha kapsamlı bir çalışma alanı oldu. Kentlerde yaşayan mülteciler dışında hareket halindeki için de çalışmaya başladık. Sınır geçişlerini de gözlemliyoruz [...] Bu doğrultuda paydaşlarımız da arttı.” (Katılımcı 26)

Suriye’den kitlesel göç, pek çok görüşmede ifade edildiği biçimiyle “Suriye krizi”⁴⁹ sonrasında, alanda çalışan sivil toplum aktörlerinin sayısının arttığı görülmektedir. Bu alandaki sivil toplum aktörlerinin sayısı alan çalışması yapılan şehirlerde farklılık göstermekte, şehirde bulunan mülteci sayısının ve etnik köken bakımından çeşitliliğin arttığı ölçüde o ilde çalışan aktör sayısının da arttığı ve çeşitlendiği görülmektedir. Görüşme yapılan kuruluşlar 2011 sonrası çalışma alanlarının bu meseleyi de kapsayacak şekilde genişlemesini bir zorunluluk olarak tarif etmektedir. Örneğin, daha önce insani yardım çalışmaları yapmayan bir dernek bu dönemde BM kurumlarının insani yardımlarının ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında rol oynayabilmektedir.

Aksine kimi sivil toplum aktörleri ise çalışmalarının kapsamını daraltarak çalışmalarını Suriye’den göç edenler üzerine yoğunlaştırmıştır (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 31). Bir yerel STK üyesi (Katılımcı 2), 2011 öncesinde kendilerine daha geniş bir çalışma alanı tarif etmiş olmakla birlikte bu süreçte çalışmalarını büyük ölçüde mültecilerle sınırlandırdıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

⁴⁹ “Suriye krizi” ifadesi Suriye’den göçün ivme kazandığı 2015 yılından itibaren gerek akademik çalışmalar gerekse siyasilerin söylemlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Öte yandan bu kullanım, kelimenin içinde barındırdığı çözümsüzlük algısı nedeniyle hak temelli çalışmalarda eleştirilmekte ve tercih edilmemektedir. Aynı gerekçe ile bu çalışmada da Suriye krizi ifadesi, görüşmelerden yapılan alıntılar dışında kullanılmamaktadır.

“[Derneğimiz] *asla mültecilerle çalışmak için kurulmuş bir dernek değildi* [...] *Romanlarla, Ermenilerle ilgili yapılan çalışmalar vardı* [...] *Ama sonra mülteci meselesi bizim kucağımıza düştü; mülteci meselesi zaten artık kaçamayacağınız bir mesele.*” (Katılımcı 2)

Türkiye’deki mülteci sayısının daha az olduğu Suriye’den göç öncesi dönemde mültecilerin bütün bir grup olarak değerlendirilmesi eğilimi hakimken, mülteci nüfusunun artmasıyla sivil toplumun faaliyetlerinde belirli özel ihtiyaç sahibi gruplara odaklanan bir uzmanlaşma eğilimi öne çıkmıştır. Bu eğilim mülteci kadınlar, çocuklar, LGBTİ+ bireyler, refakatsiz küçükler gibi özel ihtiyaç sahibi grupların ayrıca ele alınması yönündeki bir uzmanlaşmaya karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda STK’lar da mevcut çalışma birimlerinin altında yeni alt birimler kurma yoluna gitmiştir.

Sivil toplum aktörlerinin çalışmalarının kapsamını belirleyen bir diğer unsur da kendi kurumsal yapı ve öncelikleri doğrultusunda belirlenen amaçları ve bütçeleridir. Kuruluşların bütçeleri alanda yapılacak çalışmaların nitelik ve niceliği üzerinde etkili olmaktadır. Görüşmelerde pek çok katılımcı mali sınırlılıklar nedeniyle çalışmalarının yapmak istediklerinin gerisinde kaldığını belirtmiştir. Alanda verilen hibe ve benzeri mali destekler mali kapasiteyi artırması ve özellikle Suriye’den göç edenlere yönelik çalışmalarda kullanılmak koşuluyla verilmesi nedeniyle çalışmaların kapsamının belirlenmesinde önemli bir etmendir.

STK’lara mali destek sağlayan yapıların öncelikleri iltica alanında yapılan çalışmalar ve yardımlar konusunda önemli ölçüde belirleyicidir. Bunların başında ise AB gelmektedir. AB’ye katılım süreci iltica alanında çalışan sivil toplumun gelişmesi yönünde fonların Türkiye’ye aktarılması konusunda etkili olmuştur. Alanda BMMYK’nın da etkisiyle sığınma başvurusu bulunanlar öncelikli yararlanıcılar haline gelirken; yasal statüsü olmayan düzensiz göçmenlerin ihtiyaçları daha geri planda kalmaktadır (Scheel ve Ratfish, 2014’ten aktaran Üstübcü, 2017, s. 113). Özellikle Suriye’den göçün arttığı bu dönemde AB mültecileri sınırlarının dışında tutmak yönünde politikalar belirlemektedir (UAÖ, 2016). Mültecileri sınırlarının dışında tutmanın en önemli yollarından biri, mültecilerin AB’ye ulaşmadan, komşu ülkelerde kalmalarına yönelik düzenlemeleri teşvik etmek ve bu doğrultuda destekler sağlamaktır.

Bu nedenle önceliklerden biri insani yardım alanında çalışmaların yapılmasıdır. Bu durum hak temelli bir STK çalışanı tarafından şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Hem hizmet verip hem insan hakları savunuculuğunu birlikte yürütmek çok zor, büyük bir kapasite gerektiriyor ve fonlar genelde savunuculuk ve insan hakları çalışmalarından ziyade hizmet temelli veriliyor. Fon kuruluşları rapor yazmanı değil ama yardım, danışmanlık gibi hizmet temelli çalışmanı istiyor.” (Katılımcı 37)

Çalışmaların içeriğini belirleyen bir diğer öncelik ise, çalışmalar için verilecek hibe ve mali desteklerin 2011’den itibaren Suriye’den göç eden Suriyeliler için kullanılmasıdır. STK’larla yapılan görüşmelerde fon kaynaklarının özellikle Suriyeliler için olduğu, bu nedenle de bu kaynaklarla başka gruplara yönelik çalışmalar yapılamadığı ve bu durumun Suriyeliler, Afganlar ve Iraklılar arasında olumsuz duygulara neden olduğu ifade edilmiştir.

“Baştan beri [fon veren kurumlara] söyledik. Ortada bir Suriye krizi var. Hem de İkinci Dünya Savaşı’ndan beri en büyük krizlerden bir tanesi var. Dolayısıyla kaynakların çok büyük kısmının [...] bu gruba aktarılması tabii ki meşrudur, önemlidir, gereklidir; ancak Afganlar ve Iraklılar da çok kötü durumdadır ve bu durum bu gruplar arasında çok ciddi bir resentment’a [dargınlık] neden oluyor.” (Katılımcı 37)

Bununla birlikte çalışmaların Suriyelilere odaklanması tek başına hibe kaynaklarının tercihleri ile de açıklanamaz. Çalışmaları için hedef gruplarını Suriyeliler ile sınırlandırmayan gönüllü gruplar bakımından da Suriyelilerin, çalışmaların öncelikli yararlanıcıları olduğu görülmektedir. Bunun en temel sebebi de mülteci grupların içindeki en büyük grubu Suriyelilerin oluşturmasıdır.

Türkiye-AB Ortak Eylem Planı doğrultusunda AB’ye düzensiz göçün engellenmesi amaçlanırken, AB Türkiye’ye 3 milyar Avro yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir. Bu noktada insani yardım söylemi ile göçün kontrolü söylemi yan yana durmaktadır (Üstübici, 2017, s. 107). 18 Mart 2016 tarihli Türkiye- AB Zirve Bildirisinde bu meblağın ödenmesinin hızlandırılmasının yanı sıra gerekli

yükümlülükler gerçekleştirildiğinde Sığınmacı Mali İmkânı çerçevesinde 2018 yılı sonuna dek 3 milyar Avroluk bir ek fonun devreye sokulması öngörülmüştür:

“[2016] Mart ayı sonundan önce, Türkiye’nin sağlayacağı hızlı bildirimler ile tespit edilecek geçici koruma altındaki kişilere yönelik daha çok sayıda projenin finansmanını sağlayacaktır. Başta sağlık, eğitim, altyapı, gıda ve diğer yaşam giderleri gibi Sığınmacı Mali İmkânından hızlı bir şekilde finanse edilebilecek alanlarda olmak üzere, sığınmacılara yönelik somut projelere ilişkin bir ilk liste müşterek olarak bir hafta içerisinde oluşturulacaktır. Bu kaynaklar tamamıyla kullanılması aşamasına yaklaşıldığında ve yukarıdaki yükümlülükler karşılandığında, AB, Sığınmacı Mali İmkânı çerçevesinde 2018’in sonuna kadar 3 milyar avroluk ilave bir fonu devreye sokacaktır.”

Bildiride bu şekilde ifade edilen 6. maddede açık olarak görüldüğü üzere AB’den Türkiye’ye aktarılan hibelerin doğrudan STK’ların yapacağı projeler doğrultusunda verilecek fonlar aracılığıyla kullanılması öngörülmüştür. Bildiride bu projelerin Türkiye’de yaşayan Suriyeliler üzerine olması öngörülmürken, Suriyeli olmayanlara ilişkin herhangi bir atıf bulunmamaktadır. AB kaynaklı bu fonların, çalışmaların Suriyeliler üzerine yoğunlaşmasında etkisi olduğu görülmektedir. Benzer bir durum BM’den sağlanan fonlar için de geçerlidir.

Görüşmelerde bu fon ve hibelerin bir an önce alınabilmesi kaygısıyla, yeterince etkin olmayan proje ve çalışmalara çok miktarda kaynak aktarıldığı; bu fonların ve mali kaynakların etkin kullanılmadığı yönünde eleştiriler dile getirilmiştir. Fonların hızla alınabilmesi gibi bir diğer kaygı da bu fonlardan aktarılan bütçenin kullanılmayan kısmının iade edilmesi gerekliliğidir. Bir görüşmede, fonların alanda çalışan aktörlerin ve aktörlerin verdiği hizmetlerin çeşitlenmesi amacıyla kullanılması gerekliliğinin altını çizen bir STK çalışanı (Katılımcı 37), “yılsonuna kadar [birkaç ay içinde] kullanılması zorunluluğu” bulunan BM fonlarının yeterince etkin olmayan ve birbirini tekrar eden kimi projeler için kullanıldığını belirtilmektedir:

“Bu yüzden bütün INGO’lar [uluslararası STK’lar] livelihood [geçim yardımı], meslek eğitimleri vb. yapıyorlar. Halbuki bu, inisiyatiflere ayrılabilir, düzgün ama küçük projelere. Meslek eğitimleri tamam ama diğer yan çok yetersiz kalıyor.” (Katılımcı 37)

Fonların çalışmalar üzerindeki etkisine ilişkin bir diğer eleştiri de göç meselesinin öneminin artarak Türkiye’de ve özellikle Avrupa’da öncelikli bir gündem maddesi haline gelmesiyle, faaliyetleri verilen fonlara göre şekillenen birtakım STK’ların ortaya çıktığı ve yapılan çalışmaların biçimsel olarak fon kaynağının koşullarına uygun ancak nitelik bakımından yapılan işin gereklerine uygun olmadığı yönündedir. Bunun en yaygın örneğini bazı STK’ların, hukuki danışmanlık gibi koruma amacına yönelik faaliyetleri desteklemek üzere verilen AB hibelerinden faydalanabilmek için, günlük ihtiyaçları karşılamak üzere verilen insani yardım faaliyetlerini de “koruma faaliyeti” adı altında sunmalarıdır. Kendini hak temelli örgütler olarak ifade eden STK’ların çalışanları ile yapılan görüşmelerde özellikle koruma faaliyetlerinin hak temelli bir yaklaşımla yapılması gerektiği, öte yandan Suriye’den artan göçle birlikte alanda çalışan STK’ların pek çoğunun koruma alanında da faaliyet gösterirken hak temelli bir yaklaşım benimsemedikleri yönünde eleştiriler *“Pek çok dernek protection [koruma] yaptığını söylüyor fonlar oraya kaydığı için, ama aslında hak temelli bir protection yapılmıyor.”* benzeri ifadelerle dile getirilmiştir.

STK’ların alanda yapmak istedikleri faaliyetler için kaynak bulmak konusunda aralarındaki rekabet işbirliği önünde bir engel olabilmektedir. Kaynaklar ulusal ve uluslararası hibelerden sağlanabildiği gibi, uluslararası partnerler aracılığıyla da sağlanabildiğinden, bu uluslararası partnerlerle ilişki kurabilmek; bu noktada alandaki statü, itibar ve bilgiye erişim rekabetin önde gelen alanlarını oluşturmaktadır (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 34-35). İşbirliğinin önündeki bir diğer engel ise güven eksikliğidir. YUKK’un hazırlıkları sırasında devlet ve sivil toplumun işbirliği olarak da adlandırılabilir ve görece daha fazla güven barındıran koşullar (İçduygu ve Aksel, 2012, s. 65) çalışmanın yapıldığı dönemde yerini güvensizliğe bırakmıştır (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 46). Güvensizlik devlet ve sivil toplum arasında veya sivil toplum aktörlerinin kendi aralarındaki ilişkilerde kendini farklı biçimlerde gösterebilmektedir.

Bunun önemli bir örneği, neredeyse hiçbir STK'nın geçici barınma merkezlerine girmelerine izin verilmemesidir. İGAM, Türkiye'de iltica alanının önemli aktörlerinden olan BMMYK'nın dahi 2012 yılına dek kamp adı verilen bu yerlere girmesine izin verilmediğini raporlamıştır (İGAM, 2013, s. 5). Bazı belediyeler uluslararası kuruluşlara şüpheli yaklaşırken (Erdoğan, 2017, s. 89); uluslararası STK'lar, devlet otoritelerince kamusal olarak ajanlıkla suçlanmakta (Sunata ve Tosun, 2018, s. 5), faaliyetleri için gerekli izinleri alamamakta, çok güç almakta veya mevcut izinleri çeşitli sebeplerle iptal edilmektedir. Uluslararası STK'lar ile yerel STK'lar arasında veya ideolojik farklılıkları bulunan STK'ların birbirine karşı duyduğu güvensizlik bu durumun bir diğer ayağıdır. Mackreath ve Sağınç (2017) araştırmaları kapsamında yaptıkları görüşmelerde bazı STK'ların diğerlerini "paravan" kuruluşlar olmakla suçladığından söz etmektedir. Sivil toplum aktörlerinin birbirleriyle ilgili eleştirel, kimi zaman suçlayıcı ifadeleri alan çalışması için yapılan görüşmelerde de dile getirilmiştir.

İşbirliklerini etkileyen bir faktör de kurum ve kuruluşların temsilcileri veya üyeleri arasındaki kişisel ilişkilerdir. Kişisel ilişkiler kurumsal işbirliklerinin kurulmasında ve ortak çalışmaların yapılabilmesinde önemli rol oynamaktadır. Resmi işbirlikleri olmayan koşullarda alanda çalışmalar yürütebilmek birtakım pazarlıklar ve geliştirilen kişisel ilişkiler doğrultusunda mümkün olabilmektedir. Örneğin yerel yönetimde yetkili pozisyonda bir kişinin görev değişikliği bu işbirliğini sona erdirebilmekte ve tüm sürecin yeniden başlatılması ihtiyacını ortaya çıkarabilmektedir. STK'ların girişimi ile Van'da mültecilere sunulan ücretsiz ulaşım hizmetinin Belediye başkanı yerine kayyum atanmasının ardından uygulamadan kaldırılması bunun alanda karşılaşılan örneklerinden biridir. Hatay'da ise yerel otorite baskısı nedeniyle bir STK bazı eğitim ve alan araştırması çalışmalarını iptal etmek durumunda kaldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Olağanüstü Hal ve yerel otoritelerin sert tutumu STK'ların çalışmalarını ve alanda mültecilere sunulan hizmetleri etkileyen etmenlerden biridir.

4.3. Alan Araştırması Bulguları

Alan çalışmasının beş ayrı şehirde farklı örgütsel yapıları kapsayacak biçimde yapıldığı göz önüne alındığında, alan çalışmasındaki bulguları farklı göstergelere göre sınıflandırmak ve kategorik olarak sunmak mümkündür. Örneğin, alan çalışmasının

bulgularını, kapsamındaki şehirlere göre sınıflandırmak en basit mekânsal seçenek olarak öne çıkmaktadır. Ancak mekânsal sınıflandırma, ağın bileşenleri arasında mekân sınırlarını aşan bağların görülmesine engel olma riskini taşımaktadır. Ayrıca mekânsal sınıflandırma ile birbirini tekrar eden örüntülerin anlamlı analizini sunmak mümkün değildir. Özellikle tek bir şehir veya tek bir ilçeyle sınırlandırılarak yapılan çalışmalar, sivil toplumun o mekânda verdiği hizmetler ve o ölçüde birbiri ile ilişkilerini ortaya koymakla birlikte; genel tablonun anlaşılması bakımından önemli sınırlılıklar barındırmaktadır. Örneğin alanda etki alanı geniş ancak az sayıda merkezi bulunan hak savunucusu STK'ların alan çalışması yapılan mekânda şubesinin bulunmaması, alana ilişkin önemli olan bu ayağın görülememesine neden olurken; diğer yandan, çalışmada yer alan STK'ların devlet hizmetlerini tamamlayıcı çalışmalarını daha görünür hale getirmektedir. Bu organizasyonların içinde bulundukları ilişkiler ağı ise yeterince ortaya konamamaktadır.

Örneğin bürokratik ilişkileriyle önemli bir pozisyonu bulunan SGDD'nin bir şubesinin verdiği hizmetler üzerinden bu STK'yı bir sınıflandırmaya dahil etmek, Kuruluşun sistemin geneli içindeki rolünün görülememesine neden olmaktadır. Aynı ilçede bulunan üç STK şubesi yalnızca o ilçedeki faaliyetleri nedeniyle aynı kategoride değerlendirilebilir; oysa SGDD'yi ve İKGV'yi başka herhangi bir STK'dan ayıran bürokratik ağın içindeki vazgeçilmez ve yeri doldurulmaz pozisyonlarıdır. Bu noktada artık yerel- uluslararası ayrımı da yeterli değildir. Örneğin Sunata ve Tosun (2018) alan çalışması yaptıkları ilçede SGDD ve İKGV'yi faaliyetlerine göre değerlendirmekte, bu kuruluşların uluslararası partnerleri ile yerel toplum merkezleri işleterek uluslararası fonları kullanan “Yerel Aktiviteli Profesyonel STK'lar” olduklarını ifade etmektedir. Hak temelli çalışmalar da yürüten Uluslararası Mülteci Hakları Merkezi ise söz konusu çalışmada hak temelli sayılmakla birlikte, yerel aktiviteleri için profesyonel tutumu ile bu gruptaki diğer organizasyonlara benzetilmiştir (Sunata ve Tosun, 2018, s.11). Bu STK'ların sınırötesi faaliyetleri belirli ölçüde konu edilirken, içinde bulundukları ilişkiler ağı ilçe sınırlarını aşan bir biçimde ele alınmamaktadır.

İkinci olarak, örneklemin içinde yer alan örgütsel yapıları ölçeklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Ancak ölçeğe dayalı bir sınıflandırma ağ bileşenlerinin yerel düzeydeki eylem kapasitelerinin gözden kaçırılmasına neden olacaktır. Alanda

politik ve pratik birtakım koşullar nedeniyle böyle bir sınıflandırmada ağır büyük ölçekli olarak sınıflandırılacak uluslararası STK'lar gibi aktörlerinden bazılarının eylem kapasiteleri, küçük ölçekli olarak sınıflandırılacak yerel bazı aktörlerin oldukça altında kalmaktadır. Bununla birlikte küçük ölçekli aktörlerden bazıları içinde bulundukları ilişkiler ve sahip oldukları güçlü ve çeşitli bağlar nedeniyle ölçeklerinin üstünde bir etki alanına sahiptir.

Son olarak, bu alan çalışması notlarını örgütsel yapıların sahada göç meselesine yönelik karşıladıkları işlevler bağlamında da sınıflandırmak mümkündür. Bu tür bir sınıflandırma ise tek başına, işlevsel kesişimleri göz ardı etmemize neden olacaktır. Bu nedenle burada karma bir yöntem izlenerek örneklemini aynı anda hem örgütsel hem de işlevsel bir biçimde analiz etmeye imkân tanıyacak altgruplar inşa edilmiştir.

Tablo 6. Altgrupların belirlenmesinde kullanılan kriterler

	Kurumsallık	Hedef gruba yönelik çalışmalarındaki önceliği				Diğer kurum-kuruluşlarla işbirliğine açıklık /alt grubun geçirgenliği
		Yasal prosedürlerin bir parçası olan işler	Haklara erişim için savunuculuk	İnsani yardım	Hukuki bilgi paylaşımı	
Bürokratik altgrup	+	+	-	+	+	-
İnsani yardım temelli Ç.A.	+	-	-	+	-	+
Hak temelli Ç.A.	+	-	+	-	+	-
Gönüllü gruplar	-	-	+	+	-	+

Tablo 6’da görüldüğü gibi bir bileşenin bürokratik altgrupta konumlandırılması için öncelikle bu çalışmada “yasal prosedürlerin bir parçası olan işler” biçiminde tanımlanan iltica sistemine erişim için kayıt, önkayıt; mülteci statüsü tanınmış kişiler bakımından üçüncü ülkeye yerleşim süreçleri veya ülkesine geri dönecekler için geri

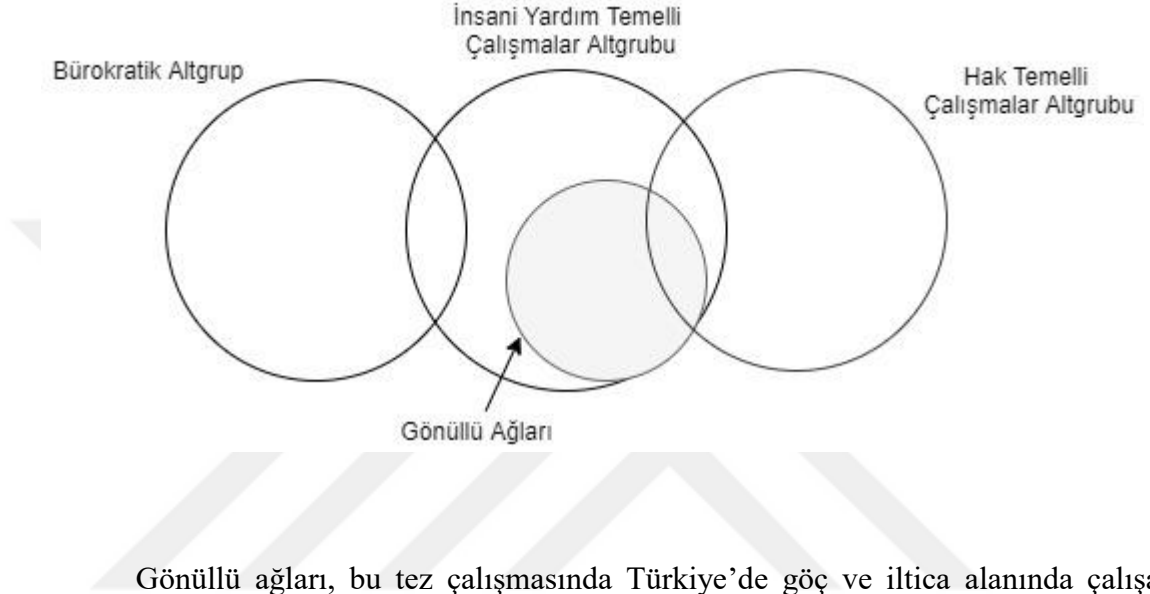
dönüş sürecinin bir parçası olan işlerden en az birini yerine getirmesi şartı aranmıştır. Bürokratik altgrubu diğer altgruplardan ayıran en önemli özellik budur. Bu işler tamamen kurumsal bir yapı gerektirdiğinden bu altgruptaki bileşenlerin tamamı kurumsallaşmış yapılardır. Birbirleri ile sıkı işbirliği içerisinde oldukları ve hedef gruba yönelik insani yardım ve hukuki bilgi paylaşımında da bulunmalarına rağmen bu grup bileşenlerinin rollerinin başka altgruplardan bileşenlerce yerine getirilemez oluşu, onların öncelikle bürokratik altgrupta tanımlanmaları sonucunu doğurmuştur. İşbirlikleri resmi protokoller çerçevesinde gerçekleştiğinden bürokratik alt grubun dışındaki bileşenlerle işbirliği yapmak konusunda istekli değildirler; bu nedenle ağır geçirgenliği de azdır.

İnsani yardım temelli çalışmalar altgrubu, ağır tarif edilmesi için tanımlanan ikinci altgruptur. Kurumsallaşma ve geçirgenlik bakımından diğer altgruplarla birtakım ortak özellikleri olmakla birlikte, bu alt grubun en önemli ayırıcı özelliği hedef gruba yani göçmen ve mültecilere yönelik çalışmalarında en büyük ağırlığın insani yardım vermeleri yönünde olmasıdır. Bütçelerinin en büyük kısmı insani yardıma ayrılmıştır. Bu durumun öncelikli sebebi Türkiye – AB ilişkileri bağlamında AB ülkelerinden Türkiye'ye aktarılan Sığınmacı Mali İmkânının sivil toplum projeleriyle alana aktarılmasıdır. Bu projelerin önemli bölümü fon kaynaklarının talebi doğrultusunda, Türkiye'de yaşayan geçici koruma sahibi Suriyelilerin insani ihtiyaçlarının karşılanmasını hedeflemektedir. Bu nedenle alandaki en büyük bütçeye sahip bileşenleri barındıran alt grubun insani yardım temelli çalışmalar altgrubu olduğu görülmektedir. Bu alt grup alandaki ihtiyacın büyüklüğü ölçüsünde yeni işbirliklerine açıktır. Özellikle göçmen ve mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde daha sıkı bir işbirliği içinde oldukları görülmektedir.

Hak temelli çalışmalar altgrubu, bu tez çalışmasında tanımlanan üçüncü altgruptur. Bu grubun en önemli özelliği mali ve az sayıdaki personel kapasitesini ağırlıklı olarak iltica süreçlerine ilişkin hukuki bilgi paylaşımı ve haklara erişim için savunuculuğa ayırmış olmasıdır. Diğer tüm gruplarda insani yardım da hedef gruba yönelik çalışmaların bir parçası iken hak temelli çalışmalar alt grubunda insani yardım desteği yok denecek kadar az verilmektedir. Kişisel verilerin gizliliği ve ilgilendikleri vakaların hassasiyeti nedeniyle grup bileşenleri dışında işbirliklerine insani yardım

temelli çalışmalar altgrubuna kıyasla daha az açıktırlar ve bu altgrup geçirgen bir yapıya sahip değildir.

Şekil 4. İltica alanında çalışan sivil toplum ağını oluşturan altgruplar

Gönüllü ağları, bu tez çalışmasında Türkiye’de göç ve iltica alanında çalışan sivil toplumu tarif etmek için tanımlanan dördüncü ve son altgrubu oluşturmaktadır. Gönüllü ağları faaliyetleri bakımından insani yardım temelli çalışmalar altgrubu altında değerlendirilmeye uygundur; ancak bu altgruptaki bileşenlerden farklılaşan çok önemli bir özelliği gönüllü ağlarının ayrı bir altgrupta değerlendirilmesini gerekli kılmıştır: kurumsallaşmamış yapıda olmaları ve bünyelerinde ücretli çalışanların olmaması gönüllü ağlarını diğer tüm ağ bileşenlerinden ayırmaktadır. Ayrıca bu ağlarda diğer altgrup bileşenlerinden farklı olarak, çeşitli göçmen statülerindeki kişilerin ve iltica başvurusu sahiplerinin de bu altgruplarda aktif olarak çalıştıkları görülmektedir. Çalışma alanları haklara erişim için savunuculuk ve sistematik olmamakla birlikte insani yardım çalışmaları yapmaktır. Alan çalışması kapsamında gönüllü ağlarından görüşme yapılan kişiler her ne kadar savunuculuk faaliyetlerini önceliklediklerini ifade etseler de görüşmeler, çalışmalarına ayırdıkları emek ve bütçe bakımından insani yardım faaliyetlerinin ağırlık taşıdığını ortaya koymaktadır. Kurumsallaşmamanın istisnasını fonlara başvurmak, resmi kurumlarca muhatap alınabilmek gibi gerekçelerle kurdukları dernekler oluşturmaktadır. Böylece uluslararası sivil toplum ile özellikle

insani yardım çalışmaları için işbirlikleri yapabilmektedirler. Öte yandan bu durum faaliyetlerinin niteliğini büyük ölçüde değiştirmediklerinden ağ bileşenlerinden benzer gerekçelerle dernekleşmiş-kurumsallaşmış olanlar da bu altgruba dahil edilmiştir. Gönüllü ağlarının zayıf kurumsal kapasitesi ve yüksek geçirgenlikte olmaları sürdürülebilirlikleri bakımından önemli bir sorunu da beraberinde getirmektedir.

Altgrupların belirlenmesine ilişkin açıklamalardan sonra saha bulguları doğrultusunda bu altgrupları daha detaylı ele almak mümkün olabilir. İzleyen kısımda saha bulgularına dayanan bir ağ haritasına da yer verilecektir.

4.3.1. Bürokratik Altgrup

Tarihsel olarak Türkiye’deki iltica sisteminde hukuki ve kurumsal düzenlemeler göçleri takiben, özellikle kitlesel göçlerle gündeme gelen ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Alana ilişkin ulusal mevzuatta ilk düzenleme olarak kabul edilebilecek ve 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun (YUKK) yürürlüğe girmesine dek alanı düzenleyen en geniş kapsamlı belge olarak karşımıza, çalışmanın ilk bölümünde yer verilen 1994 Yönetmeliği çıkmaktadır. 1990’ların başında Irak’tan kitlesel Kürt göçleri ile gelenlerin hangi kapsamda ülkeye kabul edileceği, hangi hak ve hizmetlere erişiminin bulunacağına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmayışı alanda hem uygulayıcılar hem de mültecilerin kendileri bakımından kaotik bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçteki hukuki boşluk ancak 1994 yılında bir yönetmelik ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bu tarihten YUKK’un yürürlüğe girdiği yirmi yıllık süreçte alanın bir yönetmelik ile düzenlenmemesi, bu alanı düzenleyecek kanun düzeyinde bir metne olan ihtiyaç, alanda çalışanlar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

Benzer boşluk hali kurumsal yapı için de geçerlidir. Hukuki olarak Yönetmelik ile doldurulan boşluk kurumsal bakımdan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile doldurulmuştur. BMMYK, genel olarak mültecilere üç kalıcı çözüm sunmak üzere çalışmalar yürütmektedir. Bunlar ülkesinden ayrılmak zorunda kalan kişilerin gönüllü geri dönüşü, yerel entegrasyonu veya hayatlarını sürdürebilecekleri güvenli ülkelere yerleştirilmesidir. 1992’den bu yana Türkiye’de faaliyet gösteren BMMYK, Türkiye’nin 1951 Sözleşmesine coğrafi sınırlama ile taraf

olması nedeniyle mülteci statüsü vermesinin mümkün olmadığı mülteci grupların mülteci statüsü belirleme süreçlerini Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) 2018 yılında uluslararası koruma başvurularının yapılması konusunda tüm yetkiyi devralana dek “paralel (ikili) prosedür” adı altında T.C. İçişleri Bakanlığı ile işbirliği halinde üstlenmiştir. Bu, iltica talebi bulunan kişilerin başvurularını hem GİGM’nin hem de BMMYK’nın değerlendirmesine sunmak zorunda oldukları anlamına gelmektedir. 2013 yılından itibaren ise, iltica başvurusunda bulunan Suriyeli olmayan kişilerin kayıt işlemlerini BMMYK adına Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) Ankara’daki Merkez Ofisi’nde Eş-Kayıt adı altında gerçekleştirmektedir (SGDD, 2017). Başvurular BMMYK’ya iletilmekte hem GİGM hem BMMYK tarafından iltica başvurusu kabul edilen kişiler şartlı mülteci statüsüyle üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye dek geçici olarak Türkiye’de beklemektedir. Üçüncü ülkeye yerleşme sürecinde BMMYK, IOM ve ICMC (Uluslararası Katolik Muhacerat Komisyonu) rol oynamaktadır. Öte yandan bu geçicilik hali az sayıda mülteci kabul eden ülkenin kotalarının da az olması gibi nedenlerle uzun yıllar sürebilmektedir.⁵⁰ Düzensiz göçün AB’nin en önemli gündem maddelerinden biri olduğu 2015 yılında dahi, AB üye ülkelerine yeniden yerleştirilen mülteci sayısının 8,155 olması kotaların azlığına ilişkin önemli bir veridir (UAÖ, 2016, s. 4)

Alan araştırmasının yapıldığı 2017 yılında uluslararası koruma başvuruları konusunda tüm yetki halen GİGM’ye geçmemiştir. Bu nedenle BMMYK ve aşağıda yer verilen STK’lar devlet-dışı kurumlar olmalarına rağmen doğrudan devletin bürokratik işleyişi içindeki iltica süreçlerine ilişkin bir işlevi görmeleri, bu anlamda bir devlet kurumunca yerine getirilmesi gereken bir işlevi görmeleri nedeniyle bürokratik altgrup olarak tanımlanmıştır⁵¹. Bu bakımdan bürokratik altgrup iltica başvurusunda bulunmak isteyen göçmenlerin bürokratik sisteme dahil olmaları için bağlantı kurmaları gereken

⁵⁰ Bir BMMYK çalışanıyla ile yapılan görüşme esnasında yıllık yerleştirme kotalarının en fazla 20 bin kişi olduğu, araştırmanın yapıldığı dönemde ABD’de Donald Trump yönetiminin izlediği sıkı mülteci politikasıyla bu sayının daha da düşeceği ifade edilmiştir.

⁵¹ BMMYK Bilgi Notuna (Türkiye Bilgi Notu, Ocak 2017) göre, Türkiye’de BMMYK’nin ilgi alanına giren kişi sayısı 3,1 milyondan fazladır. 31 Ocak 2017 itibarıyla bu kişilerin 131.440’ı Irak, 120.529’u Afganistan, 37.848’i İran, 3.526’sı Somali’denir. 8.058’i diğer ülkelerden gelirken, kalan 2.880.325 kişi Suriye’denir. BMMYK Suriye’den gelenlerin sayısının GİGM 26 Ocak 2017 verileri olduğunu not düşmektedir.

kurumsal yapılara karşılık gelmektedir. İçinde bulunduğumuz bağlamda ise GİGM, Türkiye’de göç ve iltica alanındaki tek yetkili kurumdur.

GİGM, 04/04/2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile kurulmuştur. BMMYK’dan GİGM’ye yetki devri tamamlanıncaya dek Türkiye’de iltica alanındaki en güçlü kurumsal işbirliğinin GİGM, BMMYK ve SGDD arasındaki işbirliği olduğunu ifade etmek mümkündür. Geçiş sürecinde de GİGM ve BMMYK işbirliği deneyim paylaşımı ve kapasite geliştirme eğitimleri üzerinden devam etmiştir. Uluslararası koruma arayanlara ilişkin kayıt ve dökümantasyon ile Suriyeli mültecilerin kayıt ve doğrulama süreçlerine ilişkin de işbirliği yapılmaktadır (UNHCR, 2017; UNHCR, 2018). Bu geçiş sürecinde İl Göç İdaresi, SGDD’nin Ankara Merkez Ofisi’nde uluslararası koruma kayıtlarını almaktadır. Bu dönemde, mültecilere önce SGDD personeli tarafından BMMYK’ya başvuru yapacakları ilk kayıt tarihi verilmektedir. Ardından aynı binada bulunan İl Göç İdaresi personeli tarafından uluslararası koruma kayıtları alınmaktadır. Deneyim paylaşımını da mümkün kılan bu ortak kayıtlardan sonra GİGM süreci devralmıştır. İkili prosedürün sona ermesi ve GİGM’nin tek yetkili kurum olmasıyla birlikte ise bu işbirliğinin eskisi kadar güçlü olmadığı, içeriğinin değiştiği görülmektedir.

BMMYK aynı zamanda şehirlerde STK’lar arası koordinasyonun sağlanması amacıyla toplantılara da öncülük etmektedir. İl Göç İdareleri ve alanda çalışan STK’ların birlikte davet edildikleri bu toplantılar şehirlerdeki mülteci yoğunluğuna bağlı olarak ve ihtiyaçlar doğrultusunda farklı temalar etrafında yapılabilmektedir. Alan çalışması yapılan İstanbul, Ankara, İzmir ve Hatay’da görüşme yapılan kişiler BMMYK ve kimi koşullarda İl Göç İdaresi tarafından bulundukları şehirlerde bu koordinasyon toplantılarının yapıldığını ifade ederken, Van’da benzeri bir toplantının yapılmadığı belirtilmiştir. Toplantılara katılan bir STK çalışanı koordinasyon toplantılarının içeriğini şöyle tarif etmektedir:

“Güneydoğu’da bir ayda yedi-sekiz farklı temada toplantı oluyor. İzmir’de de biraz böyleydi; ama sonra İzmir’deki yoğunluk bu kadar olmadığı için, tek koordinasyon toplantısına indi. İzmir’dekinde daha çok UNHCR önderliğinde, daha çok diğer UN kurumları (IOM, UNFPA) da yardımcı

gibi destek sağlıyorlar. Bu koordinasyon toplantılarına kayıtlı olan tüm STK'lar çağırılıyor. İstenirse Göç İdaresi çağırılmıştı birine örneğin, birine Aile ve Sosyal Politikalar'dan bir görevli, Milli Eğitim örneğin; bilgi için onlar da dahil edilebiliyor. Koordinasyonu sağlamak için daha çok; ama tabii ne kadar oluyor onu bilmiyorum. Herkes bilgi paylaşmak istemiyor sonuçta, yine de orada konuşmak bile ayda bir bile olsa yararlı oluyor. Öbür türlü ara çok açılıyor.” (Katılımcı 5)

GİGM'nin iltica başvurularının değerlendirilmesinde tek yetkili kurum haline gelmesinin ardından BMMYK, Türkiye'nin Suriye'den göç edenlerle ilgili çalışmalarını desteklemek amacıyla BM kuruluşlarınca yapılan faaliyetlerin koordinasyonunu yürütmekte, kamplarda ve kamp dışında bulunan mültecilere insani yardım sağlamakta, uluslararası koruma kapsamındaki kişilerin sosyal destek mekanizmalarına erişimini güçlendirmek üzere çalışmalar yapmakta ve ulusal sığınma sisteminin güçlendirilmesi için kurumsal ve yasal kapasitenin artırılması çalışmalarına katkıda bulunmaktadır (UNHCR, 2020b). Dolayısıyla alan araştırmasının yapıldığı 2017 yılı ile kıyaslandığında bürokratik altgrup bileşenlerinin bürokratik işlevleri azalmıştır; ancak yine de ağın tamamı göz önünde bulundurulduğunda tanımlayıcı olan bu özellikleridir.

BMMYK ile 46 şehirde 80 ofisiyle SGDD ve 7 ildeki çalışmalarıyla 1988 yılından bu yana çalışmalar yürüten İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfını (İKGV) Türkiye'de uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındakilerin bürokratik işlemlerinin yürütülmesinde oynadıkları rol bakımından bir bürokratik altgrup olarak tarif etmek mümkündür. Bunun sebebi özellikle taşra illerinde BMMYK, SGDD ve İKGV işbirliğinin, iş yükünü azaltmak amacıyla izlenen stratejiyle bir işbölümüne dönüşmesidir. Başvuruların çokluğuna rağmen, alanda sunulan maddi olanak ve hizmetlerin azlığı nedeniyle alanda çalışanların ortak bir kayıt sistemi aracılığıyla kendilerine gelen danışanları paylaştıkları ve bu paylaşıma uygun biçimde kendilerine hizmet verdikleri bir fiili durum ortaya çıkmıştır. Bu işbölümünün içinde yer alan bir çalışan durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Koordinasyon kurmak da önemli. Biz bağlantılı çalışmayı daha uygun gördük. Yani hem mülteci açısından hem kendimiz açısından. Çünkü aynı

dosya hem bana sorulup hem [diğer kuruluşa] sorulabiliyor. Bu nedenle biz de dedik ki, 'biz ortak çalışalım, dosyalardan haberimiz olsun'. Böyle bir ilişki kurduk. Bizde senin mültecin, benim mültecim yok, bizim mültecimiz var. Çünkü [mülteci] buradan çıkıyor [diğer kuruluşa] gidiyor, oradan çıkıyor buraya geliyor. Benle halledemediği işi, orada halletmeye çalışıyor. İkna olmuyor. Biz bunu da koordinasyonla falan halletmeye çalışıyoruz. İş halloluyorsa tamam ama hallolmuyorsa öbür tarafa gidiyor. Onda da hallolmadyısa [üçüncü kuruluşa] gidiyor.”

Aynı görüşmede bu durumun sıkı bir işbirliğini gösterdiği yönünde yapılan yorum ise “işbirliği” ifadesinin durumu tarif etmekte yetersiz kalması nedeniyle reddedilmiştir.

“Yok biz ortak çalışıyoruz. Üç ofis, tek ofis gibi çalışıyoruz burada [...] Yani hepimizin birbirimizden haberi var [...] Mesela dışarıdan bir kurum geldi, birimizin ofisinde ortak görüşme alıyoruz. Yani genelde bağlantılı çalışıyoruz.”

Bu altgruba üçüncü ülkeye yerleştirmelerde oynadıkları rol nedeniyle ulusal düzeyde IOM ve ICMC’yi de eklemek gerekmektedir. ICMC, Türkiye’de, ABD’nin dış politikası kapsamında belirlediği kotalar ölçüsünde Ortadoğu ve Türkiye’den kabul edeceği mültecilere ilişkin işlemleri yürütmektedir. BMMYK tarafından kendisine mülteci statüsü verilen kişilerden ABD’ye gidecek olanlar yine BMMYK tarafından yerleştirme süreçlerinin tamamlanması için ICMC’ye bildirilmektedir. Bu süreçte mültecilerle görüşmeler yapılmakta; gitmesi “neredeyse kesinleşmiş” mültecilere ABD’deki yaşam, hakları ve kültürel olarak nasıl adapte olabileceklerine dair ipuçları aktarılmaktadır. Mülteci statüsünde seyahat eden bireylerin seyahat hareketlerini bu aşamada IOM yönetmektedir. ICMC tarafından gidişi tamamen onaylanan kişilerin “uçak biletini almaktan havalimanlarında o aileye eşlik etmeye ve hatta ABD’de o kişileri karşılamaya kadarki” tüm işlemleri IOM tarafından gerçekleştirilmektedir (Katılımcı 40).

IOM, ayrıca BMMYK'dan yerleştirme için kendisine yönlendirilen kişilerin yeniden yerleştirme işlemlerinin yanında, gönüllü geri dönüş desteği de vermektedir. Bu destek, başvuruları reddedilen veya geri çekilen sığınmacılara, insan ticareti mağdurlarına ve gönüllü olarak menşe ülkelerine geri dönmek isteyen ancak bunu yapma olanağı bulunmayan göçmenlere ülkelerine geri dönmeleri ve ülkelerinde hayatlarını yeniden kurmalarını sağlamak amacıyla verilen maddi desteği ifade etmektedir. Bu aşamada BMMYK gibi SGDD de kendilerine gelen gönüllü geri dönüş başvurularını IOM'ye yönlendirmektedir. Bunun dışında IOM'ye mültecilerin doğrudan başvurması mümkün değildir.

SGDD diğer çalışmalarının yanı sıra BMMYK'nın Türkiye'deki yerel işbirlikleri için bir bağlantı kurum görevi görmektedir. Bunun sebebi BMMYK'nın kurumlarla işbirliği yapabilmesi için bu kurumların BMMYK'nın merkezinin bulunduğu Cenevre'den akreditasyonlarının gerekmesi ve bunun uzun bir bürokratik sürece karşılık gelmesidir (Katılımcı 20). Bu bağlamda SGDD, BMMYK dışında Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), UN Women gibi BM organizasyonlarıyla, ulusal ve yerel düzeyde ise protokoller çerçevesinde büyük ölçüde çeşitli bakanlıklara bağlı kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirlikleri yapmaktadır. Bunun dışındaki organizasyonlarla görüşmeler yapılmakta ancak istisnai haller dışında bunlar bir işbirliğine dönüşmemektedir. Bu durum SGDD'nin bir çalışanı tarafından, *“fon kaynaklarının açık olmadığı organizasyonlarla işbirliklerinden kaçınmak”* şeklinde ifade edilmiştir.

SGDD aynı zamanda yasal sığınma prosedürü hakkında bilgi verme, sağlık, eğitim ve sosyal yardımlara erişimle ilgili başvuruların yapılması; psikolojik danışmanlık gibi sosyal destek sağlamaktadır. Dernek, diğer altgrupların çalışmalarıyla örtüşen kimi çalışmalar yapmakla ve bu altgrup bileşenleriyle de bağlara sahip olmakla birlikte, bürokratik işlemler konusunda bu alanda çalışan Türkiye'deki sivil toplum ağı içinde alternatifsiz olması nedeniyle öncelikli olarak bu alt grubun bir parçası olarak tarif edilmiştir.

Bürokratik altgrup, örgütlerin birbirini ikamesinin mümkün olmadığı bazı koşullara sahiptir. Bu örgütlerin yerine getirdikleri işlevlerin bir kısmı doğrudan devletle işbirliği içinde kendilerine ayrılan, devletin ihtiyaç duyduğu birtakım

görevlerdir. Bu nedenle de bu çalışma kapsamında bürokratik altgrup içerisinde ele alınmaktadırlar. Alanda kayıt alınması konusunda SGDD'nin pozisyonu, gönüllü geri dönüş konusunda IOM'nin pozisyonu, ABD'ye yerleştirmeler konusunda ICMC'nin pozisyonu örgütlerin bir diğerinin yerini ikame edemeyecekleri pozisyonlardır. Öte yandan insani yardım ağı bakımından aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

4.3.2. İnsani Yardım Temelli Çalışmalar Altgrubu

Türkiye'de göç ağını oluşturan altgruplardan bir diğeri ihtiyaç temelli veya hayırseverlik temelli STK'ların oluşturduğu insani yardım temelli çalışmalar alt grubudur. Suriye'den göçün kitlesel ve acil müdahale gerektiren niteliği nedeniyle Türkiye'de çok sayıda STK'nın hem hak temelli hem de ihtiyaç temelli bir yaklaşımla Suriye'den gelenlere yönelik çalışmalar yürüttükleri ve bu nedenle bu çalışmaları ve STK'ları ele alırken bu iki yaklaşımdan birini seçmenin güçlüğü ifade edilebilmektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 36). Her ne kadar ihtiyaçların karşılanması konusunda hak temelli bir yaklaşımla çalışmak da mümkün olsa, Türkiye'de hak temelli sivil toplum aktörlerinin insani ihtiyaçların karşılanması konusunda yardım çalışmaları yapmadıkları veya bu konudaki kapasitelerinin çok sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca alanda insani yardım çalışmaları sivil toplum aktörleri tarafından hayırseverlik üzerinden inşa edilmiştir. İki koşul bir araya geldiğinde insani yardım çalışmaları yapan sivil toplum aktörleri ile hak temelli çalışmalar yapanları ayrı başlıklar altında ele almak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu tez çalışması kapsamında hak temelli STK'lar çalışmalarını doğrudan hak savunuculuğu alanına yoğunlaştırmış ve Suriye'den kitlesel göç öncesinde de bu alanda faaliyet göstermekte olan STK'ları kapsamakta ve "hak temelli çalışmalar alt grubu" içinde değerlendirilmektedir. İnsani yardım alt grubu ise çalışmalarında gıda ve gıda-dışında çeşitli alanlarda yardım faaliyetlerinin ön plana çıktığı savunuculuk çalışmalarının yardım çalışmalarına kıyasla daha geri planda kaldığı STK'ları içermektedir.

Türkiye'ye 28 Nisan 2011 tarihinde Suriye'den ilk mültecilerin gelmesinden sonra Suriye'deki savaşın büyüyerek devam etmesi nedeniyle Suriye'den Türkiye'ye göç artmış, mülteci sayıları öngörülenin üstüne çıkmıştır (Sabah, 16 Ekim 2012). Süreç ilerledikçe Türkiye'de söylem uluslararası toplumu sorumluluk almaya davet eden bir

yöne evrilmiş (UNHCR, 6 Eylül 2013) ve bu alanda yapılan harcamalar Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde sıklıkla gündeme getirdiği bir madde halini almıştır (Anadolu Ajansı, 5 Aralık 2017). Özellikle Türkiye – AB Geri Kabul Anlaşması Türkiye'ye yapılacak yardımlarla özdeşleştirilmiştir (Haber7, 25 Temmuz 2019). Öte yandan, Türkiye'nin AB üye ülkeleriyle yaşadığı siyasi sorunlar bu yardım sürecini de etkilemiştir. AB ülkeleri tarafından Türkiye'ye aktarılan kaynaklar öncelikli olarak hükümete aktarılırken, ilerleyen dönemlerde uluslararası STK'lar aracılığıyla aktarılan AB fonları halini almıştır. Bu nedenle Türkiye'de devlet-dışı insani yardım ağının önemli bir bölümünü uluslararası STK'lar oluşturmaktadır. Bir BM Kurumu çalışanının ifadesiyle,

“Suriye krizinin başından Fransa, İngiltere ve Almanya, Suriye’den gelenler konusunda doğrudan hükümete fon aktarırken, ilişkilerin çeşitli nedenlerle gerilmesiyle bu fonları UNHCR üzerinden sahada çalışan organizasyonlara ulaştırmaya başlamıştır.” (Katılımcı 20)

BMMYK'nın da alandaki STK'lara fon aktarırken kendi iç bürokrasisindeki uzun süreçleri hızlandırabilmek adına bu fonları alanda uygulama ortağı olan STK'lara aktardığı⁵² ve alandaki görece küçük diğer STK'lara kaynakların bu uygulama ortakları üzerinden dağıldığı görülmektedir. Bu durum her iki grup STK açısından da karşılıklı yarar sağlamaktadır. Böylece alanı yeterince tanımayan uluslararası STK'lar, yerel STK'lar aracılığıyla alanda çalışma ve alanın bilgisine ulaşmakta; yerel STK'lar ise bu işbirlikleri ile kapasitelerini geliştirme imkânı bulmaktadır (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 41). Görüşme yapılan bir STK çalışanı kendi kurumunun bir fon için BMMYK'ya başvurduğunu, sonrasında alandaki bir uygulama ortağı ile kendi kurumunun eşleştirildiğini ancak bu süreç devam ederken, OHAL döneminde eşleşilen kurumun

⁵² BMMYK'nın Ocak 2017 tarihli bilgi notuna göre, BMMYK alanda faaliyetlerini bu çalışmada detaylı olarak yer verilen SGDD, GİGM, IOM, İKGV dışında şu ortaklarla birlikte yürütmektedir: Agency for Technical Cooperation and Development, Concern Worldwide Ireland, Danimarka Mülteci Konseyi, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Habitat Derneği, International Medical Corps UK, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR), Japan Association for Aid and Relief, KAOS GL, Mercy Corps, Norveç Mülteci Konseyi, People in Need, Save the Children, Hayata Destek Derneği, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk Kızılayı, Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi (UNOPS), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV).

kapatılması nedeniyle sürecin yeniden başlaması gerektiğini (Katılımcı 29) aktarmıştır. Benzer bir süreç görüşme yapılan başka bir STK tarafından (Katılımcı 44) daha dile getirilmiştir.

Alan araştırmasının yapıldığı 2017 yılında, Türkiye’de yaşayan 3.020.654 geçici koruma kapsamındaki kişinin 246.636’sı “kamp” olarak adlandırılan Geçici Barınma Merkezlerinde yaşamakta ve buralardaki hizmetlerden faydalanabilmekteydi⁵³. Kamplarda AFAD, KIZILAY, İHH ve sınırlı ölçüde BMMYK faaliyet göstermektedir. Kamplar, sayılanlar dışında yerel ve uluslararası STK’ların erişim ve çalışmalarına kapalıdır; ancak sınırlı sayıda STK T.C. İçişleri Bakanlığından alınacak özel izinlerle kamplara erişebilmektedir. Öyle ki, Türkiye iltica sisteminde önemli bir yer tutmakta olan BMMYK dahi 2012’den itibaren kamplara erişebilir hale gelmiştir (İGAM, 2013, s. 5). Mevcut kapalı işleyiş nedeniyle kamplarda yürütülen çalışmalara ilişkin işbirliği bu tezin alan çalışmasının dışında bırakılmıştır. Öte yandan buralarda faaliyet gösteren kuruluşların raporlarına dayanarak kamplarda yapılan çalışmalara insani yardım temelli çalışmalar altgrubunda kısaca değinmek mümkündür.

Kamplarda koordinasyon Türkiye’de afet yönetiminin tek bir merkezden yürütülmesi amacıyla 2009 yılında kurulan T.C İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından sağlanmaktadır⁵⁴. AFAD aynı zamanda valilikler bünyesinde çeşitli şehirlerde alanda çalışan STK’lar ile aylık toplantılar düzenlemekte; bu bakımdan STK’lar arasında bağlantılar oluşturmak ve iletişimi artırmak konusunda da rol oynamaktadır (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 52).

Kamplarda ayrıca Kızılay⁵⁵, BMMYK başta olmak üzere bağışçı kurumlardan sağladığı imkânlar doğrultusunda barınma ve gıda yardımı vermektedir (İGAM, 2013, s. 16). Gıda ihtiyacının karşılanması amacıyla sıcak yemek yardımı şeklinde başlayan

⁵³ GİGM, barınma merkezlerinin sayısının yediye düşürülmesi ile 24 Mart 2021 itibarıyla 5 ildeki 7 geçici barınma merkezinde yaşayan Suriyelilerin sayısını 57.775, Türkiye’de Geçici Barınma Merkezleri Dışında Yaşayan Suriyelilerin sayısını 3.607.098 olarak açıklamıştır. (Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>)

⁵⁴ 2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı yasa ile Başbakanlık’a bağlı olarak kurulan AFAD, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile ilgili yapılan düzenlemeler kapsamında, 15 Temmuz 2018’de yayınlanan 4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile” T.C. İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. (Kaynak: afad.gov.tr)

⁵⁵ Kızılay aynı zamanda “Türkiye-Suriye sınırının sıfır noktasından Suriye’ye” insani yardım malzemeleri gönderilmesinde; AFAD ve İHH ile işbirliği halinde Suriye’deki kamplarda da önemli rol oynamaktadır (Türk Kızılayı, 2017); ancak sınırötesi yardım ve faaliyetler bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

kamplardaki gıda desteği “israf ve maddi külfet” nedeniyle BM Dünya Gıda Programının (WFP) desteğiyle geçici koruma sahiplerinin kendi tercihleri doğrultusunda anlaşmalı marketlerden ihtiyaçlarını temin edebilecekleri bir kart sistemi ile Kızılay Kart Programı adı altında verilmeye başlanmıştır (Türk Kızılayı, 2017).

Kampların dışında kalanlar, başta barınma olmak üzere ihtiyaçlarını büyük ölçüde kendi imkânları doğrultusunda karşılamak durumundadır (ECRE, 2017, s. 68). Alan çalışması yapılan şehirlerden İzmir ve Van’da Geri Gönderme Merkezleri bulunmakla birlikte bu merkezler kullanım amaçları bakımından birer barınma merkezi niteliği taşımamakta, düzensiz geçiş sırasında yakalanarak Türkiye’den ülkesine geri gönderilmek üzere tutulan kişilerin alıkonuldukları bir idari gözetim merkezi işlevi görmektedir.

Türkiye’de mültecilere yönelik yardım ve destekler sağlık, eğitim ve geçim yardımları üzerine yoğunlaşmaktadır. Kamp dışında kalan geçici koruma sahiplerine yönelik yardımlarda da Kızılay hayati rol oynamaktadır. Kızılay’ın geçici koruma sahiplerinin entegrasyonu amacıyla yapılan çalışmaların genel koordinasyonunu üstlendiği görülmektedir (ECRE, 2017, s. 122). Kızılay’ın İstanbul, Ankara, İzmir dahil 10’den fazla ilde toplum merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezler Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) ile işbirliği halinde Ocak 2015’ten itibaren insani ihtiyaçlara cevap vermek üzere kurulmuştur. Geçim kaynağı geliştirme faaliyetleri, koruma çalışmaları, psikososyal destek ve sağlık hizmetleri, Türkçe kurslarını da içeren çocuk ve gençlik programı, sosyal ve kültürel faaliyetler bu merkezlerde yer alan çalışmalardandır (Türk Kızılayı, 2017; ECRE, 2017, s. 73).

Sağlık alanında çalışmalar doğrudan toplum sağlığı merkezleri açmak, tedavi ve ilaç temin etmek ile dolaylı olarak mültecilerin hastane ve sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlamak olarak ikiye ayrılabilir. Uluslararası STK’lardan bazıları faaliyet izni almakta zorluklar yaşamaları nedeniyle sağlık hizmetlerini yerel STK’larla işbirliği halinde sunmaktadırlar. Kirişci (2014, s. 36) İstanbul’da SGDD’nin Ocak 2014’ten itibaren IMC ile ortak olarak işlettiği sağlık merkezini bu duruma örnek göstermektedir. Ayrıca bazı illerde geçici korumadan yararlanan Suriyelilerin birinci basamak sağlık hizmetleri için başvurabilecekleri ve Arapça konuşan personeli bulunan Göçmen Sağlığı Merkezleri bulunmaktadır (ECRE, 2017, s. 142). Öte yandan, alan çalışmasında, 2011

sonrasında Toplum Sağlığı Merkezi (TSM) olarak da hizmet veren bazı uluslararası kuruluşlar bu merkezlerini kapattıklarını veya başka amaçlarla kullanmak üzere dönüştürdüklerini ifade etmişlerdir.

“Burası bir sağlık ve eğitim merkezi olarak açıldı. Kadınlara Türkçe eğitim veriliyor. [...] Merkez ilk açıldığı zaman kadın hastalıkları ile ilgili konularda bir doktor çalışıyordu. Daha sonra yürütemediler; kurum izni çıkmadı ‘sağlık merkezi olamaz’ diye ve böyle muayene yapılması şansı yakalanamadı. Sadece Türkçe dersler üzerinden bir süre ilerledi. Aynı zamanda kurum bünyesinde kadınların savaşıla ilgili, Türkiye’de geldikten sonraki travmalarla ilgili ya da öncesinde getirdikleri travmalarla ilgili çalışan bir psikolog arkadaşımız da var. Burası şu an sağlık merkezi açısından tam anlamıyla [...] amaçlanan şekilde ilerleyemedi. Şu an randevu alınıyor hastanelerden çünkü Suriye’den gelen insanların çok fazla kendilerini ifade etme şansı olmuyor.” (Katılımcı 9)

Sağlık hizmetlerinden yararlanma herhangi bir kayda tabi değilken (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 7), hastaneye ve sağlık hizmetlerine erişim bakımından, “dil bariyeri” (ECRE, 2017, s. 143) özellikle yeni gelenler bakımından önemli bir sorundur. Bu doğrultuda göçmenlerin hastaneye erişimlerini sağlamak alanda verilen desteklerden bir diğeridir. STK’ların çoğunda danışanlarla ofislerinde yapılacak görüşmelerde hazır bulunmak üzere alandaki göçmen profiline uygun biçimde Arapça ve Farsça tercümanlar bulunmaktadır. Tercümanlar bazı örneklerde aynı zamanda göçmenlerin hastaneye erişimlerine de refakat edebilmektedirler. Göçmenler bakımından sağlık hizmetlerine erişim mümkün olsa da ilaçların temin edilmesi başka bir sorun olarak durmaktadır. Bu durumda STK’ların, aciliyet durumuna göre ilaçları temin edebildikleri görülmektedir. Psikolojik destek sağlık konusundaki çalışmalardan bir diğeridir. STK’lar kendi ofislerinde bulunan psikologlar aracılığıyla psikolojik destek verdikleri gibi, psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu düşündükleri kişileri gönüllü psikologlara da yönlendirebilmektedirler.

Eğitim, alanda çalışmaların en çok çeşitlendirilebildiği, başka aktörlerle işbirliği halinde STK’ların hareket kabiliyetlerinin görece fazla olduğu bir alandır. Öte yandan

Türkiye’de mültecilerin geçici olarak bulundukları yönündeki anlayış bu alandaki çalışmaları da doğrudan etkilemiştir. Bu noktada Türkiye’deki STK’lar mültecilere “ihtiyaçları giderilmesi gereken geçici misafirler” olarak yaklaştığından, mültecilerin yeteneklerini geliştirmelerine imkân verecek programların uygulanmasını ertelemişlerdir (Sunata ve Tosun, 2018, s. 6)

Eğitim alanındaki çalışmaları da sağlık alanında olduğu gibi, doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayırmak mümkündür. Doğrudan çalışmaların başında mültecilere eğitim verilen Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) gelmektedir. UNICEF ve STK’lar tarafından desteklenen genellikle özel mülk sahiplerince veya belediyeler tarafından tahsis edilen alan veya binalarda kurulmuş olan (Kirişci, 2014, s. 32) bu merkezlerde Suriye müfredatına uygun olarak Arapça dersler 2017 yılının sonuna dek devam etmiştir. GEM’lerde Türkçe ve İngilizce dersleri de verilmiştir (Tanrıku, 2018, s. 2595). “Suriyeli hayırseverlerce işletilen” bir tür özel okul olarak da ifade edilebilecek GEM’ler, T.C. Milli Eğitim Bakanlığının düzenleme çerçevesinin dışında kalmaları nedeniyle “kategorik olarak hukuksuz olmakla birlikte yerel otoritelerce tolere” edilmişlerdir (ECRE, 2017, s. 138). Eylül 2017 itibarıyla ülke genelinde 1000 Türkçe ve 11,500 kadar Suriyeli öğretmenle 290 binden fazla çocuğa eğitim vermekte olan GEM sayısı 404’tür. GEM’lerde eğitime ilişkin verilen belgelerin geçerliliği ve buralardaki eğitimin içeriğine ilişkin tartışmaların (Kirişci, 2014, s. 33) etkisiyle Eylül 2016 itibarıyla anaokulu ve birinci basamak okullara giden tüm Suriyeli çocukların GEM’ler yerine Türk okullarına kayıt yaptırması zorunlu hale getirilmiştir (ECRE, 2017, s. 139). Nihai olarak da Geçici Eğitim Merkezleri 2017 yılı sonunda kapatılmıştır.

Geçici Eğitim Merkezlerinin kapatılmasıyla buralardaki dil kurslarının yerini dil konusunda grup çalışmaları ve atölyeler almıştır. Bunun dışında STK’lar kadın, çocuk ve gençlere yönelik atölye çalışmaları sürdürmektedir. Bazıları iş garantili ve İŞKUR ortaklığında düzenlenen meslek edindirme kursları da doğrudan eğitim faaliyetleri kapsamında ele alınabilir. Eğitim konusunda yerel düzeydeki en önemli işbirlikleri Halk Eğitim Merkezleri ile gerçekleşmektedir. STK’lar bulundukları illerde mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde mültecilerin ihtiyaçları doğrultusunda, örneğin kadın ve erkekler için ayrı sınıfların açılabilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Mülteciler Halk Eğitim Merkezlerinin sertifika programlarına katılabilmektedir; ancak bu programlara

katılabilmek için öncelikle yine Halk Eğitim Merkezlerinde düzenlenen iki kademeli Türkçe kurslarına katılmaları gerekmektedir.

Eğitim konusunda dolaylı çalışmalar, *“yaşı veya mali koşulları nedeniyle okula devam güçlüğü çeken öğrencilerin okula kayıt yaptırmalarının ve devam edebilmelerinin sağlanması yönünde çalışmalar”* olarak ifade edilmektedir (Katılımcı 54). Bu çalışmalar mevzuatta herhangi bir engel olmamasına rağmen mülteci öğrencileri okula kaydetmek istemeyen bir okul müdürüyle görüşmek veya ekonomik yetersizlikler nedeniyle çocuklarını okula göndermek istemeyen bir ailenin ikna edilmesi şeklinde olabilmektedir. UNICEF ve Kızılay işbirliğinde AB’nin mali desteği ile uygulanan, çocuk işçiliği ve çocuk evliliklerini de azaltarak (Türk Kızılayı, 2017) öğrencilerin okula devamının teşvik edilmesi amacıyla, çocukların okula devam etmeleri şartıyla ailelere verilen ve miktarı yaş ve cinsiyete bağlı olarak değişen Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) bunun en yaygın örneğini oluşturmaktadır. STK’lar öğrencilerin bu yardımdan yararlanması veya YTB burslarına başvurabilmeleri için de kendilerine danışan mültecilere destek olmaktadır.

Mültecilere bu dönemde verilen yardımlardan bir diğeri geçim yardımlarıdır. Yardımlar, kartlar aracılığıyla yapılmaktadır. Kızılay ile işbirliği olan STK’lar bakımından yardımlar Kızılay Kart üzerinden yapılmaktadır. Kartlara ailedeki kişi sayısına göre değişen miktarlarda para aktarılmakta; Ankara, İzmir, Hatay, İstanbul dahil çok sayıda ilde kişiler anlaşmalı market ve dükkanlardan alkol ve tütün ürünleri dışındaki ihtiyaçlarını alabilmektedir. Kızılay’ın Suriye Krizi İnsani Yardım Operasyonu raporunda (Türk Kızılayı, 2017), Yabancılar Yönelik Sosyal Yardım Uyum Programı (SUY) çerçevesinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP), AFAD ve Avrupa Komisyonu İnsani Yardımlar Genel Müdürlüğü (ECHO) ile birlikte; GİGM tarafından verilen ve 99 ile başlayan Yabancı Kimlik belgesine sahip yabancı ihtiyaç sahiplerine hanedeki her kişi için 120 TL olarak belirlenen yardımlar verildiği; bu desteğin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) ve Kızılay Hizmet Merkezlerine yapılacak başvurular doğrultusunda sunulduğu belirtilmiştir. Desteklerin alınmasında sürecin otomatik olarak işlemediği, başvuruya destek olan STK çalışanları ile başvuruyu alanlar arasındakiler arasındaki ikili ilişkilerin de süreçte rol oynadığı görülmektedir. Bir STK çalışanı

mültecilere kartla sağlanan yardımı açıklamış, kartı almak için gerekli koşullara sahip olmayan kişilerle ilgili sorunun çözülebilmesinin ise ikili ilişkilere bağlı olduğunu belirtmiştir:

“Maddi destek ve gıda desteği verilebiliyor. Ama tüm bunlar bir seferlik verilebiliyor. Hassas grupta olan aileler ev ziyaretinde tespit edilip bunun için bir form dolduruluyor. O takdirde destekler düzenli oluyor. İhtiyacı tespit edip BMMYK’ya bildiriyoruz. Onlar da kriterlere uyuyorsa yardım yapıyor. Yardımın miktarı dosya bazlı aile nüfusuna ve kriterlere göre değişiyor. BM ‘takip devletin görevi’ diyor; Sosyal Yardımlaşma [ve Dayanışma] Vakıflarına (SYDV) yönlendiriyor Orada da Kızılay yardımı sağlanıyor, kişi başı (...) TL, aylık düzenli olarak ödeniyor. Kriterlerinde de şey var mesela: evde bir engelli varsa ya da yalnız ebeveynse, yalnız kadınsa, üç çocuklu aileyse ya da 60 yaş üstü [...] SYDV başvurulara genelde yardımcı oluyor. Daha az mülteci olan ilçede daha çok yardımcı oluyorlar; ama daha çok mülteci varsa kriterlere bakıyorlar. Mültecilerin yoğun olduğu ilçe dışındaki yerlerde kriterlere uymasa da bir defaya mahsus yardım çıkarabiliyoruz [...] İkili ilişkilerle yürüyor biraz.”
(Katılımcı 54)

Doğrudan Kızılay ile işbirliği içinde olmayan STK’lar geçim desteklerini bir market zincirinin kartları (örn. BİMKart) ile sağlamaktadır. İstanbul’da görüşme yapılan STK’lardan bazıları kendilerine gelen bağışları bu kartlar aracılığıyla mültecilere ulaştırdıklarını, bunun dışında nakit yardımı yapmadıklarını belirtmiştir. Bu kartlar için ayrılan bütçenin bir bölümü doğrudan bu amaçla kullanılmak üzere verilen AB hibelerinden karşılanmaktadır. Para yardımı istisnai haller dışında doğrudan nakit olarak yapılmamaktadır; ihtiyaç sahibi kişiler bir görüşme veya tedavi gibi zorunlu nedenlerle şehir değiştirdiklerinde ulaşım ve geçici konaklama gibi ihtiyaçları için çoğunlukla bir defaya mahsus anlaşmalı otel veya firmalara yönlendirilmekte, ödemeler doğrudan buralara yapılmaktadır. Geçim yardımları ayrıca işverenlerle iş arayan mültecilerin buluşturulduğu veya mültecilere meslek edindirme amacıyla açılan kurslar aracılığıyla da yapılmaktadır. Ayrıca Kızılay Türkiye’de ve Türkiye dışında, özellikle Suriye’den

düzensiz yollarla gelenler ve Avrupa’da bulunan aile üyelerinin bir araya gelmesine yönelik kayıp araştırma faaliyetleri de yürütmektedir (Türk Kızılayı, 2017).

İnsani yardım alanında çalışan yerel STK ve uluslararası STK’ların yakın bir işbirliği içinde olduğu görülmektedir. Bunun öncelikli sebebi çalışmaların şekillenmesinde olduğu gibi, bu STK’ların hedef kitlesi olan mülteci nüfusunun oldukça kalabalık ve tek başına herhangi bir STK’nın erişebileceği sayıların çok üstünde olmasıdır. Koordineli olarak çalışılmadığı koşullarda aynı mahallelerde çalışan STK’lar birbirinden haberdar olmamakta ve bu nedenle farklı STK’lar tarafından farklı zamanlarda aynı ailelere maddi yardım verilmesi gibi durumlar ortaya çıkarak STK’lar birbirlerinin faaliyetlerini tekrarlayabilmektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017, s. 35). Bu gibi sorunları engellemek ve yardımların etkin şekilde dağıtılması amacıyla STK’lar, insani yardım alanını paylaşmak üzere BMMYK öncülüğünde koordineli olarak çalışmaktadır. Yerel otoriteler de Suriye’den göç sonrasında BM örgütleriyle ortak projeler geliştirmektedir. BMMYK ve yerel otoriteler tarafından, şehirlerde uluslararası ve yerel örgütlerin bir araya getirilmesiyle yapılan koordinasyon çalışmaları temel olarak insani yardım alanındaki hizmetleri konu almaktadır (Katılımcı 5, Katılımcı 68).

Örgütler bakımından faaliyet gösterebilmenin öncelikli koşulu alanın bilgisine, veriye sahip olmaktır. Bu noktada örgütler arasında veri paylaşımı önem kazanmaktadır. Örgütler arasındaki iletişim ve koordinasyon hem bilginin paylaşımını ve böylece alanda yapılan hizmetlere ilişkin mevcut eksikliklerin giderilmesini mümkün kılmaktadır. Bir uluslararası STK çalışanı Türkiye’deki çalışmalarını açıklarken bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Türk partner olarak sadece SGDD ile çalışıyorduk. Bazı toplantılarda BMMYK veya uluslararası örgütler veri paylaşımı yapabiliyor. Örneğin, ‘şu ilde şu bölgede şöyle bir şey var ama bunu biz yapamıyoruz. Hem bunun için bütçemiz yok, böyle bir projemiz yok hem bizim uzmanlık alanımız değil ama ilgilenen varsa biz verilerimizi paylaşabiliriz’ diye o cluster’da (kümede) sunuluyor. Siz ilgileniyorsanız bu verileri alıp üstünü tamamlıyorsunuz ama genellikle saha çalışması şeklinde [ihtiyaçları tespit ediyoruz].” (Katılımcı 30)

STK'lar bakımından işbirliğini mümkün kılan, STK'ların bir araya gelmesini sağlayan bir diğer etmen ideolojik yakınlıklarıdır. Ortak dünya görüşü, değer ve hassasiyetleri paylaşan STK'ların biraraya gelerek bir koordinasyon içinde hareket edebildikleri görülmüştür. Ankara'da Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları Altındağ Önder Mahallesi'nde faaliyet gösteren Ankara Yardım ve Dayanışma Platformu (AYDAP) bu konudaki örneklerden biridir. Bileşenlerini Türkiye Diyanet Vakfı, Türk Kızılayı, Deniz Feneri Derneği, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Yardımel, Beşir Derneği, Önder Vakfı, İnfak Vakfı, Özdeva Darul Erkam İslam Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Ankara Hamiyet ve İrfan Vakfı, Farukiye Vakfı'nın oluşturduğu Platformun Suriyeli yetkilisi bir röportajında “Türkler”i “*din kardeşi*” olarak nitelerken, Platformun amacını “*Ankara'daki Suriyeliler arasındaki koordinasyonu, yardım faaliyetlerini ve projeleri en iyi şekilde sağlamak*” olarak ifade etmektedir (Anadolu Ajansı, 12 Temmuz 2017). Görüşme yapılan bir diğer Platform yetkilisi ise, AYDAP'ın mahallede dağıtılan yardımları koordine ederek, yardımlardaki “*mükerrerliği engellemek*” üzere çalışmalar yaptığını ifade etmiştir.

İdeolojik yakınlık yerel düzeyde çalışmalar yapan başka şehirlerdeki STK'lar tarafından da işbirliği yapmak konusunda önemli bir etmen olarak dile getirilmiştir. Sunata ve Tosun da mülteciler üzerine çalışan Fatih'teki (İstanbul) STK'ları konu alan çalışmalarında (2018, s. 6) ideolojik yakınlığın, ortaklıklar kurmak veya hibelerin sağlanması konusunda olumlu etkisini vurgulamaktadır⁵⁶. Tam aksine, ideolojik farklılıklar ise işbirliklerinin kurulmasının önünde özel bir engel oluşturabilmektedir. Erdoğan (2017, s. 97) İstanbul'daki belediyeler üzerine yürüttüğü çalışmasında bazı STK'ların ideolojik olarak uyuşmadıkları gerekçesiyle bazı belediyelerle işbirliği yapmadıklarını dile getirmiştir.

⁵⁶ Sunata ve Tosun (2018, s. 6) STK'ların oluşumu ve insani yardımın dağılımında dini aidiyetler ve inanç motiflerinin etkisi olduğunu; bu durumun sivil toplum aktivitelerinin hak temelli ve mülteci topluluklarının güçlendirilmesine yönelik bir anlayış yerine ihtiyaç temelli bir anlayışla şekillendirilmesi riskini taşıdığını belirtmektedir. Mackreath ve Sağınç da (2017, s. 16) çalışmalarında “İslamcı STK'ların” ensar ve muhacirlik üzerinden ifade edilen “İslam kardeşliği” çizgisini izlediklerini ve bu tutumlarının Türk hükümetinin “ihtiyaç temelli hayırseverlik yaklaşımı” ile örtüştüğünü belirtmektedir. Bu tez çalışması kapsamında STK'lardan temsilcilerle yapılan görüşmelerde, çalışmalarına kaynaklık eden motivasyona ilişkin herhangi bir soru sorulmamıştır. Bu durum alanda yaygın biçimde gözlemlenmektedir.

Alan çalışmasında bu durumun önemli bir istisnasının çocuklar konusunda yapılan birtakım çalışmalar olduğu görülmüştür. Söz konusu çocuklarla çalışmak olduğunda farklı ideoloji ve yapılarla sahip STK'lar ortak çalışmalar yapmak üzere bir araya gelebilmektedir. (Katılımcı 56)'nın şu sözleri bu durumu açıklamaktadır:

“Bazı organizasyonlarla örneğin kadın konusunda genel olarak ortaklaşmak çalışmak çok zor, yaklaşımımız çok farklı; ama mülteci çocuklar konusunda ortaklaşıyorduk. [Onlar] okuma yazma kursu, etkinlikler falan yapıyorlar çocuklar için. Otobüslerle çocukları toplayıp sonra dağıtıyorlardı geriye. Onlarla ortak etkinliklerimiz oluyordu.”

Uluslararası STK'lar yalnızca yerel STK'lar ile bir fon ilişkisi içerisinde değildir. Kimi yerel yönetimler bünyesinde yer alan dernek ve merkezler de uluslararası fon kuruluşlarından kaynak sağlamaktadır. Diğer yandan bir yerel yönetim çalışanı, çalışmalara uluslararası STK'lar tarafından kaynak sağlanmasının olumlu yönlerini vurgulayarak alanda sunulan hizmetler bakımından kamuda “görece bir hareket alanı oluşturduğunu” ifade etmiştir (Katılımcı 21).

Belediyeler de STK statüsünde olmamalarına rağmen gerek mültecilere hizmet verme biçimleri gerek bu bağlamda STK'larla ilişkileri nedeniyle insani yardım temelli çalışmalar altgrubu kapsamında ele alınması gereken aktörlerden biridir. Belediyeler her ne kadar STK statüsünde olmasalar da karar alma süreçlerinin merkezi yönetimden bağımsız işlemesi ve politika yapımındaki sorumluluklarının ulusal değil yerel düzeyde kalması nedeniyle bürokratik altgrupta konumlandırılmamıştır. Öte yandan belediyeler yerel düzeyde çeşitli projelerle bu süreçte merkezi bir rol oynamaktadır (ECRE, 2017, s. 122). Bu rol nedeniyle, UNDP tarafından hazırlanan 2016-2017 Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planında da belediyeler desteklenmesi gereken aktörler arasında yer almaktadır.

13/07/2005 tarihli ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 13. maddesinde ifade edilen hemşehri hukuku çerçevesinde mültecilere ikamet ettikleri belde belediyesi tarafından hizmet verilmesinin imkânı bulunmaktadır. Öte yandan mevcut düzenlemeye rağmen belediyeler, mültecilere verilmesi gereken hizmeti bir yardım kapsamında görmekte ve “özellikle belediye bütçesinden hibe almayı gerektirecek” harcamaların

Sayıştay tarafından usûlsüzlük olarak değerlendirilmesinden endişe etmektedirler (Erdoğan, 2017, s. 41). Yine de özellikle görev sınırları içinde çok sayıda mülteci bulunan belediyelerin bu konuda bazı çalışmalar yaptıkları görülmektedir⁵⁷.

Çok-Amaçlı Toplum Merkezleri kapsamında hizmet vermek belediyelerin mültecilerle ilgili çalışmalarından birini oluşturmaktadır. Esenler, Şişli, Sultanbeyli Belediyelerinin bünyelerinde bulunan Çok-Amaçlı Toplum Merkezlerinde eğitim, sağlık, bilgilendirme faaliyetleri yürütülürken, aynı zamanda dil ve hobi kursları da düzenlenmektedir (Erdoğan, 2017, s. 95). Ayrıca bazı belediyeler ihtiyaç sahiplerine anlaşmalı marketlerden gıda ve temizlik malzemeleri alabilecekleri aylık kartlar da verebilmektedir (Erdoğan, 2017, s. 78). Belediyeler bünyesinde çalışmalar yapan Kent Konseyleri⁵⁸ de yerelde mültecilerin en azından teorik olarak karar verme süreçlerine ve çalışmalarına dahil olabileceği yapılardır. Ayrıca Kent Konseyleri çerçevesinde Mülteci Meclisleri oluşturmak da mümkündür. Bunun bilinen önemli örneğini ise İzmir'in Konak ilçesinde çalışmalarını yürüten Konak Kent Konseyi Mülteci Meclisi'dir. Kent Konseyleri bünyesinde yapılan çalışmalar daha çok mülteci olmayanlar ve mültecilerin bir araya getirildiği sosyal etkinlikler ve farkındalık çalışmaları biçiminde yapılmaktadır.

Belediyelerin mültecilere yönelik hizmetlerinin ilden ile ve ilçeden ilçeye farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılıkta yerel yönetimlerin seçmenlerden olumsuz tepkiler almak konusundaki endişeleri ile sunulacak hizmetlerin yeni mülteciler gelmesini teşvik etmesi yönündeki endişeleri de etkili olmaktadır. Belediyeler bu kapsamdaki hizmetlerin bir kısmını belediyelerin kendi personel ve araçları ile

⁵⁷ İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer'in Temmuz 2021'de yaptığı açıklama belediyelerin mültecilere ilişkin sorumlulukları bakımından olumlu bir örnektir. Soyer, İzmir'de 150 bin mültecinin yaşadığını belirterek, "Kentsel Adalet Daire Başkanlığı kurduk, gündelik hayatlarında kolaylaştırıcı olmak, entegrasyon sağlamak için. Adalet arayışları, sağlık sorunları ne varsa bunlarla ilgilenen özel bir dairemiz var. Hayatın içinde onlarla beraber yaşıyoruz. Bunu herkesin hazmetmesi ve bununla devam etmeyi öğrenmemiz lazım." ifadelerini kullanmıştır (Gazete Duvar, 28 Temmuz 2021).

⁵⁸ Kent Konseyleri 5393 sayılı Belediye Kanunu kapsamında 26313 sayılı Kent Konseyi Yönetmeliğine dayanarak kurulmuştur. Yönetmelikte (md. 4 (1/b)) kent konseyleri "Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrlik hukuku çerçevesinde bulunduğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetim mekanizmaları" biçiminde tanımlanmıştır. İlgili Yönetmeliğe göre kent konseyleri bünyesinde gönüllülük esasına göre oluşturulacak meclisler ve çalışma gruplarında, "çeşitli toplum kesimlerinin kent yönetimine katkıda bulunmaları, kaliteli ve yaşanabilir bir kentin yönetiminde aktif rol almaları hedeflenmektedir" (md. 4 (1/c)).

gerçekleştirirken, önemli bir bölümünü yerel ve uluslararası STK'lar ile işbirliği içinde uluslararası fonlarla gerçekleştirmektedir (Erdoğan, 2017, s. 77). Erdoğan çalışmasında, İstanbul'da mülteci nüfusunun daha fazla olduğu ilçe belediyelerinin daha az olanlara oranla uluslararası işbirliklerine de daha açık olduğunu belirtmektedir. Kimi yerlerde ise belediyeler STK faaliyetlerine izin vermekte ancak "STK aktiviteleri ve para toplamalarına ilişkin denetimlerdeki bazı açıklar nedeniyle" söz konusu STK'larla herhangi bir işbirliği yapmamaktadır (Erdoğan, 2017, s. 97)

BMMYK, UNDP, UNICEF, IOM, WFP gibi BM kurumları; Welthungerhilfe, American Bar Association, German International Cooperation Agency (GIZ), Maya Foundation, Sınır Tanımayan Doktorlar, IMC, Taiwan Foundation, Tzu-Chi International Medical Association, UAÖ, Japan International Cooperation Agency (JICA) ve EBRD gibi uluslararası kuruluşlar belediyelerin bir biçimde işbirliği yaptıkları uluslararası STK'lardan bazılarıdır. Erdoğan bunlara ek olarak ayrıca SGDD, İKGV, Kuwait Katar İşadamları Foundation, İHH, Syrian Nur Foundation, Filistin Arap Derneği, Aziz Mahmud Hudavi Foundation, Gönülde, Mimar Sinan Eğitim ve Kültür Foundation ve Beşir Derneği gibi kuruluşlarla da belediyelerin proje bazlı olarak işbirlikleri yaptıklarını ifade etmiştir (Erdoğan, 2017, s. 87).

Bu noktada ağda faaliyet gösteren yeni bir STK türü olarak belediyeler tarafından kurulmuş STK'lar karşımıza çıkmaktadır. En çok bilinen örneği ise 2014 yılında kurulan Sultanbeyli Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğidir⁵⁹. Derneğin kuruluş çalışmalarında yer alan bir katılımcı ile yapılan görüşmede, Derneğin bir yandan uluslararası STK'lardan fonlar alarak bölgedeki mültecilere sağlık, eğitim, barınma desteği, gıda ve gıda dışı yardım ve hizmetler verirken, diğer yandan Sultanbeyli Belediyesi ile organik ilişkisi bulunmasının sağladığı avantajla bölgedeki resmî kurumlarla da iyi ilişkiler içinde işbirlikleri kurabildiği ifade edilmiştir. Alanda çalışmalar yapmak ve veri toplamanın bürokratik olarak oldukça zor ve izne tabi olduğu bir dönemde "Sultanbeyli'de yaşayan Suriyeli mültecilerin tamamını" içerecek şekilde bir veritabanı oluşturabilmesi de bu durumla açıklanabilir (UAÖ, 2016, s. 33). Derneğin aynı zamanda Welthungerhilfe tarafından finanse edilen, İstanbul İl Göç İdaresi ve Sultanbeyli Belediyesi ile ortak olarak, Anadolu Yakasında

⁵⁹ www.multeciler.org.tr

“mültecilerle çalışan tüm organizasyonları tek çatı altında toplayan” bir koordinasyon merkezi bulunmaktadır (Erdoğan, 2017, s. 89).

İnsani yardım alanı, bu alanda faaliyet gösteren STK’ların kendilerini tanıtmaları, bilinirliklerini artırmaları bakımından önemli bir alandır. STK’ların doldurdukları boşluk ölçüsünde birtakım politik amaçlarını da gerçekleştirmelerinin mümkün olması olasılığı, kimi bölgelerde bu alanın bir politik nüfuz alanı rekabetine dönüşmesine neden olmaktadır. Zira ihtiyaçların çokluğu, herhangi bir STK tarafından yapıl(a)mayan insani yardımın bir başka STK tarafından yapılmasına, böylece bu ikinci STK’nın bu bölgedeki “nüfuzunu” yayma olasılığının ilkine oranla daha fazla olmasına imkân vermektedir. İnsani yardıma ideolojik olarak topyekûn karşı olan veya mali kapasitesi düşük STK’lar bakımından ise bu durum zorlayıcıdır. Kendisi de bir mahalle derneğinde üye olarak çalışmalara katılmakta olan bir katılımcı bu durumun önemli bir örneğini mahalle derneklerinde deneyimlediklerini ifade etmiştir. Kendileri ideolojik gerekçelerle herhangi bir hibeden yararlanmadıklarından mevcut mali kapasiteleri ile bulundukları mahallelerdeki ihtiyaçlar konusunda görece sınırlı bir müdahale imkânı bulan bu dernekler, mali kapasitesi yüksek ancak yerelde bilinirliği olmayan birtakım sivil toplum aktörleriyle işbirlikleri yaparak bu aktörlere çalışma yapmak istedikleri yerlerde alan açmaktadırlar. Bu bakımdan bazı politik alanlarda mahalleye “girebilmek”, mahalle derneğinden, mahalledeki politik yapıdan geçmekle mümkün olmaktadır. Söz konusu mahalle derneğiyle “görölmek” o mahallede çalışabilmeyi de meşrulaştırırken bu yeni gruba alan açılmaktadır.

Sivil toplum, tanımı gereği, devletten bağımsız bir yapı olarak düşünölse de devletlerin çeşitli sivil toplum örgütlerinin kuruluşunda veya faaliyetlerinde önemli bir etken olabildiği görölmektedir. Bu durum sivil toplumun eleştirel kapasitesini azaltarak insani yardım ve devletin kapasitesinin eksik kaldığı koşullarda destekleyici bir güç olarak kendini konumlandırabilmesine neden olmaktadır.

“Devletin aygıtı olan sivil toplum kurumları uluslararası fonlarla mahallelerde kendi örgütlüklerinin zeminini kuruyorlar.” (Katılımcı 44)

Mahallelerde bir politik mücadele yürütmekte olan mahalle dernekleri; “devlet destekli/hükümet yanlısı” STK’ların insani yardım kapasitelerini kullanarak bu politik

mücadeleyi zayıflatan bir etki yaratmakta veya zayıflatma yönünde bir risk oluşturmaktadır.

4.3.3. Hak Temelli Çalışmalar Altgrubu

İltica alanında çalışan aktörlerin ayrıştıkları en temel nokta yapılan çalışmaların hak temelli olup olmadığı; aktörün, kendisini hak temelli bir yaklaşımla mı yoksa ihtiyaç temelli veya hayırseverlik temelli bir yaklaşımla mı tarif ettiğidir. BM, hak temelli yaklaşım konusunda, “bireyler ve hak sahibi gruplar ile devletler ve benzer bağlı yükümlülükleri taşıyan devlet-dışı aktörler” arasındaki ilişkiyi işaret etmektedir. Hak temelli yaklaşımda, insan hakları bu ilişkinin belirleyicisidir. Bu nedenle hak temelli yaklaşım bağlamında; haklar, hak sahipleri, bu hakların gerçekleştirilmesi için gereken görevleri yapanlar ve bu görevleri yerine getirenlerin zorunlulukları ile bu hak iddialarının gerçekleştirilmesi ve bunun için görevli kişilerin zorunluluklarının yerine getirilmesi için hak taşıyıcılarının kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla yapılacak çalışmalar tanımlanmaktadır (UNDP, 2006, s. 17). Bu çalışma kapsamında hak temelli STK’lar, BM’nin bu tanımına uygun olarak, kişileri uluslararası insan hakları standartlarına uygun biçimde hak sahibi birer özne olarak tanımlayan, insan haklarının korunması ve desteklenmesi yönünde çalışmalar yapan STK’lardır. Bu durumda mülteciler kendileriyle ilgili süreçlere katılmaları gereken hak sahibi öznelere iken, hak sahibi kişilerin haklarının gerçekleşmesi devletler ve sivil aktörlerin yükümlülüğündedir.

Hak temelli STK’lar, hak sahibi kişilere karşı yükümlülüğünü yerine getirmekte yetersiz kaldığını düşündükleri bu aktörlere yükümlülüklerini hatırlatmak ve bu hakların gerçekleşmesi için bir baskı aracı olarak çalışmalar yürütmektedir. Bu bakımdan hak temelli yaklaşım var olan kaynakların eşit paylaşılmasını ve bu amaç doğrultusunda desteğe ihtiyaç duyan çeşitli grupların desteklenmesini gerektirdiğinden süreci politikleştirmektedir. İhtiyaç temelli veya hayırseverlik temelli STK’lar ise, kişileri hak sahipleri olarak tanımlamak yerine ihtiyaç sahibi olarak tanımlamakta ve çeşitli düzeylerde ilave kaynaklar temin ederek bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Yaklaşımlar arasındaki farklılık, STK’ların çalışmalarının şekli ve uygulamalarını etkilemektedir (Sarıipek, 2017). Öte yandan bu durumda,

STK'lar tarafından kişilerin haklarını savunmak üzere etkili çalışmalar yapılmadığı, yapılsa da geri planda kaldığı gibi, hakkın yerine getirilmesi yükümlülüğünü taşıyan devlet ve sivil aktörlerin bu yükümlülükleri de STK'lar tarafından yerine getirilmektedir.

Hak temelli çalışmalar yapan STK'lar açısından insani yardım alanından uzak durmak özellikle vurgulanan bir tercihtir. Bu tercih temel olarak, insani yardımın devletin temel sorumluluğu olduğu yönündeki tutumlarından ve alanda kendilerine danışan mülteciler ile ilişkilerinin içeriğini değiştirmek istememelerinden ileri gelmektedir. Bu yaklaşıma göre insani yardım devletin görev ve sorumlulukları içindedir, bu nedenle sivil toplumun görevi insani yardımın bir kısmını üstlenmek değil ancak devletin bu konudaki sorumluluğunu hatırlatmak ve yerine getirmesi yönünde ısrarcı olmaktır. Bu anlamda ağ içinde işlevsel bir ayrışmadan söz etmek mümkündür.

“Çalışma prensibi olarak burayı hak temelli sosyal-psikolojik eğitsel destek olarak kurguladık ve bu, insani yardımdan çok farklı bir şey ve danışanla kurduğün ilişkiyi çok değiştiren bir şey aynı nakdi yardım işin içine girdiği zaman. İkincisi, bunun temel hak tarafı var. Bu aslında, teorik olarak devletin yapması gereken bir yerde. Sivil toplum örgütlerinin devlete baskı yapma konusunda bir rolleri olduğunu düşünüyorum. Tabii bu yeterli olur, olmaz bunlar ayrı tartışma konuları [...] Biz en azından bu tarafını tercih ettik, bunu Sosyal Hizmetlerin yapması lazım. Ama biz buraya geleni o durumu görüp Sosyal Hizmetlere nasıl gideceğini nasıl baş vuracağını, bu temel hakkını oradan nasıl isteyeceği üzerinden onu güçlendirmeye ve desteklemeye çalışıyoruz. O bizim tercih ettiğimiz bir çalışma ilkesi.” (Katılımcı 6)

STK'ların hak temelli bir yaklaşımla insani yardımdan uzak durmalarının bir başka nedeni ise, sivil toplumun bu konudaki ihtiyacı karşılamak konusunda kapasitesinin, devletle karşılaştırılamayacak kadar az olması ve sınırlı imkânlarla sağlanacak desteklerin de geçici ve sorunu çözmekten uzak olmasıdır. (Katılımcı 7) bu durumu barınma sorunu üzerinden şu sözlerle açıklamaktadır:

“Barınma sorununun kökten halledilmesi gerekiyor, bunu da biz tek başına beceremeyiz [...] sivil toplum örgütlerinin çabalarıyla değil, yani 3-3,5 milyon gibi bir nüfustan bahsediyoruz. Sadece sivil toplum örgütleri bunda yeterli olamaz ne yazık ki [...] Bu sorunu kökten halledebilecek tek mercinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti olabileceğini düşünüyorum.”

İnsani yardım alanında çalışan STK’lar kamu kurum ve politikalarına kamusal düzeyde eleştiri sunmamakta, hak temelli STK’ların aksine basın açıklaması gibi kamusal görünürlüğü yüksek eleştiri araçlarının bir parçası olmamaktadır. Politika belirleme yönünde bir iddiaları da bulunmamaktadır. Bir hak temelli STK çalışanı olan Katılımcı 18 hak savunusu bakımından hayati bir alan olan ihlallerin izlenmesi ve raporlanmasına ilişkin alandaki açığa işaret etmektedir:

“Bir ilde tüm mülteciler seni tanıyor olabilir kurum olarak, ama o ildeki bir sorunla ilgili söz söyleme, politika önerisinde açıktan bulunma imkânın yok. Ancak çok yerel düzeyde ricayla bir şeyler yapabiliyorlar. Genel bir politika önerisine gidecek [şeyleri] hele hele eleştirel şeyleri hiçbir şekilde kayda geçmiyorlar, ihlaller kayıt altına alınmıyor.” (Katılımcı 18)

Benzer şekilde bu alandaki raporlama faaliyetlerinin de hak savunusu bakımından herhangi bir katkısı olmadığı dile getirilmektedir:

“Mülteci sayısı STK sayısı arttı ama savunuculuk, raporlama çalışması yerinde sayıyor [...] Sürekli her gün yeni raporlar çıkıyor, üniversitelerin de var ama her rapor insan hakları bağlamında ele alınmaz. Ama başka bir alanı anlatıyor, insan hakları raporları hazırlarken bunlardan faydalaniyorsun ama bunlar durum tespit raporları.” (Katılımcı 18).

Hak temelli çalışmalar bu alanda yapılan faaliyetlerin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bireysel hukuki danışmanlık, savunuculuk faaliyetleri ve politika yapım süreçlerine katılmak bu çalışmaların başında gelmektedir. Bu noktada hukuki danışmanlığın, hak temelli çalışmanın önemli bir bileşeni olduğunu ancak doğrudan bir koşulu olmadığını dile getirmek gerekmektedir. İltica arayan kişilere farklı biçimlerde

hukuki danışmanlık veren STK’lardan bu hizmeti hak temelli bir anlayış çerçevesinde yapmayanlar bulunduğu gibi, hak temelli çalışmalar yapan kimi sivil toplum aktörlerinin de hukuki danışmanlık vermediği görülmektedir.

STK’lar hak ve hizmetlere erişim konusunda özellikle geri gönderme yasağı kapsamındaki mültecilerin sınırdışı edilmesi riskinin bulunması ve idari gözetim koşullarında verdikleri hukuki danışmanlıkla önemli bir rol oynamaktadır. Göçmenler her zaman Türkiye’deki hakları ve hukuki düzenlemeler konusunda bilgi sahibi olamamakta, ekonomik koşullarının zorluğu ve yeterli ekonomik kaynaklara sahip olamamaları nedeniyle bir özel avukata erişememektedirler (Köser-Akçapar, 2009, ss. 173-174). STK’lar uluslararası koruma veya uluslararası koruma başvurusu sahibi kişilerin dosya durumlarını, iltica başvurularını takip edebilmektedir. Henüz iltica başvurusunda bulunmamış göçmenlerin varsa iltica taleplerini iletmeleri konusundaki süreçleri de kendilerine aktarmaktadırlar. Düzensiz göç sırasında yakalanan ve geri gönderme merkezlerinde tutulanlara yönelik hukuki destek de yine bu organizasyonların çalışmaları arasındadır.

Bir STK çalışanı (Katılımcı 3) çalışmalarını “*mevcut hak ve hizmetlere erişimde yaşanan sıkıntıları gidermek konusunda destek sağlamaya çalışıyoruz.*” şeklinde ifade etmiş ve “*mevzuata göre olması gereken ama bir şekilde engellerle karşılaşan vakalarla uğraşıyoruz. Biz hukuki danışmanlık veriyoruz. Hukuki desteği barolar ve avukatlar verebiliyor. Zaten mevzuatta öngörülen hukuki destekler verilse bu gibi şeylere gerek kalmayacak.*” sözleriyle bu durumu özetlemektedir. Mültecilere yönelik haklarla ilgili bilgilendirme ve eğitim çalışmaları yapılmakta, İl Göç İdaresi ve SYDV’ye yapacakları başvurularda STK’larda çalışan avukatlar mültecilere eşlik edebilmekte veya mültecilere telefonla tercüme desteği verilmektedir. Mültecilerin çeşitli taleplerine ilişkin dilekçe yazmalarına ve dilekçelerinin kayda geçirilmesine destek olunmaktadır. Avukatların mültecilere başvurularında eşlik etmesi kamudaki yerel muhataplarınca olumsuz karşılanabildiğinden bu yöntem daha az tercih edilmektedir. STK’lar mültecilere yalnızca resmi makamlar ve resmi süreçlerde yaşadıkları sorun ve ihlallerle ilgili değil aynı zamanda aile içi şiddet gibi konularda da hukuki danışmanlık sağlamaktadır.

Hak temelli çalışan STK'ların çalışma alanlarından bir diğerini de iltica hakkı ve mültecilerin hakları konusunda verdikleri kapasite geliştirme eğitimleri oluşturmaktadır. Bu eğitimlerin öncelikle avukatlara, barolara, sosyal hizmet uzmanlarına ve alanda yeni çalışmaya başlayan meslek odaları, meslek birlikleri gibi çeşitli gruplara verildikleri görülmektedir. Örneğin, mültecilerin idari gözetimde tutuldukları geri gönderme merkezi veya havaalanı gibi yerlerde kendilerine erişim ancak avukatlar tarafından sağlanabilmektedir. Alandaki STK çalışanlarının tamamı avukatlardan oluşmamakta ve alanda her duruma müdahale edebilecek bir insan kaynağı bulunmamaktadır. Bu eğitimler aracılığıyla hak temelli STK'lar ve avukatlar arasında bağlar kurulmakta ve mültecilere ilişkin hukuki bir sorunla karşılaşıldığında STK'lar öncelikle bu avukatlarla iletişim kurarak sürece müdahale edebilmektedir. Alanda yeni çalışmaya başlayan avukatlar eğitimler sırasında edindikleri bilgilerin yanı sıra, çeşitli vakalarda alanda kendilerinden daha tecrübeli hak temelli STK'larla iletişime geçerek bilgi alabilmektedir. STK'lar ve avukatlar arasındaki bu bağ içeriği gereği çift yönlü bir bağlıdır.

Adli Yardım Yönetmeliğinde yapılan değişiklikle mülteciler de ihtiyaç halinde barolardan adli yardım alabilir hale gelmiştir. Adli yardım, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Madde 334(1)'de şu şekilde düzenlenmiştir:

“Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler”.

Adli yardımdan yararlanan kişiler için barolar tarafından görevlendirilen avukatların ücretleri Hazinesinden ödenmektedir (Hukuk Muhakemeleri Kanunu, md. 340). Dolayısıyla adli yardım kapsamına giren bir konuda avukatlar artık görevlendirme talep ettikleri koşulda, ilgilendikleri vaka ile ilgili olarak kazanç sağlayabilmektedir. Bu durumun avukatların iltica alanındaki eğitim çalışmalarına olan ilgisini artırdığını ifade etmek mümkündür. Hak temelli bir STK çalışanı (Katılımcı 3) “*Somut olarak, adli yardımın doğrudan mevzuata girmiş olmasından dolayı avukatlar, hukukçular yönünde*

farkındalık oluşturma, kapasite çabamız daha dikkate değer.” ifadesiyle adli yardımın STK’ların barolar ve özel olarak hukukçularla çalışmalarına etkisini vurgulamıştır. Barolarda mülteci hakları merkezlerinin kurulması veya insan hakları merkezleri kapsamında iltica konularının daha yaygın olarak ele alınması da bu döneme denk düşmektedir (MHM, Ocak 2019). Bu bağlamda bir STK statüsünde olmamakla birlikte barolar ve özellikle baroların mülteci hakları merkezleri de hak temelli STK’ların temas halinde olduğu yapılardandır. Hak temelli bir STK çalışanı bu durumu, “*İdari gözetimdeki biri aradığı zaman barolara bildirebiliyoruz orada (o ilde) bir avukatımız yoksa.*” (Katılımcı 41) sözleriyle ifade etmiştir.

Hak temelli STK’lar müdahale alanını genişletmek konusunda aktif bir tutum sergilemekte ve insani yardım temelli STK’lara oranla öncelikle kendi altgrupları içindeki STK’larla daha sonra da diğer altgruplardaki STK’larla daha fazla işbirliği yapma eğilimindedir. Özellikle kapasite geliştirme amacıyla yapılan eğitim çalışmaları, hak temelli STK’ların merkezlerinin bulundukları yerlerden başka şehirlerde de işbirlikleri kurması ve çalışmalar yapabilmesini mümkün kılmaktadır. Örneğin Hatay’da çalışan uluslararası STK’lar, İstanbul ve İzmir’deki hak temelli STK’larla bu yönde bir ilişki geliştirebilmektedir. Bununla birlikte, 2011 sonrasında kısa sürede çok sayıda STK’nın alana dahil olması STK’ların toplantı ve benzeri STK’larla bir araya gelme imkânını azaltmıştır. Kurumsal tanışıklığın azalması nedeniyle alanda ortak çalışma olanakları, çalışan organizasyon sayısı oranında artmamıştır.

“Suriye göçüyle beraber alandaki örgüt sayısı biranda fırladı [...] Yine uluslararası örgütlerden çok fazla sayıda kurum geldi dahil oldu, birçoğunu tanımıyoruz [...] O kadar büyük bir insan kitlesinden bahsediyoruz. Bir sektöre de dönüştü bu arada. Sadece çalışmalar değil, bu bir sektör çünkü büyük kaynaklar var, uluslararası kaynaklar var ve aktör sayısını da artırmış durumda.” (Katılımcı 18)

Alandaki sorunlar konusunda yapılan kamu politika ve uygulamalarını eleştiren ortak basın açıklamaları da işbirliklerine bir diğer örnektir. Bu bağlamdaki işbirlikleri konu bazlı ve değişken yapıdadır; ancak ortak söz söyleme kabiliyetini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu konuda öne çıkan yapı 2010 yılında kurulduğu döneme

oranla günümüzde daha pasif bir rol oynamakta olan Mülteci Hakları Koordinasyonu'dur (MHK)⁶⁰. Bir bütün olarak Koordinasyonun değil ancak bileşenlerinin alandaki en etkin hak temelli STK'lar olduğu görülmektedir. Bu altgrup yalnızca Koordinasyon bileşenlerinden oluşmamakla birlikte, insani yardım temelli çalışmalar altgrubuna kıyasla çok küçük bir grup olan hak temelli çalışmalar altgrubunun önemli bir bölümünü bu STK'lar oluşturmaktadır. Bir Koordinasyon bileşeni STK çalışanı Koordinasyonun aktif olarak çalıştığı dönemi şu sözlerle aktarmaktadır:

“Hak savunucuları olarak ortak çok iş çıkaramadık ama düzenli olarak bir araya gelip birbirinin ajandasından haberdar olmak bile aslında büyük bir fayda sağlıyordu –ki örgütlerin kendi arasındaki iletişim de çok daha güçlüydü, ortak hareket etme ortak bir söz söyleme konusunda.” (Katılımcı 18)

Hak temelli STK'lar alanda iltica hakkı ve mülteci hakları bakımından bir baskı aracı işlevi görmektedir. Bu işlev kimi zaman basın açıklamaları, mültecilerin konu olduğu davalara müdahil olma gibi biçimlerde kendini göstermektedir. Kimi zaman ise kamu kurumları ile geliştirilen ilişkiler üzerinden STK'lar sorun yaşanan alan ve vakalara hızlı biçimde müdahil olabilmektedir. Bir hak temelli STK çalışanının şu sözleri kamu kurumları ile ilişkilerin süreçlere müdahil olmak üzere nasıl stratejik bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır:

“Bir kamu gücümüz var. Kamu kurumları kamuoyundan korkar. Bu bir gerçek. Kamuoyu desteğini arkasına alan birisi özellikle savunduğu şey haklı bir mesele ise çok rahat bir şekilde taleplerini dile getirip uygun bir sonuç alabilir. Bu konuda bir kitleye hitap ettiğimizi ve bir kamuoyu gücümüz olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle bizim taleplerimiz idari makamlar tarafından dikkate alınır. Tersleştığımız zamanlar da oldu ama genel olarak ilişkilerimizi iyi tutmaya çalışıyoruz. Neden? Bir mağduriyet olduğu takdirde bunu kolay yoldan gidermek varken, her meseleyi davayla

⁶⁰ <https://multecihaklari.org/>

çözmek istemiyoruz. Bir dava 7-8 ay sürüyor. Bir dava açsak mağduriyet sürecektir.” (Katılımcı 41)

Bu noktada kurumsallaşmış yapıda olmak da kamu kurumları tarafından muhatap alınmak bakımından bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir görüşmede bu durum “*Dernek olduğumuz için kamu kurumlarıyla irtibat sağlayabiliyoruz bir şekilde. Sivil toplum kuruluşu olarak kamu kurumuna başvuru yapıyoruz, mağduriyet varsa anlatıyoruz. Mağduriyetin giderilmesi konusunda yardım talep ediyoruz ve çoğu zaman da çözüldüğüne şahit oluyoruz.*” (Katılımcı 41) sözleriyle ifade edilmiştir.

İnsani yardım alanındaki insan kaynağı ve kapasite artarken, hak temelli çalışmalar bakımından artışın aynı oranda olmadığı görülmektedir. Öte yandan görüşmeler sırasında eskiye oranla kapasitenin az da olsa artmış olmasına rağmen mülteci sayılarının kapasiteye oranla daha fazla artmış olması nedeniyle hak temelli STK’ların alandaki etkilerinin azaldığı da dile getirilmiştir.

“(Mülteci) Kitle(si) de zaten 2011’den sonra katlanarak büyüdü, şu an herhalde kimsenin [tüm mültecilere ulaşmak] böyle bir iddiası olmaz, Göç İdaresi de dahil, yani tüm mültecilere ulaşip onları kayıt altına almak bile devletin yapamadığı bir şey şu anda. Dolayısıyla bir sivil toplum örgütünün veya birkaç sivil toplum örgütünün yapabileceği bir iş değil zaten, çok büyük bir iş yükü var şu anda, ama kapasitelerini de artırdı kurumlar. Bizim de onunla kıyasladığın zaman o danışmanlık veya hukuki destek verdiğimiz yüzde artık görünmez olacak kadar küçüldü. Sayılar 30 bin 40 bin 40 bin verdiğin hizmet çok daha fazla göze geliyordu ama sayı 3 milyona 4 milyona çıktığı zaman bu kapasiteyle çalışmaların görünürlüğü de etkisi de çok daha sınırlı kalıyor çünkü aslında ihtiyaç sahipleri çok fazla.” (Katılımcı 18)

Bununla birlikte hak temelli STK’lar bakımından da iyi bir tablo ortaya çıkmamaktadır. YUKK’un hazırlanması sürecinde görüşleri alınan bu dönemde etki kapasitesi görece yüksek hak temelli STK’lara yaklaşım, yerini Haziran 2015 genel seçimlerinin ardından ülke genelinde artan güvenlik temelli ve sivil alana ilişkin

sınırlamaları ön plana çıkaran bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu durum uluslararası STK’ların çalışma izinleri konusunda belirtildiği gibi hak temelli STK’ların çalışmaları üzerinde de olumsuz bir etki yaratmıştır. Hak temelli STK’lar bakımından “*Toplantılar, spesifik konularda çalıştaylar; savunuculuk lobi faaliyetleri 2011’e kadar çok yoğun biçimde devam [etmiş] ama hem siyasi dengelerin değişmesi, genel politik tutum, hem de sivil toplum örgütlerinin içinde bulunduğu durum, yasa [YUKK] çıkana kadar hatta 2015 sonuna kadar daha aktif olan bu sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının birden azalmaya başla[masına] neden olmuştur.*” (Katılımcı 18)

4.3.4. Gönüllü Ağları

Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil toplum aktörleri ağı içerisinde ayrı bir başlık altında ele alınması gereken bir diğer aktör de mültecilerle çalışan gönüllü ağlarıdır. Çalışmada sıklıkla vurgulandığı üzere, Suriye’den kitlesel göçün özellikle arttığı 2015 yılında, mültecilerle ilgili hemen her konuda yaşanan eksiklikler ve özellikle temel ve insani ihtiyaçların karşılanması konusundaki yetersizlikler farklı grupların bu konunun farklı yönlerine ilişkin değişen saiklerle çalışmaya başlamalarına neden olmuştur. Bu ağlardan bir kısmı daha önce mülteci olmayan başka gruplarla ilgili çalışmalar da yaparken, bir kısmı tamamen mülteci meselesinin gündeme gelmesi ile bu çalışmalara ve konuya ilgi duymaya başlamıştır. Alana büyük ölçüde yeni dahil olmalarına rağmen sivil topluma göreli bir alan açılmasıyla bazı gönüllü ağları ön plana çıkarak alanda dikkat çeken aktörler haline gelmiştir.

Saha araştırmasının yürütüldüğü 2017 yılında gönüllü ağları, Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil toplumun kaydadeğer bir parçasını oluşturmaları nedeniyle çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada “gönüllü ağları” istisnalar dışında kurumsallaşmamış, üye sayıları sabit olmayan, çalışmaları niteliksel ve niceliksel olarak değişkenlik gösteren topluluklara karşılık gelmektedir. Türkiye’nin göç konusundaki yaklaşımı değişmekle birlikte gönüllü ağları varlıklarını sürdürmektedir. Öte yandan grupların daha az çeşitlilik gösterdiği ve kurumsallaşma çabalarının arttığı gözlemlenmektedir. Gönüllü ağların diğer altgruplardan ayrıştıkları önemli özelliklerinden biri diğer altgruplara oranla daha kozmopolit yapıda olmalarıdır. Bir yandan Türkiyeli gönüllüler, diğer yandan özellikle Suriye’den gelen mülteciler,

yurtdışından gelen aktivist, öğrenci ve araştırmacılardan oluşan gönüllü ağlar içinde bir çeşitlilik gözlenmektedir. Suriye’den gelen mültecilerin de gönüllü faaliyetlerinin bir parçası olması sosyal dinamikler açısından etkinliği artırmaktadır. Mülteciler kimi zaman bu ağların çalışmalarına çeviri desteği vermek üzere dahil olmaktadır. Ağların bu çok uluslu ve çok dilli yapısı, çalışmaların yararlanıcıları konumunda olan mültecilerin pek çok destek mekanizmasına ve hizmete erişimleri için karşılaştıkları dil bariyerini aşmaları bakımından önemlidir. Aynı şekilde ağda mültecilerin yer alması, alandaki mültecilerle ortak kültürel bağlar nedeniyle de iletişim kolaylığı sağlamak ve ağın hedef gruba ulaşımını kolaylaştırmaktadır.

Ağların içinde doğrudan yabancı gençlerin bir araya getirdiği veya çalışmalarında aktif rol oynadığı oluşumlar da bulunmaktadır. İstanbul ve İzmir’de görüşülen bu gruplar eğitim ve çalışma gibi nedenlerle halihazırda Türkiye’de bulunan ve Türkiye üzerinden AB’ye yönelen Suriye’den göçün en görünür hale geldiği 2015 yılındaki bu duruma Türkiye’de doğrudan tanıklık etmiş yabancı gençlerin girişimi veya yoğun katılımıyla varlığını sürdürmektedir. Bunun dışında aynı süreci çeşitli kanallardan kendi ülkesinde takip eden ve karşılaştığı haber ve görüntülerden etkilenerken Yunanistan ve Türkiye’de gönüllü çalışmalar yapmak üzere Türkiye’ye gelen kişiler de bulunmaktadır.

Örneğin, görüşme yapılan Güney Amerika ülkelerinden yabancı bir gönüllü Türkiye’de yaşarken gönüllü çalışmalarda yer almak için 2015 yazında Yunanistan’ın Midilli Adası’na gittiğini ardından ülkesine dönerek, ülkesinde internet üzerinden topladığı bağışlarla bu kez 2015 yılının son aylarında yeniden Midilli’ye gittiğinde adada yeterince çalışan bulunduğu için Türkiye’de gönüllü çalışmalar yapmaya karar verdiğini aktarmıştır. Bu yolculuk sırasında bir bot kazasında eşi kaybolan bir mültecinin kendisine verdiği bilgiler ve fotoğrafla bu kişinin eşini aramaya başlamış, Midilli’de başlayan arama Türkiye’de hastaneler, morglar ve mültecilerin tutuldukları yerlerde devam etmiştir. Bu sırada yakınlarını arayan başka bir aile de sürece dahil olmuş ve böylece Çanakkale, Edirne, Balıkesir, İzmir, Aydın ve Bursa’da aramaya devam etmişlerdir. Bundan sonra mültecilerin geçişler sırasında kaybolan yakınlarını aramak üzere bir grup oluşturmuşlardır. Az sayıda gönüllüden oluşan bu grup arama çalışmalarını bağışlarla sürdürmektedir. Yakınlarını arayan kişiler internet aracılığıyla

bu gruba ulaşmakta ve yakınlarının fotoğraf, kayboldukları yer ve tarih bilgisi gibi detayları grupla paylaşmaktadırlar. Onlar da bağlantıda oldukları gruplara, Kızılay, Kızılhaç gibi organizasyonlara bu kayıp kişileri sorarak arama sürecini yaygınlaştırmaktadır.

Bu aynı zamanda gönüllü gruplarının bir araya gelme ve iş yapma biçimleriyle ilgili yaklaşımı da ortaya koymaktadır. Gönüllü gruplar gönüllülere yönelik açık çağrılardan ziyade çalışmalarının görünürlüğünün artmasıyla tanınır hale gelmekte ve bu şekilde kendilerine yeni üyeler kazanmaktadır. Katılımcı 8 bir parçası olduğu grubun çalışmalarını aktarırken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Derken biraz da medyanın da ilgisini çekti, biraz da Basmane el ayakaltı olduğu için, herkesin girip çıktığı bir yer oldu. Bunun yanında dünyadan gönüllü gruplar olmaya başladı. Yabancı aktivistler gelmeye başladı. Bizim bu yerli öğrenci grupları var veya öğrenci olmayan aktivistler var; çünkü burada bazıları birbirini tanıdı, bazıları grup olarak geldi. Bu büyüdü de büyüdü.” (Katılımcı 8)

Esneklik, bu noktada gönüllü grupları anlamak bakımından önemli özelliklerden bir diğeridir. Gönüllü gruplarda esneklik hem grupların örgütlenmesi hem iş yapma biçimleri hem de birbirleriyle ve alanda çalışan diğer aktörlerle işbirlikleri yapmaları konusunda kilit rol oynamaktadır. Bu gruplar gevşek yapıdadırlar, gönüllü katılımı ve sayısındaki dalgalanmanın yanı sıra faydalanıcılar da faaliyet türleri de değişkendir. Gönüllü ağlar bir araya gelme ve çalışma biçimleri bakımından katı kurallara sahip değildir. Çalışmalarında esnek iş görme biçimi hem bir zorunluluk hem de bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır.

“[Haftalık] toplantılarımız haricinde hiçbir şey sistematik değil. Kaotik görünebilir ama şunu keşfettik: gündem, her şey o kadar hızlı değişiyor ki buna ayak uydurmak için esnekleşmemiz gerektiğini fark ettik. Bir şeyi tutarlı yapmak çok önemli, sağlık taramasını tutarlı yapıyoruz ama her ayın 5’inde sağlık taramasına çıkacağız diye bir şey yok yani. Enerjimizi

toplayıp elimizden geldiği kadar, yapabildiğimiz kadar hikayesi.”

(Katılımcı 2)

Esnek örgütlenme, gönüllü ağların çalışmalarına katılmak isteyen kişilerin farklı biçimlerde ve oranlarda ağa katılabilmesine ve çalışmalara katkı sunabilmesine imkân tanımaktadır. Görüşme yapılan gönüllü gruplardan birinde kişiler kimi zaman çalışmalara bağış yaparak veya alanda verilen bir hizmete katkı sunarak, tekrarlayan biçimde veya tek seferlik katılabilmektedir. Bu durum “Zayıf ya da güçlü bağlarla o insanları bu meseleyle bağdaştırıyoruz ve o mültecilere dokundukları anda fikirleri değişiyor aslında.” (Katılımcı 2) biçiminde ifade edilmektedir. Bu yaklaşımı mülteciler konusunda farklı düzeyde ilgi, bilgi ve görüşleri olan kişilerin aynı çalışmalarda mültecilerle bir araya getirilmesi ve farkındalıklarının artırılmasına yönelik bir strateji olarak da düşünmek mümkündür. Ağın bir araya gelmesinde çaba gösteren veya ağın karar alma mekanizmalarında daha etkin üyeler, çalışmalara yeni katılacak kişilerin mültecilere yönelik olası olumsuz düşünce ve önyargılarının bu çalışmalara katılımları ile değişmesi ihtimaline önem vermektedir. Bu konudaki beklenti, ağ çalışmalarının yararlanıcıları konumunda olan mültecilere ve yaşam koşullarına ilişkin yeterince bilgi sahibi olmayan kişilerin, alandaki karşılaşmalardan bilgilenererek ve sonuç olarak bu konudaki farkındalıkları artarak ayrılmalarıdır. İzmir’deki bir gönüllü gruptan görüşme yapılan katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Biz şunu yaptık. Biz kesinlikle para toplamadık. Biz para istemiyoruz, sen ne katkı sunacaksan, pirinç, bulgur, makarna; yatak, yorgan, battaniye, soba mı getirmek istiyorsun? Bunların yeri buralarıdır. Buralara, bu evlere, bu bölgeye ihtiyaç var. Hadi gel beraber dağıtalım, verdiğin insanları kendin tanı. Yaşam koşullarını gör.” Yoksa çok dedikodu olmaya başladı: Suriyelinin bir tane cep telefonu var, ‘E bunlar çok lüks, onların cep telefonu var.’” (Katılımcı 8)

Esnek örgütlenme kimi durumlarda gönüllü ağlarının hareket kabiliyetini artırmakla birlikte gruptan üyelerin kolayca ayrılabilmesini de beraberinde getirmektedir.

“Zaten burada yaşayan yabancılar vardı silsileler halinde. Onlar medyadan, kendi iletişim aracından duyuyorlar. Biri öğrendiği zaman ötekine haber ediyor, o taşıyıp geliyor. Biliyorsun Avrupalılar imkân olanak da çok fazla, gelen insanlar, öğrenciler var. Bu şekilde oldu. Ondan sonra kendileri, bizim burada ortak toplantılar yapılmaya başladı, ne yapabiliriz diye. Bazı bir grup buradan ayrıldı, gitti kendi Suriyelilere, Suriye okulu kurdu, hala devam ettiriyorlar. Kendi düşüncelerine göre, kendi imkân ve olanaklarına göre bir şey yapmak isteyen insanlar tabii ki oldu. Hala ilişkilerimiz var, görüştüğümüz insanlar var.” (Katılımcı 8)

Gönüllü ağlarının faaliyetleri genellikle sorun odaklı bir biçimde gerçekleşmektedir. Mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları belirli bölgelerde gıda ve gıdadışı insani yardım dağıtımı, sağlık taraması yapılması; kadınlara ve çocuklara yönelik atölye çalışmaları, basın açıklamaları, farkındalık oluşturmak amacıyla yapılan sokak eylemleri, 20 Haziran Dünya Mülteciler Günü kapsamında etkinlikler düzenlenmesi; kadınların ev eksenli üretimi ve el yapımı ürünlerinin satışının sağlanması gibi çalışmalar bu grupların çalışmaları arasındadır.

Mültecilere yönelik linç girişimi, vatandaşlar ve mülteciler arasında yaşanan büyük kavgalar gibi şiddet olaylarının ardından da gönüllü gruplardan bazıları olay yerlerine giderek “olayları kavramaya” (Katılımcı 29), olayın tarafları ve resmi yetkililer ile görüşmeler yaparak ilgili olayı raporlaştırmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Mültecilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde bu karşılaşılan bir durumdur. Bu gibi şiddet olayları söz konusu olduğunda gruplar çalışmalarını sürdürdükleri alışık oldukları alanın dışına çıkarak müdahale alanlarını genişletebilmektedir. Örneğin bir gönüllü grup Ankara’dan Karadeniz veya Ege Bölgesi’nde bir şehirde yaşanan şiddet olayıyla ilgili olarak bu şehirlere gidebilmektedir.

Faaliyetler ağın içinde yer alan kişilerin yeterlilik ve becerileri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu bağlamda ağın gücü kendi üyelerinin sahip olduğu bağlar, yeterlilik ve becerileri kadardır. Gönüllülüğe dayalı esnek yapılarda güçlü liderler, tanınmış ve kamusal yanı olan figürlerin desteği gönüllü ağların etkinliğini güçlendiren önemli etkenlerden biridir. Güçlü bir liderin katkısıyla faaliyetlerini yürüten yerel bir

dernek üyesi dernek çalışmalarına ilişkin sorulan soruya verilen yanıtta çalışmaların en güçlü olduğu alanın bu liderin çalışma alanı olduğunu, kendisinin uzmanlık alanında sahip olduğu geniş ilişkiler ağını dernek çalışmalarına aktarabildiğini ifade etmiştir.

“Bizde böyle Komisyon gibi şeyler var, gruplar var. Bazı gruplarımız geçici, bazı gruplarımız kalıcı gruplar. Sağlık grubumuz mesela kalıcı bir grup, tercüman grubu, araç grubu, kültür-sanat grubu; geçici grubumuz, mesela barınma çalışması yaptık, barınma çalışması bittiğinde komisyon da kendini bitiriyor. Sağlık grubu iyi çalışan bir tanesi. Bazen “hadi sağlık taramasına gidelim” diyoruz. Gelebilen bütün doktorlar. Şeyi hatırlıyorum: Bir gün böyle 20-25 araba konvoyla gittik. O fotoğraf çok güzeldi mesela, sağlık taramasını Kadifekale’de de yapabiliriz mesela ama özellikle Torbalı, Foça gibi sağlık kurumlarına erişilmesi zor yerlerde yapıyoruz. Tek tek çadırlara giriliyor, herkes kontrol ediliyor ya da kontrol edilmek isteyen kontrol ediliyor, tabii kimseyi zorla kontrol etmek gibi bir durumumuz yok. Mesela senin dudağında bir uçuğun var, (bir de yanımızda ilaçlarla gidiyoruz, o ilaçların da çoğu bağış oluyor-eczanelerden bağışlar oluyor), hemen ilaçla tedavi olabilecek bir şey varsa onu veriyoruz, olabilecek şeyleri anlatıyoruz; tıpçı sağlıkçı arkadaşlar anlatıyor. Ama senin şu an çözülebilecek bir problemin yok, hastaneye gitmen gerekiyor, o zaman nasıl hastaneye gidebileceğini anlatıyoruz. Nereden, nerelere gidilir, hangi doktora gidilir vs. bir broşürümüz vardı, onu da veriyorduk bir ara.”

Çalışmaların şekillenmesinde grupların mali kapasitesi de büyük önem taşımaktadır. Bağışlar bu grupların en önemli mali kaynağını oluşturmaktadır. Bu kimi zaman kendi aralarında, kimi zaman sosyal medya üzerinden yayınladıkları çağrılarla topladıkları paralardan oluşmaktadır. Görüşme yapılan gönüllü gruplar topladıkları bağışların büyük bölümünün Türkiye dışındaki kaynaklardan geldiğini belirtmiştir. Avustralya, ABD, İngiltere, Malezya, Tayvan ve Türkiye içinden iş insanlarının yaptığı bağışlar bu gruplara kaynak oluşturmaktadır. Örneğin bir katılımcı bir iş insanının sağladığı kaynakla 2300 aileye koltuk, baza vb. ev eşyalarını ulaştırdıklarını belirtmiştir.

Bağışlar kabul edilmekte, ancak projeler yapılması doğrultusunda sağlanan hibe ve fonlara yaklaşım bakımından gruplar arasında görüş ayrılığı gözlemlenmektedir. Ayrılığın temel nedeni fon sağlayıcılarının belli bir dünya görüşünü ya da düşünsel pozisyonu temsil ediyor olması ve bunun gönüllü mekanizması üzerinde yaratacağı baskıdır. Bu durumu “*Çünkü bir yerden fon alırsan onun direktifiyle hareket etmek zorunda kalırsın. ‘Şunu yap, bunu yap’ gibi değil ama belli bir bakış açısıyla falan, çünkü o fon denetlenecek.*” sözleriyle aktaran Katılımcı 2’nin belirttiğine göre bulunduğu ağı herhangi bir fona başvurması “*tartışmaya bile açık değil*” dir. Bağışlar ise bu şekilde değerlendirilmemekte; bir anlamda bağış yapanın görüşlerine uygun davranma zorunluluğu dayatmadığı düşüncesiyle kabul edilmektedir.

Öte yandan görüşme yapılan grupların bir bölümü bağışlarını nakdi bağışlar yerine kıyafet, erzak ve temizlik malzemelerini kapsayacak biçimde aynı olarak bağış toplamayı ve yine gönüllülük esasına dayanarak bunların dağıtımını yapmayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Kimi zaman ihtiyaç sahibi kişiler kendilerinin bulundukları yerlerden bu malzemeleri temin ederken kimi zaman gönüllüler ihtiyaç sahiplerinin yaşadıkları yerleri ziyaret ederek toplanan malzemeleri teslim etmektedir. Gönüllü ağları aynı yardımlar, temel ihtiyaçlar ve sağlığa erişimin yanı sıra eğitim alanında da faaliyet göstermektedir. Yine üyelerinin birikim ve kapasiteleri doğrultusunda matematik, İngilizce, Arapça dersleri verilmekte, bazı örneklerde gönüllü velilik olarak ifade edilebilecek bir yöntemle okula devam eden mülteci çocukların dersleri ve okuldaki sosyal durumlarının takibi ve desteği yönünde çalışmalar yapılmaktadır.

Araştırmanın yapılmakta olduğu dönemde alanda sivil toplum aktörlerine verilen mali desteklerin özellikle Suriye’den göç edenlere yönelik çalışmaları desteklediği göz önünde bulundurulduğunda, bu desteklerden bağımsız hareket edebilmek gönüllü grupların çalışmalarından yararlanan grupları da diğer altgruplardan farklılaştırmaktadır. Bu noktada gönüllü grupları diğer alanda çalışan organizasyonlardan ayıran en önemli özellik, uluslararası koruma başvuru sahibi, geçici koruma sahibi ve vatandaşlar arasında bu yardım ve desteklerin ulaştırılmasında ayırım gözetmemeleridir. Çalışmalarının yararlanıcıları arasına vatandaşları da dahil etmeleri, vatandaş olmayanlara yapılan yardım ve verilen destekler nedeniyle bu gruplar arasında oluşan/oluşması muhtemel gerilimi engellemek bakımından dikkat çekici bir durumdur.

Böylece gönüllü gruplar kendilerine “yerel halktan” gelebilecek olumsuz tepki ve eleştirilerin bir ölçüde önünü alabilmekte, alanda çıkabilecek çatışmaları azaltabilmektedir. Bir gönüllü ağ üyesi (Katılımcı 43) bu konudaki yaklaşımı şu sözlerle aktarmıştır:

“Bizim bu dayanışmayı kendi oturduğumuz semtlere taşımamız gerekiyor... Biz burada yaptığımız etkinliği Suriyeli, yabancıyla yapmıyoruz, hepsine bir bütün olarak bakıyoruz, görüyoruz. Biraz Suriyeliler bahane olmuş oluyor; artık ihtiyacı olan bütün insanlara dayanışma arzusu, ihtiyacı hisseden bütün insanlarla yapıyoruz, hem de o insanlarla paylaşıyoruz. Bu önemli bir şey, çünkü ayrımcılık o zaman ortadan kalkar, insanlar o zaman birbirlerini anlarlar. İlla aynı dili konuşmak şart değil, ama dünyanın her yerinde insanlar aynı duyguları hissederek yaşıyorlar. Burası çok önemli. Buna da daha çok katkı sunmamız gerekiyor, daha çok bu yönüne biraz daha ağırlık olması gerekiyor.”

Gönüllü ağların üyeleriyle yapılan farklı görüşmelerde işbirliklerinin de vaka bazında değerlendirildiği belirtilmiştir. Bu işbirliği başka bir gönüllü grup veya STK’nın kendileriyle işbirliği yapma talebiyle ortaya çıkabileceği gibi, karşılaşılan yeni bir sorun karşısında o konuyla ilgili olabilecek yapılarla oluşturulmak istenen bir işbirliği olarak da karşımıza çıkmaktadır. İşbirliklerinin içeriği müdahale edilmek istenen her bir sorunun gereklilikleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Öncelikli olarak mültecilerle ilgili çalışmak üzere bir araya gelmiş bu gruplar; engelliler, hamile kadınlar, LGBTİ+ bireyler gibi hassas gruplar ve özel ihtiyaç sahipleriyle ilgili ihtiyaçlar olduğunda ise bu konuda uzmanlaşmış, deneyim sahibi derneklerle iletişim kurarak ilgili sorunu çözmeye çalışmaktadır.

Gönüllü ağlarının içinde bulunacakları işbirlikleri için sorunların gerekliliklerine ek olarak siyasi görüş ve diğer ağ üyelerinin genel ideolojik çerçevesi belirleyici olmaktadır. Gönüllü gruplar bakımından bir ağın parçası olmak, büyük ölçüde, o ağda bulunan diğer aktörlerle benzer bir dünya görüşünün, belli bir ideoloji ve siyasi görüşün paylaşılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle gönüllü gruplar, örgütlenme biçimleri bakımından daha gevşek bir yapıda olmalarına rağmen, başka sivil toplum aktörleri ile

işbirliği konusunda katı bir tutum izleyebilmektedirler. Katılımcı 2 içinde bulunduğu gönüllülük temelli gruba gelen bir ağa katılma davetinin grupta tartışılarak reddedilmesini *“Ağ içinde olduğun zaman, bu meseleye dair bir fikri paylaşırsın, bir toplantı yaparsın falan; ağ olunca o işlere girmek istemedik yani.”* sözleriyle aktarmaktadır. Sonuç olarak, gönüllü grupların en sık biçimde diğer gönüllü gruplarla bir araya gelebildikleri görülmektedir. Gönüllü gruplar atölye ve eğitimler gibi çeşitli aktiviteler için birbirlerinin mekânlarını kullanabilmektedir. Alan araştırmasının yürütüldüğü Van’da ve İzmir’de bu tür dayanışma örneklerinden söz etmek mümkündür.

Gönüllü gruplar, bürokratik veya mali koşulların zorladığı durumlarda kurumsallaşarak bir dernek çatısı altında faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Bazı resmî kurumlarla işbirliği, çalışmaları yürütmeye destek olacak hibelere başvurulabilmesi kurumsal bir kimlik gerektirmektedir. Gönüllü grupların sahip olduğu esnek yapı sistematik çalışmalar yapılmasına ve çalışmaların sürdürülebilir olmasına engel olabilmektedir. Bu koşullarda gönüllü gruplar dernekleşme yoluna giderken, görüşme yapılan gruplar bakımından örgütlenme biçimlerindeki bu değişikliğin önemli ölçüde biçimsel olduğu, ancak çalışmaların içerik ve işleyişi bakımından herhangi bir değişiklik yaşanmadığını gözlemlenmiştir.

Görüşme yapılan bir gönüllü ağ, gevşek yapıda bir topluluk olarak çalışmalarına başlayıp görüşmenin yapıldığı 2017 yılında dernek kurabilmek için başvurularını yapmıştır. Ana grup biri T.C. vatandaşı olan dört kişiden oluşmakla birlikte, ağın çoğunluğu yabancı olduğu için kuruluş başvurusunu T.C. vatandaşı ama fiili sorumlular olmayan birkaç kişi yapmıştır. Ağ, atölye çalışmalarının yanı sıra gençleri mültecilerle ilgili çalışmalar yapan organizasyonlara destek olmaya yönlendirmektedir. Benzer bir şekilde 2015’ten bu yana faaliyette olan başka bir gönüllü ağ, savaş öncesinde ve sonrasında bir süreliğine Suriye’de yaşayan bir kişinin girişimiyle kurulmuştur. Kişisel bağışçılar ve gönüllüler ile çalışmalarına devam eden ağ Avustralya, ABD ve İngiltere’den gelen bağışlarla bir dernek statüsünde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Gönüllü ağların iyi bir örneği, Mülteciyim Hemşerim Dayanışma Ağı’dır. *“Mekân bazlı bir araya gelme halini temel alan”* bir gönüllü ağ olarak Mülteciyim

Hemşerim⁶¹, kendi ifadeleriyle “mültecilerin öz örgütlenmesi meselesini” öncelikli kabul etmektedir. Görüşme yapılan bir ağ üyesi, ağ çalışmaları kapsamında İstanbul’da vatandaşlar tarafından kentsel dönüşüm karşıtı mahalle dernekleri aracılığıyla mahallelerdeki vatandaş ve mültecilerle iletişim kurulduğunu, bu kişileri toplantılarına davet ederek bir işbirliğini teşvik etme yönündeki çalışmalarını aktarmıştır:

“İstedik ki biz gidelim, mahalle dernekleri etrafında dayanışma örelim. Türkiyeli mahalle sakinleri ile mülteci mahalle sakinleri mahalle derneği etrafında yan yana gelsinler. Biraz daha insani yardım olarak adlandırılan mesele üzerinden bir tanışıklık oluştu... Mülteciyim Hemşerim Dayanışma Ağının temel derdi aslında, gönüllüler desteğiyle mahalle derneklerinin o mahallede bulunan mültecilerle bir dayanışma kurmasını ve buradan hem yataydaki o dayanışmayı güçlendirmek hem de bunun merkezine hem Türkiyeli mahalle sakinleri hem de mülteci olan mahalle sakinlerine problemlerinin çözümü noktasında dayanışma usulüyle mahalle derneğinin kendisini göstermek. Nitekim bu da oldu.”

Bu konudaki başarılı örneklerinden biri Okmeydanı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği çatısı altında tüm lojistik hizmeti gönüllülerce verilen Suriyeli ve Türkiyeli kadınların kurduğu Kadın Kadına Dayanışma Mutfağı’dır⁶² (Öğünç, 17 Aralık 2016). Ağ çalışmalarının burada başarılı olması tesadüf değildir. Okmeydanı’ndaki “dernekleşme dayanışma kültürü”nün bu başarının sağlanmasında öncelikli rol oynamaktadır. Bu kültürün olmadığı bir başka mahallede ise benzer bir girişim sonuçsuz kalmıştır. Bu girişimin başarılı olmasında bir diğer etken, mültecilerin yalnızca ihtiyaç sahipleri olarak görülmedikleri, birer hak öznesi olarak görüldükleri ve kendi haklarını savunabilmek bakımından güçlenmelerine yönelik bir çalışma olmasıdır. Mutfak kuruluş sürecinde yer alan bir katılımcı bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır:

“Mutfak o kadınların aynı zamanda kendilerini bir özne olarak yaratma biçimi. Kendileri için bir araya geliyorlar, kendi toplumları için bir araya

⁶¹ <https://multeciymhemserim.org/>

⁶² <https://www.facebook.com/kadinkadinamultecimutfagi/>

geliyorlar. Bunun için politika üretiyorlar, çözüm üretiyorlar; bunun için Belediyeye, sivil toplum kuruluşlarına gidiyorlar. En başta Türkiyeli mahalle sakini arkadaşlarla gidiyorlardı. Artık kendileri gidiyorlar. [...] Deneyimleyerek öğrendiler ve o anlamda kendileri için söz söylemeye başladılar, bu çok kıymetli bir şey. Mültecinin edilgen olma hali, kendi için konuşulan bir nesne halinden çıkıp, kendi için risk alan, karar veren bunu bir örgütlülük içinde yapan bir grup oluştu orada. Bir dayanışma hali oluştu orada. Kadın Kadına Mülteci Mutfağının en kıymetli tarafı budur.”

Kurumsallaşmış Göçmen Ağları: Mülteci Dernekleri

Gönüllü grupların kurumsallaşmasına bir örneği de kuruluşuna Türkiye’de yaşayan mültecilerin öncülük ettiği mülteci dernekleridir. Her ne kadar bu çalışmaya konu STK’lar vatandaşlar tarafından kurulanlar ve vatandaş olmayanlar tarafından kurulanlar gibi bir ayrım ile sınıflandırılmasa da iltica alanında yapılan çalışmaların yararlanıcısı konumunda olan mültecilerin diğer altgruplarda olduğundan farklı biçimde görece edilgen konumlarını terk ederek örgütlenmiş özneler olarak hareket edebilmeleri, bu derneklerin çalışmalarının özel olarak ele alınmasını gerektirmektedir.

Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin bir dernek kuruluşunda yer alabilmeleri için oturma izinlerinin bulunması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışma çerçevesinde görüşülen Suriyelilerin oluşturdukları derneklerin kuruluşunda hem henüz Türkiye’de vatandaş olmayan Suriyelilerin hem de vatandaşların rol oynadığı görülmektedir. İstanbul, İzmir, Hatay, Gaziantep, Mersin gibi özellikle Suriye’den gelenlerin sayısının çok olduğu bazı illerde kurulan bu dernekler yalnızca Suriyelilerle değil aynı zamanda başta Iraklılar olmak üzere Türkiye’ye göç eden diğer etnik gruplarla da ilgilenmektedir.

Kurumsallaşmanın mülteci dernekleri için birbirine bağlı birkaç avantajı bulunmaktadır. Bir dernek statüsü kazanan mülteci grupları, alandaki diğer aktörler bakımından her şeyden önce meşru bir muhatap olarak görülebilmektedir. Henüz alanda aktif bir rol oynamasa da Türkiye Mülteci Konseyi (TMK) çalışmalarına katılan iki mülteci derneği bulunmaktadır. Alan çalışmasının yürütüldüğü illerde mülteci STK’larının da başta insani yardım temelli STK’lar tarafından çeşitli işbirliklerine dahil edildikleri görülmüştür. Görüşmelerde İstanbul Sultangazi ve Esenler’de kaymakamlık

bünyesinde “mükerrerliği engellemek amacıyla ortak liste ile çalışmak”ta olan koordinasyonlar bulunduğu (Katılımcı 48); bu koordinasyonlarda ilgili ilçe belediyeleri, Kızılay, SGDD, BMMYK, Tayvan Vakfı (Tzu Chi), Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği, yine Suriyeli mültecilerin kurduğu Söz Derneği’nin birlikte çalışmalar yürüttüğü ifade edilmiştir.

Bir dernek çatısı altında bir araya gelmek Suriyelilerin hizmetlere erişimi ve hak ve hizmet sağlayıcılar tarafından görünürlükleri bakımından önemlidir. Görüşme yapılan bir STK temsilcisi tarafından, faaliyetlerine katılanlar ve hizmetlerden yararlananlar üzerine sorulan soruya cevap olarak “Etkinlikler herkesi kapsıyor, amacımız o; ama ağırlıklı olarak Suriyeliler katılıyor, örgütlü oldukları için. Onlara ulaşmak daha kolay.” cevabının verilmesi bu durumun bir göstergesidir. Bu noktada mülteciler tarafından kurulan derneklerin bu konudaki çeşitli toplantı ve konferanslara katılımcı olarak davet edildikleri de görülmektedir. Derneklerin etnik, dini veya siyasi olarak doğrudan herhangi bir özel grubu temsil edip etmediği hakkında yeterince bilgi sahibi olunmasa da bu davetleri yapmak mülteci dernekleri dışındaki aktörler bakımından, mültecilerle ilgili konuların tartışılmasında konunun en önemli aktörleri olan mültecilerin de masaya oturması, tartışmaya dahil edilmesi nedeniyle önem taşımaktadır. Böylece mültecilerin en azından biçimsel olarak kendileriyle ilgili konulara katılımı ve temsili sağlanırken, başta mülteciler olmak üzere dışarıdan gelecek bu yöndeki eleştirilerin de bir ölçüde önü alınmaktadır. Konferans ve etkinliklere katılım mülteci dernekleri bakımından ise özellikle farkındalık oluşturmak bakımından önemli görülmektedir. Dernek temsilcileri bunu mültecilerin sorunlarını aktarmak ve konuya ilişkin farkındalık oluşturmak bakımından bir fırsat olarak değerlendirmektedir⁶³.

Mülteci gruplarının kurumsallaşması doğrudan hizmet aldıkları bürokratik kurumlara yönelik lobicilik yapma imkânını da beraberinde getirmektedir. Görüşme

⁶³ Benzer biçimde bu çalışma kapsamında yapılan görüşmeler de Suriyelilerin kurduğu STK temsilcileri ve çalışanları tarafından bir farkındalık ve bilgi yayma faaliyeti gibi görülerek görüşmeciyile bilgi paylaşılmıştır. Katılımcılardan birinin “*Sizin gibi akademisyenler, üniversite hocaları anlatsın, yazsın bunları*” ifadeleri, görüşmelere mülteciler konusunda farkındalık artırmak adına da bir anlam yüklendiğinin göstergesidir. Aynı katılımcının anlattığına göre daha önce “beraber çalıştıkları bir akademisyen” çalışmanın ardından hem söz konusu Dernek için “yardım bulmuş” hem de “bu gibi farkındalık çalışmaları yapmış”tır.

yapılan bir mülteci derneği temsilcisi, savunuculuk ve politika geliştirme amacıyla Sağlık Müdürlükleri, Milli Eğitim Müdürlükleri, SYDV ile görüşmeler gerçekleştirdiklerini; Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlükleri ile iletişim içinde olduklarını ifade etmiştir (Katılımcı 15). Dernekler ayrıca mülteci grupların sorun yaşadıkları kimi durumlara doğrudan müdahale edebilmektedir. Örneğin mülteci öğrencilerin okula kayıtlarının yapılmadığı durumlarda bilgilendirilen bir mülteci derneği, yetkililerle görüşerek öğrencilerin kaydının yaptırılmasını sağlamıştır.

“Orada Dernek devreye giriyor. [Bir ilçede] böyle bir şey yaşandı, [başka bir ilçede] böyle bir şey yaşandı. Gidip görüştüler müdürle [Dernek üyeleri]. Bunun böyle olmaması gerektiğini, bunun onların yasal hakkı olduğunu aynı zamanda. Geçici koruma statüsündeler ve eğitim hakkına sahipler, ‘Bunu kaydetmeniz gerekiyor.’ diye görüşme yapınca bu sorun çözülüyor bir şekilde.” (Katılımcı 9)

Alanda çalışan mülteci dernekleri çalışmalarını öncelikle uluslararası STK’ların ve büyükelçiliklerin aktardığı kaynak ve fonlar ile bireysel bağışlarla gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda kurumsallaşmaları hem bu uluslararası işbirliklerini sağlayabilmeleri hem de AB fonları gibi çalışmalarını sürdürmelerine imkân verecek mali kaynaklardan yararlanmalarını mümkün kılmaktadır. Bu fonlar ilaç, birinci basamak sağlık hizmeti, psiko-sosyal destek, üreme sağlığı, iş geliştirme, meslek edindirme, iş kurma; yetişkinlere Türkçe dil eğitimi, geçici eğitim merkezlerinde yapılan eğitimler – ki görüşme yapılan bir STK kendilerine bağlı bir GEM’de çoğu Türkçe otuzdan fazla ders verildiğini ifade etmiştir-; hukuki sosyal destek ve danışmanlık, iltica prosedürüne, geçici korumaya ilişkin bilgiye erişim; evlenme, boşanma gibi medeni hukuk konularıyla ilgili çalışmalarda kullanılabilmektedir.

Dernekler gereklilik halinde çalışmalarını yerel gönüllü ağları veya bürokratik ağ üyesi derneklerle işbirliği veya irtibat halinde gerçekleştirebilmektedir. Örneğin İKGV Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, İstanbul, Mardin, İzmir’de insan ticareti riskine karşı koruma, çocuk işçiliği ve erken yaşta evlilikler konusunda eğitim ve farkındalık çalışmaları (seminer ve atölye çalışmaları) yapmakta, Suriyeli STK’lar için ise Arapça eğitimler düzenlemektedir.

Uluslararası STK'ların çeşitli nedenlerle mali desteklerini sürdüremedikleri durumlarda çalışmalar sekteye uğramaktadır. Bu bakımdan alandaki diğer pek çok STK'da olduğu gibi mülteci örgütlerinde de kaynak dağıtımına dayanan insani yardım temelli çalışmaların sürdürülebilir olmadığı görülmektedir. Bir kuruluş, engelli çocuklarla ilgili yaptığı çalışmaların fon kaynağı nedeniyle artık yapılamadığını şöyle anlatmaktadır:

“Gerçekten muhteşem bir çalışmaydı ama yarım kaldı. Burada biz şu olayı çok yaşıyoruz: ‘yarım kaldı’ cümlesini çok fazla kullanıyoruz; çünkü gerçekten ekonomik imkânları ciddi anlamda kısıtlı bir kurum[uz].”
(Katılımcı 9)

Mülteci derneklerinin insani yardıma ilişkin koordinasyona ve farkındalık konularındaki çalışmalara dahil oldukları görülmektedir. Bu koordinasyon içindeki rolleri büyük ölçüde yardımların kimlere dağıtılacağına ilişkin alan bilgisinin bürokratik kurumlara verilmesi veya kendi fon kaynakları doğrultusunda birtakım hizmetler sunmaları yönündedir. Görüşmelerde, mülteci derneklerinin kendilerini doğrudan etkileyen konularda karar alma süreçlerine dahil olduklarına ilişkin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Devlet kurumlarının diğer sivil toplum aktörleri ile ilişkisindeki benzer biçimde bir ilişkiyi mülteci dernekleri ile kurduğunu söylemek mümkündür. İnsani yardım gibi alandaki ihtiyacı karşılamak, açığı kapatmak konusundaki çalışmalarda mülteci dernekleri ile bir biçimde ilişki kurulurken, bunun dışındaki konularda mülteci dernekleri ile ilişkiler daha zayıf bir biçimde kurulmakta veya hiç kurulmamaktadır. Resmî kurumlar, Suriye'den gelenler tarafından idare edilen eğitim ve sağlık faaliyetlerine ilişkin 2017 yılına dek doğrudan bir yönlendirme yapmamakla birlikte, “[Suriyelilerin] Türkiye’de ikametlerinin uzun vadeli gerçeklerini ele alan programların varlığına da izin ver[miştir]” (Mackreath ve Sağınç, 2017, s. 15-16).

Bu izin bir görmezden gelme tutumuyla hayata geçen örtük bir izin olarak ifade edilebilir. Görüşme yapılan bir dernek temsilcisi 2012 yılından bu yana eğitim, sağlık ve insani yardım faaliyetleri sürdürdüklerini ifade ederek; üçü sınır illerinde biri ise İstanbul’da eğitime devam eden merkezlerinde Arapça müfredatla eğitim görmektedir. Ayrıca on beşten fazla Suriyeli öğrencileri bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca on beşten fazla Suriyeli

doktorun sağlık hizmeti verdiği bir merkezleri bulunmaktadır. 2017 yılı sonu itibarıyla GEM'lerin kapatılmasına ilişkin karar nedeniyle görüşme yapılan STK'lar gerekli hallerde kendilerine danışanları Kızılay'a yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Mülteci organizasyonları, kendilerine açılan bu alanda faaliyetlerini sürdürebilmişlerdir; ancak durum işbirliği açısından ele alındığında özellikle resmi kurumların bu faaliyetlere mesafeli yaklaştığı gözlemlenmiştir. Mülteci dernekleri kendilerine açılan bu gri alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

4.4. Değerlendirme: Türkiye'de İltica Alanında Çalışan Sivil Toplum Ağları

Çalışmanın bu bölümünde Eylül 2017- Aralık 2017 tarihleri arasında sırasıyla Van, Hatay, İzmir, Ankara ve İstanbul'da yapılan yetmiş bir nitel görüşmeye dayanarak Türkiye'de iltica alanında faaliyet gösteren kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış yapıların bir araya geliş biçimleri, bir araya gelme motivasyonları, eylemleri ve işbirlikleri doğrultusunda bir göç ağı tarif edilecektir. Bu ağdan hareketle iltica alanında sivil toplum hizmet ve çalışmalarının hangi konularda yoğunlaştığı ve bu bağlamda hangi konularda boşluklar kaldığı ortaya konacaktır.

Bunları takip edebilmek için alan çalışmasında şu soruların cevapları aranmıştır: Alan çalışması yapılan bu illerde iltica alanında çalışan sivil toplum aktörleri ne tür işbirlikleri yapmakta ve bu aktörler ne şekilde bir araya gelmektedir? Bu bağlamda ilgili sivil toplum kuruluşları ile devlet kurumlarının alandaki ilişkisi nasıl açıklanabilir? İkinci olarak, bu alan çalışması bulguları ortaya konarken, yani Türkiye'de göç ağları tarif edilirken ağ literatürü kavramları ne ölçüde yeterlidir? Bu açıklama için ağ literatürünün hangi kavramlarından, ne şekilde faydalanılabilir? Son olarak, yapılan bu alan çalışması ve tartışma, göç çalışmalarında nasıl bir yere karşılık gelmektedir?

Türkiye'de göç ağları ele alınırken ağ yaklaşımı çalışmanın teorik zeminini oluşturmuştur. Ağ analizinde, bir ağdaki ilişkisel bağların; kaynak, mal ve fikirlerin aktarılması için kanallar oluşturduğu kabulüyle, ağları oluşturan ilişki kalıpları incelenmektedir. Bu anlamda ağ analizi, kaynak ve bilgilerin bir ağda bulunan ilişkisel bağlar aracılığıyla aktarıldığı ve bu aktarımda aktörlerin karakteristik özelliklerinin ötesinde ağda bulunan aktörlerin diğer ağlardan ayrılan ilişkilerinin dikkate alınması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Aktörlerin özellikleri, birimler arasındaki

bağların örüntü ve yapıları çerçevesinde anlaşılmaktadır (Wasserman ve Faust, 1994). Bu durumun çalışmadaki önemli örneğini bürokratik altgrup oluşturmaktadır. Bu altgrupta bürokratik olan tek başına aktörler değil, aktörlerin içinde bulundukları ilişkiler, düzenlilik barındıran ilişki örüntüleridir. Örneğin, bu çalışmada SGDD bürokratik bir kurum olması nedeniyle değil; ancak bağlı olduğu ilişkiler, içinde bulunduğu örüntüler nedeniyle bürokratik ağda ele alınmaktadır.

Alanda aktörlerin birbirleriyle kurdukları bağlarda birbirlerine olan bağımlılıkları ve bu doğrultuda kurumsal olarak kendi çıkarlarını en üst düzeyde gerçekleştirme çabalarının etkili olduğu görülmektedir. Alana özellikle finansal kaynak sağlayarak dahil olan STK'lar buralardaki varlıklarını sürdürürken, kaynağa erişmek isteyen STK'lar fon kaynaklarının talep ettiği şartlara uygun biçimde çalışmalarını şekillendirmektedir. Böylece heterojen yapıdaki göç ağının bileşeni olan STK'ların birbirleri ile bağlar kurarken karşılıklı olarak değerli kaynakları mübadele edebilecekleri STK'ları seçtikleri görülmektedir. Bu değerli kaynaklar mali kaynaklar ve alandan toplanacak veri ve bilgilerdir. Alana fonlar üzerinden mali kaynak sağlayan uluslararası veya yerel STK'lar, yaptıkları işbirlikleri (Sunata ve Tosun, 2018) karşılığında alana erişebilmekte ve pek çok durumda fondan yararlanan kuruluşların veritabanları ve kayıtları gibi alana ilişkin verilerine böylece ulaşabilmektedir.

Çalışmada mevcut sınıflandırma Türkiye'de iltica sistemindeki süreç ve basamaklar göz önünde bulundurularak bu sistemdeki aktörleri bağlayan pozisyonlar üzerinden yapılmıştır. Pozisyonlar aynı zamanda aktörleri bağlayan ve gözlemlenebilir davranışları ortaya koyan ilişki örüntülerince tanımlanan altgruplara karşılık gelmektedir. Böylece altgrupların kendi içinde ortak özellikler ortaya koymak mümkün olduğu gibi altgruplar arasında bir karşılaştırma yapma imkânı da ortaya çıkmıştır.

Bileşenleri aynı olsa dahi bu bileşenler arasındaki ilişkinin niteliğinin farklılaşması, farklı ağlar tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Bir dernek farklı karakteristik özellikler taşıyan derneklerin bulunduğu kümeden bir dernekle de işbirliği yapabilmektedir; ama bu onları aynı kümede değil aynı ağda değerlendirmeyi gerektirmektedir. İlişkiler üzerinden tanımlanan ağlar heterojen bir yapıda iken, aktörlerin karakteristik özelliklerinden hareketle tanımlanan kümeler (daha) homojen nitelik göstermektedir. Örneğin uluslararası STK olmak bir kümeye işaret etmekte ve

uluslararası STK'ların oluşturduğu bir kümeye tanımı gereği yerel bir gönüllü grubun dahil olması mümkün olmamaktadır. Bir uluslararası STK'dan hibe alan bir yerel gönüllü grup bu ilişkinin kendisi nedeniyle bu uluslararası STK ile aynı ağda ele alınabilmektedir. Böylece kendi kapasitesine oranla çok daha geniş çaplı etki yaratabilen bir yerel grubun bunu ne şekilde gerçekleştirebildiğini görmek mümkün olabilecektir. Bunu uluslararası ilişkiler alanında hazırlanan bir tez için daha önemli kılansa mekânsal olarak tek bir ülkeyi ilgilendiren bir konu gibi görünen mülteci meselesine uluslararası aktörlerin ne şekillerde dahil olabileceğini daha kapsamlı bir biçimde ortaya koymayı mümkün kılmasıdır.

Ağ analizinde pozisyonların belirlenmesinde kullanılan iki ölçüt sosyal bütünleşme ve yapısal eşdeğerliktir. Sosyal bütünleşme ölçütüne göre ağda birbirine doğrudan bağlı aktörler belirli pozisyonları birlikte işgal etmektedirler. Tamamen bağlı bu ilişkiler seti aynı zamanda ağın altkümelerindendir ve “klik” olarak adlandırılmaktadır (Wassermann ve Faust, 1994). Bu çalışma kapsamında klik yerine aynı işlevi tanımlamak üzere altgrup kavramı tercih edilmiştir⁶⁴. Bu altgruplar uyumlu bağlar içinde oldukları gibi, benzer tercihlere sahiptirler ve uyumlu hareket edebilmektedirler. Dolayısıyla çalışmada sivil toplum aktörlerinin kendi aralarında oluşturdukları ağlar altgrupları oluştururken, bu altgrupların birbirleriyle temasları ise, Türkiye'deki daha büyük bir göç ağını tarif etmeyi mümkün kılmaktadır.

Ağ analizlerinde ağların çeşitliliği, içinde bulunan düğümler arasındaki bağların tipine göre incelenmektedir. Bu çalışmada düğümler, başka aktörlerle benzer bağ tiplerine sahip sivil toplum aktörlerinden oluşan altgruplardır. Ağ, bu düğümlerin sahip olduğu iletişim, para ve bilgi akışı, formel ve yakınlık bağları başta olmak üzere farklı bağları içinde barındırmaktadır. Bürokratik altgrup, insani yardım temelli çalışmalar altgrubu, hak temelli çalışmalar altgrubu ve gönüllü ağları bu çalışma kapsamında Türkiye'deki büyük sivil toplum ağının altgrupları olarak belirlenmiştir. Örneğin mülteciler tarafından kurulan dernekler birbirleri ile aynı anda hem bilgi akışı bağı hem de bir tür duygusal bağ içinde bulunmaktadır. Granovetter'in (1973) ağın gücünü tarif

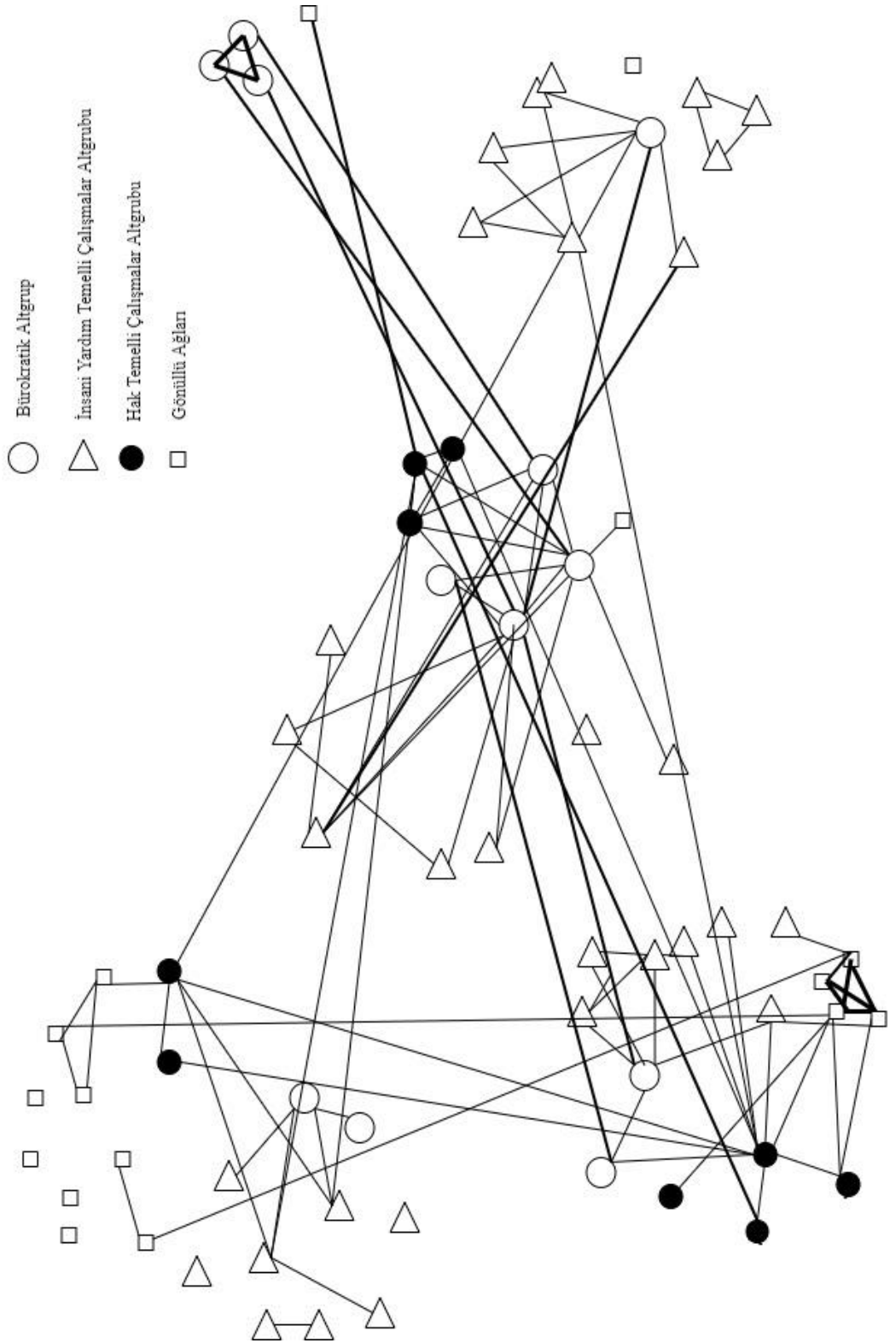
⁶⁴ Çalışmada “altgrup” ağ analizinde klik (clique) olarak ifade edilen birbiri ile sıkı ilişki içindeki aktör gruplarını tarif etmek üzere kullanılmakla birlikte, sosyal bilimlerde “klik” kavramının olumsuz, ayrıştırıcı bir bağlamda kullanılması nedeniyle “klik” yerine “altgrup” ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

ederken değerlendirilmesi gerektiğini ifade ettiği duygusal yoğunluk, zaman, karşılıklı güvenilirlik ve yardımların kombinasyonu bu çalışmada nitel görüşmeler aracılığıyla işbirlikleri üzerinden tespit edilmeye çalışılmış; böylece altgrupların aktörleri arasında ve ayrıca altgruplar arasındaki bağların gücü değerlendirilebilmiştir. Tüm bu değerlendirme ağ analizinin sunduğu genel entelektüel çerçeveden hareketle yapılmış; değerlendirmeler herhangi bir nicel ölçüme tabi tutulmamıştır. Knoke ve Kuklinski (1982, s. 12) ağ analizinde tek başına nitelik temelli yapılacak analizlerin aktörlerin bulundukları sosyal-yapısal bağlamın görülmesini engelleyeceğini belirtmektedir. Bu eleştirinin analiz biriminin bireyler ve birey grupları olduğu koşullarda haklı olması mümkün iken, analiz biriminin sivil toplum aktörlerinden oluşan altgruplar olduğu ve bu altgrupların içinde bulundukları bağlama ilişkin çalışmanın başında bir öngöründe bulunma imkânının bulunması nedeniyle, bu çalışma için geçerli olmadığı görülmektedir. Ağ üyeleri olan sivil toplum aktörleri hakkında, bireylerden farklı olarak, nitel görüşmeler dışında da bilgi toplanabilmesi ve bu biçimde mevcut verinin doğrulanabilmesi mümkündür.

Tezin alan çalışması doğrultusunda çizilen ağ haritası “Türkiye’de iltica alanında çalışan sivil toplum ağı başlığıyla” Şekil 5’te yer almaktadır. Bu şekilde her alt grup birbirinden farklı sembollerle gösterilmiştir. Sembollerin birbirine yakın olduğu beş küme beş ayrı şehre karşılık gelmektedir. Bileşenler, yani sivil toplum aktörleri arasındaki ilişkiler çizgilerle gösterilmiştir. Aralarında daha yoğun işbirliği ve kuvvetli bağlar bulunan aktörler arasındaki çizgiler daha kalındır. Kümelerin kendi içinde yer alan kalın çizgiler farklı aktörler arasındaki bağları göstermektedir. Farklı kümeler arasındaki kalın çizgiler ise farklı şehirlerde bulunan ancak işbirliği olan, sıkı ilişkilere ve güçlü bağa sahip farklı aktörler ile bazı aktörlerin merkez ve şubeleri arasındaki ilişkileri de göstermektedir.

Şekil 5’te kare ile temsil edilen gönüllü ağlarının diğer aktörlerle çok sınırlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni çalışmanın gerçekleştiği dönemde geçerli olan Olağanüstü Hal koşulları ve bu nedenle sivil toplumda da hakim olan yüksek güvenlik kaygısıdır. Bu nedenle özellikle Şekil 5’te sol üst köşede yer alan kümedeki gönüllü ağlarının hep birlikte bir altgrup olmaktan ziyade bir altküme özelliği sergilediğini görmek mümkündür. Öte yandan benzer durum sol

Şekil 5. Türkiye'de itica alanında çalışan sivil toplum ağı

alttaki kümede yer alan gönüllü ağlar bakımından geçerli değildir. Bu durum ise bu kümenin temsil ettiği şehlin daha küçük olması ve bu nedenle tanışıklık ve işbirliklerinin daha kolaylıkla kurulabiliyor olması ile açıklanabilir.

Bürokratik altgrup, çalışma kapsamında ele alınan ilk altgruptur. Grubun içindeki bağlar sıkı, güçlü ve karşılıklıdır. Bileşenleri arasındaki işbölümü ve birlikte hareket etme kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda bu aktörlerin sosyal bütünleşme ölçütünü doğrudan karşıladıkları görülmektedir. İşbirlikleri kimi durumlarda protokoller ile gerçekleştirilmektedir. Bu altgruptaki sivil toplum aktörlerinin birden fazla şubeleri bulunmaktadır. Bazı aktörlerin şubeleri arasındaki iletişim ve bağ daha zayıf iken, bazı illerde farklı aktörlerin şubeleri arasındaki işbirlikleri çok daha güçlüdür ve organize olmuş bir işbölümü biçiminde kendini göstermektedir. Bu işbirliklerinin daha güçlü olabilmesi yine ilgili aktörlerin merkezlerine bağlıdır. Bu bakımdan bürokratik altgruptaki aktörlerin şubeleri ile aralarındaki ilişkiler devlet kurumlarının merkez ve taşra teşkilatları arasındaki ilişkiye benzer biçimde hiyerarşiktir. Bu küçük ağın bürokratik olarak adlandırılmasının nedenlerinden biri bu kurumsallaşmış ve hiyerarşik yapıları iken, diğeri devlet kurumları ile sıkı bir işbirliğinin parçası olmalarıdır. İnsani yardım vermek gibi başka aktörlerce de yapılabilecek çalışmalarının yanı sıra, mülteci statüsünün belirlenmesi, bu süreçle ilişkin bürokratik işlemlerin yürütülmesi, göç yönetiminin Türkiye’de yeniden kurumsallaşması aşamasında personelin eğitimine varıncaya dek geniş ve başka herhangi bir sivil toplum aktörüne açık olmayan birtakım alanlarda çalışmalar yapmaktadırlar. Ağ, bu bakımdan, dışarıdan katılıma kapalıdır, ağın geçirgenliği azdır.

Bürokratik altgrupta yer alan kuruluşların şehirlerdeki işbirlikleri derneklerin birbiriyle ve İl Göç İdaresiyle imzaladıkları protokoller aracılığıyla yapılmaktadır. Bu bakımdan alanda çalışabilmek, iş yapabilmek valilikler, İl Göç İdaresi ve diğer devlet kurumları ile bir müzakere süreci ve uzlaşmayı gerektirmektedir ve dolayısıyla bu kurumlarla iyi ilişkilere sahip olmak öncelikli hale gelmektedir. OHAL döneminde devam eden bu alan çalışması görüşmeleri sırasında da bu durum sıklıkla dile getirilmiştir. Bir STK çalışanı alan çalışmasında verdiği bilgilerin ve bağlı bulunduğu kurumun adının kullanılması konusundaki çekincelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Sözleşmemiz var, gizlilikle, kurumla ilgili. Onlar da devlet kurumu olduğu için bize güven esası var. Bizdeki herhangi bir yanlışta otomatikman ilişkilerimiz altüst olabiliyor.”

Alan çalışması ile her ilde diğer illerden büyük ölçüde farklılaşan ve o ile özgülünmüş birer ağın tespit edileceği öngörülmüştür. Aktörlerin illerdeki bir arada olmalarını bir ağ ile tarif etmek yerine kümelenme (Berkowitz, 2008, s. 482) ile açıklamak gerekmektedir. Aynı ilde bulunmak her zaman, güçlü bir bağ kurularak uyumlu ve koordineli biçimde birlikte çalışmayı beraberinde getirmemektedir, aktörler arasında bağı güçlendiren birlikte iş yapma pratiklerinin oluşmasıdır.

Türkiye’de göç ağları, şehirlerde bütünleşmiş bir yapıda olmadığı gibi şehirden şehire de tamamen farklılaşmamaktadır. Ağın içinde belirli kümeler sabit kalmakta kimi benzerlik ve farklılıklarla şehir bazında bu ağlar birbirini tekrar etmektedir. Bu nedenle alan çalışması sonucunda şehir düzeyinde ayrı ayrı ağlara dayanan bir anlatım yerine, alandaki işlevlerine göre tanımlanan altgruplar üzerinden anlatım şekillenmiştir. Oysa ilde bulunan organizasyonların tamamı bu şekilde çalışmamaktadır. Burada iller bazında kümelenme ile ifade edilen, aynı coğrafyada çalışan ama sıkı bağları olmayan bir organizasyonlar topluluğudur. Bu durumun istisnasını bürokratik grup içindeki işbirliği ve acil insani yardım gereken haller oluşturmaktadır. Örneğin hak temelli bir STK çalışanı, kendi çalıştığı STK’nın insani yardım veren STK’larla ilişkisini, *“Tüm aktörlerle ilişkili olman lazım. Tecavüz mağduru bir kadının başvuru ve dilekçesini takip ederim ama acil barınmayı nasıl sağlayacağım? O zaman insani yardımcılara yönlendiriyorum. Ya da psikolojik destek için ona göre birine danışıyorum.”* sözleriyle ifade etmiştir. Bu koşullarda aynı ilde çalışan aktörler kendilerine danışan mültecileri sistematik olmayan bir şekilde de olsa birbirlerine yönlendirebilmektedir.

Aktörler arasındaki bağları izlemenin bir yolu da yönlendirmeleri takip etmekten geçmektedir. Yönlendirmeler aktörler arasında karşılıklı olduğu gibi, tek yönlü olarak da gerçekleşebilmektedir. Örneğin bir STK A kendisine danışan mülteciyi hukuki danışmanlık alması için STK B’ye yönlendirirken, STK B’den bir başka mülteci ise ilaç ihtiyacının karşılanması için STK A’ya yönlendirilebilmektedir. Başka bir örnekte ise yerel bir STK A, kendisine danışan mülteciyi STK B’ye yönlendirirken, STK B’den

STK A'ya herhangi bir yönlendirme yapılmamaktadır. Örneğin, yerel STK'lar ile SGDD arasındaki ilişkinin genel olarak bu yönde olduğu görülmektedir. Yerel STK'lar mültecileri sıklıkla bulundukları ildeki SGDD ofisine yönlendirirken, SGDD istisnai haller dışında mültecileri yerel STK'lara yönlendirmemekte, yalnızca ortaklık içinde olduğu uluslararası kuruluşlara veya devlet kurumlarına yönlendirmektedir.

Altgrupların kendi içlerinde ve birbirleri ile işbirlikleri, devletle içinde bulundukları işbirliği, uzlaşısı ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda altgrupların da etkili ve zayıf oldukları alanlar nedenleriyle birlikte ortaya konmuştur. Bununla birlikte şehirleri, bu grupların şehirlerdeki ağırlıkları ve konumları değiştiği ölçüde karşılaştırmak da mümkündür. Alan çalışması sonucunda şehirlere ilişkin bu altgrupların değişen ağırlık ve konumlarıyla birlikte genel bir tablo da ortaya çıkmaktadır.

Sivil toplum aktörlerinin devlet kurumlarıyla ilişkisini tek başına “işbirliği” kavramı açıklamak mümkün görünmemektedir. Devlet kurumları sivil toplum aktörleri ile her zaman bir ilişki kurmayı tercih etmemekte; kimi zaman yalnızca bu aktörlerin çalışmalarına örtük bir biçimde izin verme, onları görmezden gelerek çalışmalarını için alan açma yönünde bir tutum takınmaktadır. Bu nedenle kimi sivil toplum aktörleri için işbirliği olan bu durum kimi aktörler için bir uzlaşısı olarak kendini göstermektedir.

Bürokratik grubun çalışma biçimi ve bağlarının gücü ilden ile değişmekle birlikte, alan çalışması yapılan tüm illerde grup bileşenlerinin bir biçimde diğer aktörlere oranla daha sıkı bir işbirliği ilişkisi ve güçlü bir bağ içinde oldukları görülmüştür. Ayrıca bu aktörlerin her biri kendi merkezleri ve BMMYK ile hiyerarşik olarak ifade edilebilecek bir ilişkiye sahiptir.

Hem BMMYK ile hem de alanda çalışan görece küçük STK'lar ile tek yönlü veya karşılıklı bağlarla birebir ilişkilerinin olması SGDD'yi bürokratik altgrup gibi insani yardım temelli çalışmalar altgrupunun da bir parçası kılmaktadır. Mültecilerle ilgili işleyişe dayalı işlemlerdeki konumu nedeniyle hak temelli STK'larla da bağları bulunan SGDD, ağ analizlerinde aktörlerin konumunu tarif edebilmek için kullanılan merkezîyet ölçütünü doğrudan karşılamaktadır ve alanda en merkezi konumdaki aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. SGDD, BMMYK'nın en eski uygulama ortağı olarak

ağın vazgeçilmez bir bileşenidir. Ağların tüm bileşenleri tarafından tanınmaktadır. Aktörlerin neredeyse tamamı SGDD ile tek yönlü veya çift yönlü bir ilişki içindedir.

Alanda çalışan STK'ların birbirinden ve yapılan çalışmalardan haberdar olması amacını da taşıyan koordinasyon girişimleri, koordinasyona dahil edilmek istenen aktörlerin birbirlerine duyduğu güven ve karşılıklı yarar elde etme istekleri ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin bir görüşmede, 2017 yaz aylarında İstanbul'da BMMYK tarafından organize edilen bir toplantının ardından doğrudan "Suriye Krizi" için koordinasyon amacıyla oluşturulmuş iki yüz kişilik bir WhatsApp grubu bulunduğu ancak bunun da aktörler arasındaki kopukluğu gidermediği ifade edilmiştir.

Çalışmada yer alan ikinci altgrup insani yardım temelli çalışmalar alt grubudur. Bu altgrup, Türkiye'deki sivil toplum ağının sayıca önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve alanda en büyük ağırlığa sahip olan alt gruptur. İnsani yardım alt grubu, tüm alt grupların içinde en fazla üyeye sahip ve çalışma alanı en geniş olandır. Öncelikli çalışma alanları sağlık, eğitim ve barınma için insani yardım ve yetenek geliştirmek üzerine eğitim çalışmalarıdır. Bu üyeler arasında iller bazında bir iş bölümü bulunmakla birlikte, aralarındaki bağlar gevşektir. Ağa katılım ve ağdan ayrılma mümkündür; üyeler birbirinin yerini alabilir. Üyeler arasında rekabet fazladır. Bu durumun nedeni öncelikle mali destek çağrılarından ve görüşmelerden anlaşıldığı üzere fon kaynağı devletlerin, AB ve uluslararası sivil toplumun insani yardım alanına ayırdığı kaynağın, diğer alanlarda yapılan çalışmaları desteklemek üzere ayrılan kaynaktan çok daha fazla olmasıdır. Mültecilerin Türkiye'ye entegrasyonu ve diğer kalıcı çözümler ise ikinci planda kalmaktadır. Bu nedenle özellikle mültecilerin sayısının diğer şehirlere oranla yüksek olduğu Hatay ve İstanbul'da, insani yardım grubundaki bileşen sayısı çok daha fazladır ve bu grup diğer şehirlerden çok daha geniştir. İnsani yardım ve sosyal destek gruplarının oluşumunda coğrafya, çalışma alanı belirleyicidir; çünkü mali kaynaklarını belirli bir bölgede çalışmak üzere bulan veya tüm alana hizmet vermenin mümkün olmaması nedeniyle kendilerine aynı çalışma bölgelerini seçen dernekler bu alanda işbirliği halindedir.

Bürokratik ağ üyelerinden herhangi birinin gördüğü bir işlevin ağ dışından başka bir aktör tarafından görülmesi mümkün olmazken, insani yardım temelli çalışmalar alt grubunda aktörler birbirinin yerini alabilmektedir. Aynı pozisyondaki aktörlerin

birbiri ile doğrudan bağlantılı olmalarına gerek olmayan ve birbirleri yerine geçebildikleri koşullarda ise bu pozisyonları yapısal eşdeğerlik ölçütüyle tarif etmek gerekmektedir. İnsani yardım altgrubundaki aktörlerin yardım ulaştırılması gereken alan ve ihtiyaç sahiplerini bir koordinasyon doğrultusunda “bölüşükleri” Hatay ili örneği yapısal eşdeğerlik ölçütüne uygun bir pozisyon paylaşımına karşılık gelmektedir. Birbiriyle aynı ölçüde insani yardım verecek olan STK’ların kendi aralarında ulaşacakları mahalleleri veya grupları değiştirmeleri alanda hizmet alanlar ve STK’ların kendileri bakımından herhangi bir farklılık oluşturmayacaktır. Zira yapılan işin hacmi ve niteliği benzerdir ve bu nedenle aktörlerin birbirini ikame etmesi mümkündür.

Çalışmanın üçüncü altgrubunu hak temelli çalışmalar altgrubu oluşturmaktadır. İnsani yardım alanı, alanda çalışan tüm STK’ların bir biçimde ilişkilendiği bir çalışma alanıdır. Yalnızca hak temelli STK’lar bazı istisnalar dışında insani yardım alanının dışında kalmak üzere bir çaba göstermektedir. İki alanın hedef grubu olan mültecilere yaklaşımı ve bu bağlamda iş yapma biçimleri birbirinden farklıdır. Bunu, hak temelli STK çalışanları birden fazla görüşmede farklı biçimlerde dile getirmiştir. Bu ifadelerden biri şu şekildedir:

“Yardım veren kuruluşlarla savunuculuk da çok fazla kesişmiyor, birbiriyle alakasız değil ama bir yerel hak temelli STK ile bir sınır ilindeki INGO’nun [uluslararası sivil toplum kuruluşunun] muhabbeti de o kadar gerekmiyor. Mülteci derken onların anladığıyla bir hak temelli savunuculuk faaliyeti yürüten STK’ların anladığı farklı.”

İnsani yardım grubu ile hak temelli çalışmalar grubu karşılaştırıldığında, insani yardım grubunun Türkiye’de mülteci çalışmaları alanına egemen olduğu görülmektedir. Mülteci sayılarının artışıyla birlikte insani yardım temelli sivil toplumun kapasitesi artmış, öte yandan hak temelli sivil toplumun kapasitesi aynı oranda artmadığından mültecilik alanında hak savunuculuğu çalışmaları geri planda kalmıştır. Bu durum yalnızca STK’ların görünürlükleri bakımından önem taşımamaktadır. Aynı zamanda bu şekilde, alanın bir haklar zemini olarak görülmesi ve mültecilerin birer hak öznesi olarak kabul edilmelerinin de önüne geçilmektedir.

“Eğer ikisini ayırırsak yardım ve savunuculuk faaliyetleri olarak, o zaman durum çok daha kötü, çünkü savunuculuk, birebir hukuki destek, hak savunuculuğu konusundaki kapasite çok çok düşük. Büyük bütün fonlar ve sivil toplum kapasitesi yardım üzerine büyüyor. Zaten o kurumlar bunun işi olduğunu düşünmüyor, buna girmiyorlar bile. Bu durumda savunuculuk daha da görünmez oldu bu büyük tablo karşısında. Hak savunuculuğu, birebir çok kritik vakalara müdahale etme kapasitesi de çok azaldı, çünkü kitle çok büyük Mülteci Hakları Merkezi, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği daha fazla çalışıyor, kapasitelerini artırdı ama yetişmesi mümkün değil. Hak savunusu desteği verenler, yardım faaliyeti yürüten STK’ların binde on binde biri bile değildir.” (Katılımcı 18)

Ayrıca alanda çalışmalarını sorunsuz biçimde sürdürmek isteyen STK’lar konuya eleştirel bir perspektiften yaklaşmayı gerektirecek hak temelli çalışma alanı yerine insani yardım alanını tercih edebilmektedir. Eleştirel perspektiften yapılan çalışmalar devlet kurumlarının bu çalışmaları yapan STK’lar ile varsa mevcut işbirliğini sonlandırmaları veya yeni işbirlikleri yapmamalarına neden olmaktadır. İzmir’de Valilik İnsan Hakları Komisyonunun Geri Gönderme Merkezleri ile ilgili raporunun ardından açıklama yapan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’nin bu Komisyondan çıkarılması bu durumun güncel örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bazı örneklerde ise devlet kurumları hak temelli STK’lar ile ortak çalışmalar sürdürmekle birlikte bu çalışmaların resmi işbirliklerine dönüşmesini istememektedir.

“Artık herkes o kadar korku halinde ki [...] Biz aslında çok faydalı olduğumuzu biliyoruz hedef grup açısından, kurum çalışanları da farkında ve buraya yönlendirme de yapıyorlar ama resmi olarak el sıkışamıyoruz, çünkü çok korkuyorlar herhangi bir nedenle başları belaya girerse diye, yoksa aslında onların da işlerini kolaylaştıracak çok fazla destekler sunabiliriz.” (Katılımcı 17)

Devletle sivil toplum örgütlerinin alanda özellikle insani yardım alanında hizmet sağladıkları noktalarda uzlaşma ve işbirliği içinde oldukları görülmektedir. Türkiye’de

siyasi irade, sosyal ve ekonomik hakların gerçekleştirilmesine ilişkin sorumluluklarını gittikçe artan biçimde, devlet-dışı aktörlere dağıtmaktadır (Morvaridi, 2013'ten aktaran Sunata ve Tosun, 2018). Haklar herkese eşit biçimde uygulanan ve iddia edilebilen haklar olarak değil, yerine getirilmesi gereken birtakım “ahlaki zorunluluklar” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sunata ve Tosun (2018, s. 4), bu noktada sivil toplumun rolünün boşlukları doldurmanın ötesinde “bir tıkaç görevi görmek” olduğunu ifade etmektedir. Benzer biçimde Mackreath ve Sağnıç (2017, s. 50) da “devletin mültecilerin tüm ihtiyaçlarını karşılayamadığı için” STK'ları bir taşeron olarak kullandığını ifade etmektedir. Yine Mackreath ve Sağnıç'a göre, kampların STK'lara kapalı olması, devletin STK'larla ilişkisindeki gerçek amacın bir işbirliği ve demokratikleşme olmadığının göstergesidir.

STK'lar aynı zamanda devlet kurumlarına ve kolluk güçlerine sundukları destek hizmetler doğrultusunda bir işbirliği geliştirerek kendilerine çalışma alanı açma yönünde yeni birtakım stratejilerle de kendi alanlarını genişletebilmektedir. Bu desteklere en çok ihtiyaç duyulan alanlar yakalama, kurtarma anında tercüme ve insani yardım ihtiyacı olarak kendini göstermektedir. Örneğin Sahil Güvenlik ve Jandarmanın düzensiz göç halindeki göçmenleri tuttuğu bir alanda çalışma yapmak isteyen bir STK, oradaki tercüme sorununa bir çözüm getirerek, kendisine de çalışma alanı açabilmektedir. Bu durum bir çalışan tarafından şu sözlerle açıklanmıştır:

“Dedik ki ‘İçimizde bulunan tercümanlarla gerekli desteği saha çalışanlarıyla sağlayalım, siz adli işleminizi yapın ama biz de bir yandan sizinle birlikte orada yakalanan ya da kurtarılan, idari gözetim sürecini Sahil Güvenlikte ya da Jandarmada geçiren insanlarla görüşelim.’ Kolay süreçler değildi ama kendimizi onlara anlatabildik.” (Katılımcı 5)

Bu çalışma kapsamında görüşme yapılmamakla birlikte Bodrum Deniz Kurtarma Derneğinden bir katılımcının bir sivil toplum ağı toplantısında⁶⁵ ifade ettiği

⁶⁵ SGDD ve İngiltere Büyükelçiliği tarafından 20-21 Aralık 2017 tarihlerinde İzmir’de düzenlenen MEDNET, Akdeniz Ağı ve Doğu Akdeniz’deki Göç Yollarının Haritalandırılması Üzerine Araştırma Açılış Toplantısı.

“Sahil Güvenlikten özel izin alan yegâne oluşumuz. Bunun için özel bir iznimiz var, [denizdeki kazalara] Sahil Güvenlikten önce müdahale ediyoruz.” sözleri de önemlidir.

Hak temelli çalışmalar yapan örgütler insani yardım hizmetleri sunmamaları ve eleştirel yaklaşımları nedeniyle bu işbirliğinin dışında konumlanmaktadır. Görüşme yapılan bir yerel STK çalışanı, iltica alanında kamu – sivil toplum işbirliğini “İşbirliğine mülteciler konusunda daha açık kamu, çünkü bir angarya gibi görüyor kendisine.” sözleriyle açıklamaktadır. Bu duruma örnek olarak ise, bağlı bulunduğu kuruluşun kadınlara verdiği barınma desteğinin İçişleri Bakanlığınca desteklendiğini, oysa Bakanlığın çoğunlukla kendi kurumlarında barınma imkânı sağlamadığını belirtmiştir. Bir başka görüşmede bu işbirliği şöyle ifade edilmiştir:

“Arıyorlar: ‘Maddi yardım yapın.’ Çünkü onlar da [İl Göç İdaresi] gerçekten yeni kurulmuş bir şey. Tercümanları mesela eksik olabiliyor, eleman eksikliği olabiliyor [...] Şimdi onlar biliyorsun, kurumlarda atamalar da biraz sıkıntılı [...] Eleman eksikleri var. Onların açığını bir nevi, açığını demeyeyim de onları da destekliyoruz biz çoğu zaman. Eğitimlerine biz de katılıyoruz. Bizim eğitimlerimize onlar da katılıyor.”

Gönüllü ağları çalışmada yer verilen dördüncü altgruptur. Gönüllü ağları yerel düzeyde örgütlenmeleri nedeniyle bürokratik ağların merkezi ve hiyerarşik işleyişinden kaynaklanan kısıtları aşabilmektedir. Örgütlenmelerinde kurumdan ziyade kişiler ön plana çıkmaktadır. Çalışmaları içerik bakımından insani yardım temelli çalışmalar altgrubunda yer alan aktörlerle benzeşmekle birlikte, bu konudaki söylemleri farklılaşmakta “insani yardım” vurgusunun yerini gönüllü ağlarında yerini “göçmenlerle, mültecilerle dayanışma” vurgusu almaktadır. Gönüllü grupların bir araya gelme biçimleri kurumsal olmadığı gibi, karşılıklarına çıkan sorun ve engelleri de kurumsal olmayan biçimlerde, kimi zaman tek seferlik çözümlerle aşmaktadırlar. Örneğin gönüllü bir ağda yer alan bir kişi dil engelini nasıl aştıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Aslında şöyle bir şey: Bizim ortak olarak kullandığımız dünya kadar kelime var, Arapça kelime. Ne bileyim 100 kelimeden beş tanesi ortak.

Bunlar iyi kötü Türkçe'yi çabuk öğrendiler; çünkü koşullardan dolayı. Biz de her gün buradan ne istediklerini tahmin edebiliyoruz, niçin geldiklerini, beklentilerinin ne olduğunu biliyoruz. Ondan bu şekilde iletişim kolay oldu. Burada Mardinliler, Urfalılar var, Arapça biliyorlar. Komşuluk falan derken hiç de sorun olmadı.”

Benzer sorunlar kurumsallaşmış STK'lar bünyesinde benzer şekilde çözülemeyebilmektedir. Bu anlamda gönüllü ağlarını diğer alt gruplardan farklı kılan en güçlü yan, esnek yapılarının sorunları yerinde çözmeye yönelik kapasitelerini artırmış olması; bu sayede örneğin bürokratik ağların görece yavaşlığının veya diğer ağların uzmanlaşmış faaliyet alanlarının neden olduğu kısıtları aşabilmeleridir. Kimi zaman kurumsal kimliğe sahip olmanın avantajlarından yararlanabilmek için dernekleşmeler de iş görme biçimleri gönüllülük temelli kalmaya devam etmektedir. Diğer ağlarda özellikle maddi olarak kurum kapasitesi önem taşıırken gönüllü ağlarında üyelerin kapasitesi- sosyal sermayesi daha belirleyici olmaktadır.

“Bu süreç içinde çok aktivist çıktı, çok gönüllü iş yapmak isteyenler çıktı. Çocuklara ek ders veriyoruz, dünya kadar öğretmen, emekli öğretmenler veya üniversite bitirmiş veya üniversitede okuyan öğrenci çocuklarımız kardeşlerimiz ‘Ben ders vermek istiyorum: benim İngilizcem var, matematiğim var, çocuğa ders çalıştıralım’ demeye başladı.” (Katılımcı 8)

Bu durum bir yandan ağ çalışmalarının çeşitlenmesini mümkün kılarken bir diğer yandan çalışmaların çoğunlukla sürdürülebilir olmamasını beraberinde getirmektedir. Örneğin bir dönem ağ çalışmalarına katılan bir spor eğitmeninin teklifiyle çeşitli spor faaliyetleri organize edilebilirken, başka bir dönem ağdaki aktif kişi sayısının azalmasıyla ağın öncelikli olarak yapmakta olduğu temel yardım faaliyetleri dahi yapılamaz hale gelebilmektedir.

Gönüllü ağları diğer aktörlerle temas halinde olmakla birlikte özellikle mülteciler üzerine uzmanlaşmış STK'lar ile sıkı ilişkiler içinde olmadıkları, bu STK'larla çok az ve zayıf bağlara sahip oldukları görülmektedir. Bunun en önemli nedeni gönüllü ağlarının mali kaynaklar bakımından devletler ve AB gibi

kurumsallaşmış yapılardan gelecek hibe ve fonları almak veya bu kaynaklarla yapılan etkinliklere katılmak konusundaki rezervleridir. Bu ağların mali kaynaklarının neredeyse tamamını bireysel bağışlar oluşturmaktadır. Mackreath ve Sağnıç (2017, s. 21-22) gönüllülerin mali kaynaklarını kendi çabaları sonucunda bulmalarının, paranın harcanması konusunda bir özerkliği de beraberinde getirdiğini; böylece harcamalarında ve faaliyetlerinde hükümet denetimi ve piyasa zorunluluklarından bağımsız davranabildiklerini belirtmektedir.

Çalışma alanı ve faaliyetler bakımından sivil toplum ve devlet devamlı bir karşılıklı konumlanma hali içindedir. Sivil toplum aktörleri ve devletin pozisyonu birbirine göre devamlı olarak değişmektedir. Mülteci sayısı görece az ve tek başına devlet kurumlarının müdahalesinin yeterli olduğu koşullarda alan sivil topluma kapalı tutulmuş, bu dönemde sivil toplum çalışmalarını Türkiye içi yerine sınır bölgeleri ve Suriye başta olmak üzere Türkiye dışına yoğunlaştırmıştır. Sayının artması ve devlet kurumlarının insani yardım konusundaki sınırlı kapasitesinin bu sayı ile başetmekte güçlük çektiği koşulların ortaya çıkmasıyla, sivil toplum Türkiye içinde daha fazla faaliyet yapabilir hale gelmiştir. Bu devlet kurumları ve sivil toplum aktörleri arasında kimi zaman müzakere edilen ve diyalog içinde bir işbirliği ile olurken kimi zaman yalnızca örtük bir uzlaşa ile sivil topluma alan bırakma veya açma olarak kendini göstermektedir. Çalışma alanı, kaynakların kullanımı ve dağıtımı konusunda hükümet ve sivil toplumun çıkar ve gereksinimlerinin örtüşmediği durumlarda bu örtük uzlaşa bir çatışmaya dönüşmektedir. Müzakere ve diyalog yerini hükümetin kanunlar, genelgeler gibi hukuki düzenlemeleri sivil toplum aktörlerine karşı, devletin bir zor aygıtı olarak kullanarak alana hâkim olduğu ve alanı kendisi lehine boşalttığı koşullara bırakmaktadır.

SONUÇ

Uluslararası İlişkiler disiplini tarihsel olarak siyasi tarih, uluslararası hukuk ve uluslararası politikadan oluşan üç ayaklı bir temel üzerine inşa edilmiştir. Bunların sınırlarını ve Uluslararası İlişkilerin kapsamını kesin çizgilerle çizmek mümkün değildir. Bunun öncelikli nedeni küreselleşmenin her alanda bir akışkanlık ve geçişkenliğe neden olmasıdır; böylece aktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerde olduğu gibi disiplinde de birtakım sınırlar muğlaklaşmaktadır. Bu muğlaklık Uluslararası İlişkilerin çalışma konularını genişletmesi; disiplinin temel aktörü olan devletin yanı sıra örgütlerin, şirketlerin ve bireylerin de alanın aktörleri olarak analize dahil edilmesini mümkün kılması bakımından olumlu bir etkiye sahiptir. Küreselleşmenin sonuçlarından bir diğeri ise göçün devamlı olarak artması ve yeni biçimlerinin ortaya çıkmasıdır –ki bu durum göçü akademik olarak gittikçe daha fazla ilgi gören bir çalışma alanı haline getirmektedir.

Uluslararası İlişkilerde göçle ilgili çalışmalara bakıldığında, vatandaş olmayanların ülkelere giriş-çıkış kurallarının düzenlenmesi ve bu doğrultuda kimlerin ülkelere kabul edilebilir kimlerin kabul edilemez olduğuna ilişkin çalışmaları, belirli göçmen gruplarının deneyimlerine ilişkin çalışmaların izlediği görülmektedir. Devletler göç politikaları doğrultusunda kuralları belirlemekte, göçmenler ve süreçteki diğer tüm aktörler bu sürecin yalnızca nesnesi olabilmektedir.

Göç karmaşık yapısı ve çok boyutlu olması nedeniyle çok farklı disiplinlere konu olabilmekte, ayrıca kendi başına disiplinler arası bir nitelik taşımakta; mikro düzeyde bireylerden makro düzeyde devletler ve içinde bulundukları sisteme varıncaya dek değişen düzeylerde ele alınabilmektedir. Devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları siyasi yapılar ve hukuk sistemleri bir yandan kişilerin göç kararı vermesine neden olacak koşulları tetiklerken bir diğer yandan bu kararın verilmesi halinde gerçekleşecek göçün her aşamasını belirlemektedir. Bu nedenle devletler her koşulda göç sürecinin en temel aktörleridir. Bununla birlikte göç yalnızca devletler tarafından belirlenen bir olgu değil, aynı zamanda devletleri ve ilişkilerini etkileyen de bir olgudur. Bu yönüyle de Uluslararası İlişkilerin önemli bir çalışma konusu haline gelmiştir. Bu olgunun gerek aktörleri gerek süreçleri bakımından çok boyutlu çalışmaların yapılması, çalışmaların

içerik bakımından çeşitlenmesi konunun farklı yönlerinin anlaşılabilmesi bakımından önemlidir.

Türkiye’de göç literatürünün önemli bir kısmı, Türkiye’deki göçmenlerin hukuki statülerine ilişkin uluslararası hukukla ulusal hukuk arasındaki uyumsuzlıktan kaynaklanan farklılık ve bu farklılığın sonuçları üzerinden şekillenmektedir. Yukarıda detaylı biçimde açıklanan bu durum Türkiye’nin, iltica hakkını düzenleyen temel sözleşmeye taraf olmakla birlikte, Türkiye’de iltica rejiminin taraf olunan bu uluslararası belgeye konan sınırlamalarla uluslararası standartlardan oldukça farklı biçimde düzenlenmesine karşılık gelmektedir. Bu nedenle Türkiye’de iltica alanında ulusal düzenlemeler ve tanımlar diğer pek çok devletten farklı olduğu gibi Türkiye’nin taraf olduğu diğer uluslararası insan hakları metinlerinin gerekleri ile de örtüşmemektedir. Bununla birlikte Türkiye uluslararası hukukun gereklerinden tamamıyla bağımsız değildir. Bu durum T.C. Anayasasının 90. maddesinde de düzenlenmiş; Türkiye’de uluslararası hukuk ile iç hukukun çakıştığı hallerde uluslararası hukuk ulusal hukuka öncelenmiştir. Dolayısıyla Türkiye’ye iltica edenlere ilişkin hizmet ve tutumların belirlenmesi ve değerlendirilmesinde oluşan bu ikilik büyük önem taşımaktadır. Zira bir hak ve hizmet “mültecilere” özgülenebilmekte, öte yandan söz konusu tanımdaki farklılık nedeniyle Türkiye’de iltica iddiasıyla bulunan çok önemli sayıda kişi bu hizmetin dışında bırakılabilmektedir.

Alanda çalışanlar bakımından bu durum büyük ölçüde eleştirilmekte ve akademik bir çalışma konusu olarak sıklıkla ele alınmaktadır. Hukuk perspektifinden yapılan çalışmalar doğrudan bu ikiliğe vurgu yapmakta ve büyük çoğunlukla Türkiye’nin bu ikiliğe neden olan coğrafi sınırlamayı kaldırmasıyla ikiliğin son bulacağına işaret etmektedir. Sosyolojik perspektifle yapılan çalışmalarda geldikleri ülkelere, etnik kökenlerine göre ele alınan göçmen gruplarının Türkiye’deki deneyimlerinin öncelikli çalışma konuları olduğu görülmektedir. Türkiye’yle ortak sınırı bulunan ülkelere yaşanan çatışma ve savaşlar sonrasında gerçekleşen kitlesel göçler, göç eden topluluklara ilişkin çalışmaları dönemsel olarak ön plana çıkarabilmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları çerçevesinde yapılan araştırmalarda göçmenliğin özel olarak kadın veya LGBTİ+ gruplar bakımından ne şekilde deneyimlendiği konu alınırken; uluslararası politika çerçevesinde yapılan

araştırmalarda ise devletlerin göç üzerine başta geri kabul anlaşmaları olmak üzere, ikili ve çok taraflı anlaşmaları, Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve AB'ye üyelik sürecine etkisi en çok üzerinde çalışılan konulardandır. Tüm bu çalışmaların içinde göç ağları, sosyolojik perspektiften yapılan çalışmalarda ve “göçmen ağları” olarak ele alınmakta; göçmen ağları ağ üyelerinin çalışma ve barınma imkânı bulmalarına yardımcı olmak gibi göçmenlerin hayatta kalma ve mevcut zorlu koşullarıyla baş edebilmeleri konusundaki işlevleriyle çalışmalara konu olmaktadır.

Türkiye’de göç ağlarını ele alan bu çalışma Uluslararası İlişkiler perspektifinden ele alınan bir göç çalışması olarak, Uluslararası İlişkilerde ve göç çalışmalarında analiz düzeylerine ilişkin literatüre sivil toplum aktörlerinden oluşan ağların da analiz birimi olarak değerlendirmeye katılması önerisiyle dahil olmaktadır. Devletler tarafından açık bırakılan bazı alanların doldurulması uygulamada sivil toplum aktörlerinin kendi aralarındaki işbirliği ile mümkün olmaktadır; ancak teoride bu aktörler geri planda kalmakta ve süreçteki önemleri kadar analize dahil edilmemektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde uluslararası hukuk, güvenlik çalışmaları, insani güvenlik ve dış politika alanları göçmenlere yönelik analizler barındırmaktadır, ancak bu analizler bütüncül bir anlayıştan yoksundur. Bu nedenle disiplinlerarası bir yaklaşım analizin gerektirdiği bütünlüğü yakalamakta önem taşımaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında analiz birimi olarak ele alınan göç ağları, Türkiye’de iltica alanında çalışmalar yapan sivil toplum aktörlerinin oluşturduğu ağa karşılık gelmektedir. Bu göç ağlarının incelenmesi göçmenler nezdinde göç kararının verilmesi ve devamında da etkili olabilmeleri, devlet nezdinde göç politikalarının belirlenmesinde rol oynamaları bakımından önem taşımaktadır. Böylece göç alanında henüz gelişmekte olan orta düzey analizlere yeni bir boyut kazandırarak onları zenginleştirmek ve bu boyuta ilişkin yeni bir perspektif sunmak mümkün olabilecektir. Göç süreçlerinde devletlerin ikili anlaşmaları, ülkelerine giriş-çıkış için yaptıkları düzenlemeler ve getirdikleri sınırlamalar; bireylerin bulundukları ülkenin koşulları, içinde bulundukları toplumun yapısı, ekonomik koşulları, göç ederek elde edeceklerine ilişkin beklentileri kadar, göçmenlerin ayrıldıkları, vardıkları ve bu süreçte bulundukları üçüncü ülkelerdeki sivil toplum aktörlerinin çalışmaları da etkili olmaktadır. Sivil toplum aktörleri göçmenleri etkileyecek politikaların belirlenmesinde oynadıkları rol,

savaş ve çatışmalar sonrasında terk edilen yerleşim yerlerinde yaptıkları altyapı çalışmaları, göç etmek zorunda kalan kişilere sağladıkları insani ve diğer yardımlar, tüm bunlara ilişkin hakları savunmaları gibi pek çok işlevleri nedeniyle bu sürecin oldukça önemli bir bileşenidir.

Göç ağları bileşenlerinin önemi üzerinde, yukarıda detaylı olarak açıklanan hukuki ikilik kaydadeğer bir belirleyicidir. Bu durum farklı göçmen gruplarının haklara ve hizmetlere olan erişimini etkilemektedir ve alanda çalışan sivil toplum aktörlerinin çalışmalarının şekillenmesinde bir etkidir. Kamunun hizmet sağladığı grubun dışında kalan büyük çoğunluk ise başta alandaki STK'ların ve sonra kurumsal niteliği olmayan bazı gönüllü grupların çalışmalarına konu olmaktadır. STK'lar mevcut acil ihtiyaçlardan kaynaklanan açığı kapatmak amacıyla çalışmalarını yardımlara yönlendirebilmekte, yardımlar biçiminde örgütlemekte bu bakımdan devletin açık bıraktığı bir alanı doldurmaya çalışmaktadır. Bu alan bir yönüyle doldurulması gereken ve STK'ları çalışmaya yönlendiren bir alan iken, diğer yönüyle STK'lara profesyonel bir çalışma alanı açması bakımından da bir türlü karşılıklı kazan-kazan alanıdır. Devlet, STK'lara bu boşluğu kapattıkları ölçüde çalışma imkânı sunmaktadır; ancak mesele bir hak talebi biçiminde dile getirildiğinde bu uzlaşının yerini bir kopuşa veya daha ileri düzeyde bir çatışmaya bıraktığı görülmektedir. Türkiye'de STK'lar devletin boş bıraktığı alanlarda ondan geriye kalan hizmetleri yapmaya talip oldukları ölçüde devletle bir uzlaşi içinde hareket etmektedirler.

Çalışma kapsamında sivil toplum aktörlerinin farklı alanlarda işbirlikleri ağları oluşturdukları görülmüştür. Bu alanlar eğitim, sağlık, insani yardım vb. tematik çalışma alanları olabileceği gibi, coğrafi bakımdan il, ilçe ve kimi zaman mahalleler düzeyinde belirlenmiş çalışma alanları da olabilmektedir. İnsani yardım temelli çalışmalar yürüten bu aktörler bu çalışmada bürokratik ağ olarak tanımlanan ağ üyelerinin veya birtakım kamu inisiyatiflerinin öncülüğünde bir araya gelebilmekte, ancak çalışmalarını ve işbirliklerini bürokratik ağ üyelerinin bulunmadığı ağlarda da sürdürmektedirler.

Alanda hak temelli çalışan aktörler ise, faaliyetleri ölçüsünde söz konusu "uzlaşının" dışında kalanlar olarak kendi ağlarını oluşturmaktadırlar. Bir altgrup olarak ele alınan bu küçük ağın diğer altgrupların aktörleri ile temas halinde oldukları noktalar bulunmakla birlikte, diğer aktörlerle birlikte bir küme olarak ele alınmaları mümkün

değildir. Bu altgruba dahil kimi aktörlerin insani yardım temelli çalışmalar alt grubunda bulunan önemli sayıda aktörle hiçbir teması bulunmamaktadır; bu aktörler konusunda herhangi bir fikre sahip olmamaktadırlar.

Uzlaşa değişik biçimlerde kendini göstermektedir. En üst düzeydeki hali işbirliğidir. İşbirliği; devletin kurumlarının, otoritelerinin, yetkililerinin ilgili sivil toplum aktörünü açık biçimde tanıdıkları, muhatap kabul ettikleri ve buradan hareketle birtakım faaliyetleri ortak, birlikte yürüttükleri veya belirli ölçülerde bu aktörlere devrettikleri bir ilişki biçimine karşılık gelmektedir. Örneğin, başta güvenlik gerekçesi ile erişimin çok sınırlı olduğu yer ve bilgilere, ancak bu işbirliğinin bir parçası olan sivil toplum aktörlerince erişilebilmekte, böylece bu yer ve bilgiyle ilgili hizmet konusunda ancak ilgili sivil toplum aktöründen destek alınabilmekte ve hatta bu hizmet resmi biçimde ilgili aktöre devredilebilmektedir.

Uzlaşa en alt düzeyde ise, devlet kurumlarının sivil toplum aktörlerini yalnızca görmezden gelerek ve onların çalışmalarını engellemeyerek onlara alan açtığı bir örtük uzlaşa olarak karşımıza çıkmaktadır. Birtakım siyasi veya bürokratik engeller nedeniyle resmi bir ilişki kurulamadığı veya kurulmak istenmediği durumlarda, devlet kurumları/ yetkilileri ilgili sivil toplum aktörleri ile herhangi bir resmi temasta bulunmaksızın bu aktörlerin faaliyetlerini izleyen ancak herhangi bir şekilde bu faaliyetlere destek olmayan bir pozisyon almaktadırlar. Böylece hem alanda birtakım ihtiyaçlar giderilirken, ilgili yetkililer, otoriteler bu konuyla ilgili önlerindeki siyasi veya bürokratik engellere takılmamaktadırlar.

İlki yöntemsel ikincisi konu bakımından iki yenilik içeren bu çalışma, alandaki ilk çalışmalardan biri olmakla birlikte birtakım kısıtları da barındırmaktadır. İlk olarak, çalışmanın büyük ağ çalışmalarının tamamında bulunan kısıtlılığı, göç ağının bileşenlerini tüketici biçimde açıklamamasıdır. Ağ üyelerinin sayısının binlerle ifade edildiği ve çok geniş bir coğrafi alana yayıldığı bu durumda söz konusu kısıtlılık göz önünde bulundurularak araştırma yapılacak iller seçilmiş ve alanda kilit aktörlerden başlayarak kartopu örnekleme yöntemiyle görüşmeler tamamlanmıştır. Böylece alanda etkisi çok daha sınırlı ve ağla çok zayıf bağları bulunan aktörler dışarıda bırakılırken, çalışmaya dahil edilenlerin önemli bir bölümü diğer görüşme yapılan katılımcılar tarafından da bir biçimde değinilen aktörlerden oluşmaktadır.

Bir diğerk kısıtlılık geçici barınma merkezlerinden herhangi bir gözlem ve görüşmenin çalışmaya dahil edilmemesidir. Alan çalışmasının yapıldığı dönemde mültecilerin bir bölümünü barındıran kamplara erişim olmaması nedeniyle bu kamplarda faaliyet gösteren kurumlarla kamplarda görüşme ve gözlem yapma imkânı bulunamamıştır. Sığınma amacıyla Türkiye'ye gelen ve aslen görüşme yapılan sivil toplum aktörlerinin çalışmalarının yararlanıcıları konumunda olan mültecilerden bir bölümü de alan araştırmasının gerçekleştirildiği dönemde kamp adı verilen geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadırlar. Kampların gerek istisnalar dışındaki sivil toplum aktörlerinin gerekse araştırmacıların erişimine kapalı olması bu çalışmayı zenginleştirebilecek bir diğerk çalışma mekânının araştırmanın sınırlarının dışında bırakılmasına neden olmuştur. Her ne kadar kamplara ilişkin bilgiler belirli ölçülerde Kızılay ve GİGM'nin bazı raporlarından elde edilebilse de görüşme yapmadan bu bilgilere dayanarak yapılacak bir değerlendirmenin yeterli olmayacağı düşüncesinden hareketle, çalışmanın sınırları mekânsal olarak kampları dışarıda bırakacak biçimde belirlenmiştir. Alan çalışması Türkiye'de iltica alanında kamplar dışında çalışan sivil toplum aktörlerinden temsilci ve çalışanlarla yapılan görüşmeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada alandaki sivil toplum aktörlerinin oluşturduğu ağ tanımlanırken bu kısıtları aşabilmek için görüşmelerden elde edilen veriye ek olarak rapor ve gözlemlerden de yararlanarak altgruplar belirlenmiştir. Bu yöntem daha çok sayıda aktörün bir arada ele alındığı bir küme değerlendirmesi bakımından işlevli olmakla birlikte aktörlerin ikili ilişkilerine daha detaylı açıklamalar getirmek için sınırlılıklar barındırmaktadır. Bu nedenle ağda yapısal eşdeğerlik ancak araştırmanın yapıldığı az sayıda aktörün bulunduğu bir il ve görüşmelerde bu durumun çok açık biçimde ifade edildiği aktörler arasında tespit edilebilmiştir. Araştırmanın daha çok ve şeffaf bilgi alınabilen görüşmelerle ilerletilmesi halinde daha çok aktör arasında yapısal eşdeğerlik tespit etmek mümkün olabilecektir. Bu durum ağ bileşenlerinin kesin biçimde tarif edilebilmesi ve ele alınan farklı boyutlarında bu bileşenlere doğru ağırlıkların atfedilerek bu çalışmaya konu mültecilere ilişkin doğru politikaların belirlenebilmesi için önem taşımaktadır. Çalışma bireyler üzerine çalışmaların hâkim olduğu ağ literatürüne farklı bir düzeyde ağ bileşenlerinin ele alınması ve çalışılmasını öneren

alışmalar içinde iltica ve sivil toplumu konu alan yeni örneklerden biri olması bakımından önem taşıtmaktadır.

Çalışmanın g ağlarına yeni bir perspektiften bakma imkânı sunması ve iltica alanında çalışan sivil toplum aktörleri üzerine yapılacak yeni çalışmalar için ufuk açıcı bir çalışma olması hedeflenmiştir. Bu perspektifin yeni çalışmalarla geliştirilmesi ise bu konuda çok sayıda ili kapsayan geniş saha araştırmaları yapılması ve şeffaf biçimde bu bilgilerin paylaşılabilmesi ile mümkündür. İlgili araştırmaların yapılması için gereken mali kaynak ve insan kaynağının sağlanması yanı sıra alanın bilgisini paylaşmak konusunda kendilerini her bakımdan güvende hisseden istekli katılımcıların bulunması da büyük önem taşıtmaktadır. Bu kısıtlılıkların açılması benzer çalışmaların ağ literatürüne de daha fazla katkı sunulmasını beraberinde getirecektir. Böylece aktörlerin doğrudan ilişkide oldukları aktörlere ilişkin tüketici bir liste yapmak ve net bir harita çıkarmak mümkün olabilecektir.

Çalışma, verilerin şeffaf biçimde paylaşılabildiği, devletlerin g politikaları ve uygulamalarına ilişkin eleştirilerin rahatlıkla tartışılabildiği ve önerilerin sunulabildiği koşullar altında sivil toplum aktörlerinin birbirleriyle ilişkilerinin g süreçleri üzerindeki etkilerini kavrayabilmek gibi amaçlar doğrultusunda yeni akademik çalışmalar için fırsatları da barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (1964). *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Abadan-Unat, N. (1972). Yurtdışına Göçen Türk İşgücü ve Dönüş Eğilimleri. *AÜSBF Dergisi*, 27(2), 183-206.
- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adamson, F. B. (2006). Crossing Borders: International Migration and National Security. *International Security*, 31(1), 165-199.
- Adıgüzel, Y. (2013). Dayanışma Ağları Üzerinden Eskişehir’de Siyaset ve Göçmenlik Algısı. *Sosyoloji Dergisi*, 27(2), 73-94.
- Akbaş, E. (2012). Göçmenler Arasındaki Dayanımcı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu. İçinde S.G. Ihlamur-Öner, & N.A.Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç* (ss. 335-351). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akkoyunlu, Ş. (2012). Dış ticaret, ekonomik yardım, doğrudan yabancı yatırımlar ve göçmen dövizleri Türkiye’den olan göçü frenleyebilir mi? *Migration Letters*, 9(4), 311-327.
- Alba, R.D. (1973). A Graph-Theoretic Definition of a Sociometric Clique. *Journal of Mathematical Sociology*, 3, 113-126.
- Alba, R.D., & Kadushin, C. (1976). The Intersection of Social Circles: A New Measure of Social Proximity in Networks. *Sociological Methods & Research*, 5, 77-102.
- Arabie, P., & Carroll, J.D. (1989). Conceptions of Overlap in Social Structure. In L. C. Freeman, D.R. White, & A.K. Romney (Eds.), *Research Methods in Social Network Analysis* (pp. 367-392). VA: George Mason University Press.
- Arenas, N. (2005). The Concept of “Mass Influx of Displaced Persons” in the European Directive Establishing the Temporary Protection System. *European Journal of Migration and Law*, 7, 435-450.

- Asian-African Legal Consultative Organization (AALCO), *Final Text of the AALCO's 1966 Bangkok Principles on Status and Treatment of Refugees, as adopted on 24 June 2001 at the AALCO's 40th Session, New Delhi*. <https://www.refworld.org/docid/3de5f2d52.html> adresinden elde edilmiştir. (Erişim tarihi: 19.02.2018).
- Augustson, J.G., & Minker, J. (1970). An Analysis of Some Graph Theoretical Cluster Techniques. *Journal of the ACM*, 17, 571-588.
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri. (2009). *Thomas Hammarberg'in 28 Haziran–3 Temmuz 2009 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaretini müteakip hazırladığı; "Siyasi sığınmacıların ve Mültecilerin İnsan Hakları Raporu*. 1 Ekim 2009, CommDH(2009)31, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1599629&Site=CommDH> adresinden elde edilmiştir. (Erişim tarihi: 01.08.2018).
- Bach, R. L. (1987). The Cuban Exodus: Political and Economic Motivations. In B.B. Levine (Ed.), *The Caribbean Exodus*. Praeger; New York, 1987.
- Bakewell, O. (2015). Göç Kuramında Yapı ve Fail Kavramları Üzerine Bazı Görüşler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 188-218.
- Baklacioğlu, N.Ö. (2015). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tarih Yazımı. İçinde M.M. Erdoğan, & A. Kaya (Ed.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (ss. 191-221). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baldwin-Edwards, M. (2008). Towards a Theory of Illegal Migration: Historical and Structural Components. *Third World Quarterly*, 29(7), 1449-1459. doi: 10.1080/01436590802386690
- Barnes, J.A. (1954). Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations*, 7, 39-54.
- Barnes, J.A. (1971). *Three Styles in the Study of Kinship*. London: Tavistock.
- Basın İlan Kurumu. (2017). *İçişleri Bakanlığı 4 yabancı vakfın faaliyetlerine son verdi*. Eklenme tarihi: 13 Nisan 2017, Güncelleme tarihi: 29 Temmuz 2017. <https://www.bik.gov.tr/icisleri-4-yabanci-vakfin-faaliyetlerine-son-verdi/> adresinden elde edildi.

- Bates, D. C. (2002). Environmental Refugees ? Classifying Human Migrations Caused by Environmental Change. *Population and Environment*, 23(5), 465-477.
- Bauböck, R. (2003). Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism. *The International Migration Review*, 37(3), 700-723.
- Bavelas, A. (1950). Communication Patterns in Task-Oriented Groups. *Journal of the Acoustical Society of America*, 22, 723-730.
- Bavelas, A. & Barrett, M. (1951). An Experimental Approach to Organisational Communication. *Personnel*, 27, 386-397.
- BBC Türkçe. (2016). Türkiye üzerinden Suriye'ye giden ABD yardımı 'yolsuzluk yüzünden' kesildi. *BBC Türkçe*, 12 Mayıs 2016. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-uzerinden-suriyeye-giden-abd-yardimi-yolsuzluk-yuzunden-kesildi-40103011>.
- Beniger, J.R. (1976). *Sampling Social Networks: The Subgroup Approach*. Proceedings of the Business and Economic Statistics Section, American Statistical Association, 226-231.
- Berkowitz, S.D. (2008). Afterword: Toward a formal structural sociology. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 477-497). Bingley: JAI Press.
- Bernard, H.R., & Killworth, P.D. (1977). Informant Accuracy in Social Network Data II. *Human Communication Research*, 4, 3-18.
- Bernard, H.R., & Killworth, P.D. (1978). A Review of the Small-World Literature. *Connections*, 2, 15-24.
- Bertalanffy, J.V. (1968). *General System Theory*. New York: Braziller.
- Bichler, G. (2019). *Understanding Criminal Networks: A Research Guide*. Oakland: University of California Press.
- Biehl, K. (2009). *Migration 'Securitization' and its Everyday Implications: an Examination of Turkish Asylum Policy and Practice*. CARIM SS Essay.
- Biehl, K. (2015). Governing Through Uncertainty: Experiences of Being a Refugee in Turkey as a Country for Temporary Asylum. *Social Analysis*, 59(1), 57-75.
- Bienenstock, E.J., & Bonacich, P. (1992). The Core as Solution to Exclusionary Networks. *Social Networks*, 14, 231-244.

- Bienenstock, E.J., & Bonacich, P. (1997). Network Exchange as a Cooperative Game. *Rationality and Society*, 9, 37-65.
- Biermann, F., & Boas, I. (2008). Protecting Climate Refugees: The Case For a Global Protocol. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 50(6), 8-17.
- Biermann, F., & Boas, I. (2010). Preparing a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees. *Global Environmental Politics*, 10(1), 60-88.
- Bijak, J. (2006). *Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, and Methods*. Working Paper 4. Warsaw: Central European Forum for Migration Research.
- Bilecen, B. (2013). Avrupa'daki Türkiyeli Göçmenlerin Ulusaşırı Aile Ağları. *Sosyoloji Dergisi*, 27(2), 235-250.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye'de Mültecilik* (Çev. Çakmak, E.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Blok, A. (1974). *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960*. New York: Harper and Row.
- BM Genel Kurulu. (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, 10 Aralık 1948, 217 A (III). <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 17.07.2017).
- BMMYK. (1997). *Dünya Mültecilerinin Durumu 1997-98*. Ankara: Oxford University Press.
- BMMYK. (1998). *Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabı*. http://www.unhcr.org.cy/fileadmin/user_upload/Turkish_-_handbook_on_procedures_and_criteria_for_determining_refugee_status.pdf adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 19.02.2018).
- BMMYK. (2004). *Kitlesel Akın Hallerinde Uluslararası İşbirliği ve Yük ve Sorumluluk Paylaşımı Konusunda BMMYK İcra Komitesi Tarafından Verilen 2004 Tarihli Karar - "Conclusion on International Cooperation and Burden and*

- Responsibility Sharing in Mass Influx Situations*”, Executive Committee Conclusion, No. 100 (LV). EXCOM Conclusions. 8 October 2004.
- Bodemann, Y.M. (2008). Relations of Production and Class-Rule: The Hidden Basis of Patron-Clientage. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 198-219). Bingley: JAI Press.
- Borjas, G.J. (1989). Economic Theory and International Migration. *The International Migration Review*, 23(3), 457-485.
- Boswell, C. (2007). Theorizing Migration Policy: Is There a Third Way? *International Migration Review*, 41(1), 75-100.
- Bott, E. (1971). *Family and Social Network*. London: Tavistock.
- Boucher, A., & Gest, J. (2015). Göç Çalışmaları Dönüm Noktasında: Göç Rejimi Tipolojilerine İlişkin Bir Eleştiri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 152-187.
- Boyd, M. (1989). Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. *The International Migration Review*, 23(3), 638-670.
- Boyd, M., & Nowak, J. (2012). Social Networks and International Migration. In M. Martiniello, & J. Rath (Eds.), *An Introduction to International Migration Studies: European Perspectives* (pp. 79-106). Amsterdam: Amsterdam University Press. doi: 10.2307/j.ctt6wp6qz.7
- Böhning, W.R. (1984). *Studies in International Labour Migration*. New York: St Martin's Press.
- Breiger, R.L. (1976). Career Attributes and Network Structure: A Blockmodel Study of a Biomedical Research Speciality. *American Sociological Review*, 41, 117-135.
- Brettell, C.B., & Hollifield, J.F. (Eds.). (2000). *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. New York, London: Routledge.
- Brewer, K., T., & Yüksek, D. (2009). A Survey on Migrants and Asylum Seekers in İstanbul. In A. İçduygu & K. Kirişçi (Eds.), *Land of Diverse Migrations* (pp. 637-723). İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- Brym, R.J. (2008). Structural Location and Ideological Divergence: Jewish Marxist Intellectuals in turn-of-the-century Russia. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz

- (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 359-379). Bingley: JAI Press.
- Burt, R.S. (1978). Cohesion versus Structural Equivalence as a Basis for Network Subgroups. *Sociological Methods and Research*, 7, 189-212.
- Burt, R.S. (1981). Studying Status/Role-Sets as Ersatz Network Positions in Mass Surveys. *Sociological Methods & Research*, 9, 313-337.
- Burt, R.S. (1982). *Toward a Structural Theory of Action: Network Models of Social Structure, Perceptions and Action*. New York: Academic.
- Burt, R.S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burt, R.S. (1997). The Contingent Value of Social Capital. *Administrative Science Quarterly*, 42, 339-365.
- Burt, R.S. (1998). The Gender of Social Capital. *Rationality and Society*, 10, 5-46.
- Burt, R.S. (2001). Structural Holes Versus Network Closure as Social Capital. In N. Lin, K. Cook & R.S. Burt (Eds.), *Social Capital: Theory and Research* (pp. 31-56). New York: Aldine de Gruyter.
- Burt, R.S., Christman, K.P., & Kilburn, H.C. (1980). Testing a Structural Theory of Corporate Cooptation: Interorganizational Directorate Ties as a Strategy for Avoiding Market Constraints on Profits. *American Sociological Review*, 45, 821-841.
- R.S. Burt, & Minor, M.J. (Eds.). (1982). *Applied Network Analysis: Structural Methodology for Empirical Social Research*. CA: Sage.
- Canefe, N. (2016). Management of Irregular Migration: Syrians in Turkey as Paradigm Shifters for Forced Migration Studies. *New Perspectives on Turkey*, 54, 9-32.
- Carletto, C., de Brauw, A., & Bnerjee, R. (2012). Measuring Migration in Multi-topic Household Surveys. In C. Vargas-Silva (Ed.), *Handbook of Research Methods in Migration* (pp. 207-228). UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Carley, K.M. (1991). A Theory of Group Stability. *American Sociological Review*, 56, 331-354.
- Castells, M. (1989). *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*. Oxford: Basil Blackwell.

- Castells, M. (2013). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Cilt 1, Ağ Toplumunun Yükselişi* (Çev. Kılıç, E.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S. (1998). Globalization and Migration: Some Pressing Contradictions. *International Social Science Journal*, 50(156), 179-186.
- Castles, S. (2002). Migration and Community Formation Under Conditions of Globalization. *The International Migration Review*, 36(4), 1143-1168.
- Castles, S. (2007). Twenty-First Century Migration as a Challenge to Sociology. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(3), 351-371.
- Castles, S. (2010). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1565-1586.
- Castles, S., & Kosack, G. (1985). *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Castles, S., & Miller M. J. (2008). *Göçler Çağı* (Çev. Bal, B. U, & Akbulut, İ). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chiswick, B.R. (1999). Are Immigrants Favorably Self-Selected? *The American Economic Review*, 89(2), 181-185.
- Cohen, R. (1987). *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*. Aldershot: Avebury.
- Coleman, J.S. (1957). *Community Conflict*. New York: Free Press.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human-Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coleman, J.S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press.
- Coleman, J.S., Katz, E. & Menzel, H. (1966). *Medical Innovation: A Diffusion Study*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Collyer, M. (2005). When Do Social Networks Fail to Explain Migration? Accounting for the Movement of Algerian Asylum-Seekers to the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), 699-718.
- Cook, K.S. (1977). Exchange and Power in Networks of Interorganizational Relations. *Sociological Quarterly*, 18, 62-82.

- Cook, K.S. (1982). Network Structures from an Exchange Perspective. In P.V Marsden, & N. Lin (Eds.), *Social Structure and Network Analysis* (pp. 177-218). Beverly Hills: Sage.
- Cook, K.S., & Whitmeyer, J.M. (1992). Two Approaches to Social Structure: Exchange Theory and Network Analysis. *Annual Review of Sociology*, 18, 109-127.
- Cornelius, W.A., Martin, P.L., & Hollifield, J.F. (Eds.) (1994). *Controlling Immigration: A Global Perspective*. Stanford: Stanford University Press.
- Crane, D. (1969). Social Structure in a Group of Scientists: A Test of the 'Invisible College' Hypothesis. *American Sociological Review*, 34, 335-352.
- Çağaptay, S. (2002). Kemalist Dönemde Göç ve İskan Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma. *Toplum ve Bilim*, 93, 218-241.
- Çağlar, A.S., & Soysal, L. (2003). Introduction: Turkish Migration to Germany-Forty Years After. *New Perspectives on Turkey*, 28-29, 1-18.
- Çakmak, E. (2015). Siyah=Yabancı=Göçmen: Afrikalı Göçmenlerin İstanbul Deneyimine Dair Bir Okuma. İçinde L. Körükmez, & İ. Südaş (Eds.), *Göçler Ülkesi* (ss. 169-177), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çalık, B. (2012). Mülteci Sayısı Psikolojik Sınırı Aştı. *Sabah*, 16 Ekim 2012. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/10/16/multeci-sayisi-psikolojik-siniri-asti>.
- Çiçekli, B. (Ed.). (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Hukuku, No: 18. Cenevre: IOM.
- Çiçekli, B. (2014). *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çiçekli, B., & Demir, O. Ö. (2013). *Türkiye Koridorunda Yasadışı Göçmenler*. Ankara: Karınca Yayınları.
- Danış, D. (2007). A Faith that Binds: Iraqi Christian Women on the Domestic Service Ladder of Istanbul. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(4), 601-615.
- Danış, D. (2010). İstanbul'daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar. İçinde B. Pusch & T. Wilkoszewski (der.), *Türkiye'de Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar* (ss. 191-224). İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Danış, D. (2016). Konfeksiyon Sektöründe Küresel Bağlantılar: Göçmen İşçiler, Sendikalar ve Küresel Çalışma Örgütleri. *Alternatif Politika*, 8(3), 562-586.
- Danış, D. & Nazlı, D. (2018). A Faithful Alliance Between the Civil Society and the State: Actors and Mechanisms of Accomodating Syrian Refugees in İstanbul. *International Migration*, 57(2), 143-157.
- Danış, A.D., Taraghi, C., & Pérouse, J.F. (2009). "Integration in Limbo": İraqi, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in İstanbul. In A. İçduygu & K. Kirişçi (Eds.), *Land of Diverse Migrations* (pp. 443-636). İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- Davies, J.C. (1962). Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*, 27, 5-19.
- Davis, K.F., D'odorico, P., Laio, F., & Ridolfi, L. (2013). Global Spatio-Temporal Patterns in Human Migration: A Complex Network Perspective. *PloLoS ONE*, 8(1), e53723. doi: 10.1371/journal.pone.0053723
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. *AÜSBF Dergisi*, 66(1), 27-48.
- Dedeoğlu, S. (2012). Göç ve Hayatta Kalma Mücadelesi: İstanbul'da Azerbaycanlı Kadın Göçmenlerin Hayatta Kalma Mücadelesi ve Endüstriyel Üretim. *Migration Letters*, 9(4), 365-372.
- De Haas, H. (2005). International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts. *Third World Quarterly*, 26(8), 1269-84.
- De Haas, H. (2010). Migration and Development: A Theoretical Perspective. *The International Migration Review*, 44(1), 227-264.
- Delacroix, J. & Ragin, C.C. (1981). Structural Blockage: A Cross-national Study of Economic Dependency, State Efficacy, and Underdevelopment. *American Journal of Sociology*, 86, 1311-1347.
- Delgado-Wise, R., & Márquez-Covarrubias, H. (2012). Contemporary Migration Seen from the Perspective of Political Economy: Theoretical and Methodological Elements. In C. Vargas-Silva (Ed.), *Handbook of Research Methods in Migration* (pp. 92-113). UK: Edward Elgar Publishing Limited.

- Deutsche Welle. (2017). *Trump'tan Müslümanların girişine kısıtlama*. 28.01.2017. <https://www.dw.com/tr/trumptan-m%C3%BCsl%C3%BCmanlar%C4%B1n-giri%C5%9Fine-k%C4%B1s%C4%B1tlama/a-37312744>.
- Downs, C.W., Clampitt, P.G., & Pfeffer, A. (1988). Communication and Organizational Outcomes. In G. Goldhaber & G. Barnett (Eds.) *Handbook of Organizational Communication* (pp. 171-211). Norwood: Ablex.
- Dunn, W. N. (1983). Social Network Theory. *Research in Progress*, 4(3), 453-461.
- Durieux, J. F., & McAdam, J. (2004). Non-Refoulement Through Time: The Case for a Derogation Clause to the Refugee Convention in Mass Influx Emergencies. *International Journal of Refugee Law*, 16(1), 4-24.
- Düvell, F. (2006). *Crossing the Fringes of Europe: Transit Migration in the EU's Neighbourhood*. Working Paper 33. Oxford: Centre on Migration, Policy and Society.
- Düvell, F. (2010). Transit Migration: A Blurred and Politicised Concept. *Population, Space and Place*, 18, 415-427.
- Düvell, F. (2012). *Qualitative Research in Migration Studies*. CARIM-East Analytic and Synthetic Notes.
- Edwards, A. (2012). Temporary Protection, Derogation and 1951 Refugee Convention. *Melbourne Journal of International Law*, 13, 1-41.
- Ekinci, Y. (2015). "Misafirlik Dediğin Üç Gün Olur": Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma. *Birikim*, 311, 48-54.
- Ekşi, N. (2010). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Abdolkhani ve Karimnia-Türkiye Davası*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ekşi, N. (2014). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ekşi, N. (2016). İklim Mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 10-58.
- El-Hinnawi, E. (1985). *Environmental Refugees*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- Emerson, R.M. (1972a). Exchange Theory: Part I. A Psychological Basis for Social Change. In J. Berger, M. Zelditch, & B. Anderson (Eds.), *Sociological Theories in Progress* (pp. 38-57). Boston: Houghton Mifflin.

- Emerson, R.M. (1972b). Exchange Theory: Part II. Exchange Relations and Networks. In J. Berger, M. Zelditch, & B. Anderson (Eds.), *Sociological Theories in Progress* (pp. 58-87). Boston: Houghton Mifflin.
- Erder, S. (2000). Uluslararası Göçte Yeni Eğitimler: Türkiye Göç Alan Ülke Mi? İçinde F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş & M. Türkay (Ed.), *Mübeccel Kıray İçin Yazılar* (ss. 235-259). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erder, S. (2003). Eski Sosyalist Ülke Yurttaş Kadınlar Türkiye’de. *Kızılık Dergisi*, 15, 29-31.
- Erder S., & Kaşka, S. (2003). *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*. IOM, 86.
- Erdoğan, M.M. (2015a). *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2015b). Türkiye’ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga Suriyeliler. İçinde M.M. Erdoğan, & A. Kaya (Ed.), *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* (ss. 315-347). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2017). *Urban Refugees From “Detachment” to “Harmonization”*. January 2017. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Ergül, C. (2017). Başbakan Yardımcısı Akdağ: Suriyeliler için harcanan toplam maliyet 84 milyar 880 milyon lira. *Anadolu Ajansı*, 5 Aralık 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-suriyeliler-icin-harcanan-toplam-maliyet-84-milyar-880-milyon-lira/990509>.
- Erickson, B.H. (2008). The Relational Basis of Attitudes. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 99-121). Bingley: JAI Press.
- Eşsiz, V. (2016). Türkiye’de Mültecilerin Korumasına İlişkin Politika ve Uygulamalara Genel Bakış. *Uluslararası Toplum ve Mülteciler Konferans Kitabı* (ss. 71-79). İstanbul, Uluslararası Af Örgütü Yayınları.
- European Council on Refugees and Exiles (ECRE). 2017. *Country Report: Turkey*. Aida: Asylum Database.

- European Union: Council of the European Union. (2001). *Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on Minimum Standards for Giving Temporary Protection in the Event of a Mass Influx of Displaced Persons and on Measures Promoting a Balance of Efforts Between Member States in Receiving such Persons and Bearing the Consequences Thereof*. 7 August 2001, OJ L.212/12-212/23, 2001/55/EC. <https://www.refworld.org/docid/3ddcee2e4.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 14.03.2018).
- European Union: Council of the European Union. (2004). *Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on Minimum Standards for the Qualification and Status of Third Country Nationals or Stateless Persons as Refugees or as Persons Who Otherwise Need International Protection and the Content of the Protection Granted*. 30 September 2004, OJ L.304/12-304/23, 2004/83/EC. <https://www.refworld.org/docid/4157e75e4.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 14.03.2018).
- Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Faist, T. (2004). The Border Crossing Expansion of Social Space: Concepts, Questions and Topics. In T. Faist, & E. Özveren (Eds.), *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions*. Hants: Ashgate Publishing.
- Fararo, T.J., & Sunshine, M.H. (1964). *A Study of a Biased Friendship Net*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Farbotko, C. & Lazrus, H. (2012). The First Climate Refugees? Contesting Global Narratives of Climate Change in Tuvalu. *Global Environmental Change*, 22(2), 382-390.
- Fawcett, J.T. (1989). Networks, Linkages and Migration Systems. *The International Migration Review*, 23(3), 671-680.
- Fawcett, J.T, & Arnold, F. (1987). Explaining Diversity: Asian and Pacific Immigration Systems. In J.T. Fawcett, & B.V. Carino (Eds.), *Pacific Bridges: The New*

- Immigration From Asia and the Pacific Islands* (pp.). New York: Center for Migration Studies.
- Festinger, L. (1949). The Analysis of Sociograms Using Matrix Algebra. *Human Relations*, 2(2), 153-158.
- Fienberg, S., Meyer, M., & Wasserman, S. (1985). Statistical Analysis of Multiple Social Relations. *Journal of American Statistical Association*, 80, 51-67.
- Fitzgerald, K. (1996). *The Face of the Nation: Immigration, the State, and the National Identity*. Stanford: Stanford University Press.
- Fitzpatrick, J. (2000). Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime. *The American Journal of International Law*, 94(2), 279-306.
- Forsyth, E., & Katz, L. (1946). A Matrix Approach to the Analysis of Sociometric Data: Preliminary Report. *Sociometry*, 9, 340-347.
- Frank, A.G. (1969). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Frank, O. (1981). A Survey of Statistical Methods for Graph Analysis. In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological Methodology 1981*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Freeman, L. (1979). Centrality in Social Networks: Conceptual Clarification. *Social Networks I*, 215-239.
- Freeman, G.P. (1995). Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States. *The International Migration Review*, 29(4), 881-902.
- Friedmann, H. (1978). World Market, State, and Family. *Comparative Studies in Society and History*, 20, 545- 586.
- Friedmann, H. (1980). Household Production and the National Economy. *Journal of Peasant Studies*, 7, 158-184.
- Friedmann, H. (1982). The Political Economy of Food. *American Journal of Sociology*, 88, 248-286.
- Friedmann, H. (2008). Form and Substance in the Analysis of the World Economy. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 304-326). Bingley: JAI Press.
- Friedmann, H., & Wayne, J. (1977). Dependency Theory: A Critique. *Canadian Journal of Sociology*, 2, 399-416.

- Fulk, J., Flanagan, A.J., Kalman, M.E., Monge, P.R., & Ryan, T. (1996). Connective and Communal Public Goods in Interactive Communication Systems. *Communication Theory*, 6, 60-87.
- Gazete Duvar. (2017). Yardım kuruluşları Türkiye'den uzaklaştırılıyor. *Gazete Duvar*, 3 Mayıs 2017. <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/05/03/yarim-kuruluslari-turkiyeden-uzaklastiriliyor/>.
- Gazete Duvar. (2021). Tunç Soyer: Mültecilerle birlikte yaşıyoruz, herkes bunu hazmetmeli. *Gazete Duvar*, 28 Temmuz 2021. <https://www.gazeteduvar.com.tr/tunc-soyer-multecilerle-birlikte-yasiyoruz-herkes-bunu-hazmetmeli-haber-1529836>.
- Geddes, A. (2005). Europe's Border Relationships and International Migration Relations. *Journal of Common Market Studies*, 43(4), 787-806.
- Geddes, A. (2008). *Immigration and European Integration: Beyond Fortress Europe?* Manchester: Manchester University Press.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., & Szanton Blanc, C. (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48-63.
- Goodwin-Gill, G. S., & McAdam, J. (2007). *The Refugee in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Goodwin-Gill, G.S. (2014). *The International Law of Refugee Protection*. Oxford Handbooks Online. <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199652433.001.0001/oxfordhb-9780199652433-e-021?print=pdf>. (Erişim tarihi: 18.03.2018).
- Göksel, G.U. (2019). *Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi* (Çev. Kızıltuğ, M.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Görgün, M. (2017). Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişkileri Ağının Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Göç Özel Sayısı, 1317-1327.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.

- Granovetter, M. (1976). Network Sampling: Some First Steps. *American Journal of Sociology*, 83, 727-729.
- Granovetter, M. (1982). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. In R. Collins (Ed.), *Sociological Theory 1983* (pp. 105-130). San Francisco: Jossey-Bass.
- Güllüpcinar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiğı ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 53-85.
- Haber7. (2019). Türkiye hamleyi yaptı! Sözler tutulmayınca... *Haber7*, 25 Temmuz 2019. <https://www.haber7.com/guncel/haber/2881530-turkiye-hamleyi-yapti-sozler-tutulmayinca>.
- Hacaloğlu, H. (2017). Süleyman Soylu'dan Uluslararası Yardım Kuruluşlarına "Ajan" Suçlaması. *Amerika'nın Sesi*, 26 Mart 2017. <https://www.amerikaninsesi.com/a/suleyman-soyludan-uluslararasi-yardim-kuruluslarina-ajan-suclamasi/3782549.html>.
- Hagen, E.E. (1962). *On the Theory of Social Change*. Homewood, III: Dorsey.
- Hallinan, M.T. (1978). The Process of Friendship Formation. *Social Networks*, 24, 193-210.
- Hammar, T. (Ed.). (1985). *European Immigration Policy: A Comparative Study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harary, F. (1959). On the Measurement of Structural Balance. *Behavioral Science*, 4, 316-323.
- Harary, F., Norman, R.Z., & Cartwright, D. (1965). *Structural Models: An Introduction to the Thoery of Directed Graphs*. New York: Wiley.
- Harris, N. (1996). *The New Untouchables: Immigration and the New World Worker*. Harmondsworth: Penguin.
- Harris, J.R., & Todaro, M.P. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Heisler, M.O. (1992). Migration, International Relations and the New Europe: Theoretical Perspectives From Institutional Political Sociology. *The International Migration Review*, 26(2), 596-622.
- Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD). (2007). *Mülteci Destek El Kitabı*. İstanbul.

- Hirschon, R. (2005). *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hobsbawn, E. (2008). *Kısa 20.Yüzyıl* (Çev. Alogan, Y.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Hollifield, J.F. (1992). Migration and International Relations: Cooperation and Control in the European Union. *The International Migration Review*, 26(2), 568-595.
- Hollifield, James (2000). The Politics of International Migration: How Can We Bring the 'State Back In'? In J. Hollifield & C. B. Brettell (Eds.), *Migration Theory* (pp. 137- 186). New York: Routledge.
- Hollifield, J.F. (2004). The Emerging Migration State. *The International Migration Review*, 38(3), 885-912.
- Hollifield, J.F. (2012). *Why do states risk migration?* IPSA 22nd World Congress of Political Science: Reshaping Power, Shifting Boundaries Conference Paper, 8-12 July 2012, Madrid.
- Hollingshead, A.B. (1998). Retrieval Processes in Transactive Memory Systems. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 659-671.
- Homans, G. (1950). *The Human Group*. New York: Harcourt, Brace.
- Howard, L. (2008). Work and Community in Industrializing India. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 185-196). Bingley: JAI Press.
- Hukuk Muhakemeleri Kanunu. (2011). *T.C. Resmi Gazete*, 27836, 4 Şubat 2011.
- Huysmans, J. (2000). The European Union and the Securitization of Migration. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 751-777.
- Ibarra, H. (1992). Homophily and Differential Returns: Sex Differences in Network Structure and Access in an Advertising Firm. *Administrative Science Quarterly*, 37, 422-447.
- Ibarra, H. (1995). Race, Opportunity, and Diversity of Social Circles in Managerial Networks. *Academy of Management Journal*, 38, 673-703.
- Ibrahim, M. (2005). The Securitization of Migration: A Racial Discourse. *International Migration* 43(5), 163-187.

- Ihlamur-Öner, S. G. (2012). Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler. İçinde S.G. Ihlamur-Öner, & N.A.Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç* (ss. 309-333). İstanbul: İletişim Yayınları.
- IOM. (2011). Smuggling. *Glossary on Migration*, International Migration Law Series No. 25. http://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 17.07.2017).
- IOM. (2016). *IOM Becomes a Related Organization to the UN*. 25.07.2016 www.iom.int adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 19.06.2017).
- IOM. (2017). *IOM Definition of "Migrant"*. <https://www.iom.int/who-is-a-migrant> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 19.06.2017).
- İçduygu, A. (1996). Transit Migrants and Turkey. *Bogazici Journal Review of Social, Economic and Administrative Studies*, 10, 127-142.
- İçduygu, A. (2000). The Politics of International Migratory Regimes: Transit Migration Flows in Turkey. *International Social Science Journal*, 52(165), 357–367.
- İçduygu, A. (2003). *Irregular Migration in Turkey*. IOM International Organization for Migration. IOM Migration Research Series, No. 12.
- İçduygu, A. (2005). *Transit Migration in Turkey: Trends, Patterns and Issues*. European University Institute Research Report 4.
- İçduygu, A. (2007). EU-ization Matters: Changes in Immigration and Asylum Practises in Turkey. In T. Faist, & A. Ette (Eds.), *The Europeanization of National Policies and Politics of Immigration: Between Autonomy and the European Union* (pp. 201-222). London: Palgrave Macmillan.
- İçduygu, A. (2010). The Politics of Demography and International Migration: Implications for the EU–Turkey Relationship. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 59–71.
- İçduygu, A. (2012). Demography and Immigration/Emigration. In M.Heper, & S. Syarı (Eds.), *Handbook of Modern Turkey* (328-337). London: The Routledge.
- İçduygu, A. & Aksel, D. (2012). *Türkiye’de Düzensiz Göç*. Eylül 2012. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü.
- İçduygu, A., & Şimşek, D. (2016). Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies. *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 59-69.

- İçduygu, A., & Toktaş, Ş. (2002). How do Smuggling and Trafficking Operate via Irregular Border Crossings in the Middle East: Evidence from Fieldwork in Turkey. *International Migration*, 40(6), 25-50.
- İçduygu A., & Yüksek, D. (2012). Rethinking Transit Migration in Turkey: Reality and Re-presentation in the Creation of a Migratory Phenomenon. *Population, Space and Place*, 18, 441-456.
- İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (İGAM). (2013). *Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler İçin Yaptıkları Çalışmalar İle İlgili Rapor*. Ankara.
- İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP). (2018). *21 Temmuz 2016- 20 Mart 2018 Olağanüstü Hal Uygulamaları - Güncellenmiş Durum Raporu*. 17 Nisan 2018. http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%BC-Hal_17042018.pdf adresinden elde edildi.
- İskân Kanunu. (1934). *T.C. Resmi Gazete*, 2733, 21 Haziran 1934.
- İskân Kanunu. (2006). *T.C. Resmi Gazete*, 26301, 29 Eylül 2006.
- Jakobson, R., & Halle, M. (1971). *Fundamentals of Language*. The Hague: Mouton.
- Joppke, C. (1998). Why Liberal States Accept Unwanted Immigration. *World Politics*, 50(2), 266-293.
- Kadushin, C. (1968). Power, Influence, and Social Circles: A New Methodology for Studying Opinion Makers. *American Sociological Review*, 33, 685-699.
- Kadushin, C. (2012). *Understanding Social Networks*. Oxford: Oxford University Press.
- Kahraman, F. (2018). Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme Denemesi. *Sosyoloji Dergisi*, 37, 81-99.
- Kale, B. (2014). Nüfus Hareketleri ve Göç. İçinde Ş. Kardaş, & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karaçay, A.B. (2017). Shifting Human Smuggling Routes Along Turkey's Borders. *Turkish Policy Quarterly*, 15(4), 97-108.
- Kaşka, S. (2009). The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers. In A. İçduygu & K. Kirişçi (Eds.), *Land of Diverse Migrations* (pp. 725-792). İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.

- Katz, N., Lazer, D., Arrow, H. & Contractor, N. (2004). Network Theory and Small Groups. *Small Group Research*, 35(3), 307-332.
- Kaya, A. (2000). *'Sicher in Kreuzberg': Berlin'deki Küçük İstanbul- Diasporada Kimliğin Oluşumu*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Kaya, A. (2008). *Belçika Türkleri-Türkiye ile AB Arasında Köprü mü, Engel mi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. (2009). *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization*. London: Palgrave Macmillan.
- Kaya, A. (2017). İstanbul, Mülteciler için Cennet mi Cehennem mi? Suriyeli Mültecilerin Kentsel Alandaki Halleri. *Toplum ve Bilim*, 140, 42-68.
- Kaya, İ., & Yılmaz Eren, E. (2015). *Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu*. İstanbul: SETA.
- Kayaoğlu, B. (2015). Turkey Restricts Academic Research on Syrian Refugees. *Al-Monitor*, May 28, 2015. <https://www.usnews.com/news/articles/2015/05/28/turkey-restricts-academic-research-on-syrian-refugees>. (Erişim tarihi: 17.06.2020).
- Kerber, K. (2002). The Temporary Protection Directive. *European Journal of Migration and Law*, 4, 193-214.
- Kılıç, T. (2008). Bir İnsan Hakkı Olarak İltica. *Mülteci Çalıştayları 2004-2005* (ss. 208-247). Ankara: Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi.
- Kılıç, T. (2016). Türkiye'de Mülteci Hukuku Uygulamaları, Geri Kabul Süreci Örneğinde Mültecilerin Adalete Erişimlerinde Yaşanan Sorunlar. *Uluslararası Toplum ve Mülteciler Konferans Kitabı* (ss. 81-103). İstanbul: Uluslararası Af Örgütü Yayınları.
- Kilduff, M. & Brass, D. (2010). Job Design: A Social Network Perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 31(2/3), 309-318.
- Killworth, P.D., & Bernard, H.R. (1976). Informant Accuracy in Social Network Data. *Human Organization*, 35, 269-286.
- Killworth, P.D., & Bernard, H.R. (1979). Informant Accuracy in Social Network Data III. A Comparison of Triadic Structure in Behavioral and Cognitive Data. *Social Networks*, 2, 19-46.

- King, R. (2012). *Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Primer*. B. Fryklund (Ed.), Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12, Malmö.
- Kirişci, K. (1991). The Legal Status of Asylum Seekers in Turkey: Problems and Prospects. *International Journal of Refugee Law*, 3(3), 510-528.
- Kirişci, K. (1996a). *Türkiye Coğrafi Sınırlamayı Kaldırıyor mu? Türkiye’de Kasım 1994 Sığınma Yönetmeliği*. Ankara: Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD).
- Kirişci, K. (1996b). Is Turkey Lifting the Geographical Limitation: The November 1994 Regulation on Asylum in Turkey. *International Journal of Refugee Law*, 8(3), 293–318.
- Kirişci, K. (2003). The Question of Asylum and Illegal Migration in European Union-Turkish Relations. *Turkish Studies*, 4(1) 79–106.
- Kirişci, K. (2004). Reconciling Refugee Protection With Combating Irregular Migration: Turkey and the EU. *Perceptions*, Summer 2004, 5-20.
- Kirişci, K. (2007). Turkish Asylum Policy and Human Rights. İçinde Z.F.K. Arat (Ed.), *Human Rights in Turkey* (pp. 170-183). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kirişci, K. (2011). Göç ve Türkiye: Devlet, Toplum ve Siyasetteki Dinamikler. İçinde R.Kasaba (Ed.), *Türkiye Tarihi: Modern Dünyada Türkiye 1839-2010, Cilt 4* (Çev. Bilgin, Z.) (ss. 173-196). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kirişci, K. (2012). Turkey’s New Draft Law on Asylum: What to Make of It? In S.P. Elitok, & T. Straubhaar (Eds.), *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (63-84). Hamburg: Hamburg University Press.
- Kirişci, K. (2014). *Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı* (Çev. Karaca, S.). Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) & Brookings Enstitüsü.
- Kirişci, K., & Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları. İçinde M.M. Erdoğan, & A. Kaya (Ed.), *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* (ss. 295-314). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Knoke, D. & Kuklinski, J.H. (1982). *Network Analysis*. California: Sage Publications.
- Knoke, D., & Laumann, E.O. (1982). The Social Organization of National Policy Domains. In N. Lin, & P.V. Marsden (Eds.), *Social Structure and Network Analysis*. CA: Sage.
- Knoke, D., & Wood, J.R. (1981). *Organized for Action: Commitment in Voluntary Associations*. NJ: Rutgers University Press.
- Kofman, E. (2005). Citizenship, Migration and the Reassertion of National Identity. *Citizenship Studies*, 9(5), 453-467.
- Kolmannskog, V. (2015). Disasters and Refugee Protection: A Socio-legal Case Study from Yemen. *Oslo Law Review*, 3, 225-240. https://www.idunn.no/file/pdf/66936606/disasters_and_refugee_protection_a_socio-legal_case_study_.pdf (Erişim tarihi: 18.03.2018).
- Koser, K., & Pinkerton, C. (2002). *The Social Networks of Asylum Seekers and the Dissemination of Information about the Countries of Asylum*. Report. Migration Research Unit. London: University College.
- Koser, K. (2012). *Environmental Change and Migration: Implications for Australia*. Lowy Institute for International Policy. <https://www.lowyinstitute.org/publications/environmental-change-and-migration-implications-australia>. (Erişim tarihi: 21.03.2018).
- Körükmez, L. (2012a). *Ulus-ötesi Göç Ağları ve Sosyal Alanların Oluşumu: Ermenistan'dan Türkiye'ye İşgücü Göçü Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Körükmez, L. (2012b). Ulus-Ötesi Göç Ağları ve Sosyal Alanların Oluşumu: Ermenistan'dan Türkiye'ye İşgücü Göçü Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Sosyoloji Dergisi*, 27, 141-148.
- Köser-Akçapar, ř. (2004). Iranian Transit Migrants in Turkey. *Kolor: Journal on Moving Communities*, 4(1), 17-31.
- Köser-Akçapar, ř. (2009). Re-Thinking Migrants' Networks and Social Capital: A Case Study of Iranians in Turkey. *International Migration*, 48(2), 161-196.

- Köser-Akçapar, Ş. (2019). Religious Conversations in Forced Migration: Comparative Cases of Afghans in India and Iranians in Turkey. *Journal of Eurasian Studies*, 10(1), 61-74.
- Krissman, F. (2005). Sin Coyote Ni Patrón: Why the “Migrant Network” Fails to Explain International Migration. *International Migration Review*, 39(1), 4-44.
- Kritz, M.M., Lim, L.L., & Zlotnik, H. (Eds.). (1992). *International Migration Systems*. Oxford: Clarendon Press.
- Kurban, D., Yüksek, D., Çelik, A. B., Ünal, T., & Aker, A. T. (2008). “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası. İstanbul: TESEV.
- Kümbetoğlu, B. (2012). Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu. İçinde S. G. Ihlamur-Öner, & N. A. Şirin-Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç* (ss. 49-85). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laudan, L. (1977). *Progress and its Problems: Towards a Theory of Scientific Growth*. Berkeley: University of California Press.
- Laumann, E.O. (1966). *Prestige and Association in an Urban Community*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Laumann, E.O. (1973). *Bonds of Pluralism*. New York: John Wiley.
- Laumann, E.O., Marsden, P.V., & Galaskiewicz, J. (1977). Community Influence Structures: Replication and Extension of a Network Approach. *American Journal of Sociology*, 85, 594-631.
- Laumann, E.O., Marsden, P.V., & Prensky, D. (1982). The Boundary Specification Problem in Network Analysis. In R.S. Burt, & M.J. Minor (Eds.), *Applied Network Analysis: Structural Methodology for Empirical Social Research*. CA: Sage.
- Lazer, D., & Katz, N. (2003). *Building Effective Organizational Networks: The Role of Teams*. Working Paper. Cambridge: Center for Public Leadership, Harvard University.
- Leavitt, H.J. (1951). Some Effects of Certain Communication Patterns on Group Performance. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 46, 38-50.
- Lee, E.S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

- Leontief, W. (1985). *Input-Output Economics*. New York: Oxford University Press.
- Lessig, L. (2001). *The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World*. New York: Random House.
- Lewis, A.W. (1954). *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*. Manchester: School of Economic and Social Studies.
- Levine, J.H. & Mullins, N.C. (1978). Structuralist Analysis of Data in Sociology. *Connections I*, 16-23.
- Levitt, P. (2005). *Social Remittances: Culture as a Development Tool*. International Forum on Remittances, 28-30 June 2005, Washington DC.
- Light, I. (2000). Globalisation and Migration Networks. In J. Rath (Ed.), *Immigrant Businesses: The Economic, Political and Social Environment* (pp. 162-181). London: Macmillan Press.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindzey, G., & Borgatta, E.F. (1954). Sociometric Measurement. In G. Lindzey (Ed.), *Handbook of Social Psychology Vol. 1* (pp. 405-448). Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Linton, R. (1936). *The Study of Man*. New York: Appleton- Century-Crofts.
- Loescher, G., & Scanlan, J.A. (1986). *Calculated Kindness: Refugees and America's Half-Open-Door, 1945 to the Present*, New York: The Free Press.
- Lorrain, F., & White, H.C. (1971). Structural Equivalence of Individuals in Social Networks. *Journal of Mathematical Sociology*, 1, 49-80.
- Luce, R.D., & Perry A. (1949). A Method of Matrix Analysis of Group Structure. *Psychometrika*, 14, 94-116.
- Luce, R.D., & Tucker, A.W. (Eds.). (1959). *Contributions to the Theory of Games, IV*. Princeton: Princeton University Press.
- Mackreath, H. & Sağnıç, Ş.G. (2017). *Türkiye’de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler*. Mart 2017. İstanbul: Yurttaşlık Derneği.
- Mandal, R. (2005). *Protection Mechanisms Outside of the 1951 Convention*. UNHCR Legal and Protection Policy Research Series, PPLA/2005/02.

- Marsden, P.V. (1988). Homogeneity in Confiding Relations. *Social Networks*, 10, 57-76.
- Marwell, G., & Oliver, P. (1993). *The Critical Mass in Collective Action: A Micro-Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marwell, G., Oliver, P.E., & Prahl, R. (1988). Social Networks and Collective Action: A Theory of the Critical Mass. III. *American Journal of Sociology*, 94(3), 502-534.
- Massey, D.S. (1988). Economic Development and International Migration in Comparative Perspective. *Population and Development Review*, 14(3), 383-413.
- Massey, D.S. (1999a). International Migration at the Dawn of the Twenty-First Century: The Role of the State. *Population and Development Review*, 25(2), 303-322.
- Massey, D.S. (1999b). Why Does Immigration Occur? A Theoretical Synthesis. İçinde C. Hirschman, P. Kasinitz, & J. DeWind (Eds.), *The Handbook of International Migration* (pp. 34-52). New York: The Russell Sage Foundation.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J.E. (1998). *Worlds in Motion: Understanding International Migration At the End of the Millenium*. Clarendon Press Oxford.
- Mazzucato, V. (2007). *The Role of Transnational Networks and Legal Status in Securing a Living: Ghanaian Migrants in the Netherlands*. Working Paper. Oxford: Centre on Migration, Policy and Society.
- McCallister, L., & Fischer, C.S. (1978). A Procedure for Surveying Personal Networks. *Sociological Methods & Research*, 7, 131-148.
- McClelland, D.C. (1961). *The Achieving Society*. Princeton: Van Nostrand.
- Mckenzie, D., & Rapoport, H. (2004). *Network Effects and the Dynamics of Migration and Inequality: Theory and Evidence from Mexico*. Working Paper. Ramat Gan: Bar-Ilan University Department of Economics.
- McNamara, K. E., & Gibson, C. (2009). We Don't Want to Leave Our Land': Pacific Ambassadors at the United Nations Resist the Category of 'Climate Refugees'. *Geoforum*. 40, 475-483.

- McPherson, J.M. & Smith-Lovin, L. (1987). Homophily in Voluntary Organizations: Status Distance and the Composition of Face to Face Groups. *American Sociological Review*, 52, 370-379.
- Meyers, E. (2000). Theories of International Immigration Policy-A Comparative Analysis. *The International Migration Review*, 34(4), 1245-1282.
- Michael J.P. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, J., Lincoln, J.R., & Olson, J. (1981). Rationality and Equity in Professional Networks: Gender and Race as Factors in the Stratification of Interorganizational Systems. *American Journal of Sociology*, 87, 308-335.
- Miller, M.J. ve D.G. Papademetriou. (1983). Immigration and U.S. Foreign Policy. In D.G. Papademetriou, & M. J. Miller (Eds.), *The Unavoidable Issue: U.S. Immigration Policy in the 1980s*. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- Mitchell, C. (1989). International Migration, International Relations and Foreign Policy. *The International Migration Review*, 23(3), 681-708.
- Mitchell, J.C. (1969). *Social Networks in Urban Situations: Analyses of Personal Relationships in Central African Towns*. Manchester: Manchester University Press.
- Mizruchi, M. (1996). What do Networks do? *Annual Review of Sociology*, 22, 271-298.
- Monge, P.R., Fulk, J.K., Kalman, M., Flanagan, A.J., Parnassa, C., & Rumsey, S. (1998). Production of Collective Action in Alliance-Based Interorganizational Communication and Information Systems. *Organization Science*, 9, 411-433.
- Moore, W. E. (1979). *World Modernization: The Limits of Convergence*. New York: Elsevier North Holland.
- Morawska, E. (1990). The Sociology and Historiography of Immigration. İçinde V. Yans-McLaughlin (Ed.), *Immigration Reconsidered: History, Sociology and Politics*. New York: Oxford University Press.
- Morawska, E. (2001). Structuring Migration: The Case of Polish Income-seeking Travelers to the West. *Theory and Society*, 30(1), 47-80.

- Mortreux, C., & Barnett, J. (2009). Climate Change, Migration and Adaptation in Funafuti, Tuvalu. *Global Environmental Change*, 19, 105-112.
- Mrydal, G. (1957). *Rich Lands and Poor*. New York: Harper and Row.
- Mullins, N., Hargens, L., Hecht, P., & Kick, E. (1977). The Group Structure of Cocitation Clusters: A Comparative Study. *American Sociological Review*, 42, 552-562.
- Munck, R. (2008). Globalisation, Governance and Migration: an introduction. *Third World Quarterly*, 29(7), 1227-1246. doi: 10/1080/01436590802386252
- Mülteci Hakları Merkezi (MHM). (2015). *Ülke Raporu: Türkiye, ECRE-AIDA, İltica Bilgi Veri Tabanı*. http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_tr_update.i.pdf adresinden elde edildi.
- Mülteci Hakları Merkezi (MHM). (2019). *Türkiye’de Sığınmacı ve Göçmenlerin Adli Yardıma Erişimi: Tespitler ve Öneriler*. <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-74.pdf> adresinden elde edildi.
- Mültecilerle Dayanışma Derneği (Mülteci-Der) (2015). *Türkiye’de Mültecilerin Kabul Koşulları: Hak ve Hizmetlere Erişimleri*. İzmir: Egeus Matbacılık.
- Myers, N. (1997). Environmental Refugees. *Population and Environment: A Journal of Interdisciplinary Studies*, 19(2), 167-182.
- Myers, N. (2001). Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century. *Philosophical Transactions of the Royal Society: Biological Sciences*, 357(1420), 609-613.
- Nadel, S.F. (1957). *The Theory of Social Structure*. London: Cohen & West.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*, (Çev. Özge, S.). Ankara: Yayınodası.
- Nohria, N., & Eccles, R.G. (Eds.). (1992). *Networks and Organizations*. Boston: Harvard Business School Press.
- Oberschall, A. (1973). *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Oberschall, A. (1978). Theories of Social Conflict. *Annual Review of Sociology*, 4, 291-315.
- Odman, T. (1995). *Mülteci Hukuku*, Ankara: AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayını.

- O'Sullivan, M. (2008). Withdrawing Protection Under Article 1C(5) of the 1951 Convention: Lessons from Australia. *International Journal of Refugee Law*, 20(4), 586-610.
- Öğünç, P. (2016). "Mecbur kalıp geldik, sizi de rahatsız ettik". *Cumhuriyet*, 17 Aralık 2016. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mecbur-kalip-geldik-sizi-de-rahatsiz-ettik-647048>.
- Özgür, N., & Özer, Y. (2010). *Türkiye'de Sığınma Sisteminin Avrupalılaştırılması*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Pazarcı, H. (2003). *Uluslararası Hukuk Dersleri II.Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pazarcı, H. (2005). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pedersen, P.J, Pytlikova, M., & Smith, N. (2008). Selection and Network Effects-Migration Flows into OECD Countries 1990-2000. *European Economic Review*, 52, 1160-1186.
- Pescosolido, B.A. (1986). Migration, Medical Care Preferences and the Lay Referral System: A Network Theory of Role Assimilation. *American Sociological Review*, 51(4), 523-540.
- Pessar, P.R. (1999). The Role of Gender, Household and Social Networks in the Migration Process: A Review and Appraisal. İçinde C. Hirschman, P.Kasinitz, & J. DeWind (Eds.), *The Handbook of International Migration* (pp. 53-70). The Russell Sage Foundation.
- Pessar, P., & Mahler, S. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender in. *The International Migration Review*, 37(3), 812-846.
- Petras, E.M. (1981). The Global Labor Market in the Modern World-Economy. In M.M. Kritz, C.B. Keely, & S.M. Tomasi (Eds.), *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements* (pp. 44-63). New York: Center for Migration Studies.
- Pickvance, C.G. (1975). *Voluntary Associations and the Persistence of Multiplex Ties*. University of Manchester.
- Portes, A. (1999). Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. İçinde C. Hirschman, P. Kasinitz, & J. DeWind (Eds.), *The*

- Handbook of International Migration: The American Experience*. New York: The Russell Sage Foundation.
- Portes, A. & Walton, J. (1981). *Labor, Class, and the International System*. New York: Academic Press.
- Prothero, R.M. (1990). Labor Recruiting Organizations in the Developing World: An Introduction. *International Migration Review*, 24, 221-228.
- Pye, L.W. (1962). *Politics, Personality and National Building*. New Haven: Yale University Press.
- Ranis, G., & Fei, J.C. (1961). A Theory of Economic Development. *American Economic Review*, 51, 533-558.
- Rapoport, A. (1979). A Probabilistic Approach to Networks. *Social Networks*, 2, 1-18.
- Rapoport, A., & Horvath, W.J. (1961). A Study of a Large Sociogram. *Behavioral Science*, 6, 279-291.
- Ratha, D., & Sirkeci, İ. (2012). Göçmen Dövizleri ve Küresel Mali Kriz. *Migration Letters*, 9(4), 329-336.
- Ravenstein, E.G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E.G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Rebmann, R. (2016). *Into Irregularity: Migrant Experiences and State Perspectives on Human Smuggling to Germany* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). European Studies Double Degree Program, İstanbul Bilgi University and European University of Viadrina.
- Richmond, A.H. (1994). *Global Apartheid: Refugees, Racism, and the New World Order*. Toronto: Oxford University Press.
- Roberts, B.R. (1978). *Cities of Peasants*. London: Edward Arnold.
- Roberts, K.D., & Morris, M.D.S. (2003). Fortune, Risk and Remittances: An Application of Option Theory to Participation in Village-Based Migration Networks. *The International Migration Review*, 37(4), 1252- 1281.
- Rogers, E., & Kincaid, D.L. (1981). *Communication Networks: Toward a New Paradigm for Research*. New York: Free Press.

- Rudolph, C. (2003). Security and the Political Economy of International Migration. *The American Political Science Review*, 97(4), 603-620.
- Russell, S.S., & Teitelbaum, M.S. (1992). *International Migration and International Trade*. Washington, D.C.: World Bank.
- Sailer, L.D. (1978). Structural Equivalence: Meaning and Definition, Computation and Application. *Social Networks*, 1, 73-90.
- Sanders, J., Nee, V., & Sernau, S. (2002). Asian Immigrants' Reliance on Social Ties in a Multiethnic Labor Market. *Social Forces*, 81, 281-314.
- Sariipek, D. B. (2017). "İhtiyaç" Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı. *İnsan & İnsan*, 4(12), 43-65. doi: 10.29224/insanveinsan.313027
- Sassen, S. (1988). *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sassen, S. (1991). *The Global City*. New York: Princeton University Press.
- Sassen, S. (1996). Beyond Sovereignty: Immigration Policy Making Today. *Social Justice*, 23(3), 9-20.
- Sassen, S. (1999). *Guests and Aliens*. New York: New Press.
- Schoorl, J., Heering, L., Esveltdt, I., Groenewold, G., Erf, R.V.D., Bosch, A., Volk, H.D., & Bruijn, B.D. (2000). *Push and Pull Factors of International Migration: A Comparative Report*, Luxembourg: Eurostat.
- Scott, J. (2000). *Social Network Analysis*. London: Sage Publications.
- Seidman, D. (1978). Picturing in Nation. *Contemporary Sociology*, 7, 717-719.
- Sert, D. (2014). Küresel Hareketlilik ve Göç. İçinde E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (ss. 505-524). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shaw, M. (1954). Some Effects of Unequal Distribution of Information Upon Group Performance in Various Communication Nets. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 49, 547-553.
- Shaw, M. (1964). Communication Networks. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Psychology* (pp. 111-147). New York: Academic Press.
- Shaw, M. (1971). *The Psychology of Small Group Behaviour*. New York: McGraw-Hill.

- Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği. (2017). *Broşür*.
<http://sgdd.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/brosur.pdf> adresinden elde edildi.
- Simon, H. (1952). A Formal Theory of Interaction in Social Groups. *American Sociological Review*, 17, 202-212.
- Simon, H. (Ed.). (1957). *Models of Man*. New York: Wiley.
- Sirkeci, İ. (2003). Migration from Turkey to Germany: An Ethnic Approach. *New Perspectives on Turkey*, 28, 189-207.
- Sirkeci, İ., Cohen, J.H., & Yazgan, P. (2012). Türk Göç Kültürü: Türkiye ile Almanya Arasında Göç Hareketleri, Sosyo-Ekonomik Kalkınma ve Çatışma. *Migration Letters*, 9(4), 373-386.
- Sirkeci, İ., & Göktuna Yaylacı, F. (2019). Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar. İçinde F. Göktuna Yaylacı (Ed.), *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* (ss. 15-39). Londra: Transnational Press London.
- Sirkeci, İ., & Yüceşahin, M.M. (2012). Editöryal: Göç ve Türkiye. *Migration Letters*, 9(4), 297-302.
- Sirkeci, İ., & Yüceşahin, M.M. (2014). Editörden: Türkiye’de Göç Çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Skeldon, R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map and bilateral flows. In C. Vargas-Silva (Ed.), *Handbook of Research Methods in Migration* (pp. 229-248). UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Skocpol, T. (1979). *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Soykan, C. (2015). *Refuge of Limbo?: A Sociological Analysis of the Turkish Asylum System*. Essex: University of Essex.
- Soysal, L. (2001). Diversity of Experience, Experience of Diversity: Turkish Migrant Youth Culture in Berlin. *Cultural Dynamics*, 13(1), 5-28.
- Soysal, L. (2009). World City Berlin and the Spectacles of Identity: Public Events, Immigrants and the Politics of Performance. In A. İçduygu, K. Kirişçi (Eds.), *Land of Diverse Migrations* (pp. 249-297), İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.

- Stark, O. (1984). Rural-to-Urban Migration in LDCs: A Relative Deprivation Approach. *Economic Development and Cultural Change*, 32(3), 475-486.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review*, 75, 173-178.
- Stouffer, A. S. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Stouffer, A. S. (1960). Intervening Opportunities and Competing Migrants. *Journal of Regional Studies*, 2(1), 187-208.
- Sunata, U. (2014). Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya'dan Geriye Göç Deneyimleri ve Algıları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 85-96.
- Sunata, U. & Tosun, S. (2018). Assessing the Civil Society's Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology. *Journal of Refugee Studies*, 32(4), 683-703.
- Suter, L., Birkland, T., & Later, R. (2009). Disaster Research and Social Network Analysis: Examples of the Scientific Understanding of Human Dynamics at the National Science Foundation. *Population Research and Policy Review*, 28, 1-10.
- Tanrıkulu, F. (2018). Suriye Krizi Sonrası Türkiye'deki Sığınmacıların ve Göçmenlerin Eğitimi: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Perspektifleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2585-2604. doi: 10.17218/hititsosbil.450208
- Tansel, A., & Yaşar, P. (2012). Türkiye'de İşçi Dövizlerinin Toplam Üretim Büyümesine Makroekonomik Etkisi. *Migration Letters*, 9(4), 337-351.
- Taylor, J.E. (1986). Differential Migration, Networks, Information, and Risk. In O. Stark (Ed.), *Research in Human Capital and Development, Vol. 4: Migration Human Capital, and Development* (pp.) Greenwich: JAI Press.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2012). *Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu*. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/24_donem_3_yasama_yili_faaliyet_raporu.pdf. adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 05.05.2015).

- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2013). *Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları*. Güncelleme: 16/12/2013. <https://www.ab.gov.tr/49332.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 20.07.2018).
- T.C. Başbakanlık AFAD (2017) Ankara. *Türkiye’deki Suriyelilerin Sayıları Hakkında’’. Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması Raporu*.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2003). *İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı*, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Temel-Belgeler/Iltica-Ve-Goc-Ulusal-Eylem-Plani.pdf> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 17.07.2017)
- Temizer, S. (2017). AYDAP Koordinatörü Halil: “Türk Kardeşlerimizi Mahallemize Bekliyoruz”. *Anadolu Ajansı*, 12 Temmuz 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/aydap-koordinatörü-halil-türk-kardeşlerimizi-mahallemize-bekliyoruz/859589>.
- Thomas-Hunt, M.C., Ogden T.Y. & Neale, M.A. (2003). Who’s Really Sharing? Effects of Social and Expert Status on Knowledge Exchange Within Groups. *Management Science*, 49, 464-477.
- Tilly, C. (1975). Food Supply and Public Order in Modern Europe. In C. Tilly (Ed.), *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Tilly, C. (1979). Collective Violence in European Perspective. In H.D. Graham, & T.R. Gurr (Eds.), *Violence in America: Historical and Comparative Perspectives*. CA: Sage.
- Tilly, C. (1981). *As Sociology Meets History*. New York: Academic Press.
- Tilly, C. (2008). Misreading, Then Rereading, Nineteenth-Century Social Change. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 332-358). Bingley: JAI Press.

- Todaro, M.P. (1969). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138-148.
- Todaro, M.P. (1986). Internal Migration and Urban Employment: Comment. *The American Economic Review*, 76(3), 566-569.
- Tokcan, I. (2008). Avrupa Birliği İltica Uyum Çalışmaları ve Türkiye'ye Etkisi. (Mart 2006 - güncellenmiş tebliğ). *Mülteci Çalıştayları 2004-2005* (ss. 101-118). Ankara: Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi.
- Tokuzlu, L.B. (2010). *Burden-sharing Games for Asylum Seekers between Turkey and the European Union*. EUI Working Paper. Florence: European University Institute.
- Tol, G. (2012). Entegrasyonu Etkileyen Makro Düzey Etkenler: Almanya ve Hollanda'da Türkler. *Migration Letters*, 9(4), 303-310.
- Tolay, J. (2012). Discovering Immigration Into Turkey: The Emergence of a Dynamic Field. *International Migration*, 53(6), 57-73. doi: 10.1111/j.1468-2435.2012.00741.x
- Turner, J.C., & Oakes, P.J. (1986). The Significance of the Social Identity Concept for Social Psychology with Reference to Individualism, Interactionism, and Social Influence. *British Journal of Social Psychology*, 25, 237-252.
- Turner, J.C., & Oakes, P.J. (1989). Self-Categorization Theory and Social Influence. In P.B. Paulus (Ed.), *Psychology of Group Influence* (pp. 233-275). Hillsdale, Lawrence Erlbaum.
- Türk Kızılayı. (2017). *Suriye Krizi İnsani Yardım Operasyonu*. Eylül 2017. Ankara: Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü.
- Türk Vatandaşlığı Kanunu. (2009). *T.C. Resmi Gazete*, 27256, 12 Haziran 2009.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *T.C. Resmi Gazete*, 17863, 9 Kasım 1982.
- Uluslararası Af Örgütü (UAÖ). (2009). *İki Arada Bir Derede: Türkiye'deki Mültecilere Koruma Sağlanmıyor*. Londra: Uluslararası Af Örgütü Yayınları.
- Uluslararası Af Örgütü (UAÖ). (2014). *Kale Avrupası'nın İnsani Bedeli*. Londra: Uluslararası Af Örgütü.
- Uluslararası Af Örgütü (UAÖ). (2016). *Güvenli Olmayan Sığınak*. Londra: Uluslararası Af Örgütü.

- UN. (t.y.) *UN Sustainable Development Goals*. <https://unsdg.un.org/resources/human-rights-based-approach-development-cooperation-towards-common-understanding-among-un> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 14.03.2018).
- UN. (1946). *Constitution of the International Refugee Organization*. 15 December 1946, United Nations, Treaty Series, Vol. 18. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b37810.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 11.07.2018).
- UN. (1961). *Vienna Convention on Diplomatic Relations and Optional Protocols*. 18 April 1961.
- UN. (2001). *Guiding Principles on Internal Displacement*. <http://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 21.03.2018).
- UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD). (2014). *Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention, Combined fourth to sixth periodic reports of States parties due in 2013 : Turkey*. 17 April 2014, <https://www.refworld.org/docid/565306b64.html> adresinden elde edildi.
- UNDP. (2006). *Applying a Human Rights Based Approach to Development Cooperation and Programming: A UN Capacity Development Resource*.
- UNDP. (2015). *Suriye Krizi Karşısında 2016-2017 Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı – Türkiye*, 2015, <http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2016/02/Turkey-2016-Regional-Refugee-Resilience-Plan.pdf> adresinden elde edildi.
- UN General Assembly. (2000). *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*. 15 November 2000. <https://www.refworld.org/docid/4720706c0.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 17.07.2017).
- UN General Assembly. (2004). *Implementing actions proposed by the United Nations High Commissioner for Refugees to strengthen the capacity of his Office to carry out its mandate: Resolution adopted by the General Assembly*. 22

December 2004, A/RES/58/153.
<https://www.refworld.org/docid/4067da904.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 11.07.2018).

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). (1954). *The 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons: Implementation within the European Union Member States and Recommendations for Harmonisation*.
<https://www.refworld.org/docid/415c3cfb4.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 21.06.2017).

UNHCR. (1994a). *Note on Temporary Protection in a Broader Context*.
<http://www.refworld.org/docid/3ae6b32514.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 23.10.2014)

UNHCR. (1994b). *Note on International Protection*. 7 September 1994, A/AC.96/830.
<https://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 11.07.2018).

UNHCR. (2001). *Protection of Refugees in Mass Influx Situations: Overall Protection Framework*. UN Document, EC/GC/01/4.

UNHCR. (2007a). *UNHCR Global Report 2006*.
<http://www.unhcr.org/4666d25e11.html> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.04.2018).

UNHCR. (2007b). *Collection of International Instruments and Legal Texts: Concerning Refugees and Others of Concern to UNHCR*. Vol. 1: International Instruments. Geneva.

UNHCR. (2007c). *Collection of International Instruments and Legal Texts: Concerning Refugees and Others of Concern to UNHCR*. Vol. 3: Regional Instruments. Geneva.

UNHCR. (2007d). *Collection of International Instruments and Legal Texts: Concerning Refugees and Others of Concern to UNHCR*. Vol. 4: Regional Instruments. Geneva.

UNHCR. (2013). *UNHCR ve Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler daha fazla uluslararası yardım çağrısı yapıyor*. 6 Eylül 2013.
<https://www.unhcr.org/tr/12476-unhcr-ve-suriyeli-multecilere-ev-sahipligi->

yapan-ulkeler-daha-fazla-uluslararasi-yardim-cagrisi-yapiyor.html adresinden elde edildi.

UNHCR. (2014a). *Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı*. http://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/02/handbook_on_protection_of_stateless_persons_tr.pdf adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 20.03.2018).

UNHCR. (2014b). *Guidelines on Temporary Protection or Stay Arrangements*. February 2014. <https://www.refworld.org/docid/52fba2404.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 20.03.2018).

UNHCR. (2015). *Guidelines on International Protection No.11: Prima Facie Recognition of Refugee Status*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/558a62299.pdf> adresinden elde edildi.

UNHCR. (2016). *UNHCR Global Report 2016*. http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2016/pdf/Book_GR_2016_ENGLISH_complete.pdf adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 10.04.2018).

UNHCR. (2016). *Frequently asked questions on climate change and disaster displacement*. Güncelleme tarihi: 6 Kasım 2016. <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/11/581f52dc4/frequently-asked-questions-climate-change-disaster-displacement.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 12.07.2017).

UNHCR. (2017). *Global Trends: Forced Displacement in 2016*. <http://www.unhcr.org/5943e8a34.pdf> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 06.08.2017).

UNHCR. (2018). *Turkey: Strengthening a Quality Asylum System*. Fact Sheet, August 2018. [unhcr.org](http://www.unhcr.org) adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 21.12.2018).

UNHCR. (2020a). *Global Trends: Forced Displacement in 2019*. 18 Haziran 2020, <https://www.unhcr.org/5ee200e37/> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 22.10.2020).

UNHCR. (2020b). *Türkiye’de UNHCR*. <https://www.unhcr.org/tr/turkiyede-unhcr> adresinden elde edildi.

- UNHCR. (2021). *Global Trends: Forced Displacement in 2020*. 18 Haziran 2021, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/60b638e37/global-trends-forced-displacement-2020.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 15.12.2021).
- UNHCR. (t.y.). *Asylum Seekers*. <http://www.unhcr.org/asylum-seekers.html> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 26.06.2017).
- UNHCR. (t.y.). *The Practice of "Satellite Cities" in Turkey*. <https://www.unhcr.org/50a607639.pdf> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 22.06.2020)
- UNHCR. (t.y.). *Turkey: Strengthening a Quality Asylum System*. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/09/03.-UNHCR-Turkey-Strengthening-a-Quality-Asylum-System-Fact-sheet-Au....pdf> adresinden elde edildi. (Erişim tarihi: 22.06.2020)
- Uzun, E. (2016). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 60-85.
- Uzun, E. (2018). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Yer Alan Koruma Türleri: Mevzuat ve Kavramlar. İçinde Kartal, B., & Manço, U. (Ed.), *Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği* (ss. 47-65). London: Transnational Press London.
- Ünal, B. (2012). Sürdürülebilir Yasadışılık: İstanbul'da Gagauz Kadınlar. *Migration Letters*, 9(4), 387-400.
- Üstübcü, A. (2017). *Türkiye'de Göç Politikalarının Dönüşümü: Yasadışılığın Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya*, *Toplum ve Bilim*, 140, 106-121.
- Van Hear, N. (2010). Theories of Migration and Social Change. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1531-1536.
- Van Hear, N., Brubaker, R., & Bessa, T. (2009). *Managing Mobility for Human Development: The Growing Salience of Mixed Migration*. Human Development Research Paper, UNDP.
- Viotti, P. R., & Kauppi, M. V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* (Çev. Erozan, A. Ö.). İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System*. New York: Academic Press.

- Walsh, J. (2015). Is Temporary Protection the Answer to Europe's Refugee Crisis? *The Researcher*, 10(2), 31-34.
- Walther, O. (2014). Trade Networks in West Africa: A Social Network Approach. *The Journal of Modern African Studies*, 52(2), 179-203.
- Wassermann, S. & Faust, K. (1994). *Social Network Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wayne, J. (1980). *The Logic of Social Welfare*. Structural Analysis Programme Working Paper 15. University of Toronto.
- Wæver, O., Buzan B., Kelstrup, M. & Lemaitre, P. (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Weiner, M. (1985). On International Migration and International Relations. *Population and Development Review*, 11(3), 441-455.
- Weiner, M. (1990). *Security, Stability and International Migration*. Cambridge: MIT Center for International Studies.
- Weiner, M. (1993). *International Migration and Security*. Boulder: Westview Press.
- Weiner, M. (1995). *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*. New York: Harper-Collins College Publishers.
- Wellman, B. (2008). Structural Analysis: From Method and Metaphor to Theory and Substance. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 19-61). Bingley: JAI Press.
- Wellman, B., & Berkowitz, S.D. (Eds.). (2008a). *Social Structures: A Network Approach*. Bingley: JAI Press.
- Wegner, D.M. (1987). Transactive Memory: A Contemporary Analysis of the Group Mind. In B. Mullen & G. Goethals (Eds.), *Theories of Group Behaviour* (pp. 185-208). New York: Springer- Verlag.
- Wegner, D.M. (1995). A Computer Network Model of Human Transactive Memory. *Social Cognition*, 13, 319-339.
- White, D. (1980). *Material Entailment Analysis*. University of California, School of Social Sciences Report 15.
- White, D.R., & McCann, H.G. (2008). Cites and Fights: Material Entailment Analysis of the Eighteenth-Century Chemical Revolution. In B. Wellman, & S.D.

- Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 380-399). Bingley: JAI Press.
- White, H.C. (2008). Varieties of Markets. In B. Wellman, & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social Structures: A Network Approach* (pp. 226-260). Bingley: JAI Press.
- White, H.C., Boorman, S.A., & Breiger, R.L. (1976). Social Structure From Multiple Networks: I. Blockmodels of Roles and Positions. *American Journal of Sociology*, 81, 730-780.
- Willer, D., & Skyoretz, J. (1997). Network Connection and Exchange Ratios: Theory, Predictions, and Experimental Tests. *Advances in Group Processes*, 14, 199-234.
- Williams, A. (2008). Turning the Tide: Recognizing Climate Change Refugees in International Law. *Law & Policy*, 30(4), 502-529.
- Wimmer, A., & Glick-Schiller, N. (2002). Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and Social Sciences. *Global Networks*, 2(4), 301-334.
- Wissink, M., Düvell, F., & Van Eerdewijk, A. (2013). Dynamic Migration Intentions and the Impact of Socio-Institutional Environments: A Transit Migration Hub in Turkey. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(7), 1087-1105.
- Wood, W. B. (1994). Forced Migration: Local Conflicts and International Dilemmas. *Annals of the Association of American Geographers*, 84(4), 607-634.
- Woodruff, C., & Zenteno, R. (2007). Migration Networks and Microenterprises in Mexico. *Journal of Development Economics*, 82, 509-528.
- Wright, E.O. (1977). *Class, Crisis and the State*. London: Verso.
- Wright, E.O. (1980). Class and Occupation. *Theory and Society*, 9, 177-214.
- Yaman, A. (2016). Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3, 94-127.
- Yükseker, D. (2003). *Laleli-Moskova Mekiği: Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yükseker, D. (2004). Trust and Gender in a Transnational Marketplace: The Public Culture of Laleli, İstanbul. *Public Culture*, 16(1), 47-65.

- Yükseker, D. (2007). Shuttling Goods, Weaving Consumer Tastes: Informal Trade Between Turkey and Russia. *International Journal of Urban and Regional Studies*, 31(1), 60-72.
- Yükseker, D. (2012). Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma: 1990'lardaki Zorla Göçün Sonuçları. İçinde S.G. Ihlamur-Öner, & N.A.Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç* (ss. 233-262). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zelinsky, W. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*, 61(2), 219-249.
- Zlotnik, H. (1992). Empirical identification of international migration systems. İçinde M. Kritz, L.L.Lim, & H.Zlotnik (Eds.), *International Migration Systems: A Global Approach* (pp. 19-40). Oxford: Clarendon Press.
- Zolberg, A.R., Suhrke, A., & Aguayo, S. (1989). *Escape from Violence: The Refugee Crisis in the Developing World*. New York: Oxford University Press.

EK A - GÖRÜŞME FORMU

I. GENEL BİLGİLER

- Kuruluşunuz hakkında bilgi verebilir misiniz? (Tarihi, yasal statü, üye ve şube sayısı)
- Kuruluşunuzun mülteciler dışındaki çalışma alanları nelerdir? Ne kadar zamandır mültecilerle ilgili çalışmalar yapıyorsunuz?
- Gönüllü ve ücretli çalışanlarınızın sayısı nedir? (Avukat, tercüman, doktor sayısı vs.)
- Kuruluşunuzda çalışan bir tercüman var mı? Varsa hangi dillerde? Yoksa nasıl iletişim kuruluyor?

II. İLTİCA:

- Mültecilerle ilgili hangi alanlarda çalışmalar yapıyorsunuz? (Eğitim, farkındalık, savunuculuk/politika geliştirme, insani yardım, istihdam/çalışma hakkı, özel ihtiyaç sahiplerinin korunması, belirli etnik gruplara yönelik çalışmalar, sağlık, kültür-sanat etkinlikleri, yasal danışmanlık, iltica prosedürüne erişim)

III. MALİ KAYNAK

- Mültecilere yönelik çalışmalarınızın finansmanını nereden karşılıyorsunuz?
- Son üç yılda mülteciler konusunda gerçekleştirdiğiniz proje ve çalışmalarınız nelerdir?

IV. İŞBİRLİĞİ

- Diğer kurum ve kuruluşlarla mülteci alanında ne gibi işbirlikleri geliştirdiniz? (Yerel düzeyde, ulusal düzeyde, uluslararası düzeyde, diğer)
- Hangi faaliyetler için işbirlikleri geliştirdiniz? (Kampanya, farkındalık, eğitim çalışması, savunuculuk, sağlık, diğer)
- Danışanlarınız/desteğe ihtiyacı olanlar size nasıl ulaşıyor?
- Siz hedef grubunuza nasıl ulaşıyorsunuz? (Ev ziyaretleri, ofise kabul, etkinlikler...)

V. KAPASİTE:

- Kurumunuzun etkinliğini artırmaya yönelik ihtiyaç alanları nelerdir? (Mali kaynak, personel eğitimi, teknik destek, görünürlük/tanıtım, izleme ve raporlama, kayıt tutma...)
- Mültecilerle ilgili hangi alanlarda boşluk görüyorsunuz? (Savunuculuk, insani yardım, barınma, sağlık, eğitim, hukuki destek...)
- Mevcut kitlesel göç koşullarında kuruluşunuzu nerede görüyorsunuz?

VI. REFERANS:

- Çalışmalarınızla ilgili olarak kendi biriminiz dışında hangi kurum, kuruluş veya gruplarla görüşülmesinin önemli olduğunu düşünürsünüz? Neden?

EK B - GÖRÜŞMELER LİSTESİ

	ORGANİZASYON TÜRÜ	GÖREVİ	CİNSİYET
KATILIMCI 1	Yerel Yönetim İnisiyatifi	Başkan	Erkek
KATILIMCI 2	Yerel STK	Üye	Kadın
KATILIMCI 3	Ulusal STK	İdari Koordinatör	Kadın
KATILIMCI 4	Ulusal STK	Proje Çalışanı	Kadın
KATILIMCI 5	BM Kuruluşu	Çalışan	Kadın
KATILIMCI 6	Yerel STK	Üye	Erkek
KATILIMCI 7	Yerel STK	Koordinatör	Kadın
KATILIMCI 8	Yerel STK	Başkan	Erkek
KATILIMCI 9	Uluslararası STK	Proje Çalışanı-Tercüman	Kadın
KATILIMCI 10	BM Kuruluşu	Proje Koordinatörü	Kadın
KATILIMCI 11	Ulusal STK	Şube Koordinatörü	Kadın
KATILIMCI 12	BM Kuruluşu	Proje Çalışanı	Kadın
KATILIMCI 13	Meslek Kuruluşu	Uzman	Kadın
KATILIMCI 14	Ulusal STK	Üye	Erkek
KATILIMCI 15	Yerel STK (Mülteciler tarafından kurulan)	Başkan	Erkek
KATILIMCI 16	Yerel STK	Üye	Erkek
KATILIMCI 17	Ulusal STK	YK Üyesi	Kadın
KATILIMCI 18	Uluslararası STK	Proje Koordinatörü	Erkek
KATILIMCI 19	Ulusal STK	Proje Asistanı	Kadın
KATILIMCI 20	BM Kuruluşu	Proje Çalışanı	Kadın
KATILIMCI 21	Yerel Yönetim İnisiyatifi	Proje Koordinatörü	Erkek
KATILIMCI 22	Sivil Toplum Platformu	Başkan	Erkek
KATILIMCI 23	Uluslararası STK	Saha Koordinatörü	Erkek
KATILIMCI 24	Ulusal STK	Başkan	Erkek
KATILIMCI 25	Sivil Toplum Platformu	Başkan	Erkek
KATILIMCI 26	Ulusal STK	Başkan	Erkek
KATILIMCI 27	Ulusal STK	Proje Çalışanı	Kadın
KATILIMCI 28	BM Kuruluşu	Proje Çalışanı	Erkek
KATILIMCI 29	Yerel STK	Başkan	Erkek
KATILIMCI 30	Uluslararası STK	Koordinatör	Kadın
KATILIMCI 31	Ulusal STK	Koordinatör	Kadın
KATILIMCI 32	BM Kuruluşu	Proje Çalışanı	Erkek
KATILIMCI 33	Ulusal STK	İl Koordinatörü	Erkek
KATILIMCI 34		Uzman	Kadın
KATILIMCI 35	Ulusal STK	Saha Koordinatörü	Kadın
KATILIMCI 36	Yerel STK	Koordinatör	Kadın
KATILIMCI 37	Ulusal STK	Koordinatör	Erkek
KATILIMCI 38	Ulusal STK	Proje Çalışanı	Erkek
KATILIMCI 39	Uluslararası STK	Saha Koordinatörü	Erkek
KATILIMCI 40	Uluslararası STK	Uzman	Kadın
KATILIMCI 41	Ulusal STK	Başkan	Erkek
KATILIMCI 42		Uzman	Erkek
KATILIMCI 43	Gönüllü Grup	Gönüllü	Kadın
KATILIMCI 44	Gönüllü Grup	Üye	Erkek

KATILIMCI 45	Gönüllü Grup	Gönüllü	Erkek
KATILIMCI 46	Yerel STK	Üye	Erkek
KATILIMCI 47	Gönüllü Grup	Üye	Erkek
KATILIMCI 48	Yerel STK (Mülteciler tarafından kurulan)	Saha Yetkilisi	Kadın
KATILIMCI 49	Yerel STK (Mülteciler tarafından kurulan)	Ofis Çalışanı	Kadın
KATILIMCI 50	Ulusal STK	Saha Sorumlusu	Erkek
KATILIMCI 51	Yerel STK	Gönüllü	Erkek
KATILIMCI 52		Uzman	Erkek
KATILIMCI 53	Yerel STK	Başkan	Kadın
KATILIMCI 54	Ulusal STK	İl Koordinatörü	Erkek
KATILIMCI 55	Ulusal STK	İl Koordinatörü	Kadın
KATILIMCI 56	Yerel STK	Kurucu Üye	Kadın
KATILIMCI 57		Uzman	Kadın
KATILIMCI 58	Gönüllü Grup	Gönüllü	Erkek
KATILIMCI 59	Yerel Yönetim İnisiyatifi	Dört çalışan ile toplantı	
KATILIMCI 60	Uluslararası STK	Saha Sorumlusu	Kadın
KATILIMCI 61	Uluslararası STK	Ofis Çalışanı- Tercüman	Erkek
KATILIMCI 62	Ulusal STK	İl Şube Yetkilisi	Erkek
KATILIMCI 63	Ulusal STK	Toplum Merkezi Yetkilisi	Erkek
KATILIMCI 64	Ulusal STK	Saha Çalışanı (2 defa)	Erkek
KATILIMCI 65	Gönüllü Grup	Gönüllü	Erkek
KATILIMCI 66	Ulusal STK	İl Sorumlusu	Kadın
KATILIMCI 67	Uluslararası STK	Ofis Çalışanı	Erkek
KATILIMCI 68	Ulusal STK	Saha Sorumlusu	Kadın
KATILIMCI 69	Ulusal STK	İl Sorumlusu	Kadın
KATILIMCI 70	Ulusal STK	Ofis Çalışanı	Erkek
KATILIMCI 71	Uluslararası STK	Proje Çalışanı	Kadın
KATILIMCI 72	Uluslararası STK	Saha Sorumlusu	Kadın

ÖZGEÇMİŞ

CANSU AKBAŞ DEMİREL

Öğrenim Bilgisi

Doktora: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2013 – devam ediyor

Yüksek Lisans: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2009 – 2012.

Lisans: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü 2004-2008.

Yurtdışı Araştırma

Erasmus Staj Hareketliliği: University of Oxford, Centre on Migration Policy and Society (COMPAS), Mayıs 2011- Ağustos 2011.

A. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

Akbaş Demirel, C., Kadınların Vicdani Reddi: Türkiye Örneği, 5. Uluslararası Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Konferansı, Gazimağusa, KKTC, Mart 2015. (Tam metin bildiri).

B. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

Akbaş Demirel, C. (2018). Suriyeliler ve “Diğerleri”: Türkiye’ye Sığınanların Karşılaştırmalı Hukuki ve Sosyal Konumları, (der.) Bilhan Kartal & Ural Manço, Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği, London: Transnational Press London (Uluslararası).

Akbaş Demirel, C. (2016). Savaş, Göç ve Türkiye, (haz.) Serap Korkusuz Kurt, Almanak 2015 Analizleri, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı (Ulusal).

Akbaş Demirel, C. (2015). Türkiye’deki Suriyeliler: Statüler ve Hükümet Politikaları, (der.) Lülüfer Körükmez & İlkay Südaş, Göçler Ülkesi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Ulusal).

C. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler

Akbaş Demirel, C. (2018). Göç, Göçmen, Mülteci: Göç Alanında Temel Kavramlar ve Hukuki Çerçeve, Toplum ve Hekim (33/4), 249 - 254. (Ulusal).

D. Diğer Yayınlar

Özen, Z., Körükmez, L. & Akbaş Demirel, C. (2021). Dijital Çağda Sivil Toplum: İmkânlar ve Kısıtlılıklar, Araştırma Raporu, Ankara: İnsan Hakları Okulu (Ulusal).

Akbaş Demirel, C., Türkiye’ye Göç Eden Suriyelilere İlişkin Haberler ve Kamuoyuna Olası Etkileri, II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi (TLÇK), Bursa, Türkiye, Mayıs 2013. (Tam metin bildirisi).